

Հոմա
Կլիմա

ՀԱՆՐԱՊԵՏ
ՄԱՐԿԱՆՏ

ՎԵՐՈՒՄ
ՄԱՐԿԱՆՏ

შოთა რუსთაველი

ტრიგერ
ტანასტააქ
ბუხათყრ

34
1882

THE
MUSEUM

Бу үгүс сыллаах үлэбин бастакы
аарааччыбар, сүбэһиппэр—кэргэммэр
Мария Спиридоновна Арбыкина ба
аныбын.

ТЫЛБААСЧЫТ.

Тосуд. кинигэ палата
Бруз. ССР ии. Сылханэ Сабэ
Арбелмачи от Якутского
переводника от
величайшего шедевра
мировой литературы.

Алифудов

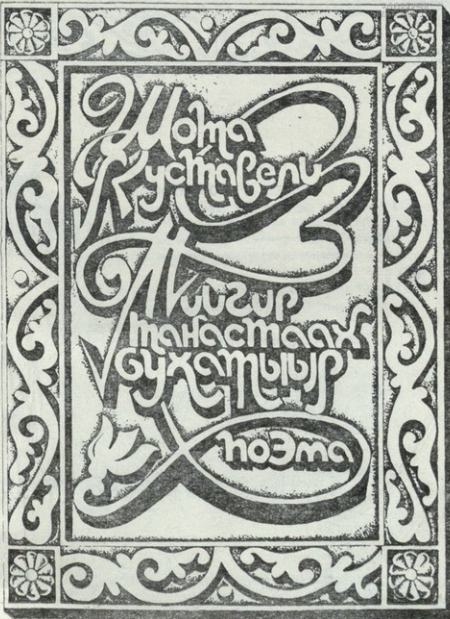
9 мая 1983г.

г. Якутск.

САХА СИРИНЭЭБИ
КИНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА
ЯКУТСКАЯ * 1982

2227 4435

Հոռա
Կսիմբել
ՄԱՆՏԱՐ
ԿԱՆԱՏԱՐ
ԳՄԻՆԻՆ
ԽՈՅՄԱ

821.353.1-13

833гр
Р-84

СЕМЕН РУФОВ тылбааһа

0ч 591
109

Руставели Ш.
Р-84 Тигир тагастаах бухатыр: Поэма / С. Руфов тылбааһа, А. Герасимов уруһуйа./— Якутскай: Кинигэ изд-вота, 1982.— 272 с., ил.
Руставели Ш.
Витязь в тигровой шкуре: Поэма.

Р 70403-008 / М197-82 041-82 4702170000 833гр

65556030500
303050005000
0030305000
000000000000

© Якутское книжное издательство, 1982 г.

КИИРИНТЭ

им, сүдү күүһүн туһанан, аан дойдуну үөскэппит —
Кини бу сири биһиэхэ анаан симни киэргэппит,
Үөскүүр харамай биһигэр хамсыыр тыны ингэрбит,
Үтүө баһылык дьоннорго күлүгүттэн түһэрбит.

Айбыт таһара, туох баарга дьүһүн-бодо биэрбикки!
Абааһыны күрсэн кыайар күүстэ миэхэ эптэргин!
Өһүөхпэр диэри тапталым уотун күөртээн истэргин!
Өлөрбөр айыым ындытын көбүрэтэ түстэргин!

Хахай хааннаах эр киһиэхэ үгүү, болот барыахтаах —
Хара сымала баттахтаах, сырдык таасты субалаах
Кэрэ Тамар сарыссаны арбаан туойуон саллыахтаах,
Кинини көрбүт эрэ дьон дьоллоохпун дии саныахтаах.

Ууллаан туран сарыссаны хойууохпун сананым,
Урут да хайбаан кинини ис сүрэхтэн туойарым,
Агат күөлгэ уган ылаат хомуһунан сыйарым —
Аахпыт дьону, үгүү курдук, сүрэхтэргэ анһарым.

Сага эмиэ туойуохтаахпын сарыссабыт кэрэтин:
Сардангарар харахтарын, хааһын, имин, нэдэһин,
Сибэкки уоһун, үрүг таас кэчигирэс тиистэрин —
Сибиниэс балта оннообор эллиир болгуо тимирин!

Уоттаах сүрэбим эрчимир, тылым-өһүм уһуктан!
Оргуйар ийһиним уһугун, өйүм-санаам сытыһлан!
Кэпһиним-туойуум онно сөптөөх Тариэлы аатырдан,
Килбиэн ньуурдаах икки эрэл доһотторуи кытыран!

Сыллар ааһан истэллэр да, Тариэл сордоох-мунгнаах
Сырыһыларын санаатарбын — сүрэбим ытыр сагнаах...
Ол иһин бу үһүйээни, Руставели диэн ааттаах,
Обуруо таасты тһһэбин — өр бардын диэн баһалаах.

Өйбүн сүүйэн иирдэр таптал бу сһһэнгэ угуйар,
Үрүг күннүү үтүө ньуурдаах куппун-сүрбүн уһуйар,
Киниттэн уулар сүрэбим уот кутааһа оргуйар,
Кэлин — өскө таптыа суоһа — өлүү мингин тоһуйар.

Былыр ыраах Персияттан диксибитэ бу сһһэн,
Быһа сылдыан абылыһа дууһалары кэрийэн,
Сөһө истэн төрүт тылбар куттум ону кичэйэн —
Сүрэхһин сүүйбүт сөбүлээн, хайһа диэммин эрэнэн.

Суоһар даһаны мэлдыһтин кинини көрдүүр харах,
Сордоох таптал иирдэн, аһаан сүрэх барда кый-бырах,
Өйбүн-санаабын хааллардар — дыһтар аһаах амарах:
Үс хоодуоту эһтэн бараһан туойуохпунуй дыэ хайдах?!

Тугу дыһлаһа анаабыһын бар дыоннор толордуннар:
Тутааччылар дыһэ туттуннар, буойуннар охсустуннар,
Оттон дыһска ылларбыттар мунчаараһан сордоннуннар —
Ол мунгун билэн киһини кэлин күлбөт буоллуннар!

Ыһа-хоһоон былыргыттан билиһи-көрүү төрүтэ,
Ыһаас тыла өрө күүрдэр кулһааһтары минһһитэ,
Кини аһаах күүһүн, аһай, дыһлэй билиэ суох этэ —
Кэпһэллээһэр кылһас, сыһы хоһоон бэргэн эһиттэ.

Мингэ аһыг бэрдин билиэг — сыһайбат аһаһыттан,
Мээчигинэн онһһооччуну — сыһсатык туттарһыттан,

Саамай бастыг хоһоонһуту — тыл ууһун буларыттай,
Сатаабатым диэтэбинэ — уурайан хааларыттан.

Оннук поэт туойан иһэн биллин тыла мөдөөтүн —
Оччоҕо тула эргийэн, иннин-кэннин көрөөтүн,
Кэннинэн тэйэ түһүөхтүн, ол кыратык төннөөтүн
Кимэн киирдин, онтон эрэ чөллөрүйүөн өйдөөтүн!

Икки-үс тылы холбообут хоһоонһут диэн буоллабай,
Этэр тыллаах эстэн-бүтэн, дьон сүрэбин туттабай?!
Кырдык, баҕар, ыган-ыган таһаарыаҕа син аҕай,
Кырбаныаҕа онтон түөһүн: «Ким дьэ маннык айдабай!»

Кыракый хоһоон иччитэ — кырдык кыра тойуксут,
Кыайан дьону абылаабат ол тойуксут буолуохсут,
Оннук киһи кутуйаҕы албас табан дьолломмут
Оҕо чаачар саата сэптээх булчут дуома диэн булчут.

Кылгас хоһоон көргө-нарга, урууга аабыллыахтаах,
Кыһы кытта сэлэһэргэ, элэккэ ананыахтаах,
Олус чобуо буоллаҕына — син, баҕар, хайбаныахтаах,
Ол эрэри уһун тыыннаах — ол поэт ааттаныахтаах.

Талааннаах поэт дьобурун ыскайды сатаабатын,
Таптырыттан атыттарга сыратын бараабатын,
Кэрэ тыллаах хоһооннорун кыһыгар анаабытын
Киниттэн туспа дьахтарга биэриэм дии санаабатын.

Урут туойбут дьахтарбынан кэм да мин киэн туттабын!
Уустаан өссө туойуом, баҕар — онтон отой сааппаппын,
Буор сир үрдүгэр тэнгнээбин букатын мин булбаппын,
Бу сэхэммэр эмиэ баар да — аата кимин аспаппын.

Үөһэттэн тыгар сарыаллаах үрдүк таптал баар буолар,
Өйдөтөн этэн көрүөбү — байбал тылбыт да уолар,
Эн ол айыы бэлэбиттэн дьолунан дууһаң туолар
Эбэтэр мунга бараһың сүрэбинг ытаан уулар.

Аптаах да дьон ону кыяан кистэлэгин эппэттер,
Арыт этиэх баарын иһин — халлааны эрэ эрдэр,
Ол да иһин киһи бары таптаатым эрэ диэтэр
Оннук сүдү ытык иэйин тылын-өһүн үтүктэр.

Онно олус абылаппыт эрэйдээби арабтар
Отой таптаан ирэн хаалбыт миджнур диэннэр ааттыыллар;
Сорох кырдык сору көрөн муннунан муну тырыар,
Сорох табылын таһаара кыргыттардыы ыстанар.

Тапталга чохчы ыларбыт үтүө-мааны майгылаах,
Таллан күүстээх, талыы өйдөөх, аптаах уран сагалаах,
Уостубат өркөн сүрөхтээх, күнтэн кэрэ буолуохтаах,
Онтон атын ким бабарар миджнур буолуо бэрт ыраах.

Таптал ыраас сулус курдук ситтэрбэккэ угуйар,
Табылга киһи букатын чугаһыан да куттанар,
Содур — туспа, таптал — атын: угуор-магаар тураллар,
Суох буолуохтун ити икки өйдөбүлү бутуйар.

Миджнур, сэлээр киһи курдук, тагнарбат аналыгар,
Мэнээк да сылдьан сордоннун — эрэнэр тапталыгар,
Уордайыа кыһа — бэринэр сэгэрин дыһалыгар...
Улахан дьолу булбаппын уураһымы дыһалыгар.

Көрдөх аайы атын кыыстаах, соботоххо астыммат
Күн ыһабын ытар дьону таптыыллар диир сатаммат,
Онно, арай, айыырбаабат орой мэник кыһаммат,
Оттон миджнур аналыттан атыттарга санаммат.

Мунгура суох таптыыр киһи суос-соботох сокуоннаах:
Мунгу-соруу тууһа сылдьан кыһын эрэ санахтаах,
Тугу этэрин толорон сүүрү-көтө сатыхтаах,
Туһааннаабын араардахха уот кутааба умсуохтаах.

Сиикэй баас буолбут сүрэбин бар дьонтон саһыарыаба,
Сэгэртэйин этэн биэрэн саатырдыан кыбыстыаба,

Бэл тапталын дьэитин аанын хаһан да аһымьаба,
Бэйэтин мунун, эрэйин дьолунан аабыныаба.

Кэпсээн ыһа сылдыааччыны эрэниэххэ сөптөөх дуо?!
Кини онон бэйэтигэр үөйбэтэбин огостоо --
Сэгэрин саакка киллэрэн букатыннык хомотоо,
Сири-буору сирэйдэтэн уот олбоххо олордуо!

Өйдөөбөппүн — тугу кини туһанар баһаабырдан?
Үтүө кыһын үрүг ньуурун дьон харабар саатырдан?
Кини аайы кэпсээн-ипсээн аан дойдуга аатырдан?
Кииригиир тыл миннигэс диэн саныра дуу, саахартан?!

Таптаабыт кини ытыра — буруйга аахсыллыбат,
Таах сырыттын муну көрө — сиилэхэ барыллыбат,
Кини таптала соботох — атыгга кыһаллыбат,
Кииригээн кэпси сылдыра — арай ол табыллыбат...

АРАБТАР ЫРААХТААБЫЛАРА РОСТЕВАН ТУЪУНАН КЭПСЭЛ

равия дойдутугар Ростеван оморбута —
Аатырбыт үтүө баһылык, ыраахтаабы улуута,
Кырдыксыт, дэлгэм, сайабаас, киһи киэнэ толукта,
Кыргыс уордаах күннэригэр полководец чулуута.

Айбыт тагара киһинэхэ уол оҕону биэрбэтэх,
Арай соботох кыыстааба — сулус тэнгэ бэйэлээх,
Үтүө бэртэрин даҕаны ирдэр кэрэ дьүһүннээх,
Үчүгэин хоһуйуоҕу — тыл көстөрө эрэйдээх.

Ыраас, сырдык дьүһүнүнэн үрүң күнү баһыйар
Ыраахтаабы кэрэ кыһа Тинатин диэн ааттанар...
Арай биридэ ыраахтаабы сүбэлэһиэн сананар,
Аар кырдыбаас, удьуор-төрүт тойотторун ыгырар:

«Сибэкки бэрдэ оруоса,— диэн этэр дьонноругар,—
Ситэн өллөр да, киһини саҥа үүммүт солбуйар,
Син ол курдук миэхэ эмиэ борук буолла харахпар,
Сиэрдээх тылгытын истиэм диэн ыгыртардым саалабар.

Бүтөр уһук үтөн кэллэ — кырдыар кырыс диэн кырдык!
Бүгүн-сарсын өлүөм, бабар, хаалыа хаарыан бу сырдык,
Өлөр дьылба мүччүрүппэт, ильдэ барыа суһаллык...
Өссө тыһынаах эрдэхпинэ кыһым буоллун баһылык!»

Киниэхэ онно этэллэр: «Сулустартан ааттаахтар
Кэлтэйен хаалбыт да ыйтан симик, мөлтөх уоттаахтар,
Хатан эрэр оруосалар ордук дыргыл сыттаахтар —
Хата эн ити тылларын киэр кыйданыах тустаахтар!

Иинэ иликкин, аҕабыат — дьаһай, салай ситэри!
Эн сүбэбин, ол эрэри, утарсарбыт түктэри:
Бүрүстүөлгэ сырдык ыуурдаах олордун диэн этэри
Бүгүн өйөөн уруйдуубут — үүнэр, тыллар эдэри.

Тагара дьүүлэ туолуохтун — талбыккынан эн дьаһай.
Тахсар күннүү кылбаарыйар Тинатиммыт муударай,
Ама дьахтарын да иһин кыайыа суоҕа буоллабай?!
Атыр буоллун, тыһы буоллун: хахай оҕото — хахай!»

Сэриин хорсун баһылыга, буйун киэнэ үтүөтэ,
Ситэн эрэр эдэр киһи Автандил кэрэ этэ —
Көнө, үрдүк уңуобунан кипарис мас кэриэтэ...
Күн Тинатин харабыттан уол харааччы ирбитэ!

Сору көрөн уоран таптыыр сүрэбин ыарык баттыыр,
Соботох сылдьан мунчааран санаата көөннөн ытыыр,
Көрсүһө — эмиэ иэйиитин төлөнө көбөн сырдыыр...
Күүскэ таптыыр дьону киһи аһынаахтыы да саныыр!

Аҕата тронун кыһыгар ити биэрбит күнүгэр
Автандил эрэл санаата тиллэн саныыр өйүгэр:
«Оо, күн ахсын көрсүһэммин үгүөм кыһым күлүгэр,
Оччоҕо кыынһар сүрэжим түһө, баҕар, чөлүгэр!»

Тилийэ көттө дойдуну ыраахтаҕы укааһа:
«Тинатин аны дьаһайыа — оҕо хотун ырааһа!
Уоттаах күннүү сырдык буоллун киһи модун былааһа!
Уруй тутта муста тардын, дьонум-сэргэм арааһа!»

Арабтар, араас тойоттор дыбарыаска түмсэллэр,
Автандил Сограт везирдинн эмиэ тийиэн кэллэлэр,

Ол кэлэниэр сага трону туруордулар кишилэр,
Ону көрөөт дьониор бары: «Оо, кэрэтин!» — дэһэллэр,

Онтон саар тронун кыһыгар туран биэрэн чиеһирдэр
Уонна өссө бэйэтинэн коронатын кэтэрдэр,
Күлүм кыһыл мантията Тинатины тэтэрдэр —
Күн кыыс өйдөөх харахтара дьон үөрүүтүн сэтэрдэр.

Сарыыссаттан саамай улуу буоллун! — дэһээт, бастатан
Саала дьоно нөрүс гынна, музыкаҕа даҕатан,
Хаарыан ньуурдаах ытаан ылла — долгуйбута ыксатан,
Хара куорсун кыламаннар уһуктарын хамсатан.

Оннук туохпар бүрүстүөлү тутабыный? — дии саныр,
Ол да иһин сибэккилии сиик таммаҕа саккырыыр...
Аҕата этэр: «Төрөппүт былааһын оҕо салгыр,
Ама ким баар үһү онтон куотуна, туоруу сатыыр!

Санаарбаама ытаан-сонгоон, салбаа аҕан олугун,
Сарыысса аны эн буоллун, иһит кини соругун:
Өйдөөхтүк уонна сэмэйдик дьаһай араб омугун,
Өтө көрөр муударайдык салайар буол дойдугун.

Күн сылытар тэбис-тэҥигэ сибэккини, сымс оту,
Көрөр буолаар оннук тэҥини баайы кытта кулуту,
Кэччэммэккэ эрэ таптаан тутуон дьону-норуоту:
Ким истэрэй өрүстэртэн уутун сүүрдэн уолбуту?!

Үтүө, дэлгэм баһылыктар үрдүк аакка тиксэллэр,
Үксүгэр өлгөм бэлэххэ өстөөхтөр да иэйэллэр,
Үтүмөн баай-дуол, ардыгар, өнүйбөккэ тэпсиллэр:
Үп таах сытан үллэн кэлбэт, үллэрдэххэ — эбиллэр!»

Аҕа тылын игэн-тоҕон иһиттэ кыһа чуордук,
Ааттаах көр-нар тэрилинэ уһуга көстүө суохтук,
Ыраахтаабы эмиэ онно көрүлэстэ олустук,
Ыраас күнтэн да эдэр кыыс кэрэтэ ордук курдук.

Сарысса кыс ыгыртарар күлүүһүннүк дьээдьэтин:
«Саһан сыппыт хааһынабын туура тардый бэчээтин —
Баһылыктар баайдарыттан ким бабалаах ирээтин
Баһан ыллын, сундууктарым харчыларын тэбээтин!»

Түгэтэн биэрдэ барытын — бэйэм киэнэ диэбитин,
Гөбөлөөхтүүн, акаарылыын тэскэттилэр сиэптэрин:
«Толоробун, — диир сарысса, — аҕам тугу эппитин,
Туох баар баайбар киһи бары маттыбакка тигистин!

Арыталаан подваллары, аһыг сүдү ампаары!
Абалтаан үөр сылгылары, таһыг күндү табаары!
Үллэстэн ылыг барытын!» Дьоннор оһно туох баары
Үргэҥнэтэн айманнылар — байан-тайан бараары.

Сэриилээн ылбыт дойдуну кураанахтыыр кэриэтэ —
Сэлиик аттар үтүөлэрин киһи бары сиэппитэ,
Манньматы, малы, табаары соһон, сүгэн илпитэ —
Маннык бүппэт дэлгэм буолар арай халлаан тибинтэ.

Көрдөөх күүгээн, ыра-тойук дыбарыаһы толорор;
Күн судаар тула арыаллаан дьон бастааба озорор...
Санаарбаабыт курдук диэннэр сылыктыыллар сорохтор,
Сагарсаллар: «Туохтан, бэйи, мунчаардабай оһонньор?»

Атын бары ылдыттардыын иһэн-аһаан килэтэ,
Авандиллыын везир Сограт аралдыһа, кэпсэтэ
Сэргэстэһэн озорон ону таба көрбүтэ,
Сипсийэн: «Кырдык туох буолла ыраахтаабы?» — диэбитэ,—

Тугу санаан саппабырда, киһи көрө соһуйуох!
Туора ким да тылааспата — өһүргэниэх туһа суох...»
Онуоха этэр эдэрэ: «Иккиэн тийээн уоскутуох,
Оһонньору оонньоон-күлэн санаатыттан босхолуох!»

Уонна Сограт бакылдытан, Авандил дыралдытан,
Уохтаах күндү арыгыны толору дьалкылдытан

Баран тобуктуу түнэллэр, онтон дэ аралдытай
Бастаан Сограт сабалаата уус тылын халылдытан:

«Улуу тойон, мунчаарбыккын, оонньоон-күлэн ылбаккын...
Уурбут халыг харчыгыттан ытыс соттон хаалбыккын,
Уга-хагас ыста кыһыг — улаханнык сыыспыккын:
Умнаһыт буолуон быатыгар күн сарысса гыммыккын...»

Соһуйбут курдук, везирин ыраахтаағы кырдыбас
Супту көрөн олорбохтуур: тылластаба дуу албас?!
«Араб омул баһылыга харам эбит диэн бабас
Ааттаах өйдөөх аатырдаргын сыыстыг ини дэ, атас!

Суох, оннук солуута суохтан тобо дууһам долгуйуой?!
Сорсуйан бардым, өгөйбүт өлөр чаастан ким куотуой...
Этий эрэ — ким сэрингэ мингин аны солбуйуой,
Эрдээх, суһал дьаһалтабын, сатабылбын толуйуой?

Уол оҕону анаабатах дьылбабар хоргутаммын
Уоһум төһө да уоһуннар, билигин да хатаммын —
Ама кими тулутуомуй оҕунан ытыһаммын? —
Автандил бу барсымахтыа, ол да мин уһуйаммын».

«Обонньоруг кэпсэниэбин — кини эрэ үһү киил!» —
Умса туттаат мичээрдээтэ модун, кэрэ Автандил:
Толуу, киппэ, санна кэтит, оттон биллэ — биил да биил!
«Туохтан күллүг? — ыраахтаағы таба көрөөт сонно иил,—

Туора иһиллиэх курдугу эттэбим үһү, ама?!»
«Тойонуом,— уолан хардарар,— мин тылбар кыһырыма,
Өһүргэтиэх буоллахпына — олустук уордайыма,
Өлүүгэ, мунга үтэйэн суостаахтык дьаһайыма».

«Күннээбэр кэрэ кыыспынан андабайыым да ыардык —
Көгүллүүбүн, толлубакка санаабын эт набыллык!»
«Төһө дабаны эйигин атыктым мин алыстык,
Төрүт онно суохтук бүгүн киэбирдинг эн дарханнык!

Улуу баһылык, эийэхэ тэлсэр буорун тэгэбин,
Ол да буоллар сэрни дьоно миигин биитэр эйгин —
Ытарбытын көрөн туран: «Сааһыт бэрдэ — бу!» — диэтин:
Ыраахтаабыам, күөн көрсүһэ киирснэргэ бэлэммин!»

Сэргэхсидэ ыраахтаабы: «Оонньообутун тахсыаба,
Сэрэнээр — күрэх түмүгэр тилэбин хараарыаба,
Ону хонуу үөһэ хаалбыт өлгөм булт быһаарыаба
Уонна арыаллаан сылдыар дьон туоһулаан сыаналыаба.

Ким хотторбукка уурааба олус сааттаах буолуохтаах —
Кини төбө сыгынһабын үс хонукка сылдыахтаах!»
Санаата көнөн Ростеван үөрбүт-көппүт майгылаах —
Салгым барда көрдөөх далбар ырыа-тойук аргыстаах.

Күрэтиэх дьонго саар эттэ: «Бары тэнгэ түһүнэн
Күөх тыа кыылын көгү үүрэн абалаарын үөрүнэн —
Ыалдыттарым, сарсын саатаан күрэхтэһии көрүнэн!»
Ыраахтаабы турда — бары тарбастылар үөрүүнэн.

РОСТЕВАН СААР
УОННА АВТАНДИЛ БУЛТУУЛЛАР

арсыарда кэллэ Автандил — үрдүк, көнө угуохтаах,
Сарыаллымы сырдык сирэйдээх, күлүмүрдэс тагастаах,
Оһуордаах мааны чалмалаах, охтоох уонна саадахтаах,
Отгон ахсым манган ата күндү сөрүө сабыылаах.

Сотору аҕа баһылык табыста күрэхтэһэ,
Сонуну көрө дьон бөбө муһунна үөмөхтэһэ;
Үүрээчилэр күрэтэллэр хатаннык үөгүлэһэ,
Үөл тыа кыыла хамсыы түһэр — аймана, үтүрүһэ.

Уон икки эр бэртэригэр Ростеван бирикээстинир:
«Оноһоһу бэлэм гыныг — кэллэ кыылы сингэртир,
Чуолаан бэйэм охторбуппун албаһа суох аабыг!» — диир,
Чугаһаабыт кыыл үөрүттэн хонуу үрдэ титириир.

Табалар, дьиникэй оҕустар, атын да араас кыыллар
Тахсан кэлээт субу ыга ахсаана суох аанньылар,
Сылайбакка икки буйун оһунан ытыалымылар —
Сымсаларын сөхпүт дьоннор айдааран ыһытымылар.

Күдэн, хара былыт буолан, күнү кытта хаххалыыр,
Көлөһүн бөбө саккырыыр, хаан кытара тыгмалыыр,
Өлүмнэһэн икки булчут ытыалыыр да ытыалыыр,
Үрүт-үөһэ охтон иһэр кыыл лабаата тайманьыр...

Харса суохтук сүүрдэ сылдьан өлөрбүттэр, үүрбүттэр,
 Хаан бөбөнү халыпыттар, сийиктээнэр бүппүттэр:
 «Эдэрин уоҕа, сытыыта ордук эбит!»— көрбүттэр
 Инньэ диэннэр Автандилы олус наһаа сөхпүттэр.

Хонуу бүтэр, ол кэиниттэн ыт мунна баппат тыата
 Хойдон көстөр, тыа үрдүнэн — адаар хайа дьаптата,
 Ордубут үөр кыыл тобоҕо арымчча тыаҕа саста —
 Онно кыайан батан киирбэт хайдахтаах да дьон ата.

«Арааһа, хоттум ини»,— диир сылайбыт ыраахтааҕы,
 Автандил этэр: «Көрбүт дьон быһаарыа ким кыахтааҕы...»
 Киһи бары кэлэн сэргии тулалыыр булчуттааҕы;
 «Ким кыайбытын этиг эрэ, дьинг чаччы кырдыктааҕы!»

«Күн судаарбыат! — хардараллар,— кистиэхпитин сатамнат:
 Күрэхтэһэн хотторбуккун сабан ким да туһамнат...
 Эдэр киһи ордук бэргэн, эрчимэ диэн баламат —
 Эпсэри ытта да кыылы хаамыны да хамсаппат.

Иккиэн икки тыһыынчаны кыдыйкытын мустубут,
 Эйигиттэн Автандилыг сүүрбэччэнэн ордубут,
 Букатын сыыспат, оттон эи уоҕуҥ арымый уостубут —
 Буору уоппут элбэх охтор сыталларын буллубут».

Обонньор ол хотторбутун оонньуу тэнгэ санаата,
 Уһуйбут уолун кыайыта — дьингэ киһи кыайыта,
 Курутуйа барыахтааҕар хата дэлби хайбаата —
 Кууһан ылан Автандилын үөрэ-көтө уураата.

Күлүк сири булан баран тохтуохха дэһистилэр,
 Күөх от үөһэ сынньанаары түһүнэн кэбистилэр,
 Буйуун дьоннор куйахтара күн тыган килбэстилэр,
 Бокуой булан эргим-ургум көрдүлэр-иһиттилэр.

5477 443

On 551

109A

ЫРААХТААҒЫ ТИИГИР ТАҒАСТААХ БУХАТЫҒЫ КӨРСӨР

өрөллөр — эдэр бухатыр санныйан бүк түспүтүн,
Күн уотугар күндү таастаах куйахтарын күлүмүн,
Тэтэркэй өгнөөх уостара, издэстэрэ өспүтүн,
Тэһийбэккэ тэлсэнэлиир чиргэл хара сүүрүгүн.

Кини соно бэргэнэтэ — уордаах тиигир тириңтэ,
Кэппит ону тиэрэ тарда, олус буолуо итинтэ,
Дьикти суон уктаах кымныыны туппут мөдун илинтэ...
Дьинибэргээтэ ыраахтаағы, симитиннэ сибиңтэ.

Кимин-тугун күн баһылык билсиһиэххэ дии саныыр:
Кэллиң дииң ыппыт киһитэ ол буйуңга чугаһыыр —
Уоттаах харах көгүһүттэн дьэнкир ардах саккырыыр,
Ону көрөн хоргус кулут сагарыағын саарангыыр.

Киһитин көрөн турбахтыыр тугу дииң умнубуттуу,
Кэнэбэс арымь эрдийэн сағалыыр ботугуруу:
«Аар баһылык...» Онтон эмиэ тохтоото соһуйбуттуу —
Анараагы кини диики көрбөтө да отойдуу.

Тыһиннаах киһи кэллиң дуу дииң харыһы да хамсаабат,
Тыастаах-уустаах түһүлгэбэ болбомтоотун хатаабат,
Хараастар мунгун-эрэийиң убарыта сатаабат,
Харахтарын хааннаах уута халыйара хараабат,

Арааһа, өйө-санаата ыраабынан эргийер,
Аттыгар тийээт илдыппит барыахха диэн сипсийер —
Онно сип биір хардарбакка эбии ытаан иерийер,
Оруоса тэнэ уостарын атыппакка нымийер.

Тохтуу түһээт кулут төннөр, куттанан этэ тарда:
«Тойонуом,— диір,— эбэрдэбэр истибэтим мин харда,
Күүтэ сатаан мээнэ турдум, бириэмэм таахха барда,
Көрүнгүн күннүү чабыла дууһабын салыннарда».

Ыраахтаабы кыйаханан уон икки буйуннарын
Ыгыран ылан дыһайар: «Илининг саадаххытын,
Иһиттин да истибэтин мин иккис ыгырымын —
Ильдэ кэлинг күүскүтүнэн ол омок бухатырын!»

Куйахтара кылырдаһан чугаһыллар кулуттар,
Кутурбантан били буйун онно эрэ уһуктар,
Эргиччи көртө — тэйиччи дьоннор бөбө турбуттар,
«Эрэйим эбит!»— дии түһээт эмиэ ытаан бүк туттар.

Харабын уугун соттунаат дьэ хаалларда олбобун,
Хаатыгар укта болотун, санныгар сүктэ обун,
Атын миннэн туора тардан сиэллэрдэ соботобун —
Айымы дьонун тылын-өһүн истибэтэ олобун.

Онуоха тутан ылаары дьон кинини тулалыыр...
Оо, өстөөх да, аһыныахтымы ынырыктык дыакыйтыыр —
Кырыга киірэн дьоннору дьоннорунан баалкылыыр,
Кымнымытыннан куйахтара дьөллүөр диэри саайталыыр!

Олус уордаһан Ростеван ытгар сага дьоннору —
Уохтаах аттаах дьоннорунан хонуу үрдэ толору,
Хайыһан көрөөт эргиллэн мээчик курдук олору
Хардары-таары тамнааттаан суох онгордо сотору.

Автандилын кытта аны ыстаннарар Ростеван...
Ааттаах буйун биллэ хамсыыр тумарыкка долгуннаан,

Сырдык, ыраас сәбәрәтә көстөр күнгә кылбагнаан,
Сыдама ата сизләи иһәр Меранилымы кынтагнаан.

Ыраахтаабытын биләр да, кымныы өрө күерәйәр —
Ытылла түһәр сәлиигә, иккиән сонно сүттүләр:
Сибилегин бааллара да, ханна-ханна түстүләр?
Сир түгәбәр тимирдиләр? Халлаан үһә көттүләр?!

Бырах сылдьан көрдөөтүләр — суоллара да бәл суоҗа...
Быһардылар: абаһылар дьээбэләрә буолуоҗа,
Бастаан өлбүт дьаһаллыахтаах, оттон баастаах оһуоҗа...
Баһылык эттә мунчаара: «Көрүлээбит тохтуоҗа!

Үрдүк таңара, быһыыта, көртөи-нартан соһуйда,
Үөрүүбүн кини ол иһин хомолтонон солбуйда,
Барар суолбун бүөлээн мунгур хараганан торуйда,
Бадаҗа, мингин иннибәр өлөр кәмин тоһуйда...»

Ыар санааҗа хам ыллараан ыраахтаабы төнүннә,
Ытыалыан, бултуон баҗалаах киһи бары кәбиннә,
Сонгуорбуттуу бүтәи-оһон тарҗаһардымы тәриннә,
Сорох хомнуур, сорох этәр: «Сөпкө ғынар бу кәннә!»

Кәлән утуйар хоһугар ыраахтаабы табыста,
Кинини кытта Автандил сөботоҗун ааһыста,
Мунчааран бары дьизэлээхтәр туттуналлар сабыста,
Музыка тыһа чуумпуга умулунна кыбыста.

Күн баһылык ол кирийбит чуумпу хоһун ааныгар
Көмүс кэрә кыһа кәлән дворецкайтан ыйытар:
«Хайдаҗый, хайа, аҗакам? Туохха кини наадыйар?»
«Хараастан, улам мунчааран оронугар наар сытар...»

Биллибәт буйун көрсүбүт, онтон ыла кини мээр
Бәркә өстө, Автандила аралдытар...» «Кистәэмээр —

Туоһулаһыа миигин, бабар, оччобуна: ээр-сэмээр,
Тугу да гыһыан билбэккэ, кэлэн барда,— диэн этээр».

Өтөр, кырдык, туоһуласта: «Кыһым ханна бардабай?
Өлбөт мэйгэ уутун тэнгэ дьолум тобо бу суобай?»
«Мунчаарбыккын истэн баран,— хоруйдаата дворецкай,—
Мунһаах төһө тураахтаата, киһи сөбүөх кубабай».

Этэр: «Ыһыр — кыһым суобар ыарыым эбии куустабын!
Этэ диэ: «Тобо, чыычаабым, көрсүбэккэ барабын?
Уоскутууй ытыр сүрэхпин, кыйдаа санаам саппабын,
Оччобо кэпсиэм туох мунга буулаабытын аҕабын».

Тута сонно кыһа кэлэр — көрүгэ уларыйбыт,
Туолбут ыйдым, санаа баттаан, сирэйэ кубарыйбыт,
Ураан ылаат олоодоору аҕата олбох ыйбыт:
«Обом, тобо бэйэн санаан кэлбэтин?»— диэн ыйыппыт.

Хардарар кыһа: «Күн аҕаам, ханнык да эрдээх, чобуо
Хараастан ыһыыр түгэнгэр эйиэхэ кириэн толлуо,
Мунчаарбыккын көрдөбүнэ сандаарар күн да уостуо...
Мунгу аһар суолу, хата, тобулбут ордук буолуо».

«Тобойуом,— диэтэ аҕата, — эрэйгэ түстэхпинэ
Туохтааҕар да уоскуйабын эйигин көрдөхпүнэ,
Үтүөрбүт тэнгэ буолабын эн кириэн кэллэххинэ,
Өйдүөг туохтан санныыйбыппын — төрүөтүн биллэххинэ.

Көрдүм омук бухатырын — тагастыын диэн дьиктитиэн!
Күн курдук тула чабыллан көрүг-иттэ кэрэтиэн!
Бадаҕа, ыар сүтүктэммит — ытаабыта күүскэтиэн!
Бабарбата миигин кытта кэлэн билсиэн, кэпсэтиэн.

Кыһырбыппын көрөөт кини миинэ түстэ миңэтин,
Кырган кээстэ ситэн тиийбит сэрним үгүс киһитин,

Онтон тута сөрөөн туран сүтэрдибит бэйэтин,
Отой ону өйүм хөппөт — түүлүн биитэр илэтин.

Ханнык көстүбэт күүс кэлэн мин дьоммун дьякыйдабай,
Хаарыан сэриим субай хаанын үрэхтин халыттабай —
Тутуһан туран сүтээччи айымынан аатырдабай?
Туспа миэхэ аар тагарам түгнэри хайыстабай?!

Көгүллээн биэрбит олобуи минньигэһэ тууһурда,
Көрүлээн ааспыт күндү кэм умнулуина, чуумпурда,
Үөрүүнү, дьолу билбэттин өйүм-санаам буомурда,
Өлүөхпэр диэри бу күнтэн мин сүрэбим мууһурда!»

«Тойон аһам, миигин иһит,— диэн эттэ кыһа аны,—
Тоҕо алыс сэмэлигин эн дьылба-тагараны,
Агардасты түһэрэбин киниэхэ кутурбаны,
Ама тоҕо, үтүө муннаан, санаабай куһаҕаны?»

Хата маннык сүбэлибин — улуулартан улуугун,
Хаймыта суох сиргин-уоккун туох да булбат уһугун,
Үгүс дьонно ытан кэрит дойдуг бары муниугун —
Өтөр билэн кэлиэхтэрэ ол буйун кимин-тугун!»

Ыттылар дьону сир аайы, мунаахсыһа барбакка:
«Ыарахантан толлубакка, аралдьыйан хаалбакка,
Сурук ытан, туоһулаһан, халтай харыс хаампакка
Суолун хайыг ол буйуну субу күнү ааспакка!»

Көрдөөн-ирдээн хорохооттор бүтүн сыл муннаннылар,
Көрө-истэ сатаатылар, хас уонна сурастылар,
Ол буйуну билбит дьону букатын булбатылар
Уонна салбан, сүөм түһэниэр төттөрү дьулуустулар.

«Улуу тойон! — диһллэр кэлэн.— Сир-дойду бары бүттэ,
Ол эрээри били көрдүүр киһибит көстүбэтэ,
Истибит, көрбүт да дууһа биһиэхэ түбэспэтэ,
Итинник... Атын ньыманан ирдэтэр сөптөөх этэ».

Онуоха эттэ Ростеван: «Кыһым тыла кырдыгын!
Ол аата үөһээ абааһы кубулбатын, албынын
Көрдөрөн ылбыт өстүйэн — билбэтэбим абатын!
Көрүлүөххэ өссө салгыы, санаарбабыл сайбаннын!»

Ыраахтаабы иннэ диэтин тэрилиннэ суһаллык
Ырыа, үгкүү, көрдөөх ооньуу, тардылынна аһылык,
Киирбит бары дыбарыастан бэлэх тутта, байымнык —
Ким баар үһү орто сиргэ маннык дэлэй баһылык!

ТИНАТИН АВТАНДИЛЫ ТИИГИР ТАГАСТААХ БУХАТЫЫРЫ КӨРДӨТӨ ЫТАР

втандил хоско соботох. Эдэр, таптыр киһиэхэ
Арфа тыаһын, ыллыы-ыллыы, үчүгэйиэн истиэххэ!
Тинатин хара кулута киирэн эттэ киһиэхэ:
«Тийиэнг үһү ыйдыы сырдык, кипарис мас тэҥиээххэ».

Соһуйан хаалар Автандил —үөйбэтэбин дьэ истэр!
Суһаллык туран тагастан үчүгэйи уол кэтэр,
Сибэкки тэҥэ кыһынаан бүөмнөөн көрсө иликтэр,
Сэгэриннөөн бэрт да буолуо, сэргэстэһэн кэпсэтэр!

Көрсө тийдэ мунга ыппыт сүрэбин ахтылбанын —
Көмүһүн көрсөн уоскутуо санаатын ытылбанын...
Кыһа санныар көрүгнээбэ. Харабын чабылбанын
Кыһар уота уол сүрүбэр күннээбэр сыралбанын!

Кэрэчээн ньуурун кырынаас накмыйката эрийэр,
Кисея саамай күндүтэ саннын саба тэнийэр,
Хара, уһун кыламана сүрүби дьөлө кэйэр,
Хатыллар хойуу баттаба үрүг моонньун эргийэр.

Уот кыһыл сабыы анныгар кыыс олорор хараастан,
Олох маһы кулут тахсан бэлэмнээтэ бастатан,
Олордо онно Автандил, сагата суох сабыстан,
Ол эрэри кыһын сөбө одууласта чугастан,

Тиватин этэр: «Кэпсиэхпин мин бастаан саллыбытым,
Тэниппэккэ ыар баттыкпын кистииргэ санаммытым...
Туохтан буолуо дии саныыгын — сүөм түһэ санныйбытым,
Тулуйбакка, сүбэлэһэ эйигин ыгырбытым?»

Уол эттэ: «Эйигин көрөөт тугу да өйдүө суохпун,
Умуллан барар сырдык ый, өскө көрүү күн уотун.
Билбэппин тугу гынахпын, туохтан маннай туттуохпун,
Бэйэң эт — тууйар эрэйгэр туох туһалаах буолуохпун».

Минньигэс сага хардарар: «Билбитим бутуларгын.
Миигиттэн тэйэ төһө да мунчаара сырыттаргын
Итиэннэ бу олороргун дьинбэргинир да буолларгын,
Истэн олор ыар санаабын үлэстиһэр тылларбын.

Эн бултуу сылдьан көрбүккүн биир омул бухатыырын,
Эрэйдээх олус туймастан эймэнийэ ытыырын —
Көрөбүөн кини дууһабын төһө ыга баттыырын?
Көрдөөн кэрий дойду бары ыраах-чугас баар ыырын.

Хардата суох абылатан миигин таптаан иирбиккин,
Харабыг ыраас уутунан суунар мунга тийбиккин —
Барытын таайан ыраахтан сүрэхпинэн билбиппин
Баччаанга диэри эйиэхэ этэн көрө иликпин.

Билигин мин көрдөһүүбүн эн толоруох тустааххын:
Бииринэн миэхэ вассалгын, хахай курдук уохтааххын,
Хайа уонна миджнуур киһи akkaастанна суохтааххын —
Хантан да буол, ол буойуну көрдөөн булар кыахтааххын.

Ол дыбыны өскө кыайан мин дууһабын сойутуог,
Оччоҕо миигин таптыыргын күүһүрдэңгин дьоллонуог,
Эрэл өспөт сибэккитин мин сүрэхпэр олордуог,
Эргиллэн кэлэн, хахайым, миигин кытта холбоһуог!

Кинини үс сыл устата көрдөө олус кичэйэн,
Кэлиэң, өскө буллаххына, кыайыгынан үөрдэн эн,

Халтай сылдыян: суох буоллаҕа,— диэм, санаабын чэпчэтэн,
Хаппакка чэгийн көрсүбүм, оруосалы тэтэрэн.

Э.А. КУСОВ
СӨХӨНӨН

Үрүг күн да киһи буолан кэргэн кэл диэн ыгырдын,
Өскөтүн атын киһиэхэ эргэ тахсан бардарбын —
Тагарам үүрдүн ырайтан, аат түгэбэр бырахтын!
Таптыыр илиниг өлөрөөрү быһабынан да астын!»

«Агат курдук кыламаннаах үрүг күн! — диэтэ уолан,—
Алыс үөрдүм, сагам кэлбэт дьолуунан дууһам туолан,
Эрэйтэн быһаан тын уктуг, эрдийдим — күүһүм дуолан!
Эппитиг хоту барабын, эрэллээх кулут буолан!

Үрдүк тагара эйигин айбыт сандал күн ғына,
Үөмөх сулус уота уостар эн халлаанга бааргына,
Ол иһин дууһам бу үтүөн өлгөмүттэн салынна,
Олобум чөлгөн симэбэ сылааскыттан тыдынна!»

Онтон эмиэ андабайсан бигэ тыл бэрсистилэр,
Уоскуйан баран олохтоон уһуннук кэпсэттилэр,
Көймөстүбүт санааларын арыйсан чэпчэттилэр,
Күлсөн, үрүг чабылбанны, тиистэрэ килбэстилэр.

Хаайтарбакка үөрэ-көтө сэһэн-тэптэл сэтэрдэ,
Харахтара чабылыйда, иэдэстэрэ тэтэрдэ,
Уола этэр: «Эйигиттэн дьон төбөтүн сүтэрдэ,
Оттон кэрэн мин сүрэхпин уоттуу салаан бүтэрдэ».

Төһө даҕаны мунчаардар буйун барда дьэтигэр,
Төрүт да өйө-санаата төһө турар кэннигэр,
Сүрэххэ сыстан сүрэбэ хаалла кыһын киэнигэр,
Сүүрэ истэ дьэңкир таммах ыраас, сырдык имигэр.

«Кыһар күнүм! Үрүг игмин өлбөөрдүбэ арахсыы,
Кыһыл таастыы чабыл этим — саһардым дии, янтардыы,
Өр эйигин көрбөккөбүн сылдыах мунгум санааргыы...
Өлүүм, бабар, эн иннигэр — быралыйар бырасты!»

Тийэн сытар, ытыыр-сонгуур, кыламана ибирдиир,
Тэтинг тыалтан хамсырыныны модун санна титириир,
Угуйан иһэн түүлүгэр кыһым киирэн кэллэ диир —
Уһуутуур, таптал ыарыта түүнү быһа эрэйдиир.

Харабын уута чөмчүүктүү хаама суох мөлбөрүстэ,
Хараастан, мунга ылларан угуйбакка мөбүстэ,
Халлаан сырдыр. Таннан тахсар. Дьон айхаллы көрүстэ.
Халман атын миннэ түстэ, дыбарыаска көтүттэ.

Ыстанан түһээт киирбэккэ илдьитинэн ааттаста:
«Ыраахтаабыам, санаам миэнэ ыраатаары таласта —
Орто дойдун эн болоккор бэриммитэ ыраатта,
Онон эмиэ күүһү-уоһу көрдөрүөххэ уолдыаста.

Саамай кыты сиргин-уоккун ордорбокко таарыйсам,
Сарысса буолла Тинатин диэммин сурах тарбатыам,
Онон үөрдүөм доботторгун, өстөөхтөргүн дьулатыам
Уонна өлгөм бэлэхтэри сэллэппэккэ ыттарам».

Онуоха туран Ростеван Автандилга махтамыт:
«Охсуһууттан хахай куоппат — саамай сөпкө санаммыт,
Бабабын уолум сүбэтэ уот харахха тайаммыт —
Бардын... Бэйи, ол эрэри, уһаатын ол айаммыт?!

Буойун киирэр бэйэтинэн: «Күн судаарыам, астынным,—
Бокудуоннуур.— Ол да буоллар тугум иһин хайбанным?!
Төннөрөн, эмиэ эйгин көрдөрүөхтүн аналым —
Түүнтэн күнүс буолбутунуу үөрэ сырдыа харабым!»

Ыраахтаабы ыга кууһан уолун курдук уураата.
Ыччатын иппит аҕата албаатаҕа ол аата,
Автандил турда бараары — арахсар кэм ааннаата,
Амарах сүрэх Ростеван уйадыһан ытаата.

Автандил турда суолугар — хорсун уонна улуукан!
Айаныгар сүүрбэ хонно, күннөөх түүнү солбуһан,

Ийэ сир күндү кылаата санаатыгар батыһан
Исиһэр курдук Тинатин, уол сүрэжин уматан.

Тийибитэ төрүт бэйэтин бас билэр дойдутугар,
Тэрийдэ дьоно-сэргэтэ күн тэнгэ тойонугар
Көрсүһүү киэнэ үтүөтүн — үөрүүтүн омуногар
Көмүһү, араас бэлэби куппута остуолугар.

Аатырбыт модун куората өстөөхтөрүн чабытар,
Айылба туппут мэхэйэ — тула хайа барыйар,
Ол анныгар үс хонукка бултаан-алтаан аһарар,
Онтон инпит чабар уолун Шермадины ыгырар:

«Улааппыпыт үлэстиһэ олох сорун, үөрүүтүн,
Ону баара мин сүрэжим мунг өлүүтүн көрүүтүн
Эппэтэхпэр эйигиттэн кыбыстабын өрүүтүн!
Эрэл тиллэн, кынаттанан биллим өрө көтүүтүн.

Тинатины имэгниээхтик таптаан өлө да сыстым,
Тэтэркэй иммэр харабым итии уутун халыттым,
Кимнэхэ да кистэлэгмин кэпсээбэккэ сырыттым,
Кэм-кэрдни туолан сирэйбэр дьол күлүмүн уматтым!

Кини эттэ: «Билэн төнүн сүппүт буойун ханнатын,
Кэллэххинэ толоруобум сонно дууһаң бабатын —
Ааньбал да буоллун, атыңга тахсыам суоҕа букатын!»
Амарах тыла эмтэтэ сүрэх ааспат дьарбатын.

Бастакыта — сарымсабар мин утарыа суохтаахпын,
Вассал буолтум быһымынан бас бэриниэх тустаахпын;
Иккиһэ — мингин уоскутта, онон модун уохтаахпын,
Эрэйи-мунгу эрдээхтик кыайан туоруур кыахтаахпын.

Иккиэн ыкса добордуубут, чугаскын мин дууһабар,
Иһит онон көрдөһүүбүн — мин бас билэр дойдубар
Эн сэрибин, дьоммун, баайбын дьаһай бэйэм оннубар:
Эрэлим эрэ эйиэхэ, айан суолун тутарбар!

Сэриилэрбин, тойотторбун саныргынан салайаар,
Сибээстэйэ күн судаарга мэлдэ дьонно ыталаар,
Суруктары, бэлэхтэри атаараргын умнумаар,
Суохпун отой билбэттэрин курдук онно кыһанаар!

Өлөрсүүгэ, булка миигин үтүктэр буол дьаныһан,
Үс сыл күүтээр кистэлэнмин арылбакка кыһанан,
Эдэр бэйэм кэхтибэккэ, баҕар, төннүөм мин кыайан,
Эргийбэккэ бардахпына — ытаар-сонгоор аһыйан.

Күн судаарбар дэ оччоҕо өллө диэнгин тириэрдээр,
Күүттэрбэт эбит оноруу — илдэ барбыт диэн этээр,
Кытаанахтык санан, наһаа муһига-сорго түһүмээр,
Кыамматтарбар көмүс, алтан кылааппыттан түгэтээр.

Ити кэмтэн өссө ордук туһалаах буола сатаа,
Итин, истиг кыһамныбын ийэлини санаан ытаа,
Дууһам иһин таһараҕа үгэн-сүктэн ытыктаа,
Добор үтүө өйдөбүлүн умнубакка харыстаа!»

Хараастан хаалбыт Шермадин олус сөбө иһиттэ,
Харахтарын чөмчүүк уута иэдэстэрин илиттэ:
«Бу кэпсэти мин сүрэхпин үөрүүтүттэн мэлиттэ,
Булгу барар санаалааххын хайыахпыный?! — диэн эттэ. —

Хаһан сатаан дьаһайыахпын, үтүктүөхпүн билэнгин
Хайдах эттиг: бас-көс буолан мин оннубар хаал, — диэнгин?
Соботох ытыам кэриэтин этим буорга бигэннин!
Суолгар хата добор гына илдэ барыый кистээнгин!»

«Миигин иһит, — диір Автандил, — этэр тылым кырдыктаах!
Миджуур бэйдэ бардагына суос-соботох сылдыахтаах
Үтүө чөмчүүк эрэйинэн көстөн үөрдэр аналлаах,
Үгүүгэ түһэн өлүөхтүн ким албын, хойгур тыллаах.

Кимиэхэ уонна эн курдук эрэнэммин сүрэх-хаан
Кистэлэнгин аһаахпыный? Ким хаалыаҕай баһылаан?

Бөбөргөтүн дойдун быыһын, өстөөхтөргүн дьарыйтаан —
Бүтүн, бабар, төннүөм айбыт үөһээ күүһүм арчылаан!

Өскө иэдээн буоллабына — сүүс да киһи өлүөхтээх,
Үөһээ күүстэн көмүскэстээх биирин иһин төннүөхтээх,
Суох буолбутум үс сымл кэннэ сүттэхпинэ билиэхтээх,
Сурук кээстим, ону аахпыт эн дьаһалгын истиэхтээх!»

АВТАНДИЛ ДЬОНУГАР-СЭРГЭТИГЭР ХААЛЛАРБЫТ СУРУГА

уруйда кини маннык диэн: «Иппит уонна аһаппыт,
Сорукпар-суолбар мэлдьитин эрэллээхтик сылдыбыт,
Кэтэх санаа диэни билбэт дьонум-сэргэм барыгыт
Кэриэс тылбын кэлэн истин, ыраах-чугас буолларгыт!

Адъас бэйэм илинбинэн бу суруйан эрэбин,
Атаххыт буора Автандил дьылбабар бэринэбин —
Ааттаах көрү хааллараммын айанга тэринэбин,
Аһыыр аспын-үөлбүн оҕум булуо диэн эрэнэбин.

Үтүө сирбин бырабарбар биир сүдү төрүөттээхпин,
Үс сыл бүтүн аан дойдуну кэрийэн төннүөхтээхпин,
Кэриэспин дойдум туһунан манныгы этиэхтээхпин:
Кэлэрбэр туох да буолбакка турарын көрүөхтээхпин.

Солбуйааччым быһыытынан Шермадиным хаалыахтаах,
Суоҕум-баарым биллиэр диэри баһылыккыт буолуохтаах.
Үрүг күннүү дьонго үтүө, сылаас уотун кутуохтаах,
Өстөөхтөргө эрэ суоһаан ууларарды тыгыахтаах.

Быраатым курдук кинини иппиппин өйдүөхтээххит,
Быһаарытын утарбакка булгуччу өйүөхтээххит,
Өстөөхтөргө ыңырда да, хотойдуу көтүөхтээххит!
Өллөхпүнэ эрэ миинги аһыйа түһүөхтээххит!..»

Күүрдэр күүстээх тылларынан суругун айан бүттэ,
Көмүс курун ылан баанаат сэлигини үөһө түстэ,
«Бултуохха!»— диирин кытары бар дыно үмүүрүстэ,
Бука бары тиэтэлинэн тыа диэки өрүкүстэ.

Автандил тыаба тахсаатын тохтуур дыонун иннигэр:
«Арахсан бултаан, көмөбө наадыйбаппын»,— диэн этэр...
Соботох хаалаат сыг диэки куртуйахты көтүтөр,
Сорго ыппыт Тинатина арай баара өйүгэр.

Бултуу хаалла көрдөөх-нардаах сибиитэтэ, сэринтэ —
Букатын, көрдөөн дабаны, ким да ситиэ суох этэ,
Таллан сытмы болоттообун добор гынан кэбистэ,
Таптыр кыыһын ахтылбана ынды буолан иһистэ.

Бултаан бүтээт дыно биірде суобун өйдөөн көрдүлэр,
Бука бары сонно тута ууга-тыаба түстүлэр,
Үтүөкөн аллаах аттаахтар онно-манна сүүртүлэр,
Үтүмөн үөрүү мунчаары күлүгүнэн бүрүллэр.

«Хахайбыт сүттэ, тагара киминэн солбуйуобай?!» —
Хас көрсүбүт дыонноруттан туоһулуулар да халтай:
Ким да билбэт, көрбүт диэн суох, өллөбүнэ — алдьархай!
Киһи бары ытаан барда: ханна түһэн хааллабай?!

Онуоха туран Шермадин тула муста дыоннорун
Уонна ортууй аабан биірде баһылыгын суругун —
Кэриэс тыла туура көттө сүрэхтэрин чопчутун,
Киһи бөбө ытыы-ытыы түөһүн охсун да охсун!

Этиилэр онтон: «Шермадин, төһөлөөх да ыар буоллар,
Эйигин дыһай диэбитэ саамай өйдөөх сөп тыллар!»
Уонна кулут Шермадины тойонуна таллылар,
Ол бэдиэтин ытыктааннар нөрүс гынан ыллылар.

АВТАНДИЛ БУХАТЫРЫ КӨРДҮҮ БАРЫЫТА

үрэхпэр бааллар «Дивноска» Эзрос эппит тыллара:
«Сүрүн — кэрэ оруосаны хаһыг салаан ааһара!»
Соннук эмиэ дьулаан буолбаат — күнү-түүнү аһара
Суол кийитэ кууран-хатан аччыктыра-ааһара?!

Автандил ата көтүтөр улар курдук халаара,
Аравия сирэ ааста ыар айанга атаара,
Ханыылаабын ахтан хаалла хайа быспыт агара,
«Хаһан көрсөн дьоллонобун!» — дии саныра мунчаар.

Үтүө сибэкки мөрсүөнүн самыыр-хаар саба көмөр,
Өлбүтүм ордук диэт арыт быһабын харбаан көрөр,
«Аан дойду сүүс сорун-мунун сүктэрдэбин! — диин сөбөр,—
Арахтым көрдөөх олохтон, биллибэт аны төннөр».

Күнтэн маппыт оруосалыы кэбиннэр кэхтэн барар,
«Күүстээх санаам, өргөй!»— дэини сүрэбин уоскутунар,
Атын сиргэ анаан кэлбит көрдөлүн салгымы мытар,
Аара дьонтон эйэбэстик соругун туоһулаһар.

Халлааны саптан, хайаны тэллэх гынан хоноро,
Харабын уута хаспахха хараабакка тохторо —
Сүрэбин илдэ хаалбыта таптыыр көмүс доборо:
«Сүттэхпинэ да үөрэ,— диир,— өлүөм тылгын толоро!»

Орто дойдү бары ньюурун ордорбокко кэрийдэ,
Угуоргутун-магааргытын отой илли эргийдэ,
Бухатыры көрбүт дьону көрсүбэккэ мэлийдэ,
Болдьобуттан баара-суоба үс ый хаалан тиэтэйдэ.

Иччитэх, тыйыс сир кэлэр — улабата кестүбэт,
Икки атах бинһэ биир да ый устата көрсүбэт,
Кэрэ кыыһа күнүн-түүнүн сүрэбиттэн сөллүбэт,
Ким дабаны манньк мунга түбэспитэ биллибэт!

Арай биридэ хайа үөһэ сынһанарды тэринэр,
Аллара сэттэ күнүктээх куйаар хонуу тэлэллэр,
Ити хайа тэллэбинэн кыра үрэх эгсиллэр,
Икки өттүн хойуу тыаба кыпчыттаран эриллэр.

Хаспах үөһэ кэлэн туран күнүн-дьылын суоттанар —
Хаалбыт икки ыйын санаат харахтара ууланар,
Эппит тылбар турар кыахтан табыстым диэн куттанар:
«Эрэйбиттэн быһаан дьоллоох күүстэр диэннэр дуол
суохтар!»

Мунчаары кууста дууһатын, тохтуу түһэр толкуйдуу:
«Мунгу көрөн көрдүүр киһим сурахтыын суох отойдуу...
Өскө төннүүм, оччобуна, туруом эбээт хоруйдуу —
Үрүг күммэр сииккэ сиэллим, хаарга хаамтым динбин дуу?!

Оттон буйун бу күннэргэ кестүмүнэ эрэйдиэ,
Ону, дьэиэбэр төннөрбөккө, санаам салгы ирдэтиэ —
Болдьобум ааһан Шермадин ытаан-согоон нэдэйиэ,
Булгу онтон күн судаарбар кистэлэгмин сэхэргиэ.

Көрдөспүтүм быһытынан хайаан да кэпсиэх тустаах,
Күн сириттэн сүппүт дэһэн киһи бары ытыахтаах,
Онтон хайа сирэйбинэн эргиллэбин мин тыннаах?!» —
Уонна эмиэ ытаан барар мунчаарбыт буйун муннаах.

«Тойон тагарам, — диир, — туохтан миигиттэн киэр хайыстын?
Тоҕо бачча мунгун-сорбун кураанахха хааллардын?»

Эрэйгэ ытан сүрэхпин үөрүүтүтэн матардыг?
Эстиэхпэр диэри харахпын аһы уунан суунардын?!»

«Ыгылыяр өссө эрдэ,— уоскутунар бэйэтин,—
Ыйаабым туолуор диэритин сүтэриим эрэлбин,
Кэскилбин айбыт тагарам үрдүк дьүүлэ билиэхтин,
Ким да кыайан булгуруппат кини тугу диэбитин!

Күн анныгар баар дойдуну мин барытын арбардым,
Көрдүүр-ирдиир бухатыырбын көрсүбөккэ малыйдым,
Абааһы буолуо динилэрин итэбэйэн да бардым,
Аны мээне ытаан-согсоон сордонортон уурайдым».

Автандил түстө хайаттан, ууну, тыаны туораата,
Аа-дьуо иһэр атын үүнэ санньардаахтык тыаһаата,
Санаатын уонна илиитин уоҕа-күүһэ сымнаата,
Сардангарар сирэйигэр хара бытык уһаата.

Онтон төннөр толкуйданна, үөһэ тыынна үһуутуу,
Уилар дуолга киирэн кэллэ, тула өттүн одуулуу.
Тыыннаах дууһа ый устата көрсүспэтэ отойдуу,
Тыаҕа кыыллар үгүстэр да — санаммата бултуурдуу.

Ити эрэн мунга буһан сэниэтэ да баранна,
Иичэбэй эттээх сиэринэн аһы түһүөн сананна —
Уохтаах үһүн оноһоһо кыыл хоннобор хатанна,
Ойон түһээт уоту сабан кутаа отто ыстанна.

Үөлбүт этэ буһуор диэри атын ытан мөччитэр,
Өйдөөн көөртө — кини диэки алта аттаах дьон иһэр:
«Ону-маны туоһулуоҕу ороспуойдар инилэр —
Оттой манна тыыннаах дьоннор биллибэттэр этилэр».

Ииньэ диэтин обун ылаат ол дьоннорго тиэтэйэр —
Икки киһи биир уолчааны өйөөн илдье кэлэллэр,
Ол муннаахтар ыты-ыты: «Өлөн эрэр...» — дөһөллэр,
Уоллара өйүн сүтэрбит, баһа — кыа хаан үлүгэр.

«Энигини түөкүттөр диэн албаһаабыт эбиппин...»
«Ииньэ эрэ диэмэ, хата — туох көмөлөөх киһигин?»
Саатар бииргэ санаарбаһан иэдээммитин үллэһин —
Санаарбаһан эн бытыгыг саба үүннүн сирэйгин!»

Автандил эйэ дэмнээхтик кэпсэтиһэн билсибит,
Анараагы икки дьонтон манньк суолу истибит:
«Хайдах ытаабат буолулулуй — үс быраатты этибит,
Хатаай сириг биир улахан куоратын бас билэрбит.

Дьонун бултаах сир туһунан истибиппит да, сонно
Дьон тардыһан бу түбэбэ кэлбиппит отут хонно,
Ааттаах бултаах сир түбэһэн кыылын үксэ хоронно,
Ахсаана суох өлөртөөммүт кылаан баайа чордонно.

Биһиги атын дьоннортон үһүөн ордук ыппыппыт,
Бэйэбит аны мөңгүрүүр мөккүөр бэрдин тарпыппыт:
«Эн таппаккын, мин табабын!» — диэн мөккүһэн барбыппыт,
Этиһэ сыһа-сыһабыт кыһытыһан ылбыппыт.

Кыыл тиригтин дэлби ырдан көтөллөрү ыттыбыт,
Кырабы кимин билээри үс быраатты хаалыбыт:
«Билигин дьэ күрэхтэһэн биллиэ хайдах ытарбыт,
Бэйэ көртүн бэйэ ыттын», — дэһистибит барыбыт.

Анал биирдин кулут дьону чомой гына хаалларан,
Атыттары бары бүгүн дьыэлэригэр атааран,
Кырдалга, тыаба, хайаба бултаатыбыт тууһуран,
Кыылы уонна көтөн ааһар кынаттаабы сууһуран.

Арай онтон хара аттаах биир буойуну көрдүбүт,
Ааһан иһэр, санаа баттаан ыгырыгар бүк түспүт,
Таһаһа — тиигир тиригтин тиэрэ тардан бүрүммүт,
Талыы кэрэ дьүһүниээбин таалан туран сөхтүбүт.

Халлаантан илэ сырдык күн түспүт диэн соһуйдубут,
Харабын уотун чабылбан сырдыгар холуйдубут

Уонна куолаан күүспүтүнэн тутарга соруннубут —
Ол түмүгэр бу иэдээнгэ түбэһэн сордоннубут.

Мин, убай киһи аатыран, ылым динбин бэйэтин,
Миигиттэн кыра бырааппыт — аллаах хара мингэтин,
Оччугуйбут: бэйэм киирсиим! — диэтэ өссө эгэтин...
Ону билбэт холку буйуун улуутуйан кэрэтин!

Имин-уоһун сырдык өгө күндү таасты тэтэрэр,
Эргиллэн көрө барбакка сагата суох сиэллэрэр —
Бардам баба санаабытын уордайынан көрсүһөр,
Баран саба түспүпүтүн кымныытынан киэр эһэр.

Улахаттар туораатыбыт, оччугуйбут бастаата,
Ол буйууну, тохтоо диэтин, сағатыттан харбаата,
Онуоха биир далайынан кымныытынан сабаата,
Уол төбөтө сонно тута кыа-хаан буолан ыксаата.

Биир охсуунан эрэ ондук хампы биэрдэ кымныынан,
Биһиги уолбут куул курдук суулан түстэ атыттан,
Атаҕастыан санаабыты буору кытта буор гынан
Ааһа турда ыксаабакка, дархан уонна улуукан.

Огоһуутун көрө-билэ саатар кэннин хайыспат...
Ол ааһан эрэр, дынг кини — атын буолуор сатамат!!»
Көрдөрдүлэр Автандилга — тумарык салгын курдат
Көхсүгэр күнү олордон көстөн ааста сыыдам ат.

Хараба куурда Автандил, мичилийдэ сирэйэ:
Халтайга хата хаалбата хас да сыллаах эрэйэ —
Оттон өскө баҕан туоллун, үөрүүг өрө күөрэйэ,
Оччоҕо эрэ умнуллар олох ааспыт мөһэйэ.

Эттэ кини: «Мин да эмиэ муну көрбүт сордоохпун,
Ити буйуун суолун ирдии хаалларбытым дойдубун,
Эһигиттэн хата биллим илистибит сорукпун —
Эрэй суола барыгытын ыраабынан тумнуохтун!

Ситийн эрэр курдукпун санаам үтүө багатын,
Син ол курдук бу бырааккыт үтүөрүөхтүн букатын!
Билигин илдын күлүккэ, сэниэ ыла сытыахтын,
Бэйбүт да уоскуйуоххут»,— ыйан биэрдэ кутаатын.

Онтон кини ахсым атын тигилэхтээн кэбистэ
Уонна көгүл-босхо барбыт мохсобооллуу көтүттэ,
Күн сырдыгар баһыйтаран ый сүтэрин кэриэтэ
Көрдүгэн буолбут ыарыта аматыйан чөпчэттэ.

Инигэр саныр: «Сонуччу ситэн тийэр кутталлаах,
Эмискэччи кэпсэтэртэн син биир кыынынан туруохтаах,
Өйдөөх киһи тиэтэйбэккэ ууну-уоту тумнуохтаах —
Үөйбэтэх өттүн хайынан сэрэхтээхтик туттуохтаах.

Кинэ киирэн кэллэбинэ иирбит курдук баламат,
Кэпсэтиһэн көрүөн иһин — чугаһата да барбат,
Чугаһыым да — хапсыһабыт, биирбит тыыннаах ордубат,
Чуннаан иһиним,— диэн быһаарда,— өлөрсөрбүт сатамMAT».

Эмиэ саныр: «Мин таах тобо хаалларыамый эрэйбин?
Иичэбэй эттээх буолларгын тохтуур сирдээх инигин!
Ордуугар сирдээн иһээхтээ, онно эрэ тийдэрбин
Уоскуйан баран олохтоон көрүнүөбүм инибин».

Авандил истэ ыраахтан бухатырын батыһа,
Аара тохтоон сыныаммакка икки түүннээх күн быһа
Аһаабакка, утуйбакка айанныллар хатыһа,
Арай мэлдьи ахсаабакка ытыр дыкити аргыһа.

Үһүс киһэ көһүнүлэр үрдүк очуос хайалар,
Үрэх сүүрдэр, онтон үөһэ агаһаллар хаспахтар,
Аллара үүнэн тураллар хойуу мастаах ойуурдар,
Адаар мастар чыпчааллара мугура суох курдуктар.

Анараа киһи үрэхтэн хаспах диэки хайыста,
Авандил түстэ атыттан, бастаан утаа батыста,

Онтон маска атын баайаат ол мас үөһэ табыста.
Уонна үөһэ оннун булан көрөн-истэн манаста.

Тиигир тагастаах бухатыыр ол хаспабын ааныгар
Тийбитин хара былааттаах дьахтар тахсан тоһуйар,
Бокуойа суохтук харабын ыраас уута халыйар,
Бухатыыр түһэн дьахтары кууһан ылаат санныйар.

«Эрэлбит эмиэ,— диир,— Асмаат, күөх далайга суулунна,
Эрэйгэ ыппыт киһибит көстөр кыаба тулунна...»
Уонна түөһүн үрүт-үөһө ытты-ытты охсунна,
Онуоха дьахтар харабын эмиэ ытаан сотунна.

Мунчаараннар баттахтарын туура тардан ылаллар,
Мунганаахтарын хардарыта уоскутуһан бараллар,
Алыс ытаан хайаларга ой дуораана сабыллар,
Автандил көрөр дьулайа: «Бэйи, бу туох буолаллар?»

Эдэр дьахтар дьэ уоскуйан оргууй өрө тыыммахтыыр,
Илистит аты илдьэн күлүккэ сыбыдахтыыр,
Харыстыы тутан бухатыыр куйабын илдьэн ыйыыр,
Хаспахха онтон киирэллэр, киэһээ барык сабардыыр.

«Хайдах тааллар таабырыннай?»—диэн Автандил дьиктиргиир,
Халлаан сырдыыр. Дьахтар тахсан кэлэн-баран элэнниир:
Ыраастаан, сотон кылбатаат хара аты тэһинниир,
Ыгырдымы охсор, бухатыыр куйахтарын бэлэмниир.

Билбэт эбит буойун өрөөн сынньанар диэн хайдабын
Били дьахтар эбии ытаан үргүүр хойуу баттабын...
Уурастылар. Онтон буойун хаалларар дьэ хаспабын,
Ол аттыгар кэри-куру туттан хаалбыт дьуккаабын.

Автандил көрөр кичэйэн — эдэркээн диэн быһыылаах,
Арай үөһээ уоһа эрэ сага үүммүт бытыктаах,
Хайгы саныыр: «Ама күнгэ тэнгнээх кэрэ буолбатаах?!»
Хайдары да ньирэйдии кум-хам тутуох бадахтаах.

Кинитэ туран бэбэһээ кэлбит суолун устунаан
Кэстэрэн ааста үрэби, барда тынанан, хайанан...
Автандил кэтээн олоордо сэбирдэби быһыһанан:
«Айбытым,— диэтэ,— аһынна, тылбын-өспүн ылыннан!

Хайдах уонна мантан ордук туһалыаҕай дьэ миэхэ?
Харбаан ылан ити кыһы сөһүргэтэн истиэххэ
Уонна бэйэм да туспунаан кистээбэккэ кэпсиэххэ,
Онон дьиибэ бухатыырдыын охсуспакка билсиэххэ!»

АСМАТЫ ҚЫТТА АВТАНДИЛ ХАСПАХХА
СЭҺЭРГЭҺИИЛЭРИН ТУҺУНАН КЭПСЭЛ

ллара түстэ маһыттан ити курдук санаалаах,
Атын миннээт онно барар — хаспах аана аһыылаах,
Били дьахтар ойон тахсар — куура илик харахтаах:
Бэйи, тобо төүннэбэй? — дии санаабыт буолуохтаах.

Хайдах атынын биллэ да — сонно куота сатаата:
Хайаны, тыаны барытын хаһымынан аймаата,
Туһахха киирбит хабдылымы буйун бобо харбаата —
Тула, хатан часкыйыттан, ой дуораана тарбаата.

Харбаан ылбыт бу киһини сиэхсит курдук дуол көрөр,
Хахай туппут тугутунуу өрө мөхсөр да мөхсөр,
Туой кими эрэ: «Таризэл, көмөлөс!..» — диэн көрдөһөр...
Тобуктаан туран Автандил ааттаспыта өр да өр:

«Куттаныма-уолуйума — икки атах биннэбин!
Кубарыйбыт сибэккени көрдүм ити билигин —
Кипарис курдук дьылыгыр, чабыл ньуурдаах бэйэтин...
Кимий кини? Куһаҕаны мин огорбот киһибин».

Эдэр дьахтар ааттаһардыы ытаан барда: «Ыт миигин!
Иирээкигизэ? Өйдөөххүн дуу? Тобо бачча сэннигин?!
Ыарахан суолу миигиттэн кэлсээн кулу диэхтигин...
Ыра ону кэпсиэм суоҕа — кураанаҕы кэтигин!

Ол эн көрбүт киһинг сорун кэпсиэ суоҕа уран тыл,
 Ону уустаан хохуйарга наада үрдүк сатабыл.

«Эт» диэнг биирдэ, онно сүүстэ: «суох» диэм, хардам
 — чинг, ньыгыл,
 Эһиги дьолгут диэн күлсүү, оттон миэнэ — ытабыл».

«Билбэккин,— диэтэ Автандил,— төһө мунгу көрбүппүн,
 Бэрт өр көрдөөн, сураан-суоллаан кураанахха өлбүппүн,
 Баҕар, өһүргэн, хайыамый; кыбыстыма төрүтүн —
 Бачча булаат арахпаппын, кэпсээ төрдүн-төбөтүн!»

«Хантан кэллин? — диэтэ дьахтар,— киммин-туохпун дэнэбин?
 Хаххам-күнүм суобун билэн үүйэн-хаайан эрэбин!
 Уһун этии салгымтыалаах, кылгас этии — кэрэбин,
 Онон akkaас! Дьэ хайыгыҥ — билин бэйэнг бэйэбин!»

Онуоха хаттаан көрдөһөн сөһүргэстээн өр турда,
 Онтон син биир туһаммата, кэлин салҕан да барда,
 Бардам хаана кыынньан кэллэ, олус наһаа абарда,
 Баттабыттан харбаан ылаат бэл быһабын таһаарда:

«Хайдах бачча баттабылы тулуйарбын сөбөбүн —
 Харабым хааннаах уутунан суунаат эмиэ төннөбүн?!
 Кистиэнг — дьаарай өстөөхпүнүү сүнньюг үүтүн дьөлөбүн,
 Кэпсиэнг — истиг доборбууу мантан иннэ көрөбүн!»

«Адьас сыһа,— диир дьахтара, өссө күлэн ымайар,—
 Аһыннааг да, тыыннаах хаалан өсөһүүм дьэ сытайар,
 Онон, куттал аастабына, кэпсиирбэр туох кыһайар?
 Оттон өлөр, оччобуна — кэпсиэх төбөм малыйар!

«Эйигин кимгин билбэппин, ол иһин кэпсээбэппин,
 Этириэс мин кистээбиппин тыыннаахпар кэпсээн бэппин,
 Ыйытыма, сэһэргээмэ — мин онон итээбэппин,
 Ылын тиһэх көрдөһүүбүн — сэймэктээ, эттээ эппин.

Куттампаппын өлөрбүттэн — син биир күүтэр инники,
 Кууруу, хата, харах уута, өллөхпүнэ кэнники —

Олобум бу ыһааһына түүтээбэр да чэпчэки,
Онон миигин, кумаабылымы, илдьи тыытар чэпчэки».

Автандил саныыр: «Сыыстардым, кэпсиэ суоҕа — өстөстө!
Атын суолу тобулуохха, алыс наһаа өһөстө...» —
Бытан кээһээт ытаан барда, көхсө-быара көймөстө,
«Ыксаабычча өһүргэттим, бырастыы!» — диэн көрдөстө.

Олордо дьахтар санааргыы, аймаммыта уурайда,
Оттон биирэ саҕата суох ытаан-сонгоон буорайда,
Оруосалымы сырдык имин харах уута суурайда,
Онтон дьахтар кытта ытаан сымнаан барда арыыйда.

Олус аһына көрбүтэ ,онон .ити ытаата,
Ол эрээри саҕарыабын кини өссө саараата;
Тон сүрүбэ уулан эрэр диэн бухатыыр санаата,
Тобуктаат өссө ааттаһан тылын ууһун бараата:

«Эдьинийбин буллум быһыылаах диэн үөрбүтүм бүтэйдии,
Эрэйим эбит — эмиэ дьэ барыах мунгум кэриирдии,
Ааттаһабын үгэн-сүктэн: эрэн миэхэ эркиннии,
Аймы-хара сэттэ төгүл ыраастанар дииллэр дии.

Атабаастаан саакка-суукка бу кирирдэрбин даҕаны,
Аһына көрүөх тустааххын миджиур курдук уоланы:
Эн буолуог, үгэр тагарам! Чыычаах тумсун саҕаны
Эйигиттэн атын миэхэ көмөлөһүөх суох аны...»

Итини истээт эмискэ били дьикти дьахтара
Эмиэ ытаан кириэн барда, тыынна үөһэ-аллара,
Хаһымытаата-уһуутаата тымна-быара хааттара -
Хайа мунгун Автандилы дьэ иһиттэ тагара!

Кини саныыр — булгу дьэ бу таптаалтан тутулуктаах:
Кими эрэ миджиур диэн тыл өйдөппүт буолуох тустаах...
Этэр: «Эдьинэй, миджиуру бэл өстөөх аһыныахтаах,
Эн билэбин — таптаан иирбит өлүүнү тумнумуохтаах.

Көрө таптаат улаханга уурбат буолтум олохпун,
Көмүс күнүм көрдөппүтэ кистии сатыыр буйуугунун
Сылдыбыт сирбэр бэл былът тийиэ суоҕа отойун,
Сыллар ааһан, эһигини дьэ көрсөммүн дьоллоохпун.

Кэпсээбэт киһини мөссүөнэ сөгөн сылдыар сүрэхпэр,
Кинини ирдээн дьол диэнтэн маттым бачча эдэрбэр...
Иккиттэн биирэ: ылынан миигин дьоллоо, эбэтэр
Истинг тылбын илдьи тэпсэн эрэйдэ эп эрэйбэр!»

Эппитэ эйэ дэмнээхтик онно дьахтар: «Дьэ дьолуг —
Ити сизрдээх саҕабынан сөптөөх суолу тобуллуг,
Өһү-сааһы ингэрбиккин сүрэхпиттэн уһуллуг,
Өйдөө: кырдык эдьинийгини дьинг доборгун эн буллуг.

Уоттаах таптал мунгун истээт, онтон ийэ уулламмын,
Ол туһугар мантан инньэ кулут бэрдэ буоламмын,
Эппиккин бары толорон хомоппокко сылдыаммын
Эн иннигэр, баҕар, өлүүм — тыммын толук уураммын!

Оттой миигин утарбакка тугу диирбин толоруон,
Оччобуна киһигинээн булгу көрсөн дуоһуйуон;
Утарыан да — көрсүспөккө ытаан-сонгоон сордонуон,
Унаар олобуг устата дьоло суохтук олоруон!»

Автандил этэр: «Санаттыг биир сөһөни миэхэ эн...
Аргыстаһан икки киһи испит бэркэ тиэтэйэн,
Арай биирэ мэлис гыммыт — холоудьаска түбөһөн!
Атына ыксаан аллара үөгүлээбит үөһэттэн:

«Ол ыалтан баран быа ылан таһаарыам — куттаныма,
Онуоха диэри күүтэн тур, дьэ ханна да барыма!»
Табаарыһа онно күлбүт: «Ол барыам буоллар, ама,
Тахсыбакка туруох этиэм — мээнэни саҕарыма!»

Эн туппуккун дьылҕам быатын, ону, эдьиэй, быраҕаар,
Эйигинэ суох кыабым суох — өрө тардан, ыл, таһаар,

Өйө суоу билэргинэн буостуктаагнын абыраар —
Өлүөр сылдын өлөр көрдүүр аан дойдуга атын баар?!»

Биирэ этэр: «Сөбүлээтим — тус-бас үтүө тыллааххын,
Бэл кырдыбас да дьоннорго бийирэтэр кяхтааххын,
Олоххор мунгу көрбүккүн отой умнуо суохтааххын,
Оччобо ситиэн соруккун, истиэх эрэ тустааххын.

Билиэнг суоба эн хантан да ити буйун олобун,
Бэйэтиттэн эрэ истэн итэбэйиэнг ыар мунгун —
Эргилиэр диэри тулуйан көһүтэрдии онгоһун,
Икки имгин ытаан-согоон илитимэ олуһун.

Истэн кэбис кимнээхпитин, кэлин билиэнг да буоллар:
Иирбит тэнгэ бухатыыры Таризэл диэн ааттыыллар,
Оттон миигин Асмаат дииллэр — дууһам уокка сыраллар,
Уоскуйбакка үөһэ тыннан тыным-быарым ыгыллар.

Килбиэннээх, көнө бэйэтэ сүүрдэр тынанан, хонуунан...
Кэбис, түксү, кэпсээбэппин аны киһим туһунан;
Бэйэм тыммын өллөнөбүн киһи эрэ булдуһан,
Билэппин хаһан эргилиэн — бүгүн, өйүүн, ый буолан.

Кэтэһэргэр көрдөһөбүн, ыраатыма билигин,
Кэллэбинэ ааттаһаммын ылыннарар инибин —
Добордуу билсэн, кэпсэтэн булгу таптыа эйигин,
Дууһатын аһа, онон дьэ кымыкын үөрдүөң эн кэлин».

Уолан киһи сөбүлэстэ үтүө тылга бэринэн...
Уу чалымныыр тыаһын истэн көрбүттэрэ — үрэхтэн
Арай, добоор, иһэр эбит — сырдык ыйдыы килбэйэн!
Автандилын сиэппитинэн Асмаат тэйдэ кэннинэн.

Уонна этэр: «Дьэ тагараг ууран биэрдэ иниигэр,
Ол эрэри эн көстүмэ, сас бу хаспах иһигэр,
Икки атаһа иннин ылбат кинэ киирбит кэмигэр,
Этэ-тыына сатаан көрүөм, кыһырыда да — үлүгэр!»

Саһыара охсоот түргэнник Асмаҥ тахсар хаспахтан;
Саадахтаах уонна болоттоох буйуун түһэр атыттан,
Халыйа сүүрдэ үрүйэ харахтарын уутуттан —
Хайабаҥ нөҥүө Автандил сөбө турда дьонуттан.

Ониук иккиэн өр ытааннар санаалара саниһыарда,
Уунан суунан дьэҥкир сирэй янтарь курдук саһарда...
Асмаҥ онтон атын сиргэ аты илдьэн саһыарда,
Арыый тохтоон уоскуйдулар, күн киһэрэн да барда.

Хаайымылаах курдук Автандил хайабаҥтан кэтээтэ:
Хаарыаннаах тиигир тириитин дьахтар сиргэ тэлгээтэ,
Хараастыбыт буйуун өрө уһуутуура элбээтэ,
Харабын хааннаах уутунан кыламанын илбээтэ.

Эрдэ муспут чохчотугар Асмаҥ тийэн уот сахта,
Эт соркуойун сиэ диэбитэ, аатын эрэ харата
Ытыран көрөөт киһитэ ылан антах бырахта —
Ыстыыр да сэниэ мэлийбит, астан-үөлтэн арахта!

Иһийэн нуктаан көрдө да — уута кыйаар кыйданна,
Иирбит курдук дьыгис гынаат биридэ өрө ыстанна,
Ыһыытаан ылла, төбөтүн уонна түөһүн кырбанна,
Ытаабыт дьахтар сирэйин ыксаан хайа тардынна.

Ыйытта: «Төгө төһүнүг, хайа диэки бараары?»
«Ырааппакка көрсө биэрдим булчут биир күн судаары,
Көтөл элбэх, киһи баһаан — ким аахпыттай кумаары?!
Күөйэ сылдьан күрэтэллэр көмүк курдук бултаары.

Ону көрөөт санаам түһэн ордук күүскэ айманним
Уонна тийэн кэлсэтиэхпин кэлэйэммин тардынним,
Аргый тахсан тыаба саһаат ордуум диэки аттаным —
Ласпыттарың кэниэ сарсын айаннырдым сананним».

Онуоха Асмаҥ ытаата, онтон эттэ быыс булан:
«Ойууру кэтэ сылдьабын, кыылы кытта кыыл буолан,
Хаһан да дьону бэйэбэр сыһыарбаккын омнуолан —
Хантан кыыскар туһалыаҥый, бу харахтыын бэл уолан?

Арай эн өл, кыскаар онтон — абыралын хаалар туох?
Лан дойдуну арбардын да — айманаргын тохтотуох,
Алдбархайга атас иһин атабын да тоһутуох,
Аргыс уонна добор буолуох ама биир да киһи суох?!»

«Этэр тылын, дууһаң курдук, аһынмынан толору!
Эмтээн миигин үтүөрдүөх эмп көстүө суоҕа сотору —
Хайдах, хантан булуохпунуй төрүү илик добору?!
Хата дьолум эбит диебим өлөн биирдэ охтору!

Миэхэ тэҥнээх дьылбалаабы — көрдөс-хайаа, син биир таах!—
Мэлдьитин тойон тагара үөдүппэтэ буолуохтаах!
Эрэйбин-мунгун ситэри үллэстииһиэх айылаах
Эйигиттэн, балтыкайыам, атын диэн суох быһыылаах».

Асмаг эттэ: «Уордайыма — везир тэҥэ оруолу
Анаабытын быһытынан ыйыым үтүө биир суолу:
Арай булуум мин эйиэхэ добор буолуох тэҥ уолу?
Алыс наһаа сиэри кэстиг, намырайар диэн куолу!»

Таризэл этэр: «Эн тугу көрдөһөргүн өй таайбат —
Тагараттан атын ким да табаарыһы син айбат:
Төһө да мунган, тагара миэхэ дьолу баҕарбат,
Түүппэбирэн, кырдык, миигин кылтаан ким да араарбат».

«Онио тиэрдэ сатаабатах соботохпун да ини!
Оттон маһна мин аҕалыым аргыс буолуох киһини,
Уһукка диэри сымдыһыан көрөн таптыаг киһини —
Уордайыа суоххун биллэрбин толоробун итинни».

«Кэрииргэ ыппыт кыспынан андаҕайан эрэбин —
Кэлэн көрсөр буоллабына мин эрдэттэн үөрэбин,
Баттыам, хомотуом суоҕа диэн бигэ тылбын биэрэбин,
Бары баҕатын толоруум, таптыам диеммин этэбин!»

АВТАНДИЛ ТАРИЭЛЫ КЫТТА КӨРСҮБҮҮТЭ

нуоха туран хаспахха Асмаг киирэн кэлээтин;
«Уордайбат эбит — тахсыахха»,— диэн уоскутта киһитин;
Таһаарда сиэтэн уоланы толугу, сырдык бэйэтин —
Тариэл сөхтө көрөөтүгү чабыл күнүү кэрэтин.

Тариэл турда — дьэ иккиэн күнүү кэрэ эбиттэр,
Тахсан тыкпыт туолбут ыйдыын тэҥниэххэ дуу, эбэтэр?
Уоттаах сэттэ сулустардым чобулуспут эрэттэр
Угуохтарын көнөтүгэр тирэхтэр да тийбэттэр!

Урут билсикэт эрээри уоттаахтык уурастылар,
Орус уостар арыллан тиистэрэ кылбастылар,
Кытаанахтык куустуһаатын кыаммакка ытастылар,
Кыһыл имнээх иэдэстэрэ санаарбаан туртастылар.

Ол кэинэ буйуун буйуунтан илиниттэн өйөһөр
Уонна сэргэ олороннор мунчаардылар иккиэн өр,
Асмаг үтүө тылларынан киһилэртэн көрдөһөр:
«Алыс наһаа санныйымаг — үрүг күнгүт бэл өһөр».

Тохтобул кэинэ Тариэл кэлбит эдэр киһиттэн
Туоһуласта: «Кистээбэккэ кэпсээ — хайа диэкиттэн,
Кимтэн кииннээх, хантан хааннаах, ханнык дойду сириттэн
Кэллин? — диэтэ.— Өлөр өлүүм куота сылдыар миингиттэн!»

Автандил онно хардарбыт уран тылын тиэрдэбин:
«Латтаах буйун, эрдээх хахай, үтүө тылгар үөрэбин,
Аравия дойдутугар баайдаах-дуоллаах киһибин,
Аарыма таптал уостубат төлөнүгэр сизэтэбин.

Баһылыгым кыһын таптаан ол уот кутаа сиир миингин,
Бары онно сарыссанан билинэллэр билигин...
Өйдөөбөтүң буолуо миингин — көрбүттээхпин эйгин:
Үгүс дьону кыдыйбыккын умна илик инигин?

Ыты-сонгуу олороргун бултуу сылдьан көрбүппүт,
Ыраахтаабы ыгырыгар кэлбэтэххин сөхпүппүт,
Кыһыран, тутан ылаары кэннигиттэн сүүрпүппүт,
Кыа хааммытын халытангың алдьархайга түспүппүт.

Бэрт элбэх дьоммут төбөтүн суох gymмытыг кымныынан,
Бэл, уордаһан, саар бэйэтэ сырсыбыта атынан,
Суола да суох сүтэн хаалтыг ханнык эрэ абынан,
Сонуйан тура таалбыппыт, дөйбүт курдук туттуһан.

Күн судаарбыт санныыйбыта, көрдөппүтэ тулатын,
Көрдөөһүңгэ дьон уурбута туох баар бары сыратын,
Көрсүбүт, билбит, истибит ким да суоҕа букатын...
Күннээбэр кэрэ тапталым аһыммыта абатын...

Соруйбута онтон миэхэ: «Сүппүт буйун туһунан
Сурахта хомуй, оччоҕо миингин аабын дьолгунан».
Эппитэ: «Үс сыл устата суун харабыг уутунан».
Эн тулуурбун сөх — умайдым үс сыл таптал уотунан!

Эйгин көрбүт дууһа диэн тобооспото дэ миэхэ,
Эмискэ онтон түбэстим үс бырааттым киһиэхэ,
Оччугуй быраат өлүүһү — кистээбэккэ этиэххэ,
Олор бу ыйан биэрэннэр тийэн кэллим эйиэхэ».

Өрдөөбү ол хапсыһыны илэ субу баар курдук
Өйүгэр санаат Тариэл эттэ кыана, холкутук:
«Көрү тардан, бултаан-алтаан киэбирбиккит олустук;
Күүспүн эспит күммүн ахтан ытаабытым холустук.

Туох сыйһаннаах буолан мингин тытымахха дэспиккитий?
Туора суоллаах мин сордообу туттаары тииспиккитий?
Ону тобо кулуттарга толорунг диэбиккитий,
Онон дьонгут өлүктэрин көмөргө тийибиккитий?!

Арай онтон экирэппит аар тойону көрбүтүм,
Аһыныахха баһылыгы диэн санааба түспүтүм,
Күрөстэһэ барбаккабын харабыттан сүппүтүм —
Күлүк түргэн аттаах буолан сонно синктии көппүтүм.

Иэдээн буолуо диэтэхпинэ, чыпчылыыйах түгөнэ,
Ити курдук куотуо атым — көстөөх сиргэ күрэнэ;
Үс бырааттым түөкүттэри тыыппатабым, ол кэннэ
Өссө саба түһээхтииллэр, туохтарыгар эрэнэ!

Үөрдүм-көттүм — үтүө сыаллаах мингин ирдээн булбуккун!
Үрүг күннүү сырдык герой, кипарис мас курдуккун,
Араас муну туораан баран син ситистиг соруккун,
Айбытың тумнан ааспатах айы уола буолбуккун!»

Эппитэ биэрэ: «Наһаа эн намтатына сатыгың —
Эйигин кытта туохпунан тэҥнэһиэхпин арбыгың?!
Халлаантан тыгар күн курдук чабылыһа сырдыгың —
Харах уута дьүдөппэтэх толуу-кэрэ быһыгың!

Эрэйгэ тэппит тапталым ахтылбана уостуоба,
Эйигиттэн атыттарга бас бэриммит тохтуоба —
Хайдахтаах да дыкти лаахтан яхонт син биир ордуоба,
Хаһан да буоллун — эйигин хаалларыам эрэ суоба!»

Тариэл этэр: «Хаарыйдың уот сүрэбин суоһунан,
Таайбаппын, арай, эйигин абылаатым туохпунан?!
Кэпсииллэрэ миджнур аймах аһынсарын туһунан...
Кэрэ кымыстан араарбыппын толуйабын туғунан?

Мэһэйи, муну угуордаан, туһааннааххын да ахтан,
Мингин буллуң, оһо үтүө тагарабар эн махтан!
Кэпсиэм этэ бу олохпун... Сабалыбын дьэ туохтан?
Кэпсээтим да күл буолабын, кэхтибэккэ сиң уоттаң!»

«Уот-тапталгар,— Асмаг этэр,— ытаан туһаг суох буолуо...

Олоххун кэпсээн биэр диэммин ылынарыам буолуо дуо?!

Субу буойун эн олоххун тыынынан да толуйуо,

Соргун-муниун истэн барап тугу эмит тобулуо.

Киви миигин сэхэргээ диэн кэлиэбиттэн көрдөһөр,

Кэпсиэ суохпун ону кыайан, бэйэи кэпсип сатаан көр,

Арыый чэпчээн, бабар онтон уоскуйуобун эн өтөр:

Айбыт мээнэ тиксэртээбэт — өйөһүг диэн өйдөтөр».

Онно Таризл куустарда уот төлөнгө сүрэбин

Уонна эттэ: «Бииргэ сылдьан күүспүн-уохпун эбэбин,

Ол эрэри аһаҕас баас үтүөрбэтин билэбин,

Онуоха өссө бу буойун ытаан эпсэн эрдэбин!»

Уоланга этэр: «Киниэхэ уруу тэҥэ буолаатын

Олоххун кини туһугар кэрэйбэт буол букатын —

Ким эмэ дьолун иннигэр өлүөх тустаах биир атын...

Кэлин дьэ туох нэдээн тахсар — кэпсээн биэриим барытын».

Асмагга этэр: «Аттыбар араһаппа олорун,

Арай угуум, онно уунан ыһар курдук онору

Оттон өлөн хааллахпына — ытаа-аһый олуһун

Уонна көмөөр: биһикпинэн иппит ийэ сир буоллун!»

Өспүт күнүү, санаа баттаан, өгнүүн-түүлүүн хоттордо,

Өр собуу, түөһүн арынан, сагата суох олордо,

Өрөөбүт уоһун аспаппа айабын хам тонордо,

Өрө тыынаат дьэҕкир уунан көмүскэтин толордо.

«Көмүс кыыспын,— дии-дии онтон ытаан барда эр бэрдэ,—

Күммүн-ыйбын, куппун-сүрбүн мин сүрэбин сүтэрдэ,

Ыраас, сырдык ырай маһын туох суулларан түһэрдэ?

Ыалдьан тобо оҕо сааспар өлбөтөмү мин эрдэ?!

ТАРИЭЛ АВТАНДИЛГА
ОЛОБУН ТУЪУНАН СЭЪЭРГИИР

«ксаабакка болбойонгун истэн олоор ааньттан —
Ылар дьылбабын санаатым да, матабын бэл тылбыттан!
Үтүөнү аны күүппэппин хааммынан бу ытатан,
Өйбүн ирдэн мунга ыппыт үгэр-сүктэр кыспыттан.

Индия сэттэ сирдээбин истэн кэбис аан бастаан,
Итилэртэн алталарын баһылыра Парсадан,
Кыргыска мэдди кыайара өстөөхтөрүн кумалаан,
Кыаба — хахай, өйө — далай, баайа-дуола — акыйаан!

Сэрийнит бэрдэ мин атам, киһи киэнэ бастааба,
Сэттис сири дьаһайара, Саридан диэн ааттааба;
Өстөөхтөргө сымнаабакка өрүү кини суостааба,
Үксүн бултуур, ылдыр-туойар, үөрэр-көтөр саннааба.

Санаан барар: «Тэһийбэккэ моруу гыным сүрэхпин,
Саастаахтарбын самнараммын салан үгүс сирдээхпин,
Барыларын умса ууран баайбын, дуолан күүстээхпин,
Парсаданга: Мингин холбон уонна дьаһай! — диэхтээхпин».

Ити кэинэ Парсаданга посол ыттар Саридан,
Илдыттээт: «Баһылыгын Индияны сабардаан,
Аба тойон буолууй диэммин тыл көтөбүүм мин бастаан —
Албан ааппыт өссө үрдээн айхаллыаба Индостан!»

Үөрэн биэрэ харда ытар: «Өрөгөйдүө мин аатым,
Үөһээ айбыт тагарабар махтал тылбын бараатым —
Кэскиллээх суолу толкуйдаан тобулбуккун хайѳаатым
Кэлэнгин олор уонна буол миэхэ таптыр быраатым!»

Сэттэ сиртэн бэрдин биэрэр, этэр өссө күн судаар:
«Сэриилэрбин дыһайангыҥ аатырт-суолурт, амирбар!»
Аѳам бары өстөөхтөрүн кыайан-хотон иһэр наар,
Арай суоѳа короната, онтон атын бары баар.

Мин аѳабын ыраахтааѳы тэгнээбинэн ааттыра,
Миэхэ эрэ маннык буйуун баар диэн кини саныыра;
Амирбар бултаан саатыыра, өстөөхтөрүн кыйдыра —
Аѳабын, уола диэн ааттаах, баппатахпын мин ыра!

Оѳону дьылѳа биэрбэккэ ыраахтааѳы аймаммыт,
Ону көрөн норуот кытта санаарѳаһар саннаммыт,
Төрөөбүппүн онно уоба — сорго-мунга анаммыт:
«Төрүт-төбө хааннаах уолу оѳо гыныах ыламмыт»,—

Уонна миигин кэргэниинээн Парсадан иппиттэрэ,
Онтон кэлин полководец буоларга үөрэттэрэ
Ол дойдуга улуу өйдөөх дьоннорго биэрбиттэрэ,
Улааппытым — хахай бииллээх, күн курдук сырдык, кэрэ!

Көлбөбүрэн буорайбыппар туоһум, АсMAT, эн эрэ!
Күнүс түүнтэн ордугунуу, күнтэн сырдык дииллэрэ,
«Көнө, ыраас ырай маһа!»— диэн дьон бары этэрэ,
Күлүгүм эрэ хааллым бу, бүттэ дьүһүн-сэбэрэ.

Биэстээхпэр,— дии-дии Тариел ытыыр, оргууй сагара,—
Биэрбит хотун сарымссаѳа кыыс оѳону тагара...»
Уган хаалар. АсMAT туран уунан мһар, тымыннара...
Онуоха этэр: «Оччоттон күлүм күннүү тыгара!

Кэрэтин сатаан ким кэпсиэй — уран тыллар өһөллөр...
Кэрээбэккэ саѳаланар үөрүү-көтүү, оонньуу-көр,

Онгон-мантан баайдар кэлэн бэлэбинэн көмөлөр,
Онон хата дэлби байан сэрин дьоно көнөлөр.

Билэн турар, бырааһыннык улам уостан дэе намтыыр;
Биһигини дьоммут уонна көрбүт бары да таптыыр,
Төрүт-тебө тэҥнээх дьоннор оҕолоро диэн ааттыыр,
Төлөҥгө мингин бырахпыт ол кыыс...»— диэтин бухатыыр

Аатын кыайан ааттаабакка уган олох ах барда,
Авандил ытыыр — сүрэбин добор мунга тумнарда!
Асмаат түөһү уунан ыһан тыһын эмиз ылларда:
«Адыс өлөр күнүм үүммүт...— диэн Таризэл сагарда.—

Кыыстарын Нестан-Дареджан диэн ааттыыллар. Киниттэн
Кыратыгар да салларым — көрсүтүттэн, өйүттэн,
Хаарыан имэ ыйтан ыраас, ньуура сырдык бэл күнтэн!
Хайдах уонна умиуон баарай, алмаас да таас сүрэхтэн?!

Ыраахтаабы күндү таастан дыбарыаһы туттарбыт,
Ыраас ууну, суунарыгар, бассейнга куттарбыт,
Оттон тула араас күндү сибэккени ыстарбыт —
Оннук дьикти олохтооҕо миэхэ муну куустарбыт.

Дыргыл сыттаах буруотунан дьэтии мирт мас тунуйар,
Дыбарыаска аһыыр, ооньуур, сөрүүн садка дьаарбайар;
Ыраахтаабы балта Давар аптаабынан аатырар —
Ый тэҥнээбэ кыһын иит диэн ол балтыгар туттарар.

Түннүктэрэ көмүс саптаах күндү тагас сабыылаах,
Төрүт күнгэ көстүбөккө килбиэн маҕан субалаах,
Ааттаах көнө үтүө бэстии дьылыгырас угуохтаах,
Асматы кытта икки кыыс көрөр-истэр чабардаах.

Ыраахтаабы уолуну мин иитиллэн испиттээбим —
Ыппат этэ дьоммор, онон хонсуһар идэлээбим,
Күүспүнэн хахай дэтэрим, күн курдук көрүҥнээбим,
Күрэхтэһэн мин кими да тулуппат үгэстээбим.

Кыыс улаатар, мин кыанаммын кыргызска да кыттарым,
Кыһыттан мингин арааран ыраахтаабы сыбарым

Абабар биертэ; дохсурбаан тааһы мээчик хабарым,
Адырба да хахайдары куоска курдук тутарым.

Обунан кыылы, көтөрү биир ытынан табарым,
Ооньюу буоллун — болуосакка мээчиктэһэн барарым,
Онтон кэлэн дыбармаска остуол бәрдин тардарым...
Ол олохпун умуннарда туналбаннаах далбарым!

Онтон аҕам өлөн хаалан... күммүт киирдэ дэһэллэр,
Ооньюу-күлүү, ырма-тойук дыбарымастан сүтэллэр,
Эрэл дьоннор эрэй дииллэр, өстөөхтөрбүт үөрэллэр,
Эмиэ көнгүл барыллыа диэн эгдэҥнэһэ түһэллэр.

Күрэнэммин хараҕаҕа бүтүн сылы барыбын,
Күнүһүнү-түүнү аҕабын аһыйаммын ытыбын,
Ыраахтааҕы дьону мытан аралдьытта аһыбын:
«Ытаан-сонгоон уурай, тоойуом, кэлэн чэччий, ааттыбын!

Тэҥнээбим туораан миигин да дьолтон айбыт матарбыт...»
Тийээн ыллын диэн бэлэбин сүүс иһиккэ куттарбыт,
Аҕам бары бырааптарын мин илиибэр туттарбыт:
Амирбар буолан сэриитин дыһайарбар баҕарбыт.

Үтүө дьоннор миигин өйөөн болуоссаты туоруулар,
Өйүм-санаам өрө күүрэн тууйбут мугум туурулар,
Хотунун кытта Парсадан урут тахсан ууруулар,
Хостор аайы ас-үөл бөҕө остуол ахсын уурулар.

Оболорун курдук миигин маанылыыллар, чиестииллэр
Уонна аҕаҕ суолун үктээн полководец буол дииллэр,
Хараастаммын akkaастыбын — хаайааччылар элбииллэр,
Хаймахпыный, ылынабын: булгу буол диэн ирдииллэр...

Ырааппыты умнан-тэмнэн, өйдүү охсон биэрбэппин,
Ыар олоҕу кэпсиир уонна сынан аҕа диэбэппин —
Орто дойду сидьин, албын, үчүгэйн билбэппин,
Оргуйар уокка салатан кэттим көстөр бу кэппин».

ТАРИЭЛ ТАПТААБЫТЫН ТУҢУНАН КЭПСЭЛ

таан ылаат сэхэнигэр өйүн хаттаан эргиттэ:
«Ыраахтаагы арай биірде кыыспын көрүөх диең эттэ
Уонна сонно илиибиттэн хабаң ыла да сиэттэ —
Онтон ыла өлүү миигин тобо тумнаң иэдэттэ?!»

Ааң дойдуга саамай кэрэ сад иинибэр арыллар:
Аптаах курдук үөр чыычаахтар минньигэстик ыллыыллар,
Тэтэркэй өгнөөх фонтаннар тэбиэлэнэ тыгаллар,
Тэлимниллэр ааң үрдүнэң көмүс баархат сабыылар.

Кэһни гынаң күндү көтөр хас да турач тутуурдаах
Киридибит, таптааң миң дууһаң уот төлөңгө умсуохтаах
Талба дыяэбэ, оһно баара куппун туппут харахтаах —
Таас сүрэхпин алмаас эрэ үгүү дьөлө аһньахтаах!

Туора киһи кыһы көрүө суохтаах диеһи билэбин —
Тойоһум кириде, оттон миң ааң таһыгар игһнэбин,
Адыас тугу да көрбөһүң, арай оһтон истэбин:
«Аһирбартаң турачтары, Асмаһ, киһлэр», — дииллэриң.

Ол кэһниттэң ааң сабыытын аһаң Асмаһ таһыста,
Оһно түөспүң дьөлө көрөң Нестан миэхэ хайыста,
Асмаһ ыла көтөрдөрбүң, дууһаң хоско барыста...
Аарыма уокка ол кэмтэң умайабың туймаста!

Күннээбэр сырдык бэйэтэ умулунна!»— диэт ытыыр,
Көмүһүн санаат туймааран охтон түнэр, ынчыктыыр,
Авандил, Асмаат айманан ой дуораана сатарыыр:
«Ааттаах модун илиитэ бу сэниэтэ суох быластыыр!»

Асмаат эмиэ уунан ыһан Таризэла дьэгдьийдэ,
Аа-дьуо туран өр олордо, тыла-өһө мэлийдэ,
Өрө тыһнар, харахтарын уутуттан буор илийдэ,
«Өрүү ахтар,— диэтэ онтон,— улуу мунга эргийдэ!

Олоххо бүтэй эрэнэн ким түргэнник дуоһуйуо —
Ону олох тиэрэ тэбэн кэлин биирдэ соһуйуо,
Арай хата харсаахтаһар сэрэхтээх дьон тулуйуо...
Аны, бэйи, салгым кэпсиим — күүһүм онно тийиэ дуо?!

Турачтарбын биэрэн баран сонно — оо, дьэ, үлүгэр! —
Туох да олох бокуойа суох сууллан түстүм миэстэбэр...
Уһуктан кэл... Ытаһаллар арай тула өттүбэр,
Огочобо кириэх дьоннуу өгөспүттэр үрдүбэр.

Үтүө хоско ильдэн баран ити миигин маньылар,
Өлүө диэннэр ыраахтаабы кэргэнинээн ытыылар,
Аһыйаннар сирэйдэрин иккиэн хайа тарбыылар,
Аптаах дьоннор мин ыарыбын абааһыга сыбыылар.

Өйдөмүппэр баһылыгым моойбуттан кууһан ыла:
«Өлө илик диэхпин, тоойуом, сагар саатар биир тылла!»
Ону сыттым сэниэтэ суох, таһас курдук харбылла,
Онтон эмиэ туймаарыйдым, харахтарым сабылла.

Араас аптаах эмчит мустан миигин тула тураллар,
Абааһы сиэри булбут диэн албын дьүүлү тардаллар,
Үрүт-үөһө халыг, ытык кинигэни ааһаллар,
Үс түүнээх күн этим-сииним кутаа уокка сыраллар.

Харайар дьонум санаатын туманга муннарабын,
Ханчык да эмп кыайыа суох диэн сөбөллөр таарымтабын,

Отой арыт иирбит курдук халлааны тыллаһабын,
Онон дэлби ытаппыппын күн-ийэ сарымысабын.

Өлөр-тиллэр ыккардынан тыным-быарым кылгаата,
Үс күн кэннэ өйдөнөммүн санаам арыый сырдаата,
«Тугун бэрдэй,— динбин сөбө,— бу туюх аатгаах буулаата!»
Тулуурда аҕал диэн дууһам тагараны ааттаата:

«Абыраа, тойон тагарам, тылбын-өспүн эн истэн,
Атахпар туруор түргэнник, бэрис сүдү күүскүттэн,
Тааймахтара кистэлэгмин — бара охсуум бу дыэттэн!»
Тагарам истэн, үтүөрэн сэниэлэнним ол күнтэн.

Үтүөрбүпүн дыбарыаска сонно тута истэллэр,
Өр-өтөр буолбат — эмискэ хохум аана тэлэллэр:
Бас сыгыннах ыраахтааҕы сарымысалам киирэллэр,
«Бар дыон истиг, тагараҕа барҕа махтал!» — дэһэллэр.

Эмтээх утах иһэрдэллэр ону-маны сэфэргин,
Эттим онтон: «Этим-хааным оннун булан эрэр дин,
Айылҕаҕа дьэттийнэхпин баҕардахпын баҕас ньи!»
Ат аҕалтаран бардыбыт Парсаданнын күүлэйдии.

Сырыттыбыт, кэрэ эбит айылҕабыт барахсан!
Сылайаммын дыэбэр тийдим, тойоммуттан арахсан,
Өссө эбии эрэйдэнним, айылҕаҕа да тахсан...
Өлбүт ордук — олохпунуун иһи-суолу дуол аахсан!

Быстала суох ытаан-ытаан маҕан субам саһарда,
Быһабынан кэйдэрбитти мин сүрүбим хаанырда,
Харабыл киирэн таһырдыа дворецкайбын таһаарда —
Ханнык эрэ сонуннаабын биллэрээри ыгырда?!

«Киһи ыппыт Асмаҕ», — диһлэр. «Билинг, — динбин, —
соругун».

Киирэн кэлээт били киһи биэрдэ таптал суругун:

Умаппыппын буолбаат албас атын сүрэх чопчутун?!
Оннук санаам отой суоба, санаарбаатым олуһун.

Таптаабытын харса суохтук биллэрдэбэ дьиибэтин!
Таах хаалларан — өһүргэтиэм, үөбэ сылдыа эгэтин,
Эппиэт күүтэн Асмаг мунгнаах эрэйдэниэн кэриэтин
Эйэбэс харда суруйуум — улаатымсык диэбэтин.

Күнүн аайы күүскэ салыыр таптал уота дууһабын,
Көрүлүүр эдэр дьоннортон көстөөх сиргэ куотабын,
Ыраахтаабы дыбарыаһын ыраабынан тумнабын —
Ытаан-ыалдьан эдэр иэспин оннук төлөөн турабын.

Араас эмчит баар да кыайбат, өйүм-санаам киһиһэрэр,
Атын уокка умайарбын адьас дьонум билбэттэр,
Санаарбаабыт ыраахтаабы хааннатан көр диэн этэр —
Саатар эрэ! Тымыр баттаан ыалдьар эбит диэтиннэр...

Хааннатан барап санааргым эмие сыттым тэллэххэ,
Хамначчытым киирдэ, эттим: «Туох нааданый эйиэхэ?»
«Асмаг эмие киһи ыппыт...» «Киллэр», — диэтим киниэхэ...
Арахпакка туох ааттаабын бааллан хаалла бу миэхэ!

Илдыт киһи сурук биэртин аа-дьуо ылан аабабын,
Иккиэйэбин көрсүһөххэ диэни ейдөөн хаалабын,
«Көрсүөх диэнгини, — харда ыттым, — таптыг мин да бабабын,
Күрэммэппин, ыгырдыг да күүттэрбэккэ барабын».

Атын таптал өтөн өскө мин сүрэхпэр кириэбэ —
Амирбарга бары индус кулуппун диэн этиэбэ,
Ол эрээри кулут кыстыын сибээстээбим биллиэбэ,
Оччобуна бу дойдуттан үүрүллэрим кэлиэбэ!

Ыраахтаабы туоһулаппыт: хайа, хайаан эрэбин?
Ыарыым аастаа? Хааннаттым дуо? Маннык харда биэрэбин:

«Харыбыттан хааннаммын ыарыбын киэр үүрэбин,
Хайаан да тийиэм эйиэхэ, көрсүһүөхтэн үөрэбин»

Тийибиппэр: «Аны ыалдьарыг бобуллаар,— диэн элэктиир,—
Тэринэ оҕус атынан бултуу барар курдук»,— диир.
Сырыттыбыт. Турачтары мохсоболбут түһэртиир,
Сыал ытыыга кыайыттары дьон айхаллаан сэлэлиир.

Ол киэһэ аҕа баһылык астаах остуол тэрийдэ,
Уостубат ырыа чугдаарда, музыка да ньиргийдэ,
Ыраахтааҕы бэлэх биэрэн ыалдыттарын кэрийдэ,
Ыраас өгнөөх күндү тааһа дьонго бары да тийдэ.

Таспыттан да көстүбэтэр мунчаараммын куулайдым,
Тапталлаахпын саны-саны эбин уокка умайдым,
Тэҥнээхтэрбин дьибэр илдээн ыалдыттыырга суудайдым —
Тэһийбэккэ сорбун-мунмун арыгыга суурайдым.

Арай оно дворецкайым аргый эттэ кулгаахпар:
«Амирбары көрсөр сөп дуо? — диэн биир дьахтар ыйытар,
Сирэйинэн чугас эргин тэҥнээхтэрэ диэн суохтар!»
«Сирдээн хоспун буллар,—диибин,—ыгырыктаах ол дьахтар».

Турдум, оно дьонум эмиэ сүпсүстүлэр барардым...
«Тохтоонг,— диэтим,— миигин күүтүг, олорбуппут сагардым!»
Онтон киирдим хоспор, аанга чабар хаалла маньырдым,
Огоһуннум кэлин саата сылдыбаттыы туттардым.

Эдэр дьахтар туран кэллэ, эттэ тонгох гынаатын:
«Эйигин көрөр чиэстэммит дьоллоох сааһа уһаатын!»
Оо, өйдөөбөт тапталлаахха тонгох гынар сыһатын,
Оччоҕо — таптал дьыалатын билбэт эбит букатын!

Олоруннум тахта үөһэ, оттон Асмаат симиттэн
Ойуччу турда... Ыйыттым онуоха мин киниттэн:
«Тоҕо, таптыыр эрэригин, торуллабын миигиттэн?»
Тугу да өр сагарбата, дьэ ол эрэ кэнниттэн

Этгэ кини: «Долгуйаммын сагаряхпын саатабын.
Эн туохтата кэлтэ буолуо дии саныыргын таайабын,
Сэмэйгин көрөн эрдийэн этиэм арай наадабын —
Ситэри күүстэ салбаа диэн тагарабын хаайабын!

Кыбыстаммын, куттанаммын өйүм-санаам бутуллар,
Кыыс илдьитин күтүрээмэ — ол миигиттэн сотуллар...
Оннук харса суобун сөбүүй! Тылым-өһүм бобуллар,
Онон аабан бэйэнг быһаар — дьэ туох манна суруллар?!»

НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ТАПТАЛЛААБАР БАСТАКЫ СУРУГА

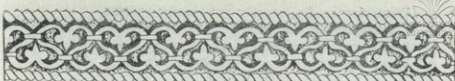
ахай,— диэн миэхэ суруйбут сардаганан уоттаах күн,—
Хааннаах бааскын биллэрбөккэ тулуй муну көрбүккүн,
Эйигин эрэ таптыбын — уурат аны өспүккүн,
Итиэннэ Асмаҥ кэлсиэбэ — күүппэтэххин күүппүккүн!

Таах сордоно сылдыбыккын тапталым диэн сыыспыккын!
Таптааллааххар эн дакаастаа бухатыырды кырыккын:
Хатаайдарга ааннаан тийэйи оонньот сыты кылыскын —
Хадаардаһар буолбуттары көнньүөрдөнгин үөрт кылыскын.

Эйнэхэ эрэ мин булгу эргэ тахсыам диір этим,
Иккиэн бүөмнөөн кэпсэппөккэ наар уһатан испитим,
Онтон дьэ иирэ сыспыккын сураһаммын билбитим,
Ону үнүр бөйөм көрөн итэбэйи кэлбитим.

Хаалбат суолу сүбэлибин — иһит таптыыр көмүскүн:
Хатаайдары кыайан-хотон көрдөр эбээт эн күүскүн;
Халтай ытаан туһаң диэн суох — таах эрэйи көрбүккүн!
Хараҥабын халбарыттым — уонна хаймай өссө күн?!»

Асмаҥ ааспыт симиттэрэ — аһаҥастык кэпсээтэ;
Ама уонна тугу диэмий, дьолум-соргум үрдээтэ,
Үөрбүт сүрэх тигиргэччи тэбнэлиирэ элбээтэ,
Өгүм сырдыыр.. миним кэйэр үтүө кэмэ тирээтэ!

ТАРИЭЛ ТАПТАЛЛААҒАР СУРУГА

арахпар туттум дабайа күндү тыллаах сурукпун,
Хардардым: «Бэйиң тускунан санаа — күнтән ордукпун!
Эйигиң иннэ диэбэтэх өңгөйбөтүң уорукпун!
Эрэммэппин тиллибиппин — түһүү сылдыар курдукпун...»

«Асмаҕ, — диибин, — тылгынан тиэрт: «Үөрүүм бүөлүүр
күөмэйбин!»

Аламай күнүү сырдаангың сайа тыктыг сирэйбин,
Өлтүм кэниэ тилиннэрдиг, үүрүөм аны эрэйбин,
Үөбээр кэлин дыккэр диэнгиң, өскө умнуум күннэйбин!»

Асмаҕ эттэ: «Өсөө тиэрдим Нестан манньк диэбитин:
Адьас ким да бу биниги сибээспитин билбэтин,
Дьон баарына көрүстэххэ харыстаатын чиэспитин —
Дьоһуна суох оонньоһордуу эйигиңниин сэлэстин!»

Үрүң күн да бэл симиттэ көрөр кыһын сүбэтэ
Өйдөөбүнэн, сэрэбинэн олус, кырдык, сөп этэ,
Күнүстээбэр чабылхайдык сырдым кестөр бэйэтэ
Көмө буолан абырыртан атын тылы эппэтэ.

Асмаҕка көмүс чааскыга куттум күндү таастары —
Аккаастаата: «Эдэр хотун биэрэ турар балары,
Бинилэхтэн арай бэрт диэн дуона суохха турары
Бэлиэ курдук бири ылым, баһыыбаны кытары».

Уонна барда... Сүрэхпиттэн үгүү-кылыс үргэннэ,
Уоттаах кутаам умулунна, хара барык күрэннэ,
Биэчэр салгы кытыаһынна, доботторбор ол кэннэ
Бэлэх бөбө биэртэлээтим — үөрүү өссө сүрдэннэ!

ТАРИЭЛ ХАТААЙДАРГА БЫППЫТ СУРУГА

лдьиттэетим хатаайдарга хас да аттаах киһинэн:
«Индия саара аатырар орто дойду сиһинэн,
Киниэхэ бас бэринээччи ааһар ону чиэһинэн —
Ким утарсар күдэн буолуо кылгас түгэн иһинэн.

Кэскил суолун тобуламмыт сиэрдээх тылы булуохпут,
Кэпсэтэ кэлиг, сүбэнэн иллээх кэргэн булуохпут,
Кэлиэххит суоҕа — эһиги хаангытынан суунуохпут:
Көһөтэрдии ыар айанга кистэммэккэ туруохпут!»

Ити кэинэ үөрэн-көтөн сүрэх ыллаан барбыта,
Иһэр-аһыыр элбэх дьонум — доботторум барыта,
Аан дойдуга баһарбытым бары баарга дылыта!
Аны кыыл да чугаһаабат — иирээки диир, быһымыта...

Урут бэйдие барыам диirim, онтум аны уурайда,
Уостубакка көрдөөх биэчэр бииртэн бири солбуйда,
Ол эрээри уоттаах имэг улам күүскэ оргуйда,
Улам таптал ахтылбана мунчаарыынан моһуйда.

НЕСТАН ТАРИЭЛЫ ҮНҮРТАРАР

Дирдэ кэллим дыбарыастан, бэйэм хоспун булабын,
Бэркэ симэн да көрбөппүн, кыссын эрэ ахтабын,
Арай били суругуттан бөбөхсүйэн ылабын...
Аан аһыллан кириин-тахсы аймыр эмиэ дууһабын.

Сүрдээх тиэтэл сурук туттум, Асмаат эппит: «Күн-бүгүн
Сүрэххин сүүйбүт кыскаар эн сүүрэн тийээр үһүгүн!»
Үөрүүм эмиэ үүрэн мытта хара санаа күлүгүн,
Үөһө тынньым — билбит киһи бу көрсүһүү түмүгүн...

Арай тийтим — садка суоҕа биир да сирдиэх бадахтаах,
Асмаат онтон тахсан кэллэ күлбүт-үөрбүт харахтаах:
«Эн сүрэххэр, мин ылбааммын, хааннаах хатыы хаалбатах,
Итэбэй кириэн — оруосаң отой туох да буолбатах».

Баархат быһыы аһан биэрдэ — сүрэм ытырбахтыыр...
Бадахшан тааһа киэргэллээх балдахина кылбагныыр,
Хаарман күнүм ол аһыттан сардананан кыспахтыыр,
Хара чүөмпэ харабынан тапты көрөн ылбахтыыр.

Ааһа турдум, оттон кыһым саһата суох ньимийдэ,
Арай сылаас көрүүтүнэн мин сирэйбин илбийдэ,
Онтон Асмаат: «Тахсыаң үһү...» — диэн кулгаахпар сипсийдэ,
Уокка буһан сүрэх эмиэ күүскэ тэбэн битийдэ.

Сад иһинэн тахсан бардым, Асмаг миигин атаарда,
Санаатым: «Дьылжам саигарды эмтээбитиг баара да —
Эрэлбин хайа охсонгун үөрүүм өстө, хараарда,
Эмэр ахтыг эрэйиттэн эмиэ дууһам мунчаарда».

Санаабын Асмаг уоскутар тыллара диэн араастар:
«Сатамат ити кылгастык көрсүбүттэн хараастар,
Эрэйгин саба баттаангыгн үөрүүг аанын эн астар —
Эйигиттэн, таптыр буолан, ити аата кыбыстар».

«Оо, балтыам,— диибин,— абырмах эйигиттэн атын баар?!
Ону-маны биллэххинэ ахсаабакка суруйаар,
Суруккунан миигин кууспут уот төлөнүн хаптатаар,
Сонунун ыта туруо диэн эрэнэрбин умнумаар!»

Аппын миинээт дьибэр бардым, харах уута кыаттарбат,
Адьас ол түүн утуйбатым — сорум-мунум батарбат,
Сүлүһүнү снэбит курдук имим кэйэ кытарбат,
Сүрөжим түүнү сөбүлүүр, күнүскүгэ бабарбат.

ТАРИЭЛГА ХАТААЙ ХАНЫН РАМАЗ ХАРДА СУРУГА

улуттарым хатаайдартан маннык харда туппуттар:
«Куттаммаппын мин кимтэн да, сэринһиттэр хорсуттар,
Баайым-кыабым баһаан үгүс, кириэппэстэр модуттар!
Баһылыккын билиммэппин — ол тугунан ньуур туттар?!»

Бу хан Рамаз бэйэбинэн Тариэлга суруйдум,
Болооччу тыллаах суруккун аабаат олус соһуйдум —
Кэл диэбиккин-баҕастааххын, бэккиһээммин сонһуйдум,
Киһиргэскэ тоһун биэрэр кыахтаах улуу мин дойдум!»

Арабаары алыс наһаа киэбирбиттэр эбиттэр,
Лармыйабын бары мустум, сулустартан элбэхтэр,
Хайдахтаах да ыраах сиртэн ыксалынан кэлбиттэр,
Хайа, сыһыны үрдүн бары толорбуттар эрэттэр.

Туруортаан баран кэрийдим: талбыт курдук ааттаахтар,
Туох да буюму тулутуо суох бухатыырдыы уохтаахтар,
Хорезмига кутуллубут куйахтара уоттаахтар,
Холоруктуу ытыллыбыт аллаах эмис аттаахтар.

Хара уонна кыһыл өгнөөх знамябын таһаардым,
Хайаан да сарсын походка турар курдук быһаардым,
Хаалбыт күммүн ол эрэри хараастаммын атаардым:
«Хайдах кыыспын көрбөккөбүн барабын?» — диэн мунчаардым.

Харабым уутун холуубун халыан күүстээх ардахха —
Ханнык сүрэх ытыа суобай, хайа быһан бардахха?
Оруоса туохха нааданый — сытырбаабат буоллахха?!
Олус сордоох олох буолбаат, еске миэнин ыллахха?!!

ТАРИЭЛ НЕСТАНЫ КЫТТА КӨРСҮҮҮТЭ

рай онтон кулут киһим аргый аста халбаны —
Асмаҕ эмие сурук ыытан үөрдүбүтэ даҕаны:
«Амирбары көрсүһүүгө күнүг кэллин диир, маны
Абаат хомун — ытаан-сонгоон танийыма дьылбаны».

Сааллан түспүт улуу дьолтон сүрэх ыллымы төбөрө,
Сад иһигэр баар буолуубар хараҕаран эрэрэ,
Көрбүтүм — эмие утары Асмаҕ сүүрэн иһэрэ:
«Көмүс күн күүтэр хахайын!»— диэтэ үөрэн тэтэрэ.

Күлүмүрдүүр дыбарыаска киирэн кэллим батыһан,
Көстө түстэ онтон Нестан, сардаганан сыдьаайан,
Араас күндү көбүөр үөһэ күөх таҕаска сууланан,
Аралыйар кэрэтигэр тэнгнээхтэрэ суох буолан.

Киирэммин көбүөр муннугар турдум уокка куустара —
Киэр үүрбүтүм хараҕаны, дьол харахпар тыгара,
Сирэйэ күнтэн да сырдым сыттык үөһэ сытара,
Симиттэн хаалан мин диэки кистиң көрөн ылара.

«Амирбартан олорорго көрдөһүүй»,— диэбитигэр,
Асмаҕ сыттык ууран биэрдэ ол тыһынаах күн иһигэр,
Өссө мийгин үөрдэн-дьоллоон бу маннык эппитигэр
Өлбөтөхпүн сөбүнэбин сүрөбүм тэппитигэр:

«Кәпсәппәккә атаараммын киңг эрәйн кәппиккин,
Кәхтән эрәр сибәккилини кууран-хатан испиккин,
Уостубат харах уутуттан улуу мунгу билбиккин,
Оттон эн кыыс кыбыстарын олох өйдүү иликкин.

Эр дьону кытта кәпсәтәр кыыс киһиэхэ ыар аххан,
Эрәйн кистәэн тууйулар өссө ордук ыарахан,
Көрүгүм холку да буоллар — сорум-мунум улахан,
Көрүлээн илдьит ытыам дуо: «Бабар,— диетим,— кыйахан...»

Эн биһикки санаабытын билсиһиэхтән этәбин —
Эрэн, сыччах эйиэнәбин, бигэ тылбын биэрәбин,
Өскө кәһиним, тагаранан андабайан эрәбин:
Өлүкпүн буор сир туппакка, сибиэн буолуум дәнәбин.

Кыргыһыга бараргыттан олус диэммин үөрдәхпин —
Кыайан, дьоллоох эргиллэнгин, кытаат, толор үлэхпин,
Иккис курдук — күүтән-ахтан эһиэм күүспүн-күдәхпин,
Эн сүрэххин миэхэ хааллар уонна ыл мин сүрэхпин!»

«Эн тускар өлүүм да диirim, — эттим кыыска ытыкты, —
Эстибәккә тыһиннаах хааллым, өлүү аны бырастыы!
Харахпын үөрдә мөлдүтин тыгыан күнүү эн сырды, —
Хатаайдары кытта баран кыргыһабым хахайды.

Сардананан тобулангыһын сырдатабын сүрәхпин,
Самай тиһэх күммәр диэри эйиэнәбин мөлдүтин —
Аан дойдуга кимтән да мин улуу дьоллоох киһибин,
Айыһы тойон тагарабар махтанабын ол иһин!»

Кытаанахтык хардарыта андабайсан ылаатын,
Кыһыһым өссө бигәргәттә тулхадыйбат санаатын:
«Өскө атын кими эмә мин сүрәбим таптаатын —
Үөһәттән тойон тагарам, бабар, умса кыраатын!»

Арахсар кәм тирәэбитә тылбытын сайыннарда,
Араас күндү отону сии кәпсәтини салгы барда,

Онтон турдум бараарыбын — сүрэжим салыннар да,
Уоттаах күнүм сырды көрөн эмиэ дэ сардангарда.

Үтө кыыстан арабаммын өлүөм кэлин да буоллар —
Үөрөн тулам сагатыйар, өйүм-санаам тобуллар,
Сүргэм үрдээн мин дууһабар күн сырдыга кутуллар...
Сөбөбүн тыыннаах бу баарбын — сүрэх таастан чочулар!

ТАРИЭЛ ХАТААЙДАРГА ТИНИИИТЭ
УОННА УЛУУ ҚЫРГЫС

арсыарда аппын миинээтин хомуур сигнал бэрдэрдим,
Санаабар поход бэлэмин бүтүннүүтүн ситэрдим,
Хайаны, тыаны быстаран аармыйабын күртэрдим —
Хатаайдарга хахай кыыллымы хабыр хааммын киллэрдим.

Дойдум ааста, аны чэйгэ хатаай уута иһиллэр,
Дозорбут арай хан Рамаз дьонноругар кэтиллэр,
Таабырын этии ол дьоннор тылларыгар иһиллэр:
«Табаларгыт хатаай уордаах бөрөлөрүн сииһилэр!»

Күндү бэлэх туттардылар уонна Рамаз аатыттан
Көрдөстүлэр: «Алдыатыма дойдуну уот ааньттан,
Бакаайылаан ээбин этит көрбүт киһинг аайыттан,
Бас бэриннэр, онтон хаңат баайгын кини баайыттан.

Айыбытын-харабытын бырастымы гын барытын,
Аангнатыма далай халлаан уордайытын, абатын,
Аһыйах дьонноох да кэлэн астынмабың букатын:
Астарыабың дойдум бары кириэппэһин, куоратын!»

Сүбөлэтэ ыңырбыннар везирдэрим мустааллар:
«Сөпкө мустун, маниа үгүс үөрүйэхтээх дьон бааллар!
Урут албын орохторун устун сүүрдэн тураллар,
Угаайылаан ол эйгини умсараары гыналлар.

Абыйах чулуу дьоннордо талан ылаат уруттаа,
Атын сәрийиг хаалан истин, сибээс дьонун булаттаа,
Иллээх, көссүө хатаайдартан кэс тылларын ылаттаа,
Иирсэр-харсар өттүлөрүн кытаанахтык дьарыйтаа!»

Сүбәни тута сөбүлээн хан Рамазка хардардым:
«Сөптөөх диэммин эн этигини ылынарга быһаардым,
Өлүөхтээбэр тыыннаах ордук дии саныыргын ахсардым,
Өтөр тийиэм, абыйахпыт — сәрииләрбин хааллардым».

Армияттан талан ыллым үс сүүс буойун чулуутун,
Атын сәрийим атаараары бары мустаң турбутун
Кәниэ эттим: «Чугас собус ирдээн иһинг суолбутун —
Кәлиг!—диэммин илдьиттим да, быһыны охсун дьонгутун!»

Үс күн буолаат эмиэ илдьит көрсө биәрдә уруйдаан —
Үгүс күндү тагастары бәлэх ыппыт миэхә хан,
Эттәрбит: «Модун бәйәбин көрсүөм этә айхаллаан,
Элбәх дьикти бәләхтәрбин эн иннигәр уурталаан!»

Эбии өссө этээр диәбит: «Эдәр, күндү доборуом,
Иһәргин көрсө барарды тыэтәлиһэн хомунуом!»
Эппиэттәэтим: «Экчи тылым — эн эппиккин толоруом,
Эйигин, аҕам кәриәтә, көрсүһәрдин оҕостуом».

Ити киәһә хонук сиргә тийәэппитин кытары
Илдьиттәр эмиэ нөрүйән көрүстүләр утары,
Бәлэх диәһинәр аҕалбыттар бәртәәхийә аттары:
«Биһиги хаммыт,— дәһәлләр,— дьә эйигин кытары

Уруйдаһа көрсүһүөбүн утаппытты бабаран
Уоругуттан сарсын хоннуо, уһуктаатын да туран».
Ити дьону астыннардым хонуктарын булларан,
Эйәбәстик көрсүһәммин, боолдьох отуу туттаран.

Киһиэхә үтүө оҕорбут кәлиһи сии биир күвәрәйәр —
Киниләртән биирдәстәрә кистәэн миэхә сипсийәр:
«Оҕо сааһын санаат дууһам куһаҕантан кәләйәр,
Онон манһык алдьархайга уган биәриән көрәйәр.

Эн, абаг мингин иппитий, өйдөөбөт да инигин...
Эйгин быһыны охсоору бу кэлистим билигин —
Өллөххүнэ ыар аһыылаах үтүө, кэрэ киһигин!
Өйдөөн иһит албыннарын бары сизэрин-силигин.

Сүүл быһыны буолла — быһаарда хан тагнаран биэрэргэ:
Сүүс тыһымынча сэрии дьонун кистээн турар, ол сэргэ
Өссө отут тыһымынчаны саһмарбыта биир сиргэ,
Өскө маннык киирэн биэриэн — тийиэнг суоллуун сүтэргэ.

Абыйах дьонноох хан көрсөн бастаан остуол тардыаба,
Алы гынан болбомтобун аралдыта сатыаба,
Армията онтон биридэ былыт курдук тахсыаба,
Ахсааннаах дьону ас гиммат — адьас үлтү сынныаба!»

Барба махтал биэрээт эттим: «Дьылбам дьүүлэ билээхтиэ!
Баран дьонгор холбос: бабар, киминг эмит сэрэхтиэ...
Өлбөтөххө бабарбыккын өлгөм илиим бэлэхтиэ,
Өгөбүгү умнар буолларбын — төбөбүгү ыт тиниктиэ!»

Итини дьоммор эппэтим, түг ууларын харыстаан,
Этэн да диэн, аны кэлэн — суулбат ини Индостан!
Кэлин хаалбыт сэриилэрбэр илдьит ыттым аан бастаан:
«Кэлэ тардыг — тоһуйбуттар өлөрөөрү албастаан!»

Эрдэ туран посолларга тиэрдинг диэммин этэбин:
«Эйиэхэ бүгүн, хан Рамаз, мин сотору тийэбин».
Өлүөр, бүтүн күн агара айаннааммын кэлэбин —
Өлөр чааһым, ханна да буол, куоттарбатын билэбин.

Арай сыырга тахсан көөртүм — буор былыттым оргуйар,
Албын Рамаз ити миэхэ айа тардан тоһуйар,
Көрдэн, үөлэн дууһам бүгүн төһө эрэ дуоһуйар!
Кистэлэгимин дьэ этэммин дурусуунаам соһуйар:

«Тагнарбыт хан армията бүгүн буору уобуохтун!
Таас игиридээх баппабайгымт эрчиминэн туолуохтун,
Көрдөөбүтүн ылбыт өстөөх кыа хааныгар устуохтун!
Күн саар иһин өлбүт дууһа үөнээ көтө туруохтун!»

Өрө күүрдэр куоласпынан сэбилэнинг диэн эттим,
Үгүү, болот бэлэмнэнним, куйахтарбын мин кэттим,
Көккэлээн баран дьоннорбун инним диэки тиэтэттим —
Кэлин санаан көрдөхпүнэ, ол күн уордаах да этим!

Килэг куйах көккэтиттэн соһуйдулар хатаайдар,
Кини ытта Рамаз миэхэ: «Үтүө уолан быһаардар —
Кырдыктаах тылбар турбуппун төһө да бу анаардар,
Кыргыһарды куоһаммыта миигин олус мунчаардар».

«Үктэтиигит үрэллинэ,— эппиэттэттим илдьиккэ,—
Үөн тоһуурдаах үгаайытын билээхтиибин мин бэркэ,
Аһаҕастык хапсыһыыга киирсинг сиэри кэспэккэ,
Араһыам суоҕа мин мантан эһигини эспэккэ!»

Ол албыннара арыллан соруннулар суоһуурга,
Уот оттоннор буруо ытан биллэрдилэр тоһуурга —
Салаҥ элбэх суостаах сэрии саһан сыппыт ойуурга,
Сабаҕа буолуо диэхпин мин саарбахтыыбын холоуурга.

Сүлүөммүн кэттим, үгүүбүн ылан туттум мин ыга,
Сүрүбим, хапса охсоору, сүрдээх этэ кырыга;
Уун-утары күрдьэн иһэр уордаах өстөөх, кырдыга,
Олус элбэх, наһыл, холку, эрэмһилээх курдуга.

Сөбө көрөн өстөөх миигин: «Иирээки!..» — диэн быһаарда,
Сүүрдэн киирдим... Биир киһиэхэ үрүг күнэ хараарда —
Ону үгүүм, тостуор диэри, аттыын үөлөн таһаарда!
Оттон ааттаах бу болоппун дьэ ким эрэ уһаарда?!

Үөрдээх куска супту түспүт мохсоболлуу киристиним —
Өйү-дьүүлү булларбакка болоппунан кэрдистиним,
Өлөрбүт дьонум элбэбин бэйэм сөбөн көбистим,
Өстөөх икки этэрээтин үлтү сынһан мин эстим.

Үгүс хатаай миигин ыга төгүрүҕүэт эттэстэ,
Үрэх курдук кыа хааннарын, оо, халыттым да этэ!
Хайа охсон кээспит киһим, бэрэмэдэй кэриэтэ,
Хаанга устар атын үөһэ, икки аҕы төллөстэ.

Кизэ, сыыртан кэтээн турбут, киһилэрэ үөгүлүүр:
«Кэбис, куотун! Ол эбэтэр айбыт манна өлөртүүр —
Күдэн бөбө өрө кетэн күнү-ыйы күлүктүүр,
Күлүмэх күүстэн туох кэлиэй, биһигини көмүскүүр?!»

Ити — хаалбыт сэриилэрим иһэллэрин көрбүттэр:
Илдьит тийитин кэннэ түүнүн кэрэйбэккэ кэлбиттэр,
Барабаан, турба тыаһынан барылатан эрэттэр
Бары томтор, кэдээл сири толорбуттар эбиттэр!

Кинилэри көрөөт сонно өстөөх куотан тэбиннэ,
Кэлбит сэриим эккирэтэн кэрдэн-үөлэн тийһиннэ,
Хан Рамазтыын хапсыһаатын тиэрэ көттүм, ол кэннэ
Хаалбыт тыыннаах армията бүүс-бүтүнүү бэриннэ.

Куоппуттары эрэттэрим ситэ баттаан ыллылар,
Куттанан өлбүт дьоннору билиэн тутан ыллылар —
Өстөөхтөр отой үөйбэтэх өлүүлэрин ыллылар,
Өрүү бааһа да суохтара ынчыктаһан ыллылар.

Ити кэннэ сынһанаары дьонум бары мусталлар,
Илим кыра баастааба да, хата ыга туталлар,
Хайгыыр тыды булбаккалар тылларыттан маталлар,
Хардыым ахсын кэннибиттэн былыт курдук усталлар.

Соботох киһи холугар хайбал бөбө тигистэ:
Сорох кууһар, сорох өссө уураһаары тийһистэ,
Кырдыбаас өттө ытаата, аар төбөтүн илгистэ —
Кырбастаабыт өлүктэрбин сөбө көрөн кэбистэ.

Түһүк тарда барбыт дьонум баайы-малы күөдэллээн
Төһүнүбүтүн босхолоотум дьэттийэргэ көбүлээн,
Утарсар баар буоллабына умсарарга көгүллээн:
«Оттон,— диетим,— иллээх дьону дьакыйымаг көрүлөөн!»

Ханга эттим: «Уодаһыннаах, үөһнээх санаанг диэн наһаа!
Ханна да мантан куоппаккын, бу буруйгун боруостаа:
Ытыспар дьэ кириэппэстэр күлүүстэрин туттартаа,
Ылыныаг суоҕа — эн төбөг сыаланыа дуо?! Толкуйдаа!»

«Билэбин, — диэтэ, — итиннэ ким бабарар кирсизбэ...
Биир киһибин көгүллээн ыт — эппит сирбэр тийиэбэ,
Кириэппэс аайы: утарсан туһа суох, — диэн этиэбэ,
Кэлин онтон дойдум бары эн илиигэр кириэбэ».

Кини ол ыппыт тойонун арыаллаабыт этэрээт,
Кириэппэс аайы баар дьону, бэриннэрэн бүтэрээт,
Абалла миэхэ быһаччы ат үрдүттэн түһэрээт;
Араас кылаат элбэбиттэн саллыбытым баар эбээт!

Кыраайы онтон барытын көрө-истэ мин бардым,
Кылааттарын бүтүннүүтүн кистэппэккэ астардым,
«Олохтоохтор куттаныман, — диэммин сурах ыттардым, —
Уоттуу салаан бармах бэйэм, аһынаммын хааллардым!»

Сыаналаах күндү баайдарын көрдүм аабан, тэнитэн,
Сыччах араас эгэлгэтин ааттыа суохпун мин ситэн,
Күндү бээлээх накыйканы арай буллум биир сиртэн —
Көрбөккөбүн эрэ адьас итэбэйинг суоҕа эн!

Ону туохтан онорторун өйүм дуостал тобулбат,
Оттон көрбүт бары: дыкти! — дииртэн атын тыл булбат,
Уһаты, туора сааһа диэн отой биллэ сылдыбат,
Ууларыылаах курдук бөбө — уу тэстибэт, умайбат!

Күннүү мингин сыдыаайааччы кыыспар ону хааллардым,
Күндү араас баайы-малы көрдөтөммүн таллардым,
Орубуна биир тыһыынча тэбиэниэри мустардым,
Онно ырдаат бэлэхтэрбин Парсаданга ыттардым.

ТАРИЭЛ ИНДИЯ ЫРААХТААБЫТЫГАР СУРУГА
УОННА ҚЫАИАН-ХОТОН ЭРГИЛЛИИТЭ

Ун судаарбар сурук ыттым: «Дьолун-соргун үрдээтин!
Көлдүн өстөөх көрдөөн ылла тоһун — сөптөөх ирээтин,
Биллэриэхпин ол уһатта, бу суруйдум бүтээтин,
Билиэн ылым хан Рамаһы, тийийэм тохтуу түһээтин».

Хатаай сириин бэриннэрэн дьэ хоннорго сананным,
Хара баһаан күндү баайы ырдан бараан аттанным,
Тэбиэннэрбит тийбэккэлэр оҕустары туһанным,
Тэлэһиппит санаам туолла — кыайдым, албан ааттанным!

Өстөөх хаммын илдэ истим, дойдум тыына илгийдэ,
Үтүө саарым аара суолбар көрсүһүүнү тэрийдэ,
Хайбалыттан симиттэммин имим хаана итийдэ,
Харым бааһын көрөөт ыраас өрбөбүөн эрийдэ.

Кини миигин көрөн-истэн аҕа курдук кыһаллар,
Кини хонууга үгүс кэрэ балааккалар тураллар,
Олор ахсын өлгөм астаах остуол бөбө тардаллар,
Остуол тула дьоннор үөрбүт харахтара чабыллар.

Олордубут иһэ-аһы, түүнү быһа турбакка,
Онтон эрдэ сарсыныгар хомуннубут куоракка,
Эттэ миэхэ ыраахтаабым: «Дыбармаспар — уорукка
Илдэ кэлээр хан Рамаһы, уталыта барбакка».

Күнүс хаммын дыбарыаска ильдэр болдох туолбута,
Күн баһылык кыра уолун көрбүт курдук буолбута:
Амарах тойон аҕатын тагнармахсыт булбута —
Акаарылыын дыһун киһи аахса барбат куолута!

Элбэх ас-үөл эгэлгэтин бэлэмнэтэн килэттэ,
Эйэбэстик күндүлээтэ, өргө диэри кэпсэттэ,
Онтон арай аар төбөтүн дьэ мин диэки эргиттэ:
«Урукку дьаарай өстөөххүн хайыгыный?» — диэн эттэ.

«Тагара,— диибин,—кыамматы соруммат ээ, сонордуу,
Тагнардар да кыаттарбыты эн да эмиэ аһын дуу...»
«Оинук буоллун,— диэтэ ханга,— арахсыахха добордуу,
Уонна аны саакка кирикин мин көрүмүм отойдуу!»

Хан төлүөхтээх өрөлөһөн ороскуокка тэбиитин:
Харчынан уон тыһыынчаны, солко, барча дыктитин;
Ыраахтаабы ханы тыыннаах хаалларбытын эбиитин
Ыйаах биэрэн тагыннарда билиэн кэлбит сэритин.

Хан онуоха сиргэ тийэ сүгүрүйээт махтанна:
«Хааньяарда тойон тагарам, тагнарбыппар суостанна,
Аны тылбын кэстэхпинэ — өлөрөөрүг саманна!»
Армиятын кытта онтон дойдутугар аттанна.

Онтон туран баһылыгым илдьиттээтэ сарсыарда:
«Охсуһууга барыаххыттан үс ый буолан да барда,
Бултаан-алтаан эт амсайман мин сүрүбүм бабарда —
Бука диэнгин кэлэ сырыт, сылайбытын буолуо да».

Ыксалынан тийэн кэллим — онгостунан, тэринэн,
Ыттар уонна мохсоболлор мустубуттар үөрүнэн,
Бэлэм эбит ыраахтаабым, дьаарай булчут сиэринэн,
Бөркө үөрбүт, сылдыахпыт, диир, өлгөм бултаах сиринэн.

Кистээн эттэ кэргэнигэр: «Тариэлбыт кэскиллээх,
Кэлиэбиттэн ыла кини чахчы буойун көрүнгнээх,

Сагара, тутта сылдьардыын дьонуннааҕа диэн сүрдээх,
Саппабырбыт да дьоннору сардангардыах сирэйдээх.

Аны кыыспытын бар-дьонго көрдөрүөххэ — ээр-сэмээр
Астаах-үөллээх көрсүһүүтэ бүгүн манна бэлэмнээр,
«Аттыбар озор», — диэн ырай маһа кыыскар эн этээр,
Аараабакка эргиллиэхпит, киэһэ эрдэ кэтэһээр».

Модун хайа аниын диэки бултаатыбыт буолакка,
Мохсоболлор тэбиэлииллэр көтөрү дуол сыыспакка,
Киэһэликтини төнүннүбүт, үлүһүйэ барбакка,
Кэлэн иһэн мээчиктээн да аралдьыйан ылбакка.

Сэргээчилэр аара суолбар хардыым ахсын көрсөллөр,
Сирэйбин, араас киэргэллээх мин тагаспын көрөллөр,
Иним сырдык, санным кэтит, эдэр түөһүм өтөгөр —
Эбэн этэр буолбатахпын, кырдык мингин сөбөллөр!

Саамай кэрэ, били дьикти накыйкабыт диэччибит
Санньыбын саба сылдьара дьон харабын иирдибит...
Аттарбытын туттартаатын дыбарыаска киирдибит,
Ааны аһаат дьыгис гынным: чабыл күнүм баар эбит!

Кыыспын тула үмүөрсүспүт илин-атах чабара,
Кыһыллыгы ырбаахыта уоттаах күннүү тыгара,
Күлүмүттэн куорат бары сардангаба устара,
Көстөллөрө чөмчүүк тиистээх оруосабай уостара.

Кэлгиз үөһэ баастаах илин сылдьар этэ ыйанан,
Киирээппин кытта сарыысса кэллэ миэхэ чуо хааман,
Уолун курдук уураан ылла, уонун суолун хаалларан,
Онтон эттэ: «Уонна өстөөх көбүө суоҕа, куттанан».

Остуол тула олорууга табылынным: көрбүтүм —
Уотунан салыы утары чабылыгынныр мин күнүм,
Кистини-саба, сагата суох, кылап гынар көмүһүм,
Кини диэки көрбөтүм да — түүнгэ умсар түөрт өттүм.

Ол көрсүһүү аһа-үөлэ дэлэгэйэ диэн тааллар,
Оннук көрдөөх, дьоллоох киэһэм өйбөр мэлдьи да хааллар!

НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ТАПТАЛЛААБАР СУРУГА

Ити курдук сыттахпына ааммын кулут уол аһар:
«Сирэйин кистиир биир дьахтар аһар дии-дии ааттаһар».
Кимин таайаат ойон турдум — сүрэх үөрөн ыллаһар,
Киирэн кэлбит Асмаат миэхэ тиэтэйбитти дьулуһар.

Сүрэхпин сүүйбүт кыспыттан илдьит кэлэн сырдаатым,
Сөһүргэстээн эрдэбинэ өрө тардаат уураатым,
Олордоот, кыһым туһунан истээрибин ыксаатым:
«Орто дойду киэргэл маһа туох диир? — диэммин сураатым,—

Атын суолга тэнийбэккэ кэпсээ: биллинг дьэ тугу?»
Асмаат эттэ: «Мин кырдыктаах тылым-өһүм судургу —
Аан дойдуга көрө илик үһү бу эн курдугу,
Аабаат, мантан бэйэн билиэн», — диэт туттарда суругу.

Дойдутун күннүү сыдыайбыт тыла-өһө үөртэбин:
«Дуоһуйа көрөн мин сөхтүм буйуун киэптээх кэрэбин,
Өстөөхтөрү аттаах киирэн үлтү сыспыт бэйэбин —
Өссө ордук абылаангынын сорго мытан эрэбин.

Албан ааккын аатырдыахха айбыт биэрбит тыллаахпын —
Ахтар мунгар ону баара хантан хайгыыр кыахтаахпын?!
Арай мин таптыыр хахайбар чэчирэтиэх тустаахпын,
Агат харах, оруоса уос тыллар сирэй садтаахпын.

Онон, ытыр буоллахына, онтун ити оруннаах,
Ол эрээри уурай—буойун буойуннарды туттуохтаах!
Иккиэн кэрэ бэйэлээхпит, ким ордугуй дэһэн таах
Иирсиһиэр диэри дьон-сэргэ мөккүспэтэ буолуохтаах.

Накыйкабын миэхэ ыттан толор истинг баҕабын —
Наһаа кэрэ саал тахсыба диэммин ити ылабын,
Кэриэстээн кэтиэ дөн бэйэм бу бөбөхпүн ытабын...
Кэлин да маннык түгэни умнумаар дии хаалабын».

ТАРИЭЛ АЙМАНЫЫТА
УОННА ӨЙҮН СҮТЭРИИТЭ

уулаба мунтан Тариэл дьинкэй кыыллымы ытаата,
«Бу сылдыһар бөгөччэкпэр»,— диэт бөгөбүн харбаата,
Күндүттөн күндү ол малын сүөрөн ылаат уураата,
Күр гына суулан түстө да, эмиэ уган куттаата.

Иингэ кириэх өлүктээбэр ордук дьулаан көрүгнээх
Илигинэн кырбаммыта хас да сиргэ күөхтөрдөөх,
Эмиэ дьахтар ууну кутан чаккыратар, эрэйдөөх —
Иэдэһин хайа тарпыта хаана-сиинэ диэн сүрдөөх.

Автандил кытта долгуйан үөһө тыһнар, бүк туттар,
Асмаҥ харабын уутуттан таастар уулар курдуктар,
Уоту уунан умуруоран, Тариэла уһуктар:
«Огоруум, хааммын эмээри, өлөрөттөн булгуттар!»

Туран кэлээт ирбит курдук тула көрөн ылбахтыыр,
Тураҥ буордуу кубарыйбыт, күүскэ үөһө тыммахтыыр,
Дьонугар дуол кыһаммакка сагата суох турбахтыыр,
Дьолум — өлүү, онтум куотта диэн санааргыыр бухатыыр.

Этэр онтон: «Өйүм-санаам туймаарыйан да бардар,
Иингэ уган эрэр кыыспын салгыы көпсним, бабардар —
Эйгин көрсүүм эрэлбин өрө тардан таһаардар...
Эрэйи көрүүм кэриэтэ өлбөтөбүм абардар!

Асгат миинги мэлди үөрдэр, балтым тэнэ барахсай!
Лабааппын кытта бөбөбүн ылан уунна хооньуттан,
Ону кэтээт накыйкабын биердим сонно мин устан —
Олус кэрэ өрүүлээбэ, дыкти хара тагастан!

ТАРИЭЛ ТАПТАЛЛААҒАР ХАРДА СУРУГА

нио эттим: «Уоттаах күнүг сардангата мин эппин
Оттой дьөлө көрөн киирэн күл онгордо сүрэхпин,
Өссө бу эн курдук кэрэ баара буолуо диэбэппин,
Үтүөбүн ханнык үтүнөн мин төлүөхпүн билбэппин!

Сурук урут быһаабыккын өйбөр хаттаан күөрэттэ,
Сорбун-мунгун эмиэ кыйдаан үөрүүлэрбин үксэттэ,
Бэлэххин ылан кэппитим бөгөччэкпин киэргэттэ —
Биирдэ да урут мин манньк дьолломмутум суох этэ!

Үөрэ-көтө, мытаар диэбит, накыйкабын биэрэбин,
Өссө үтүө ол тагастан былааччыа эбэбин;
Эргийбэккэ хаалларыма, санаан чэпчэт эрэйбин,
Эйгин эрэ дьолбунан аабынабын, биэбэйбин!»

Асмаат барда; соботобун хаалан баран утуйдум,
Арай түүлбэр илэ курдук кыыспын көрөөт соһуйдум,
Уһукта биэртим — ким кэлиэй? Онтон наһаа сонгуйдум,
Ол түүн көмүс күммүн ахтан утуйбакка чуңкуйдум.

НЕСТАН-ДАРЕДЖАНГА КЭРГЭН ТАЛЫ ТУУНАН СҮБЭ

лбүт кэллин диэбиттэрин истээт эрдэ, уоллара
Ойон тийдим дыбарыаска, туохпун бары хааллара;
Онно саарым сарыссалыын, үс везирдин бааллара,
Олор,— динлэр, олоруннум уун-утары, аллара.

Эттилэр: «Айбыт дьүүлүнэн күммүт арбаа санныйда,
Эдэр күүс-уох эстэн бүттэ, кырдьы мунга кыһайда,
Кырдьан иһэн кыыстанаммыт куппут-сүрбүт манньйда —
Кыыс онугар уол буоллар диэн хомойбоппут отой да.

Ол эрээри мантан салгы удьуорбутун ууһатар,
Уодаһыннаах өстөөхтөрү умса ууран чабытар,
Күннээх чабыл дойдубутун баайын-дуолун хаһатар
Күтүөт оҕо хантан көстөн санаабытын дуоһутар?»

Онно эттим: «Хомолтолоох — удьуор салгыыр уол суоҕа,
Ол да буоллар көмүс кыыскыт холооннообун булуоҕа —
Күи сиригэр саамай дьоллоох күтүөт кини булуоҕа!
Көнүгүт кими таларгыт — тугу дииргит туолуоҕа».

Сүбэ буолла... Сүрэхийим ойон тахсыах айылаах!
Сөбүлэһэн иһийиһиппин — утарсарым кутталлаах...
Ыраахтаабы эттэ: «Хорезм баһылыга хорезмшах
Ылынар — кини уолуттан ордук уол суох булуохтаах!»

Былыр үйэ быһаарбыттар, көтүрбэккин ону хат!
Былдыаппыһын — биирдэрэ да саарбабалы санаммат,
Атыны эрдэн туруохпун адьас манна сатаммат,
Арай сүрэх ытыыр-сонгуур аймалбана бараммат...

Сарымысса эттэ: «Хорезмшах — сиргэ модун сис-өһүө!
Саамай сөптөөх аймах буолуо — ордук, ама, баар үһүө?!»
Эмээхсини кытта арай иирбит киһи мөккүһүө —
Ээхпин биердим... Аны дууһам өлүү суолун көрдөһүө!

Ол шахха илдьит ыттылар: «Тэҥнээх тэҥил ханымбыт!
Уола суохпут, суос-соботох кыыстаахпытын сыттыбыт,
Обобутун дойдутуттан араарбатты саныбыт,
Онон манна күтүөт уолга бүрүстүөлү анымыбыт».

Илдьит төннөн кэлээт кэпсиир истибитин-билбитин —
Илдьити ылаат хорезмшах: «Улуу дьолбут эбитин,
Ити иһин тагараба барба махтал!»— диэбитин
Итиэннэ мань тиэрдээр диэн бэлэх бөбө биэрбитин.

Уһаппакка-тэниппэккэ холботолоон кээһэри
Уолга эмиэ илдьит барда, кэлэ тарт диэн этээри...
Онтон, олус айманаммын өйүм-санаам иирээри,
Уорабайбар соботобун сыттым нуктуу түһэри.

ТАРИЭЛ УОННА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН СҮБЭЛЭНЭН БАРАН БЫЛААРЫНЫЫЛАРА

той самнан, өйдүүн-дьүүлүүн өлбүт этим мин былыр...
Онтон көөртүм — кулут кэлбит: сүрэх тыаһа быллыгыр...
Кининэн Асмаг суруйбут: «Кипаристы дьылыгыр
Кэрэ кыһыг илдьиттээтэ — кэлэ тартын, бар, ыгыр!»

Аппын миннээт бардым кыыспар — испэр үөрэн бөбөбүн!
Асмаг тахсан садка күүтэн тураахтымырын көрөбүн,
Саппабырбыт көрүгнээбин, сүөм түспүтүн сөбөбүн,
Санаарбаһан мин да эмиэ саһата суох сөһөбүн.

Уулаабынан көрөн отой самыннанан көбистэ,
Уруккутун курдук миэхэ күлэ-үөрэ түспэтэ —
Хаанынан ытыыр сүрөбим бааһын эбини бэргэтэ
Харабын уута саккырыыр, биир да тылы эппэтэ.

Кини онон үөрүөх-көтүөх санаабын киэр тарыйда,
Киллэрдэ башня иһигэр, аан сабымытын арыйда,
Уонна сонно тахсар күнүм сардаһата таарыйда,
Ол эрээри тобо эрэ тог мууһунан хаарыйда.

Сэгэрим саннын накыйка — мин бэлэбим кууһара,
Сирэйин сырдык сыдһаайа бэрт тыйыстык тыгара,
Көмүскэтэ субу-субу дьэңкир уунан туолара,
Күөх сабыылаах тахта үөһэ өттүгэстээн сытара...

Тыһы тиигир арай маннык сытар буолар ордууга!
Тырымнаан чабыл кэрэтэ күнтэн-ыйтан ордуга!
Уоттаабынан көрөн миигин дьөлө үүттүүр курдуга!
Уордук туттан эппит тылын маннык этэ тойуга:

«Бэркиһибин сааппаккабын син бу киирэн кэлбиккин,
Биэрбит тылгын бэлиэр кэһэр тагнарыахсыт эбиккин,
Аар тагара ыардык дьүүллүө андабаргын кэспиккин!»
Аһарыным: «Өйдөөбөтүм ити тугу эппиккин...

Бу акаары мэйии баара туох нэдээнгэ тиксэрдэ?!
Буруйа тугун булбакка өйүм-санаам да иирдэ...»
«Абам,— диэтэ,— таайбатабым удаһынгынын мин эрдэ!
Албыннаппыт саатым миигин уот кутааба түһэрдэ.

Эргэ биэрэн эрэллэрин билбэтэбэ буолабыан?
Эн сүбэбэ сөп диэн баран субу кэлэн турбаккыан?!
Сиргэ тэпснэх сиккэй тылгын итэбэйбит кыһымыан,
Сирэйгин үлтү хоруотаан ааккын-суолгун ыттарбыан!

Иэйэ-туойа ытаабыккын, уоттаах таптал тиһигин
Эмтэтэ бэл сатаабыккын умна илик инигин?
Кэлэйдэхпиэн, хоргуттаһыан! Сүрэхпиттэн билигин
Киһиргэһи, куттабаһы киэр илгэбин эйигин!

Ким да миэхэ кэргэн буоллун — истэн биһтэр ол тастан —
Кэнэбэс да миигин эрэ истиэх тустаах Индостан,
Былаас миэнэ! Аны мантан быыра охтуу киэр ыстан,
Быстах уонна албын-көлдүүн быһымыларгын аргыстан!

Өссө иһит — Индияттан атын сиргэ дьүгэлий,
Өскө хаалыан — тыыннаах сылдыар хантан ылбыт чиэскиний?!
Булуон суоҕа мин курдугу, сир сиксигин да кэрий!...»
Бухатыыр эмиэ ытаата: «Симиэрт тобо сиэбэтий!..»

Кэпсэлин салгыыр: «Эрэлим тиллэн кэллэ күөдүүйөн,
Килбиэннээх ньуура сүрэхпин тууран ылла сүүдүүйөн,

Хайдах хата онтон ыла иирбэтэхпин сөбүүй эн!
Хааммын дьылжам тобо супту уулуугунуй өстүйэн?!

Аабыллаары арыллыбыт ылым ытык Кораны,
Албаан бардым тагараны уонна килбиэн Нестаны,
Онтон эттим: «Көгү көрөн күл гыныахтаах санааны
Убарыппыт буоллаххына иһит харда санганы.

Өскүөрүтүн сымыйаны өйүм айан таһаардын —
Үрдүк айыым уордайыхтын, үрүг күнүм хараардын!
Буруйа суохлун сүрэбин ырыгалаан араардын...»
«Буоллун,— диэтэ,— кубулжаккын тылыг-өһүг быһаардын!»

«Кэбис,— диибин,— андабарбын тобо кэһэ сатыамый,
Кэспит буолуум — сүллэр этиг бу үрдүбөр да дьааһый!
Күлүмүрдэс бэйэбиттэн кими ордук саныамый,
Көмүс күнтэн арабаммын хайдах тыыннаах хаалыамый?!

Ийэн-абаг ыгыраннар дыбарыаска кэлэрбөр
Эрдэтинэ көргөн уолу анаабыттар сэгэрбөр,
Утарсан да туһа суоҕун билтим мин тыл этэрбөр,
«Онон, сүрэх, уоскуй, кэгээ»,— диэтим бэйэм бэйэбөр.

Сага суолу,— дии санымын,— тобулунаан эрдэбим...
«Санаабын саба баттааммын сүрдээх этэ сэрэбим,
Үргүүк кыыллымы ойуур диэки ойуох курдук сүрэбим,
Үүрүөххэр диэри эн эрэ — тыыннаах буолар тирэбим!

Ол да иһин сөбүлөһөр суолтан атын кыах суоҕа,
Оттон дойду баһылыгын сокуон мантан булуоҕа —
Кимий диэххит, мин диэм онно — былаас миэхэ буолуоҕа,
Ким да кэллин ыгырыллан, кураанаҕы кууһуоҕа!»

Ыраастанар иһин өйүм эбэн кэпсээн киэргэттэ,
Ытыра тохтоон кыыс имин сырдык үөрүү тэтэртэ,
Тахсар күнүү мичик гынан чөмчүүк тиһин килбэттэ,
«Тагнарбыккын диэбит санаам алжас эбит,— диэн эттэ,—

Андабайбыт тылгын кэһэн тагараны-талбаны
Албыннаабыт диэммин адьас тылласпыппын туораны,
Абабыттан миигин уонна Индияны даҕаны
Абал диэнгин үгэн-сүктэн ааттас-көрдөс дьэ аны...»

Уордайбыта ааһан Нестан тыла-өһө сымнаата
Уонна күлүм уоттаах күннүү чабылыгным сырдаата,
Сэргэстэһэ олор диэтэ — дьоллоох уолбун ол аата,
Сити кэмтэн убараата миигин сиир уот кутаата.

Эттэ: «Өйдөөх киһи бастаан тугу гыһыан толкуйдуо —
Иинин-кэнин хайыммакка ууга-тыаҕа түһүө дуо?!
Өскө күтүөт уолу үүрүөҥ — аҕам ыардык буруйдуо,
Өһүллүбэт өскүт-сааскыт Индияны буомурдуо.

Күтүөт кэллин — иэдээн буолуо миэхэ уонна эйиэхэ,
Күммүт өһүө — күһэлэммин кэргэн тахсыам киниэхэ,
Сонно тута кымыһа түһүө уруу, көр-нар, бэтиэхэ —
Суох! Дьылҕабыт омук дьонун соннооботун биһиэхэ!»

Эттим: «Күтүөт көрдүүр эбит өлөн ханна охторун,
Эрдэтинэ бэлэмнэнин болотторун, охторун,
Көрүллүбэ ким кыаттаран үрүҥ сүннэ тосторун —
Күтүөт уонна кини дьоно ылыхтара тосторун!»

Эттэ: «Дьахтар — аһыныгас: өс хоһооно иннэ диир,
Иэдээн бөбө төрдө буолуон өйүм-санаам бэркиһиир...
Кыргыспакка эрэ уолу уоран өлөр — синэ биир:
Кырдык дүүүлэтэн өлбүт тиллэр, курбаайы бэл чечириир.

Ааттаах буйун, эрдээх хахай, атын суолу талыма,
Аат самнара аттанаргар армияҕын ылыма,
Аргыс дьонун, сүөһү курдук, адьас үлтү сынныма —
Алыс наһаа хааны тоҕор айы буолуон умнума.

Этээр онтон күн судааргар: «Мин баһылык буолабын —
Индияҕа мин да эмиэ ыраахтааҕы уолабын,

Ким да кэллин — биэриэм суоҕа бэйэм баайбын-талабын,
Кириммэппин диэтэххинэ — күдэн гыным тулабын!»

Уоттаах таптал төлөнүгөр умайабын диэмэ дуол,
Оччобуна итэбэтиэн, уордайымын өссө туол,
Онуоха этиэ: «Чэ, эн буол кымыспар — кэргэн, миэхэ — уол!»
Уонна сонно арыллыаҕа бүрүстүөлү тутар суол».

Үтүөкөнник сүбэлээтэ кэнэбэски хотунум,
Өстөөхтөрбүн саанан ыллым — олус этэ омунум!
Олорбохтуу түһээт турдум, кууһуох курдук соруннум,
Ол эрэри эрдийбэтим, тоҕо эрэ толуннум.

Харабым туустаах уутунан сууна-сууна тахсабын,
Хаарыан кымыспын хааллараммын иирбит тэнэ буолабын,
Арахсыахпын бабарбакка аргый аҕай хаамабын —
Агардас биир үөрүүм иһин сүүс суол сорго умсабын!

ХОРЕЗМШАХ УОЛА ИНДИЯБА
 КЭРГЭН ЫЛА ҚЭЛИИТЭ
 УОННА КИНИНИ ТАРИЭЛ ӨЛӨРҮҮТЭ

урах кэллэ: «Күтүөт иһэр — сибиитэтэ үгүһүөн!»
 Сордоох уола хантан билиэй туох кинини көһүтүөн...
 Ыраахтаабы күлэн-үөрөн чөпчөөбитин сөхпүшпүөн,
 «Ыкса олоҕор,— диэтэ миэхэ,— дьэ бу үтүө түрүлүөн!»

Улуукан дьолбун мин бүгүн холоухпунуй дьэ туохха?!
 Уруу көрүн уһаппакка субу ооньуу охсуохха!
 Кэччөгэй киһи акаары — кылааттарбын муньуохха,
 Киһи аайы бэлэх биэрэн түнгэтэлини туруохха!»

Араас күндү кылааттары онтон-мантан таһаллар,
 Аттаах үгүс малдыттарбыт күөх хонууга туолаллар,
 Эмиэ онно үөрбүт-көппүт олохтоохтор мусталлар,
 Икки дойду сэриилэрэ ыга симсэн тураллар.

«Отуута тута,— диэтэ саар,— дьонум-сэргэм түмүстүн,
 Онно күндү малдыт уолбут сыта, нуктуу да түстүн,
 Эи барбатыг да син буолуо, сэриинг тийэни көрүстүн —
 Эһиги манна билсигэн көрүлүөххүт күнүс-түүн!»

Отуулары туруордубут кыһыл солко тагастан,
 Онно күтүөт кэлэн түстэ баай киэргэллээх атыттан,
 Кэккэлииллэр буйун дьоннор куйахтарын кылбатан,
 Көлө-көлө уруйдуулар бастаах-көстөөх аатыттан.

Бэлэмнэһэн бүтэн баран өйүм-санаам мунчаарда,
Бэйэтин дьэиэтин булаатын смирнаныабын бабарда,
Киһи онно күүтэн туран миэхэ сурук туттарда:
«Кэлэ оҕус,— диэбит Асмаг,— кэрэ кыһынг ыгырда!»

Аппыттан да түспэккэбин сонно сүүрдэн кэлэбин —
Асмаг ытыы турар... Туохтан?! — диэн уолуйа түһэбин...
Онуоха эттэ: «Эйигин аһынаммын эстэбин —
Оттой аны көмүскэхэр кыахтан тахсан эрэбин!»

Кирибиппит — сыттык үрдүгэр силбиэтэнэ олорор,
Килбиэн күн арай тулатын маннык чабыл оҕорор!
Эттэ: «Кэминг-кэрдинг туолла, биэрбит тылгын дьэ толор!
Эбэтэр эмиэ тагнардыаг? Эмиэ сүүртүөҥ ороххор?!»

«Кымыс тылыттан кыһыйаммын эрдийиэбим хаалбыт дии?!
Кырдык иһин субу киэһэ буолуом киһи биитэр кии!» —
Уонна дьэиэбэр ыстаннардым уордаах сырбан тиигирдин,
Онно кэлэн бэлэмнэним охсуһууга киирсэрдии.

«Огостунуг, сөбилэниг!» — диэтим сүүс эр бэрдигэр,
Онтои тийдим күтүөт дьоно ордууламмыт сиригэр,
Отуу быатын быһа баттаат ойон киирдим иһигэр —
Уолчаан мунгаах сытар этэ оһуор олбох үрдүгэр...

Атабыттан харбаат маска хампы биэрдим төбөтүн —
Арай айбыт ырыгалыа айыым-харам төһөтүн!
Айдаан буолла! Тахсан иһэн иһиттим дьон үөгүтүн,
Аппын миинним — салгын күөртээн сирилэттэ түөспүтүн.

Сэрии бөбө экирэттэ — өйдөммүттэр куоппуппар!
Сиппиттэри өлөртөөтүм — уорум кымыннар уолукпар!
Куотан тийдим бэйэм үрдүк таас эркиннээх куораппар —
Куйахтаабым уонна, дьингэ, эрэнэрим мин аппар.

Бууйуннарбар илдьиттээтим күнү-дьылы ыппакка:
«Бука дьингит көмө буола кэлиг, саары барбакка!»

Оттон өстөөх түүнгэ диэри суоһаан турда куоракка,
Ол эрэри төннөн барда, таас эркини кыайбакка.

Эрдэ турдум — утуйбатым түөспүн сиир уот суоһуттан;
Илдьит ыппыт ыраахтаабым, ийиттим ол дьонуттан:
«Оҕом курдук иппит уолум — тоҕо, дьэ туох туһуттан
Улуу сорго умса анһан бу матардыг дьолбуттан?»

Кыа хаанынан бийэн тоҕо ааппын-суолбун киртиттиг?
Кыыспын таптыыр буоллаххына — эрдэ тоҕо эппэтиг?
Иппит аҕан чаҕыл күнүн балай түүнгэ эргиттиг,
Ииним ирдиэр диэри миигин бэйэбиттэн тэйиттиг!»

Онно эттим: «Санаам ньыгыл үктээн турар тааспыттан,
Онтон атын хайы-үйэ өлүөм этэ саапыттан!
Ол эрэри дүүлүгү сүһүөх анһыах тустаах кырдыктан,
Уонна өйдөө — бу алдьархай буолбата эн кыыскыттан!

Индияҕа ыраахтаабы элбэх этэ, ол онтон
Эстэн-быстан бүппүттэрэ, арай хаалтыг эн ордон;
Сокуоннайдык аабыстахха — санаан да көр, күн-тойон —
Суос-соботох нэһилиэнньик бу мин баарбын олортон!

Уолу айбыт биэрбэтэбин бэркэ билэ-билэбин
Улаханник сыыстыг диэммин аһаҕастык этэбин —
Атын киһи бүрүстүөлгэ олорто да, эстэбин:
Амирбартан сонно тутта кулут буола түһэбин!

Эн кыыскын хайаа даҕаны — наадыйбаппын онно мин!
Индия — миэнэ! Дойдубун кимиэхэ да биэрбэппин,
Өскө өссө кэлиэхтэрэ — кыһырбычча эппэппин —
Өлөртүөбүм барыларын, көмө көрдүөм диэбэппин!»

ТАРИЭЛ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН СҮППҮТҮН ТУҢУНАН ИСТИИТЭ

ырдыбаастар барааттарын эттиин-хааннын өспүтүм,
Кыыс туһунан истибэккэ сорго-мунга түспүтүм,
Онтон биирдэ үөһэ тахсан хонуу диэки көрбүтүм...
Ол сурахтан сордоох баара сонно тобо өлбөтүм?!

Арай иһэр икки киһи, бэрт ыраахтан бадахтаах,
АсMAT эбит онтум биирэ, арыалдыттыыр чабардаах —
Иэдэһин хайа тардыммыт, арбаллыбыт баттахтаах,
Элэккэйдик мичээрдээбэт, санаа туолбут харахтаах.

Ону көрөөт баастаах сүрэх өссө эбии туймаарда
Уойна: «Эмиэ туох алдьархай табыста?!» — диэн ханыырма,
Этэ АсMAT ытыы-ытыы: «Тагарабит хааньяарда,
Эн биһикки туспутугар халлаан үрдэ хараарда!»

Сүүрэн түстүм: «Этэ оҕус — өссө ханык сор булла?!»
Сүрдээх этэ аймаммыта, көмүскэтэ күөл буолла,
Харан хаалан өргө диэри турда ытаан бобулла,
Хайа тарпыт иэдэһинтэн хаана сүүрэр субулла.

Онтон эттэ: «Кэпсиэм буолуо, сору-мунгу үллэстэ...
Ол эрээри орто дойду эрэйинтэн чэпчэтэ,
Лаһар олох аймалбаннаах иэдээниттэн күрэтэ
Арай тыйыммын салбаан кэбис — абыраныам да этэ!»

Салгы кэпсиир: «Эн күтүөтү өлөрбүккүн этэллэр,
Саар уолуйан тылыттан да маннай матта дөһэллэр,
Онтон: «Булун!» — диэн уордайбыт ыар хаһыма иһиллэр
Уонна дьэ эйигин көрдүүр сүпсүлгэнгэ түһэллэр.

Эйигин көрдөөн булбаттар, куоппут эбит, суох, — дииллэр.
Эппит онно ыраахтаабы: «Дьэ өйдөөтүм... Оо, биллэр!
Таризэл кыыспар ыларбыт — көрсүһэтин кинилэр
Таптаспытты характарын араарсыспат этилэр...

Аптаах балтым Давар хайдах кыыспын маннык иппитэй?
Аймы суолун тумнан тобо абааһыга тэппитэй?
Таризэл биитэр тугунан манньыппыта эбитэй?!
Тагара иһит: Давары өлөртөрүөм — бэйикэй!!»

Ыраахтаабы тагаранан андабайбат мээнэбэ —
Ылынна да толорбокко буолбат этэ, дэлэбэ.
Илин-кэлин түһэр дьонтон хобуоччу да элбэбэ,
Итилэртэн биирдэстэрэ ол Даварга тийдэбэ

Уонна эппит: «Дьэ убайың андабайда билигин:
Обобун тиэрэ иппити суох гыныам диир, эйигин».
«Буруйа суохпун, — диир Давар, — айбыт көрөр инигин?!
Булгуччу мин кэһэтиэбим сэлээрчэби бэйэбин!»

Накыйкатын кэтэн Нестан туох-туох буолуон көһүтэ
Наар санааргымы сыттабына аан силэллэ түспүтэ —
Киирэн кээлтэ Давар уонна кыыс үрдүгэр түспүтэ,
Кини илэн ылбатынан кини дэлби үөхпүтэ:

«Сиргидэх! Содур! Туох ааттаах килиэ хаанын тохтордун?!
Сиэхсит, сэлээр — миигин эмиз онно сөрөөн охтордун!
Көлдүйн баара! Ыл эт миэхэ — туох көңүлгүн боптордун?!
Көрсүүгүнээн көрсүөң суоҕа — ону бэйэң оҥордун!...»

Онтон Давар Нестан уһун суһуобуттан илгиэлиир,
Оройго охсор, тэбиэлиир, сирэйигэр биэртэлиир,

Саана-саана хаарыан кыыһы бүттэтэ суох кэбилиир,
Сарыабына уган хаалан этэ тардан дыгинниир...

Илистибит Давар кырбаан уурайбытын кэнниттэн
Икки ыас хара негрдэр киирэллэр аан кэнниттэн,
Улахан сундуук иһигэр — бэлэм эбит эрдэттэн —
Уктулар Нестан муннаабы, күн сириттэн күрэтэн.

Ол икки негр сундууктуун муора диэки киирбитэ,
Оттон Давар: «Алдьархайым хагаан иһэр! — диэбитэ,—
Хара өлүү бүгүн-сарсын син биир ини сизэбитэ!» —
Хабарбатын кыпчаалынан хайа быстан кээспитэ...

Ити кэинэ хайдах тыыннаах ордон хаалпын сыаналаа!
Иэдээни тиэрпит илдьиккэ сөптөөх дьүүлүн толкуйдаа,
Олох диэн — сор, өлбүт ордук — тыыммын салбаан абыраа!»—
Уонна Асмаат ытаан-сонгоон марылаа да марылаа...

Эттим: «Эн туох буруйдааххын мин өлөрүөх тустаахпын?!
Ириэнэх суолун ирдээммин айанга туруохтаахпын —
Хайаларга ыттыахтаахпын, байбалы туоруохтаахпын...
Хайдах бу ыар кыһалбаны мин тулуйар кыахтаахпын?»

Өйүм-санаам тууйулуна, өстө сүрэх эрчимэ...
«Өрүһүн,— диэтим сүрэхпэр,— тохтуох курдук тэбимэ...
Айан киэнэ ыара күүтэр, онно түһэн биэримэ!
Арыалдыттыан бабалаахха кэллэ бүгүн ол кэмэ...»

Сүүрэн киирэн тагна охсоот сэбилэнним, хомуннум,
Сүүс алта уон буойуннарбын илдэ суолга туруннум,
Хайаан да бастаан муоранан мин көрдүүргэ соруннум,
Хараап ылан дьоммун кытта байбал устун уһуннум.

Хараап буоллун, бэл тыы буоллун — көрөн баран ытабын,
Ханна да суох, сыры ахсын ытыс соттон хаалабын,
Таһы эстэн, эрэл сүтэн иирбит тэнгэ буолабын,
Тагарам киэр хайыспыт диэн эбии мунга буһабын.

Уонга тэнгээх биир сыл ааста — мин көрдөлүм көстүбэт,
Ол сурабын да истибит билингитэ биллибэт,
Аргыс дьонум үксэ өллө, онтон ким да төннүбэт,
Айбытым хайдах дьаһайар — кини дьүүлэ сөллүбэт.

Онтон сиргэ мин тигистим — муора миигин салгытта,
Ордон кэлбит дьонум баара арбам-тарбам тарбааста,
Сүбэ-ама көрдүүр кыахтан өйүм-санаам табыста,
Сүрөбүм таасты дьыппиэрэн сүтүөн-бүгүөн таласта.

Арай икки кулуппунаан АсMAT кыһы хааллардым —
Аралдыта, көх-нэм буола сылдыяхтарын бабардым,
Ыра кымаах сонуна суох ыар санааба ылардым,
Ытаан-согоон чэпчиир буолан — ол мунугар куустардым.

ТАРИЭЛ НУРАДИН-ПРИДОНУ КЫТТА
КӨРСҮСПҮТҮН ТУЪУНАН КЭПСЭЛ

аарыан куорат тийээн кэллэ, хампа күөх сад тулалаах,
Ханас өттө — муора, уга — хаспахтардаах хайалаах,
Ону көрүөн сүрэх буолбат — саһар эрэ баҕалаах,
Ойуурга кэлэн тохтоотум, сытан ылар санаалаах.

Армалдыттар үссэнэллэр, мин нуктуубун күлүккэ,
Адыс ыран, эстэн-быстан майгыдымыбын өлүккэ,
Көрдөөн-көрдөөн түбэспэтим истибиккэ-көрбүккэ,
Көмүскэм эрэ уутунан суунар буоллум түмүккэ.

Сүрдээх үөгү иһилиннэ — биир эдэркээн бухатыыр
Сүүрдэн иһэр, кими эрэ кини үөхсэр, хаһымытыр,
Буйун ханас илититтэн хаана сүүрэн чаккырыыр,
Булгу барбыт болотугар күн чабыла кылбагныыр.

Ол уордайбыт уолан бэрдэ дыккы хара аттааба,
Олус сүүрүк быһыылааба — тыаллымы сырсар кыахтааба...
Кини ыттым туоһулата: «Хайа дойду ааттааба,
Ким кинини атабаастаан ыларда ыар санааба?»

Кыһаммата... Онон бэйэм аппын миинэ обуустум,
Кыл түгэнэ ити этэ — иннин күөйэ ойуттум:
«Болбой, тохтоо! Мунгуун кэпсээ!» — диэн хаһымытаан

Бука, хаһыым күүстээх буолуо, онон эрэ тохтоттум.

соһуттум,

«Кини киэнэ кэрэмэһэ! — тагараба махтанна,
Кини ити хайбабыла мин сордооххо анаанна.—
Козелга тэгннир өстөөбүм хахай курдук сананна,
Куйбаа уонна сэрэбэ суохпун таба туһанна!»

«Кытаат, уоскуй! Миэхэ барыха,— диэн эттим убарыта,—
Кыраба маннык эр бэрдэ кыһаммат бабайыта...»
Кэлэн күлүккэ олордум кинилиин утарыта,
Кэрэтэ уонна нарына диэн чэхчы уратыта!

Отоһут биир кулуттаабым бааһын сууйан баайбыта —
Онобостор төбөлөрүн бастаан ылбаан ылбыта...
«Кимгиний? Туох кэбилээтэ?» — диэ олордум ыйыта,
Кини онно мунгатыһа кэпсээн киирэн барбыта:

«Кимгини-туоххун билбэппин да — үтүө санааг аһара!
Кэрэ ньууруг туохтан кэхтэн ииннэ-хатта саһара?
Туохтан хаалла этиг-синниг хайа быспыт агара?
Тобо чабыл чүмэчитин саба үртэй тагара?»

Нус-хас буолан убарытыым уордайымын-абабын...
Нурадин-Придон диэн ааттаах ыраахтаабы буолабын,
Кини куоратым — Мульгазанзар, көрөн кэбис тулабын:
Кини буолбатах да эрээри — кэрэ сир диэн абабын.

Өлөрүн билэн мин эһэм абабалаах абабар
Үллэрэн биэрбит дойдутун, сөп диэбиттэр хап-сабар,
Оол көстөр муора арымы тиксибит мин аналбар,
Онно бүгүн бултуу бардым — бээлээх бэйэм арыбар.

Абам өлөн миэхэ хаалта бары сирэ-дойдута,
Абабам киэнин бүтүннүү икки уола туппута,
Оттон били анал арым иирсээн төрдө буолбута —
Оттой субу күнгэ диэри былдыһыкка турбута.

Биэс киһилээх уонна бултуур мохсобол көтөрдөрдөөх
Биһиги устан тийдибит — сырыбыт сүрдээх көрдөөх,

Ол үеһэ булка табыллан үөрүүбүт өрөгөйдөөх,
Оттон өстөөх син биир өстөөх — санаата өһөгөйдөөх.

Уруу-хаан диэн сиэн бырааттар аахсыбат дьон буолбуттар,
Уора-көстө биһигини эргийэ охсубуттар,
Уйуһуйбут аттарынан сүүрдэ сылдыар буйуттар
Ох сааларын, болотторун бэлэмнэнэ туппуттар.

Биһигинэн холоотоххо элбэхтэрэ бэрт эбит,
Биир сириэн тобу көтөн оҕочоҕо киирдибит,
Сиирэ-хаалты түһэртэрэ куорат диэки эрдэбит,
Ситэн эрэр сэриилэрэ өссө хойдо элбээбит.

Эмиэ өстөөх биһигини эргийэрдии сананна,
Эмискэ хас да оноҕос мин көхсүбэр хатанна,
Кэлэн ыга киристилэр, адьас күүс-уох баранна,
Кэйгээлэстим болоппунан, онтум — булгу ыстанна!

Бу дьулааннаах хапсыһыга дьонум бары өлбүтэ,
Болотум тостон хаалбыта, оноҕоһум бүппүтэ,
Аппын миинним — барахсаным ууга ойон түспүтэ:
Ах баран, көрө уолуйан, өстөөбүм да сөхпүтэ!

Харбатан тыннаах нэһииччэ бу туораатым, сэгэриэм!
Хаһан эрэ кинилэртэн хааммын-сииммин иэстэһиэм,
Өстөөхтөрбүн — халлаан туоһу! — хайаатар да кэһэтиэм,
Өлүктэрин хара суордар сииллэрин мин ситиһиэм!»

Уолу олус сөбүлээтим — отой дьыг ис сүрэхтэн
Уонна эттим: «Тиэтэйимэ — үтүөр, күүстэн-күдэхтэн!
Эйиэхэ мин холбоһобун — бэлэмнэниэх эрдэттэн,
Иккиэйэбин да эһиэхпит кинилэри төрдүттэн!

Ылар сорукка бу сылдыабын, ыраах ону ситиэбим —
Ыксаабакка, аргый-наллаан кэлин биирдэ кэпсиэбим...»
Эттэ онно: «Бу дьолбуттан мин түргэнник тиллиэбим!
Эн эрэйгин чэпчэтэргэ тыыммын толук биэриэбим!»

Бардыбыт баай куоратыгар — дыоно көрсө тахсаллар,
Баанын көрөөт баттахтарын күлүнэн ыстыналлар,
Буруйданан иэдэстэрин хайыта тардыналлар,
Булгу барбыт болотугар уостарын дабайаллар.

Көрүмүнэн мин дабаны сирдэрбэтим бадахтаах:
«Күн кэлистэ! — динлэр,— халлаан мантан инньэ

тупсуохтаах!»

Байылыат куорат быһыылаах — хойуу мастаах, күөх садтаах,
Бары дыоно күндү солко, көмүс барча тагастаах.

ТАРИЭЛ ПРИДОНГА КӨМӨЛӨҮҮТЭ

эрэ уолан бааһа осто, көрүг-иттэ тупсубут,
Кинини көрөөт суох этэ хайбаабакка тумнубут!
Огочону, галераны, сэрии дьонун мустубут...
Онон дьэ ол өстөөхпүтүн хайдах гынан хоттубут?

Өстөөхтөрбүт килбэҥнэхэр тимир сүлүөм кэппиттэр,
Үгүс элбэх огочоҕо буйуннарын симпиттэр...
Дьахханнылар кинилэргэ ыга устан кирибиппэр,
Дьахтар курдук кыланьылар бири түөрэ тэппиппэр.

Онтон иккис огочону ылым да — куорматыттан
Умса тартым, аны кини дагдайбыт муоратыттан!
Куотар аакка таластылар бу айдаан буолбутуттан,
Куттаньылар, салынньылар мин күүһүм модунуттан!

Батыһан тахсан хонууга болоппунаан кулаатым,
Бары ыардык киристибит, Придон — сага быраатым
Хапсыһыыга күүһүн-уобун, хапсабайыи хайбаатым,
Харса суобун хахай кыылга ханыылыы мин санаатым.

Кини ол сизе бырааттарын ыгмыртан охтортоото,
Кэрдэн кээстэ илиилэрин — кэлиэкэ огортоото,
Оҕо курдук ытаһаллар, куорбаллара тохтоото,
Оттон бийиги өттүбүт соргута дьэ соноото.

Тэбизэһирэн утарсааччы тобохторун кыайдыбыт,
 Тири курдук имиттибит, тагас курдук ыктыбыт,
 Киин столица куораттарын кимэн киирэн ыллыбыт,
 Кини баайын көтөллөргө ырдан баран ыттыбыт.

Онтон Придон кылааттарын барытын бэчээттээтэ
 Уонна ол сиэн бырааттарын билиэнгэ илдьэттээтэ.
 Кини өһүн ситэн миэхэ махтала сүрдээх этэ:
 «Кипаристыын миигин дьолбор тагарам тиксэртээтэ!»

Куоракка төннөн кэлбиппит — үөрүү-көтүү сүрдэммит,
 Куугун-хаабын, көр-нар бөбө, киһи бары киэргэммит,
 Эт кулгаахпыт дөйөн хаалла наар хайбалы истэммит:
 «Эһиҥи эрэ баар буолан өспүт-сааспыт иэстэммит!»

Бары Придон саардарыгар уруй-айхал этэллэр,
 Баһылыктан баһылыкпыт! — диэннэр миигин чиэстиллэр,
 Бэл оннообор кулуттарбын тойотторбут дэһэллэр,
 Бэйэм сорбун ким да билбэт, онтум күн-түүн эбиллэр.

НЕСТАН-ДАРЭДЖАН ТУҢУНАН ПРИДОН КЭПСЭЭНЭ

рай муора кытытыгар, бултаныахпыт этэ диэн,
Аппытын миинээт кэллибит — Придон уонна мин, иккиэн.
Кийим эттэ: «Оо, сүрэбим, эмиэ күүскэ тэптэбиэн!
Кэрэ кыһы мантан көөрпүн кэпсним, ону истэбиэн?»

Кэпсээн барда: «Аппын кытта, биірде бултуу таарыччы —
Кини кырбый тэгэ түргэн, ууга кустуу харбааччы —
Бу мыраанга тахсан баран туруннубут хам-бааччы:
Бултуурга манна тобоостоох, көтөр биһэ ааһааччы.

Аниыбар муора урсуна кураанахтыы унаарар,
Арай онтон ырых-ыраах дьэ туох эрэ хараарар,
Бэттэх диэки кэлэн иһэр, бэрт түргэниик куйаарар...
Бэйи ити, тугуй кини? Мунаах этэ быһаарар.

Оттон, кырдык, кыыл дуу тугуй? Биитэр — муора көтөрө?
Огочо эбит... Сабыылаах онно сундуук көстөрө.
Дьэ тигистэ... Тыыннаах тэбэр тымырдаабы сөхтөрө
Дьикти чабыл сыдыаай сырдык сундуук нөнгү өтөрө!

Огочоттон көмөр хара икки кулут табыста,
Ол сундууктан хойуу уһун суһуохтардаах кыыс быкта —
Туох сырдыга чабылбаанга тэгниһиэбэй?! Күн уота
Тула кыһар күлүмүттэн өлбөөрбүккэ дылыта!

Хаарын бэрдин көрөөт сонно хааннын-сииннин хамсаатм,
Хаһыг өссө хаарыйбатах сибэккитин таптаатм,
Миэнэ эрэ буолуох тустаах, былдыахха дии санаатм,
Мингэбин уонна аллара мин салайа-баттаатм.

Тыаллын тэнгэ оту- маһы барчалатан ууннардым,
Тыаһы истээт кулут дьоннор хонгубуттар — куоттардым,
Күлүм гынаат күнүм киирэн көлбөбүрө барыардым,
Көстө сүтүөр диэри туран уот төлөнгө хаптардым!»

Итини истээт туймааран мин суулунум аппыттан,
Итии хааным тыган ылла илдьи түспүт бааспыттан...
Эттим: «Ким да үргүө суохтаах ол отонноох маспыттан —
Эрэйгэ-мунга тэбиллэн ирдии сылдыар кыыспыттан!»

Онуоха Придон соһуйда, дыктиргээтэ сүрдээхтик,
Обо курдук ааттыы сатыыр — оттомноохтук, сирдээхтик,
Онтон эттэ: «Кыана тутун эр киһилии эрдээхтик!» —
Уонна ытаан чөмчүүк уутун тохто-хордо элбэхтик.

«Тобо,— диэтэ,— сәһэргээччи буолан эбии иэдэттим!»
«Тохтоо, хата уоскуй бэйэн! Кэпсиим, иһит,— диэн эттим,—
Ол мй тэнгэ кыһы таптаан эрэйбин бу элбэттим...» —
Уонна саарга мунгун кэпсээн дьэ дууһабын дьэгдыттим.

Ону истээт Придон эмиэ кэпсээбитин кэмсиннэ,
Оспот бааска тууһу кутан биэрбититтэн кэлэннэ:
«Индия саара кэлэнгин сирим-дойдум симэинэ —
Ити үрдүк бүрүстүөлгэ ким олоруой эн кэннэ?!

Манһык кэрэ кипариһын аар тагаран өйүбэ,
Манһай сорго ыытан баран үтүөтүнэн төлүбэ,
Эмискэ үөһэ халлаантан эйбэстик көрүбэ,
Эрэйиң ааһан, дьоллонон, үөрүүң-көтүүң үрдүбэ!»

Олордубут төннөн кэлэн — сәһэн-тайма элбээтэ,
Онно эттим: «Эйигиттэн тыным-быарым кэгээтэ,

Өрүү добор обостоору сүрэжим сөбүлээтэ,
Үтүө түскэ анаан-минээн тагарам бэлэхтээтэ.

Ордон тыыннаах хааллахпына — уон оччонон төлүбүм:
Олохтоон-сиэрдээн сүбэлээ, өйдөөх тылгар үөрүбүм
Уонна онон кынаттанан көмүс кымысын көрдүбүм,
Оттон көрдөөн булбатахха — күн сириттэн күрүбүм!»

Эттэ онно: «Төрүөхпүттэн саамай дьоллоох курдукпун,
Индия саара кэлэнгин өрө тартыг омукупун,
Лйбытым анаан эйигин бэлэх биэртин туппуппун,
Адьаһын аны эйиэхэ бэриниилээх кулуппун!»

Субу куорат суол киинигэр турар буолан бэрт бэлиэ.
Сурах-садьык түмсэн манна собообокко иһиллиэ,
Онон, баҕар, кыыс туһунан ону-маны билиллиэ,
Оччобуна сор-муг ааһан соргулаах кэм эргиллиэ.

Күн Нестаныг суолун-иһин көрдүүр-ирдиир соруктаах
Көй морягым бүгүн-сарсын ыраах суолга туруохтаах —
Туох эмэ биллиэр диэритин санаан түһүө суох тустаах,
Тулуйдахха эрэ үөрүү сору-мугу кыайыахтаах!»

Ыгыртаата онтон дьонун: «Киэҥ нэлэмэн муораттан
Ыксалынан кыһы көрдүү тура охсуг куораттан,
Булгурутун бухатыыры бу буулаабыт соруттан,
Буомтан буому туораан баран, куттаныман сүүс буомтан!»

Бары уһук сирдэринэн усталларын дьаһайда,
Бастаан сурах-садьык баарын хомуйарга такайда...
Эргиллэн кэлэр күннэрин күүтэн мугум хаптайда —
Эрэл санаа кынаттанан чөлчии түстүм балайда.

Киним миэхэ трон биэрдэ уонна маннык сагарда:
«Кимгин тута таайбаккабын мин сирэйим кытарда,
Индия улуу саарыгар дууһам билиэн хаптарда,
Эйиэхэ сааһын тухары кулут буолуон баҕарда!»

Барбыт били муораһыттар төнүнүлэр диэтилэр —
Бары кубус-кураанахха эрэйдэммит этилэр,
Ыра кыра да ускабы билбэтэхтэр кинилэр,
Ытыр-сонгуур ыар күннэрим эмиэ тийэн кэллилэр.

«Эрэл,— диибин,— аны эстэн арахсыһар күн үүннэ,
Итини этиэн ыарырбаан тылым-өһүм төнүниэ,
Үрүг күн да түүнгү курдук харагаран көһүниэ,
Үөрүүнү билбэт сүрэбим сиппэбинэн бүрүннэ.

Тэйсигэн хаалар дьылбабыт ынырыгын да иһин,
Тэһийэн уһуур кыабым суох — көгүллүүргөр тийэбим».
Онуоха Придон харабын уута сууйда иэдэһин:
«Убаай, мин да мантан иннэ дьоло суохпун дэнэбин!»

Барыма диэн ааттыыллар да — быһаарыным ыксары,
Бары дьоно кууһа-кууһа уураатылар тумнары,
Обо курдук ытаһаллар мин сордообу кытары:
«Олор,— дииллэр,— уонна дьаһай тыыннаах баарбыт тухары!»

«Тардыманг,— диибин,— бэйэм да үөрэ-көтө барбаппын,
Тапталым суоһар таалалаан таах көрүлүү сыппаппын,
Күүтэн-манаан туһаммаппын, онон манна хаалбаппын —
Көрдөөмүнэ, кураанахха, күммүн-дьылбын ыппаппын».

Онно Придон биэртэ ити халыан сүүрүк харатын
Уонна эттэ: «Бу бэлэхпин сириэн суоһа букатын,
Күн бэйэбэр тэнгээх буолуо, билиэн-көрүөг туһатын —
Көстө сүтэр атахтаабын, сындалийбат сыратын!»

Сууллаан тахсан болуоссакка куорат дьоно ытаста,
Суол төрдүгөр диэри Придон атаарсыһа барыста
Уонна ыга кууһан туран кытаанахтык уураста,
Уоллаах аһа курдук иккиэн тарбастыбыт сабыста.

Онтон ыла ирдээн-көрдөөн сир сиксигин көрийдим,
Улуу муора уһуктарын улаһанан эргийдим,

Тугу да кыыһым туһунан истибэккэ нэдэйдим,
Тохтуу түһэн сынньаммакка торҕон кыыллы дьүдэйдим.

«Кыыспын көрдөөн,— дии санаатым,— халтайга кэрийтээтим,
Кыыллары кытта кыыл буолан, баҕар, мин чэпчээ этим...»
Асмапка, икки кулуппар ол иһин сүбэлээтим:
«Алыс наһаа эһигини бачча өр эрэйдээтим.

Эрэйбин көрө сылдьангыт, дууһабытын ааллара,
Эһиги да мунҕаннаныгыт — барыг миигин хааллара!»
Онно үһүөн ытастылар, бу сордоохтор бааллара:
«Ол кэриэтин ордук этэ — уордаах этин сааллара!

Аҕа тойон! Эһигиттэн атын уонна суох дьолбут,
Атын тэппит буорун кытта арахсыспат дьоннорбут,
Буолуох буоллун — биир тэг уокка буһарыахтын бу сорбут!»
Бука, бииргэ мунҕанарга, одун дьылҕа оҕорбут.

Хайыахпыный, баҕар, хаалыг диең сапсыйан кэбистим,
Хайаатар да дьонноох сиртэн куотуохтаахпын ситистим,
Халын үөрдээх табалардыын хара тыаны кэтистим,
Хайалары, хонуулары хааман илдьи тэбистим.

Бу хаспаҕы хаспыт дэвтэр — абааһылар дэнэллэр,
Болоппунан киирсибиппэр биир-биир умсан истилэр,
Кулуттарбын, ол оннугар, өлөрдүлэр кинилэр —
Куйахтары-баҕастары кэрдэн кээспит этилэр.

Онтон ыла, доҕочугуом, иирбит курдук сылдьабын,
Онон-манан эргийтэлээн күммүн-дьылбын ытабын,
Асмап сорбун үллэстиһэн арай чэпчээн ылабын —
Айбытым хаһан абыраан харайыаҕай дууһабын?!

Тыһы тиигир курдук этэ Нестан дьикти кэрэтэ —
Тылынан ким да толору кыайан туойуо суох этэ,
Онон миэхэ олус күндү оннук тиигир тириитэ,
Ол тирииттэн, ытыы-ытымы, Асмап бу сон тикпитэ.

Кэтэбин ону — Нестаны санаан чэпчин түнээри,
Киһи-аймах ордуутуттан киэр тэйэммин кэгээри,
Оттон кыылга түбэстэххэ — уруулуубут дэтээри...
Оо, тугум сытымы болотой — өлөрүммэт эрээри?!»

Сирэйин, кэпсээн бүтээтин, буйуун хайа тарпыта,
Сибэкки тэнгэ килбиэнэ көлбөүрэн хаалбыта,
Асмаат кэлэн сөһүргэстээн ааттаан киирэн барбыта,
Автандил кытта хараастан ытаан-сонгоон ылбыта.

Уоскуйан баран Тариэл оргууй маннык диэн эттэ:
«Остуоруйам дьэ итинник. Олох миигин кэлэттэ.
Соруккун ситтиг — иһиттиг, сорбун-мунгун үллэстэ,
Суолгар тиэтэй, күн ньуурдаабыг төһө эрэ кэтэстэ!»

Автандил этэр: «Арахсымы миигин мунга угуоҕа,
Айаннаан иһэн харабым уунан туола туруоҕа...
Күн сириттэн көтөр санаан көдьүүһө суох буолуоҕа —
Күндү кыһыныг ону биллэр көмөлөспүт диэ суоҕа.

Улуу да эмчит өскөтө ыалдьан хааллын бэйэтэ,
Оччоҕо атын лекары ынгыртарар эмтэтэ —
Туһалаах буолар диэччилэр туора киһи сүбэтэ,
Тохтуу түһэн онон миигин болҕойуоххар сөп этэ.

Үгэн-сүктэн көрдөһөбүн — иһит сизэрдээх сүбэбин,
Өйдөөх тылы сүүс да төгүл истэр сөп диэн этэбин —
Уолҕамдымы быһымы үтүөҕэ тиэрдибэттин билэбин,
Уокка укпут кыыспын көрсө бу араҕан эрэбин:

Көрсүһэммит тапталбытын чингэргэтэн биэриэххэ,
Көрдөлүм туох түмүктээбин кэпсиэхтээхпин киһиэхэ...
Таңара бэттэх хайыһан көмөлөстүн биһиэхэ —
Таңиарсымахпыт суоҕа диэммит андаҕайсан кээһиэххэ:

Өскө манна булгу күүтүөм, барыам суоҕа диэтэргин,
Өтөр төһүүөм, туох да иһин хаалларбаппын эйгини —

Аргыс буолан бииргэ сылдьан чэлчэтиһиэм эрэйгин,
Атас иһин дууһабын да кэрэйбэппин биэрэрбин!»

Онуоха эттэ Тариэл: «Миигин наһаа таптыгыҥ —
Уйалаах чымычаах кэриэтэ арахсыаххын ыарыгыҥ,
Умнуом суоҕа аймах тэгэ аламаҕай майгыгыҥ,
Онон күүтүөм, алгыс курдук ситэр-хотор сырыгыҥ.

Төһнөр саххар ыра мантан ыраах сиргэ тэйбэппин,
Түһэн биэрэн таба курдук атах балай тэппэппин,
Атын ким да миигин манньык аһыныаҕа диэбэппин,
Албын тыллаах буоллахпына — буор туппатын мин эппин!»

Икки өйдөөх эр бэртэрэ онон улуу өһөскө
Эрэннэрсэн кэбистилэр — көрсүһүөххэ өлбөккө!
Уоттаах таптал сүрэхтэрин хаарыйара өспөккө,
Уһун түүнү аһардылар отой симэн көрбөккө.

Автандил ытыыр долгуйан, онтон эрдэ сарсыарда
Аймана уураат, доҕоруу хаспаҕыгар хаалларда,
Талах, ыарҕа ортотунан атын аргый хаамтарда —
Тариэл эмиэ соҕотох ыар санааҕа ылларда.

Аараанга диэри Асмат кыыс Автандилы атаарда,
Латтаһан, ытаан ууламмыт харахтара тунаарда,
Төһнөөр дии-дии хаһыҥнаабыт сэбирдэхтэни хараарда,
«Түргэник сылдьыам, — диэн буйун эттэ атын бытаарда.—

Кэлиэм булгу — саныам-ахтыам эһигини эрэ наар,
Кэтээн-манаан Тариэлы ыраах бөйдүө ытытымаар,
Икки ыйтан ортохпуна — тылбар турбат саатым баар,
Иэдээҥигэ эрэ түбөһөн уһаатаҕа дии санаар...»

АВАНДИЛ АРАВИАБА ЭРГИЛЛИИТИН ТУҢУНАН КЭПСЭЛ

араастан эмиэ Авандил ытаан-соҕоон ыгыллар,
Хайа тарпыт нэдэһиттэн хаана сүүрэн тыргыллар,
Хаана сиргэ тохтубутун кыыллар кэлэн салыыллар,
Хангыл ата сизлэн-даһан сизлэ өрө сахсыллар.

Силлиэ курдук сикситтэрэн куоратыгар эргиллэр,
Сэринтэ, дьоно көрөөтүн сиэрэ суохтук үөрэллэр,
Сөһүргэстээн ылаат тыллы Шермадинга сүүрэллэр:
«Сүтэн хаалан санаарбаппыт күммүт кэллэ!» — дэһэллэр.

Утары тахсан Шермадин кууһан ылаат уураата
Уонна өссө харабыттан уу-хаар баһан ытаата:
«Үөрдэхпиэн! — диэтэ.— Илэ дуу? Биитэр түүл дуу, бу аата?!
Үөһээ таһарам тыһынааххын көрөр дьолу анаата!»

Авандила Шермадиниһын уураан ылла уоһуттан:
«Аһыс бэркэ оһорбуккун, үөрдүм,— диэтэ,— уолбуттан!»
Эбэрдэлээн бастаах өттө нөрүс гынна бүк туттан,
Эдэр, эмэн ыллыыр-туойар бу көрсүһүү дьолуттан.

Тойоннорун көрө-истэ куорат бүттүүн чуобуста,
Тохтуу түһээт киһи үксэ дыбарыаска субуста —
Улууканнаах малааһынга оһорсоору дьулууста,
Ону туойан биэриэх иһин тыл барана оһуста.

Көр быһыгар эдэр тойон Шермадинга барытын —
Күнгэ тэҥнээх бухатыры хайдах суолун хайбытын
Кэпсээн баран ыты сыһаат эттэ бөмчү бабатын:
«Кинитэ суох уоскулагы булуом суоҕа букатын!»

Биирдэһэ туох баар сонунун тобу тэбээн суйданна:
«Билигин хантан кэлбиккин билэр киһи суох манна...»
Ол күнү быһа Автандил көрүлээтэ, сынһанна,
Онтон халлаан сырдьыйыта атын үөһэ ыстанна.

Күн ньуурдаабын көрсүөхтээбэ көнһүөрдэрэ-үөрдэрэ,
Көччүбөккэ, сынһаммакка түргэттэрэ бэртэрэ,
Уон күннүктээх сири үс күн дыгифитэн кээлтэрэ,
Урут мытта Шермадинын манньк илдьит тиэртэрэ:

«Үтүө-мааны баһылыгым, тойонноотор тойонум!
Үрдүк дыһэбин үгэн-сүктэн өгөйөргө холоннум —
Буойун көстө илигинэ бостуой олус сордоннум,
Булан баран ону кэпсиир бу билигин дьоллоннум!»

Улуу баһылык Ростеван тус иннигэр сарсымарда
Ол илдьитин Шермадиммыт тонгох ғынаат туттарда:
«Автандил үтүө сонуннаах аангар кэлэн астарда!»
«Аар тагарам мичик ғыммыт!»— диин саар үөрэн хардарда.

Абатын кэннэ Шермадин Тинатини сэрэттэ:
«Автандил үөрдэр сөһиннээх киирэн кэлиэ»,— диин эттэ,
Дьол күлүмэ сарыабына сырдык имин килбэттэ,
Дьонун кытта Шермадинга бэлэх бөбө түгэттэ.

Аттаах дьонноох, сибиитэлээх саар көрсүһэ табыста,
Автандил ону дэг тиксэр улуу чинэскэ аабыста,
Аар кырдыбаҕас эдэр уоллуун чугасаһа хаамыста,
Алыс үөрэн арыалдыттар айманьылар аалыста.

Атыттан түһээт уол турда саар иннигэр тобуктаан,
Аба тойон уураан ылла, кэлбитинэн айхаллаан,

Сиэттигэн баран киридилэр дыбармаска аан бастаан,
Сибинтэ дьоно барыта хаһытаста уруйдаан.

Көрсөөт буйун сүгүрүйдэ күн тэҥнээбэ кыһыгар,
Күнэ үөрэн күлүмүрдүүр сэгэртэйн сыһыгар,
Имэ сырдыр сарыал курдук, харабыттан кыым тыгар,
Итинник кэрэ баар буолуо арай ырай быһыгар.

Ааттаах остуол тардылынна — буолла улуу малааһын,
Абалаллар ас-үөл киэнэ амтаннаабын, сылааһын,
Ыраахтаабы үөрэн-көтөн күндү бэлэх арааһын
Ылдьыттарга түгэттэрэр — чөмчүүк тааһын, алмааһын.

Талы остуол өлгөм аһа дьону бары тотордо —
Тарбаһы буолла... Ростеван туоһулаһа олордо,
Бочумнаан бүөмүгэ Авандил кэпсир иэһин толордо,
Буйууну бултун туһунан отчуот бэрдин онордо:

«Ахтан кэлээт баастаах сүрэх аһый гынна дьэ эмиэ!
Арай сырдык ньуурун кытта аламай күн тэҥнэһиэ,
Кинини көрбүт атыны кэрэхсиэбин бэркиһиэ,
Кэрэтин — ааспыт ыар мунга кэбиннэрэн дьүдэтиэ.

Өскө дьылбаг тиэрэ тэбэн, өһөн-уостан, ойдон хаал —
Өрбөх курдук сымныа ыстаал, үлтү барыа курустаал:
Кийи оннук олус күндү, наһаа нарын хаппытаал!
Ким да кыайан үөйбэт суолун кэпсээбитэ Тариэл...

Таас хайаба мугун туонар бүччүм хаспах ордуулаах,
Таптааллаабын чабар кыһа арай Асмаат аргыстаах,
Тигир эрэ тириититтэн тигиллибит таҥастаах,
Тэҥил сылдьан түөһүн салыыр уокка буһар аналлаах!»

Ол өлбөөрбүт сырдык күнү булан көөртүн туһунан
Уолан бэрдэ кэпсээн бүтээт санныы түстэ устунан...
Аар баһылык туран кэллэ, уолунан күөн туттуан:
«Албан ааттаах сыры буолбут — аабын ону дьолгунан!»

Кэпсээнтэн күнгэ тэнгээбэ үөрэн имэ кэйбитэ,
Киниттэн буйун санаата эмиэ сырдаан кэлбитэ...
Киёһэ хохугар кирибитэ — баара кыһын илдьитэ:
Кэлэ сырыт диэбититтэн сүрэх мөхсө тэппитэ.

Көрсүһэ барда — инники дьылбатыгар эрэллээх,
Күндүттэн күндү сүрэххэ билиэн барбыт сүрөхтээх,
Хахай кыылдыын ханыылаһыах толугу, киппэ көрүгнээх,
Харагаба да сыдыайыах кэрэ, сырдык бэйэлээх.

Кириэн кээлтэ — сарыабына күннүү чабыл хараба,
Кипарис масты дьылыгыр сиһэ, биилэ, атаба,
Кыһыл рубин имэ-уоһа, хара агат баттаба —
Кыайан ситэ туойуллубат кыһыта баар буоллаба!

Утары мыйан олорто дьоллоох буйун киһитин...
Умсугуспут сирэйдэрэ, оо, кэрэтин эбитин!
Саамылыыллар нарын тылтан саамай мөтүн-сүмэтин,
«Салаг ыар мунгу көрбүккүн...» — үөһэ тыынна Тинатин.

Буйун эттэ: «Дьылбам миигин өһүөннүүрдүү санаммат,
Буолан ааспыт мунгу оһон олус туонар сатаммат.
Кипарис тэнэ Тариэл кыһалбата бараммат,
Кэхтэр-уостар кэрэ ньуура санаабыттан суйдаммат.

Эрэлэ эстэн букатын түспүт этэ санаата,
Эппитэ миэхэ: «Эрэйим күүспүн-уохпун бараата!»
Туораттан миигин кинини сиир уот кытта салаата...»
Тохтуу түһээт уолан эмиэ ол кэпсэлин салбаата —

Хайдах, таһара хабааттан, дьэ бабата туолбутун,
Хатыһан туран дьаныспыт бухатымырын булбутун,
Тариэла ыты-ыты дьонноох сиртэн куоппугун,
Таас хайаба кыылы кытта кыыл кэриэтэ буолбутун:

«Кэрэтин кэпсии сатыабы — тыл диэн мунгур уһуктаах,
Кинини көрбүт ким бары харахтара саатыахтаах,

Орто сиргэ мантан ордук суоҕа буолуо диэх тустаах,
Ол бэйэтэ уостан-суоллан, өлөр-хаалар туруктаах.

Киниэхэ хантан кэлиэбэй — дьэилин сылаас бүөм-хахха,
Кэрийэн кэлээт тиигирдии бүгэр тымныы хаспахха,
Асмаҕ эрэ көрөр-истэр тыалга-кууска, ардахха...
Айбыт тоҕо харах уутун аныыр киһи аймахха?!»

Тинатин буйун сэхэнин улаханлык сэнээрдэ,
Тилэри истэн дуоһуйан туолбут ыйды күндээрдэ:
«Тууйар аһы туоххаһытан эстиэ-быстыа эр бэрдэ...
Тугунан көмө буолабын?» — диэн ыйытан мичээрдэ.

Автандил эттэ: «Нэһиилэ тылбар-өспөр киллэрэн,
Арыый чэпчээн хаалла миигин кэлиэ диэн бүк эрэнэн —
Адьас төннүөм диэн эппитим, икки ыйы иһинэн:
Андабайтым эйигинэн — күн тэҥнээбэ күммүнэн.

Табаарыс иһин уокка киир — уос номоҕо иһиэ диир,
Таптал таптыыр сүрэхтэри күргэ курдук ситимниир,
Миджуур тапталын төлөнө доҕотторун тэҥгэ сиир —
Мин да Таризал туһугар өлүүм, баҕар, синэ биир!»

Эттэ кыһа: «Баҕарбытым бары туолан төннүбүт —
Эн этэҥгэ эргилинииг, сүүппүт буйун көстүбүт,
Таптыыр санааҥ өссө күүскэ күөдьүйбүтүн көрдүбүт,
Табыллыбыт сырыгыттан иккиэн бииргэ үөрдүбүт.

Айбыт дьылҕа бийигини талбытынан дьаһайтыыр —
Арыт күннээх чаҕыл халлаан, арыт ардах саккырыыр,
Урут сүрөбүм ытыра, оттон бүгүн бу ыллыыр...
Олох үөрдэр буоллабына — сатаммат ээ санааргыыр!

Дуулаҕа санааҥ долгутта — андабаргын кэһимэ,
Доҕор тиһэх эрэмньитин сиргэ-буорга тэпсимэ,
Тийиэн киһи гыныахтааххын — эн илиигэр баар эмэ!
Төһийбэккэ ахтар санаам эмиэ тууйуо сии-эмэ...»

«Мунгум хангыр,— диир Автандил,— көбүрүөбүн билбэккэ,
Мууһу үрэн ууларбаккын — кутаа оттон биэрбэккэ,
Күнү кыайан уураабаккын — онно уунан тийбэккэ:
Көхсүм кыарыыр эйигиттэн тэйдэрбин да тэйбэккэ.

Эмиэ көрсүөм санаа-оноо төлөнүгэр сиэтэрбин,
Эт сүрэхпэр түспүт буу ылбаан ааспыт сирдэрбин,
Сабар-кистиир кыабым бүттэ бу эрэйбин сүгэрбин,
Сааһым өссө үстэн биирэ туола илик — эдэрбин.

Онон мингин салыннарбат суол ньулууна-аһыта —
Оруосаны көрдүүр буол да, куттуо суохтаах хатыыта,
Мэлдьитин саныы сылдыахпын, сырдык ньуурун ханыыта,
Миэхэ ажал добор буолуох ытык-мааны ымыыта.

Автандил көстөр дьүһүнэ кэрэтэ диэн дыктитэ,
Аҕам дьоннуу олохтообо кини өйө-мэйинтэ,
Килбиэннээх чөмчүүк бөбөбү кыһа бэлэх биэрбитэ —
Кинилэргэ мэлдьи маннык кэм тосхойдор бэрт этэ!

Агат харах рубин уоһу таптыы көрөр уотуттан,
Айгыр тирэх кипариһы кууһа үүммүт дьолуттан
Ордук баарын ким булуобай орто бу аан дойдуттан?!
Отой туох да араарбатын кыһы таптыыр уолуттан!

Кыаллыбаты хаймахтарай — буйун онно хоммотох,
Кыһыны кытта арахсыһаат хааман истэ соботох,
Хантан кэлиэй кини курдук ытыыр мугтан орпотох —
Харабын хааннаах уутугар кэм да дьылба топпотох.

Көбөрөн хаалыар диэритин түөһүн дэлби кырбанна,
Күүстээх таптал төлөнүттэн уоҕа уулан ханынна,
Аламай күнэ суох халлаан хара быһыһын тардынна,
Автандил эмиэ сирэйин барыгынан сабынна.

«Тоҕо,— диэтэ,— тохтообокко ытаан-соҕоон бүппэппин?
Туналбаниах Тинатинтан күн да ордуон билбэппин,

Хара агат кыламана хайдах дьөллө сүрэхпин?!
Хаһан дьылба холбуор диэри туохтан да мин үөрбөппин.

Оттой ырай маһын курдук дииллэр этэ дии бары,
Ол бэйэбин үгүүтүнэн дьылбам үөллэ курдары
Уонна холбуу баайан кээстэ уот кутааны кытары —
Олох тыйыс харабынан миигин көрдө батары...»

Иньэ дии-дии эдэр буйун, өрө тыннан ылбахтымы,
Эмиэ ытаан киирэн барда, ыраханлык ынчыктымы,
Өлбөөдүттэ көрсүһүүтүн үтэн кэлбит арахсымы,
Үрдүгэр халлаан барыйар хара саабан тагастымы.

Хоһун булаат угуйбакка санаарбаан мунгатыйда,
Холооннообун ахта-ахта дьэ эбии уйадыйда,
Хаһын ылбыт күөбүн курдук, сирэйэ кубарыйда —
Хаарыан сырдык күнүн суохтаан сибэкки хагдарыйда.

«Ынырык эбит сүрэх диэн — туохха да мунгурдаммат:
Ыарыыга, сорго түбэстин — ытаан-сонгоон бараммат,
Үөрүүгэ, дьолго тигистин — ситистим диэн астыммат,
Өлүү даҕаны суоһаатын — бэл онтон да куотуммат».

Тилэри ити сүрэбин дьүүллээн баран бухатыыр,
Тинатинын тиистэригэр чөмчүүктэрэ маарынныыр
Бөбөбүн тутан олорон уураан бөбө буолбахтыыр,
Бөтө-бөтө эмиэ ытаан туймаарыйан ылбахтыыр...

Сарсымарда илдьит кэлбитэ ыраахтаабы соругар —
Саар-баһылык Автандилы ыңгыртарбыт дворугар,
Тинийэн кээлтэ — үгүс дьонно мустубуттар уоругар:
«Тэринэн бултуу барыахха», — диэтэ саара уолугар.

Аттарын миинээт суһаллык бары бултуу бараллар,
Аартык ахсын дөйүтэллэр барабааннар, турбалар,
Мохсоболлор тэбиэлиллэр, ыттар ирдии сырсаллар —
Моргуор бөбө! Өлбүт кыыллар хаанга уста сыталлар...

Үөрэн-көтөн, бултаан-алтаан төнүннүүлэр куоракка,
Үтүө дьоннор, вельможалар муһуннулар уорукка,
Саар мичээрдир, астыммытын кистии-саба барбакка,
Саала туолла музыканан, абырымнаан ылбакка.

Автандил саардым кэпсэтэн туттубуттар сэгэччи —
Аба тойон, буйун икки толугуларын да эчи!
Талымылар чугас тураллар, барбах дьоннор — тэйиччи,
Тариэл эрэ туһунан сипсигэллэр эргиччи.

Утуйа кэллэ, харабын уута син биир астыбат,
Уйгууран хаалла, таптала уол өйүттэн тахсыбат,
Сытар, турар, эмиэ сытар — уута кэлэн быстыбат,
Сынньана түһүөх эбит да — сүрэх ону аахсыбат.

Ыксаан эттэ: «Оо, сүрэбим быата арыый уһаатар!
Ырай кыһын кытта улам ыккардыбыт ыраатар,
Эйигин көрбүт — дьоллонор, көрбөт — мунга улаатар,
Илэ көрбөт буоллахпына — түүлбөр көһүн, сатаатар!»

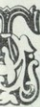
Ааттаста эмиэ сүрэбин: «Өлүүгэ умсуо суохха,
Айбыт таңара дьаһалын барытын толоруохха,
Тулуур эрэ дьолго тиэрдиин хаһан да умнумуохха,
Тууйар муну тумнубакка дьэ онон тулуйуохха!

Эйигин, — диэтэ, — өлүүгэ үөнээ дьылбаң тэппэтин,
Инники олох туһугар охсуһуохха мэлдьитин,
Таабырыммыт кистэлэгин тастан ким да билбэтин,
Тапталларын көрдөрүүгэ таһаарбыттар диэбэтин!»

РОСТЕВАНТАН АВТАНДИЛ КӨРДӨҮҮТЭ,
ВЕЗИРИ ҚЫТТА КЭПСЭТИИ

нэтэллик туран сарсыарда атын миинээт айанныыр,
Тинатины таптаабыппын билбэтэллэр дии саныыр,
Үөһээ күүһү: «Өйбүн-төйбүн оннун буллар»,— диэн ааттыыр,
Үргүлдүү везир дьиэтигэр тийиэн кэлэр бухатыыр.

Онно тахсан везир эттэ: «Күн сыдыаайда биһиэхэ!
Ол иһин да үөрэр битим тарпыт эбит эйиэхэ,—
Ииньэ диэтин нөрүс гынна,— күндү ыалдыт буол миэхэ,
Эн курдук киһи сылдымытын дыоло — дьиэлээх киһиэхэ!»

Тэһиин тутуат сүүрэн тийиэн аанын тэлэ арыйда,
Тэлгээн биэрбит көбүөрдэрин устун буйун дыгыйда,
Туналбаннаах сирэйттэн туох баар бары сырдыйда,
Тулата кэрэ сибэкки сытын курдук дыргыйда.

Кинини көрөөт дьиэлээхтэр — олоҥ сии элбэхтэрэ —
Кэрэтин сөгөн-махтайан тэппитэ сүрэхтэрэ:
Авандил күнгэ тэҥнээбин аан магнай биллэхтэрэ,
Астына, таптымы ол иһин одуулаан эрдэхтэрэ.

Иккиэйэбин хаалан баран буйун манньк сабалыыр:
«Эйигин күн ыраахтаабын олус наһаа ытктыыр —
Эрэл, бигэ, бэринилээх уҥа илиим диэн ааттыыр,
Эн эрэ онон буолабын миигин быһыыр-абырыыр!»

Тариэлы сиир уот төлөн миинги эмиз уматар,
Таас хаспахха сордонуута сүрэхпин бу ытатар,
Кини суохпар наһаа күүтэн өлөн эрэ хаалбатар,
Ким доборун түһэн биэрбэт — ол бар дьонго хайбатар.

Кутурбанын, тийэ охсон, үллэстээри ыксыбын,
Кутум-сүрүм онно хаалбыт, хабым эрэ хамсыбын,
Аламай күннүү бэйэтэ умуллоу диэн ытыбын,
Асматы да, эдьийбинни, эмиз наһаа таптыбын.

Арахсарбар улуу дархан андабары биэрбитим:
«Адъас төннүөм, быстыа суоҕа холбооттообут бу ситим,
Будулбаңга муммут кыыскын булгу булуом», — диэбитим,
Булгуруппат уот төлөнгө өссө эбии сиэппитим.

Быһаарыным миэнэ ньыгыл, көтүрүллүө суох тустах,
Былабайга былдьаппыты таах бырабар диэн сааттаах,
Биир мунга буспут доборун добор эрэ быһыахтаах,
Бигэ тылын кэспит киһи бэрт дэммэтэ буолуохтаах!

Баһылыктан тийээн көрдөс — бабар, дьолоу баар буолоу,
Барар-барбат дьылҕам онон эйигиттэн тутулуо:
Хаайбатар эрэ түргэник төннөр суолга турулуо,
Хаайман иһин — туһабыттан тахсарбыттан олулуо.

Хайаан да тиэрт мин ааппыттан: «Абалаатар аҕабыт!
Хайдахтаах курдук толлорбун көрөн турар айбыппыт!
Тариэлы сиир уот кутаа миинги эмиз умаппыт,
Таһыччы онно сүрэбим кутун-сүрүн былдьаппыт.

Онон барыым — тэһийэммин олоруом суох мин сатаан,
Олох буолбат олох диэни тугун эмиз харыстаан!
Онно көмө буоллахпына — эн аатырмаг аан бастаан,
Оттон сыддьыым кураанахха — төннүөм, иэспин боруостаан.

Лайаңга туруум эйиги кыһырдыбат буолуохтун,
Лайбыт тугу дыһайбыта бүүс-бүтүннүү туолуохтун,

Үөрүүнү кытта эһиэхэ төнүннэрэ охсуохтун,
Өллөхпүнэ — син биир дойдунг ситэ, үүнэ туруохтун!»

Эбитин эттэ түмүгэр: «Дьэ итинэн бүтэбин,
Эрдэ-сылла, ким да суоҕар, бара оҕус — күүтэбин,
Үгэн-сүктөн көрдөс-ааттас! Өссө манньк этэбин:
Өгөҥ иһин сүүс тыһыынча мин манньматы биэрэбин».

Везир онно күлэн ылла: «Хоронума эн бэйдэ —
Бэйэбэр да наада буолар күнүг-дьылын эргиллиэ,
Билигин ити эппиккин өскүөрүтүн саар истиэ —
Бэлэх иһин бэһирбиппин бэрт түргэнник биллэриэ.

Хардыны да хаамтарбакка лэкэттэриэ төбөбүн,
Харчыгын кытта эн хаалыаҥ, мин эрэйдээх өлөбүн,
Олохтон ордук бу сиргэ суоҕун курдук көрөбүн,
Ону өйдүү сатаабаккын олус наһаа сөбөбүн.

Көдьүүһэ суохха эн тускар киирэн биэрэн быстыам таах,
Көбүөлүөбэ ыраахтаабым: «Көрдөспүттээх-баҕастаах!
Сонно саба саҕарыаххын өйүг көттөө, кырыыстаах?!»
Суох-суох, тылгын ылыммалпын — тыыннаах хаалар
харыстаах!

Баҕар ыттын, ону баара сэриинг бардын дие суоҕа —
Баһылыга суоҕун күнэ киирбитигэр холоуоҕа,
Хоргус өстөөх эримсийэн холоһоору куттуоҕа,
Хотой курдук хотоойутук тураах үөрэ туттуоҕа!»

«Өлбүт ордук!» — диир Автандил, хараҕын уутун ыта. —
Үйэ сааска доҕордоһуу, үрдүк таптап ыарыта,
Үтүө тыды кэспэт диэни өйдөөбөккүн, быһыта,
Өскө өйдүүр буоллаххына — өссө ордук кыһыта!

Күн Таризэл өлбөөрбүтүн көрөр сүөргү букатын,
Көмө буолуох онно иккиэн — өрүү сырдым сырыттын,
Үчүгэйи, куһаҕаны араарабын барытын,
Өйдөспөккө кэпсэтэрдии санаммыккын туоратын.

Эчи манна хаалан да мин туох туһалаах буолуомуй —
Иирбит тэгэ сылдьан хаан өстөөхтөрбүн хотуомуй?
Бэйдие сылдьар ол бухатыр сорун туохха холуомуй?
Биэрбит тылбын толорбокко тобо туора туруомуй?!

Сөбөн кэбис — харах уута барамматын-уолбатын,
Сүрэх эмиэ сымнаан-сымнаан буоска курдук уулбатын!
Хаарыан тылым кураанахха тыалга көтөн хаалбатын —
Хаан эмэ, бабар, мин да туһалыабым хардатын.

Көгүллээбэт буоллабына — күүспүнэн да күрүүбүн.
Күүтэр-ахтар Таризэлбар төннөр иэспин төлүүбүн,
Саар эийэхэ кыйаханыа суоҕа диэммин түстүүбүн,
Санаабын ситэ баран кэл, үрдэт онон үөрүүбүн!»

«Ууллан хааллым,— диэтэ везир,— эн төлөнүг суоһуттан,
Унаар дойдум көлбөбүрдэ дууһан ытыыр соруттан!
Бардым, биirtэн куттанабын — уран тылым суоһуттан,
Бабар өлүүм,— диэбим тийэн,— күн Автандил туһуттан!»

Ыксалынан онтон кини дыбарыаска ходьойор,
Ыраахтаабы тагнан-саптан күлүмүрдүү олорор,
Толлон хаалан везир муннаах уоһа эрэ онгойор,
Туох диин булбат — соруудабын уонна хайдах толорор?!

Саар дьиибэргээн туоһуласта: «Туохха бачча сөлүннүг?
Санаарбаабыт көрүгнээххин, саппабырбыт дьүһүннүг!»
«Иэдээн буолла,— диэтэ везир,— ону билиэ эн дьүүлүг,
Истэн баран миигин тута өлөрөрүг көгүлүг...»

Көһнөрү илдьит этим да, тылым кыайан тахсыбат,
Көрдөс дии-дии Автандилыг миигиттэн арахсыбат,
Таризэла күүтэриттэн санааргымыра астыбат,
Таах барабын дии сатыырбын букатын да аахсыбат...».

Ити кэннэ салла-салла этэн биэрдэ илдьитин —
Эдэр буйун муннанарын илэ чахчы билбитин,

Олус наһаа ытаан-сонгоон сордонорун мэлдьитин,
Уонна манна, кымырдарын, өйдүү-өйдүү кэлбитин...

Ыраахтаабы ыгылыан охто сыста тураары,
Ынырыктык ыһытаата: «Истэбиэт бу сыакаары!
Сибиеи курдук ситэн сиэри кэпсиир өссө, акаары!
Сидьинг көрдүүр сытыганы, онно муннун анһаары!

Кэһини курдук өгө туттан тиэтэйбитин көрбөккүөт,
Киниттэн атын ким маннык атабаастай — сөхпөккүөт?!
Кырдымар диэри кини, саатар, кыратык да өйдөммүөт?!
Кыһытыан иһин — сааппакка, ньылбаарытан тыла мүөт!

Тоҕо везир гыммыппыный, чабарынан ылбакка!
Тугу мээңэ лахсыйабын, тылыг тиэрэ тарпакка?!
Итини истиэх кэриэтин дьүлэй буолан хаалбакка!
Ингииргин сыйыах баара да — айы буолуо, абакка!

Автандилтан кэлбит буолан өссө тыыннаах мөхсөбүн —
Адьас быһа тардыам этэ субу көңдөй төбөбүн!
Кинбэс, сиргэ тимирбэккэ киһи диэки көрөбүн,
Кэбэлий, киэр буол түргэнник! Оо, дэ сүөһү бөбөбүн!!»

Харбаан ылаат эмискэччи устуулунан элиттэ,
Хата биирэ хаптас гынан тыаһын эрэ иһиттэ,
Уолуйбут везир турбута титирэстии, симиттэ
Уонна ытаан икки үрүг иэдэстэрин илиттэ.

Таалан хаалаат дэ өй ылаат таһырдьаны таласта —
Таһыр ылбыт ыттым оргууй, сагата суох сабыста;
Эрэмньилээх кииртэ баара — саппабыран табыста,
Эрэйи тус бэйэтинэн көрдөөбүтүн аабыста.

«Айыылаабы,— дии санаата,— айбыт мэлдьи сонордуо!
Акаарыбар өйүм бааллан өлө сыстым буолбат дуо?
Ким мин курдук баһылыгын солуута суох уйгуурдуо —
Кини эмнэ мийгин суоллаан улуу мугу омурдуо».

Аймаһыйан, сүрэ тостон ыар санааба ыларда,
 Автандилга кэлэн кини үгэ-таамах сангарда:
 «Махтананын — кырдыар сааспар ыраас чиним хараарда,
 Мантан инньэ үтүө аатым саакка-суукка хаптарда...»

Онтон кини ооньуу булаан көрдүүр маньна харчытын —
 Отой сатаан саныыр кыах суох тобо инньэ гыммытын:
 «Эрэнэбин туолуоба дин били бигэ тылбытын,
 Этэллэр дин: бэрик күүһэ кыайар тугу барытын!

Күн судаарым үөбэн-мөгөн тыла-өһө баранна,
 Көнгөй төбө, киибэс, сыакаар — бары миэхэ сыбанна,
 Өйүм-санаам өстө-бүттэ, аатым-суолум алдыанна,
 Өлөрүөх эбит да, хата, тагараттан дыаахханна.

Ониук буолуон таайар этим бара сылдыһам инниттэн,
 Уордайыаба булгу диэммин куттанарым киниттэн,
 Үөһээ дылыба тыйыс дүүлүн өһүлбэккин эрдэттэн —
 Өлөргө да бэлэм этим, эн ааттаһыың кэнниттэн».

«Син биир барыам, — диир Автандил, — дыһыгнээх
 добор төннүөхтээх,
 Сибэккитэ хаттабына таптыыр чыпчаах эрэйдээх
 Сэгэртэин тилиннэрэр сииги көрдүү көтүөхтээх,
 Сиигин булбат буоллабына — кини кытта өлүөхтээх.

Кыһаммакка сылдыар кыахтан мин тахсыбыт эбиппин,
 Кыылары кытта булкуһан кэрийсэрбин сирбэппин,
 Саар сэрнитин салайаммын кыайыам-хотуом диэбэппин —
 Санаатыгар туппут кини сатаһабын үөйбэппин.

Өссө биирдэ этэн көрүөм — өһө, бабар, өһүллүү,
 Өспөт уокка умайарбын өйдөөн баран көгүллүү,
 Ол эбэтэр эппит тылбар турбатахпын көрүллүү,
 Онон булгу күрээн хаалыам, өлөр кэмгэ өлүллүү!»

Онтон везир ыалдытыгар талыы остуол тартарда
 Уонна бастаан Автандилга бэлэх бэрдин куустарда,

Армалдыттыр дьонноругар туспа өлүү туттарда...
Адъас киэнэ эрэ буйун дьэтин диэки хаамтарда.

Абаҥ-суоттаан кэлгиллибит сүүс тыһыынча манньатын,
Аксамиттан үс сүүс лоскуй таҥас киэнэ талбатын,
Алта уонча күндү тааһы — үтүөтүгөр хардатын
Авандил ытта везиргэ, эрэннэрбит манньатын.

Өссө маннык илдьиттээтэ: «Ытык-мааны оҕонньоор!
Үтүөг иһин төлөөбүппүн бэриг диэнгин хомноомоор,
Өскө тыыннаах кэллэхпинэ — ылгын чабар оҕостоор!
Өгөг иһин өгө буоллун! Өлүөр-сөлүөр олороор!»

Ааттаах буйун, хоодуот уолаи, үтүө-кэрэ дьүһүннээх
Авандилы арбыах иһин — тыл диэн кэмнээх-кэрдиистээх...
Кини курдук буолун бары — бэриниилээх сүрэхтээх!
Кини киилэ, добор дьингэ — алдьархайга биллиэхтээх!

АВТАНДИЛ ШЕРМАДИНЫН КЫТТА КЭПСЭТИИТЭ

Автандил уонна Шермадин, адьас икки ини-бии —
Арахсыспат бырааттыылар сылдыбалларын курдук дии!
Иккиэ хаалаат Шермадинга эттэ биирэ чып кистиин:
«Эн дьэ төһө эрэллээххин биллэриэ бу кэпсэтин.

Ыраахтаабым көрдөһүүбүн истиэн да бабарбата,
Ыга баттыыр сорум-мунгум дууһатын долгунпата,
Оттон мингин орто сиргэ доборум кыһалбата
Олордор да, сытыарар да бокуойу булларбата.

Табаарыһын түһэн биэрбит тагараттан хайбаммат —
Тариэлбын соботохтуу хаалларарым сатаммат,
Кинини суохтаан сүрөбим айманара бараммат,
Киһилээх сиртэн куотаары кимиэхэ да кыһаммат.

Добордоһуу, мин санаабар, үс үтүкэн өрүттээх:
Доборуун дьингнээх доборо бырабыа суох кэрингнээх,
Доборугар оннук добор баайын туран биэриэхтээх,
Доборуун иһин доборо ууга, уокка киририэхтээх!

Уоскутуоҕа мин дууһабын иккис төгүл бу барыым,
Олус наһаа уһаппакка кэриэс тылбын кылгатыым;
Уруккуттан такайарбын, бабар, эмиэ хатылыым —
Ону өйдөөн-дьүүллээн иһит, ол кэнниттэн арахсыым.

Саар дьяһалын мэлдйи толор, тыдын-өһүн ытыктаа,
Сатым, аттаах сэрнилэрбин модун, ньыгыл туруктаа,
Унаар дойдум бымыһы-ардын өстөөхтөртөн харыстаа,
Онон дьинг ис сүрэххиттэн кыһамһыгыи дакаастаа.

Дьонум-сэргэм дьоллоох буоллун, байылыаттык олордун,
Дьорбойбуту дьарый күүскэ, тылгыи тутта толордун,
Өскө мингин үрдүк дьылба төннөр гына огордун —
Үтүөбүн төлүөм үтүнэнэ! Өйүг-санааг уобурдун!»

Итини истээт Шермадин ытыы-ытыы хардарар:
«Эппиккин бары толоро сатыам этэ син, бабар...
Чорон хаалар, ол эрэри, ыардык дьайыа дууһабар,
Чомой буолан көмөлөһүөм — мингин эмиэ илдэ бар!

Итиччэ өр соботобун сатаан сылдыман диэбэппин,
Иэдээнгэ кулут тойонун хаалларбытын билбэппин,
Ахта-саным сылдыахпыттан адьас-төрүт үөрбэппин!»
Автандид эттэ: «Хайыамый — син биир кыайан илэппин...

Эн таптымыргар, бэринингэр дууһам миэнэ эрэннэ,
Эрэнэр буолан эйигин хаалларарга күһэннэ,
Кимиэхэ уонна дойдубун туттарыамый эн кэннэ?
Кэбис, уоскуй — кэлэр дьылбаг төлөрүйбэт түстэннэ.

Хайаатар да миджнур муннаах ускул-тэскил сылдыахтаах.
Харабын хааннаах уутунан соботобун суунуохтаах,
Орон үөһэ кырдыбакка суолга иһэн суулуохтаах,
Ониук эбээт оҥоһуубут, ол булгуччу туолуохтаах.

Куруук мингин ахта-саным сылдыман диэнгин түүйэбин,
Кулут дьонго наадыйбаппын, көрүнүөбүм бэйэбин,
Хорсун киһи муну туораан хотуон-кыайман билэбин,
Хороон хастар хоргус дьону хомнуу санаан сирэбин.

Дуостал бэйэм бу олохпун атын суолга аныбын,
Доҕор иһин өлөрбүн да көр-нар тэнгэ саныбын,

Күн Тинатин көгүлүнэн аттанаары ыксыбын,
Көмүс Нестан көстүө диэммин көрдөбүлбүи салгыбын.

Иипит уолбар, бэйэм курдук, көрөн-истэн кыһанаар —
Инньэ диэммин баһылыкпар сурук кээһинэм, туттараар,
Өллөхпүнэ мин да өлүүм диэн мугана барымаар,
Үөрүгөн үһүө — ытыан буолуо, ол эрэри кыатанаар!»

АВАНДИЛ РОСТЕВАН
СААРГА КЭС СУРУГА

лоро түнээт суруйда, онно манньк диең этэр:
«Оо, тойоноум! Дьэ мин бардым — Тариэлым көһүтэр,
Бырах сьлдьар дьылбатынан миигин күөртээн тиэтэтэр,
Бырастыы гыныаң диир баҕам ьар дууһабын чэпчэтэр.

Өйдүө диэммин эрэнэбин — үтүө санааң баһыйа,
Өлөр добор доборуттан сьлдьыа суохтаах дьаадьыйа,
Муударай Платон этинтин санатыым дуу, таарыйа:
«Мунга эрэ тиердиэхтээхтэр албын уонна сьмьыйа».

Улуу бөлүһүөк этинтэ олус таба, кьрдьыктаах,
Ону сөпкө игэриммит халбага суох туттуохтаах,
Үрдүк өйтөн туһанаары үөрэмминпит буолуохтаах,
Өскө туһаммат буоллахха — эрэй хаалбыт эбит таах.

Таайдахха, бука, аахтабың — барытыгар дэгиттэр,
Тапталы олус үрдэппит апостоллар эбиттэр,
Кинилэр: «Таптал киһини кьиргэтэр», — диең эппиттэр,
Ким аахпыт ону билиэхтээх, аахпатахтар — билбэттэр.

Айан кээһээт миэхэ модун күүһү-уоһу дьээлитэр,
Аан дойдуга тымынар-тыыммат бары баары чэлгитэр,
Сүдү дьылба айыы сириң талбытынан эргитэр —
Сүүһү бииргэ кубулулар, бииртэн сүүһү тэңитэр.

Сир үрдүгэр барытыгар аар тагара дьайааччы,
Сибэкки, күнэ суобуна, иинэн-хатан барааччы,
Талы, кэрэ туох бабарар тардар күүстээх буолааччы —
Тариэлбын умнан хайдах сылдымахпыный нус-бааччы?!

Боппуккун биирдэ кэспиппин дьэллэм дууһан уйуоҕа —
Буойунга билиэн ылларан, толоруохпар кыах суоҕа,
Баҕам баҕа өттүбүнэн бардахпына туолуоҕа —
Баҕар, онно уокка сиэппит бааһым тардан оһуоҕа.

Онон бардым, тугун эмиз дьэ кэлэммин мунааран!
Олохпун, бука, үөһээ күүс бүттүбэ дии быһааран,
Тохтоппоккун ону кыайан — бобон-хаайан, айдааран,
Тулуйуохха — кэлэр дьылҕа көстөн иһиэ сандааран.

Тагарам биэрбит ындымытын бүүс-бүтүннүү сүгүбүм,
Табыллар күннээх буоллахха — мин иккистээн төрүбүм,
Өрөгөйдөөн, кыайан-хотон албан ааттаах төннүбүм,
Үөрэн-көтөн, байан-тайан тоһуйбуккун көрсүбүм.

Алыс наһаа хоргутума, күн-дьыл эмтээн аһарма,
Албынным да Тариэлым өссө ордук айманна
Уонна миигин саамай сөпкө хоргус эбит дии санаа,
Ол дойдуга көрүстэххэ мин сирэйбин саатырдыа.

Онон, санаан да көр, хайдах арахсыамый киниттэн?
Оччоҕо үйэм тухары тахсабын дьон сиэриттэн!
Кэлэйэбин албын-түөкэй кэрээнэ суох киһиттэн —
Ким бары оннук киһиэни үөбэ сылдыа кэиниттэн.

Күөн көрсүһэ көстөн баран, өлөрүттэн куттанаат
Күрээн хаалар хоргустааҕар сааттаах быһыы суох буолбаат?
Түөһэйбит да эмээхсинтэн кини мөлтөх аатырбаат?
Төһөлөөх да малтан, баайтан үрдүү туруо албан аат!

Күөйэр өлүү барыбытын булан тэйиэ этириэс:
Күүстээх үөһэ, мөлтөх үөһэ — син биир туруо биир кириэс,

Эдэр буоллун, эмэн буоллун — буорга кириэ, ол диэн — иэс,
Элэккэ сылдымах кэриэтин, албан ааттаах өлүү — чизэ!

Эрдэттэн, бука, сэрэтэр, саамай сөптөөх буолуоҕа —
Истэргэ өлүү киһини куоттарбыта диэн суоҕа,
Утары тыл этиппэккэ түүн да ирдээн булуоҕа,
Онон дууһам ырай диэки, баҕар, көтө туруоҕа!

Өскөтүн оннук дьылҕаттан мин олобум бохсуллуо —
Үөйбэтэх сирбэр сылдыаммын суолга иһэн охтуллуо,
Онно мингин суулаан көмүөх ыкса киһим суох буолуо,
Өччөҕө үтүө дууһабын эн дьаһалымг туоһулуо.

Бары кэриэс субу эппит мин тылларбын толортоо:
Баайбын түнгэт кыамматтарга, кулуттарбын босхолоо,
Дьоло суоҕу, тулаайаҕы мааны-далбар олохтоо,
Дьонум-сэргэм махталынан ахтыан курдук онортоо.

Күр баайбыттан ортобуна өссө манньк дьаһайаар:
Күргэлэрдэ, дьадах дьонго дьийэтэ-уотта туттараар,
Үтүө суолга үлпүң-асын харыһыйар буолумаар —
Өйдөөн-дьүүлээн үллэриэхтээх атын уонна кимим баар?!

Оттой аны сурах-садьык тутуон суоҕа уолгуттан,
Онон иһит истиг тылбын бу кырдьыктаах суруктан,
Үчүгэйи эрэ түстээн үөрэр-көтөр туруктан —
Өйүм-санаам өрө күүрэр күүтэр дархан соруктан.

Этэрдээхпин өссө бири — Шермадиным туһунан,
Эрэллээх киһим эрэйгэ эмиэ хаалла солбуян,
Сыыстабына ыйан биэрэн, үтүө суолгэ уһуйан
Сылаастык көрөөр киһини, бэлэм курдук холуйан.

Тойон аҕам! Кэриэс тылбар куттум дьингнээх дууһабын,
Тохтообокко, налайбакка субу суолга турабын,

Өстөөхтөргүн кыяйан-хотон толор тihэх баґабын,
Өрөгөйдүү олор мэлдьи! — диеммин алгмы барабын!

Суруйан баран анныгар аатын илии баттаата,
Соботох уонна ыраата барыхтаабын санаата,
Кутурбаннаах арахсыттан кута-сүрэ ыараата,
Кулут уолун кууһа түһээт хааннаабынан ытаата...

АВТАНДИЛ ТАҢАРАТТАН КӨРДӨҺҮҮТЭ

рдүк күүс! Сири-халлааны үөһэттэн дьаһайааччы,
Үчүгэйи, куһаҕаны үллэрэн тарҕатааччы,
Баһылыктар үтүөлэрин барытын баһылааччы,
Баарың-суобун биллибэтэр — баар курдук салайааччы!

Тагарам! Үүннээх-тэһиннээх тылбын тыалга ыһыма,
Таптала бэйэң айаатын талбыккынан гыныма —
Кэннибэр хаалла сэгэрим күннүү чабыл тырыма,
Кинини мин сүрэхпиттэн туура тардан ылыма!

Көрдөһөбүн-ааттаһабын — дабый миэхэ көмөтө:
Күөн көрсүһөр өстөөхтөрбүн кыайар дьоллоох төлкөтө,
Өлүү суолун өрүү тумнаан ааһар сырдык төбөтө,
Өскө тынынаах хааллахпына — өлгөм буолуо өгөтө!»

Үгэн баран үтүө уолан сити киэһэ аттанна,
Үлүгэр дии-дии Шермадин түөһүн үлтү кырбанна,
Харабын уута халыйан хараабакка муннанна,
Хара сорго соботохтуу хаалбыт курдук айманна.

АВАНДИЛ КҮРЭЭБИТИН ТУҢУНАН РОСТЕВАН СААР ИСТИИТЭ

аары ол күн кулут-чабар куттаммытгы кэтиирэ...
Сарсыярда туран кэлбитэ — аалар санаа эриирэ,
Ыарык-баттык бөбө буолтун сирэй-харах кэпсиирэ;
Ыгыртаран ылбытыгар киирэн кэллэ везирэ.

Обонньоро кубарыйан хаалыар диэри куттаммыт,
Ону көрөөт саара эттэ: «Өйүм-санаам суйдаммыт,
Үдүк-бадык өйдөөн хаалпын... Бэйи, дьэ туох буоламмыт
Үөдөн-таһаан таһса сыста? Устуул кытта алдьаммыт!

Кыһырааммын эмискэччи хааным кыынньан эрэрэ,
Кырдык эбит «кыйаханыы — иирээн төрдө» дэнэрэ,
Аны билэн-көрөн баран дакылааттыыр буол эрэ...
Авандил тугу дэппитэй? Хаттаан кэлсээ, ситэрэ!»

Биирдэхэ эттэ бэбэхээ туох диэн кэлсээни киирбитин...
«Биллин,— диэтэ ыраахтаабы,— бүгүн тугу диирбитин:
Билигин кэлэн быһаардын биһигиттэн биирбитин —
Биитэр кини, биитэр бу мин дьэ хайабыт иирбитин!»

Авандилы таһсан везир көрдөөтө да — булбата,
Арай онтон истибитэ — барбыт, мунгун хаптата...
Обонньор эттэ: «Ытыахха атын дьону тыллата,
Оттон миэнэ саллыбытым отой кэм да ааспата».

Ыраахтаабы күүтэ сатаат киһи ытта ирдэтэ,
Ыра бары куттананнар ким да эмиэ кирибэтэ,
Сүрүбэ онтон сэрэйээт, ойон тураат саар эттэ:
«Сүүс да дьоннуун күрсэр кыахтаах сүппүт эбит бэйэтэ!»

Курутуйан, үөһэ тыына өссө күүтэ түһээтин
Кулутун эмиэ соруйда: «Туоһулаһан истээтин
Били дьабын булгу кэлэн туох буолбутун кэпсээтин!»
Везир муннаах салбалаата, ааны аһан кириээтин...

Ыраахтаабы ынан кэллэ хаалбыт баар-суох тирэбэр:
«Ыраас күммүт, ыйга дылы, куоттаа былыт кэтэбэр?!»
Онно везир кэпсээн биэрдэ уонна эттэ тиһэбэр:
«Ойор күммүт — Автандилбыт — түспүт халлаан түгэбэр...»

Итини истээт Ростеван ытаан-сонгоон сүрдэннэ,
Иэдэһин хайа тардынна, бытыгыттан үргэннэ:
«Хаарыан оҕом! Иппит уолум! Туохтан санааҥ кэбиннэ?
Ханна, тобо сырдык имиг сардаҕата күрэннэ?!

Оҕом, тыыннаах буоллаххына, сылдыһаҥ киһи кэбинэн,
Оттон маанна мин олохпун огдолуттун дьингинэн —
Тулаайахтыы соботобун хаалларбыккын миигин өн,
Тууйулуобум күүтэ-ахта моойбор мунмун эринэн.

Хаһан аны бултаан-алтаан эргиллэргин көрсөбүн?
Хаарыан бэйэҥ мээчик оонньоон тиргиллэргин көрөбүн?
Этэр тылым өйүн-төйүн, минньигэһин сөбөбүн?
Эйигин тумус гыммакка, ханна дьэ сир өтөбүн?!

Эрэнэбин — уолан бэрдэ аччыктаабат буолуоххун,
Эрэллээх бэргэн оххунан үссэнэргин булуоххун,
Онон, айбыт көмөтүнэн, баҕар, тыыннаах ордуоххун!
Оттон өлөн хааллаххына, ким көтөбүөй уҥуоххун?!»

Автандил сүппүт диэн сурах куорат устун уһунна,
Аар төбөлөөх, мааны-дархан дыбарыаска муһунна,

Сорох ытыр, сорох сүүнүн ыалдыар диэри охсунна:
«Сорбут! — дииллэр,— күммүт күрээи, хараҥабыт хойуунна!»

«Автандила суох,— диэтэ саар,— аны адьас итиибин,
Айабалы сатаан, баҕар, кэлэппипит дуу диибин,
Килбиэн күммүн төлө туттум, модун уга илийбин —
Кини курдук эһигиттэн ким дьаһаймай сэриийин?!»

Бииргэ бары ытаан баран уоскуйдулар хойутуу...
«Билиг,— диир саар,— соботохтуу, биитэр дьонноох
барбыт дуу?»

Онуоха киирдэ Шермадин, аатын эрэ сукунуу
Уонна биэрдэ кэс суругу, кутталыттан чугунуу.

«Кумаабыны,— диэтэ кини,—буллум буйун хохуттан,
Кулуттара аймаммыттар бары кини туһуттан,
Барбыт үһү соботобун — илдьибэтэх дьонуттан...
Баһылыгым, мингин өлөр — быһаа олох мунгуттан!»

Лабан баран ыты-ыты ыраахтаабы дьаһайда:
«Аны сырдык таҥаһынан сылдыбатын кимим да!
Лйбыт, баҕар, аһыныаҕа — тагараны манньарда
Автандил иһин дьон бары үгтүн киһэ, сарсыарда!»

АВТАНДИЛ ТАРИЭЛГА ТӨННҮҮТЭ

аллаан ыяа, күнэ суохха — харагаба сырдааччы,
Хаһан күнгэ чугаһыа да — сырдыгыттан матааччы,
Сибэкки, оттон, күнэ суох — симэлийэ хатааччы,
Сэгэриттэн ыраатааччы — эмиэ мугун ытааччы.

Аны төннүүм Автандилбар — хайдах эрэ истэбэ?
Аара мэлдьи ытыыр эбит, кыынньар дуолан сүрэбэ,
Ойор күнгэ дьүөрэлээбэ уол олобун тирэбэ,
Ол күн-кыһын ахтарыттан уостар күүһэ-күдэбэ.

Өйө-төйө сүтүөр диэри ыар аһымнан туолара,
Өрөөбөккө ытаан-сонгоон харахтара уолара,
Уоскуйаары кэннин диэки көрөн турар буолара
Уонна ханна барыахтаабын умна сыһан ылара.

«Кэрэчээммин, — диир, — умнуум да, ааппын туура кыраным,
Киниэхэ өйдүүн-сүрэхтинин бүүс-бүтүннүү ананым,
Кыыспын тыыннаах көрсөр иһин кытаанахтык сананым,
Кыһалҕаны ааһан-туораан эргиллэргэ кыһаным.»

Билигин аны ханных да үөрүү миэхэ суох буолуо,
Бэйэбин бэйэм дьаһанан өскө тыным бохсуллуо —
Оччоҕо кыһым аһыйан сору көрөн тууйулуо...
Ол кэриэтэ тыыннаах сылдьан харах уутун тобулуо!»

Күнгэ этэр: «Түүнү үүрэн күлүмүрдүүр сырдык күн!
Күөх халлаанын баһылыга танарабар — күлүккүн,
Аламабай бэйэлээххин, ааттын-суоллуун үрдүккүн,
Аһын-быһнаа хаба эрэ хамсы сылдыр өлүккүн.

Танараттан ситимнээххин өйдөөн дууһам ылаарда,
Таптал тимир илимиттэн ороон миигин таһаар даа —
Курустаал кыһым туһуттан эмаль имим хараарда,
Кутум-сүрүм өлбөөдүдэ, өйүм-санаам туймаарда».

Умнуллубут чүмэчилини уулла-уоста ытыыра,
Уһаан хаалыам диэн ыксыыра, онон суолун салгыыра,
Кыйаары өрө мыгыыра сулустарга ымсыыра —
Кыһыгар тэгнини саныыра, бэл кэпсэтэ сатыыра...

Ыйга этэр: «Сааспар маннай бу ааттатан эрэбин...
Ыларыга, мунга ытабын эн миджиур сүрэбин,
Күүтэр тулуур күүһүн эмиэ бэйэг эрэ билэбин —
Көмүс кыыспын кытта хаһан көрсөр кыабы биэрэбин?»

Үөрэ күүтэр барык түүнү — куота сатыыр сырдыктан,
Үрэххэ кэллэ даһаны ойон түһэр атыттан —
Уолбут үрэх угут буолар уол харабын уутуттан,
Онтон эмиэ атын миинэн көбүрэтэр суолуттан.

Оннук истэ сору көрө — аччык уонна соботох,
Онтон коза түбэспитин охторбута обот ох,
Үөлэн сиэтэ — ордорбото, өссө киһинг топпотох,
Үссэинэр да үөрбэт-көппөт — ойбон бааһа оспотох.

Уолан бэрдэ ытыыр-сонгуур, мунгатыйар куолаһын
Ойуулаан этэр кыах суоҕа кыһалбатын баһаһын!
Хаана сүүрэр иэдэһиттэн — хайа тарпыт адьаһын...
Хаспабар кэлээт чэпчээтэ, одууласта аан таһын.

Иһэрин көрөөт утары Асмат сүүрэн табыста,
Эмиэ да үөрэр, эмиэ да — ытаан барар ыгыста...

Автандил уураан ылаатын туошулахан хайхста —
Ахтылбаннаах көрсүхүүгэ эрэй хойдон кыттыста:

«Убайбыт оттон ханнаһый?» — диэн Автандил ыйытта,
Онно Асмаһ эһии ытаан байбал уутун байытта:
«Арахсаат да тэһийбэккэ санааргыра кыйытта,
Арай биһрдэ атын миһинэ уонна мээнэ дайытта...

Халыан атын онтон бэттэх хаспах диэки ойдорбот!»
Хараастан буйун хайһытыыр: «Баасын туох да оһорбот!
Кииһ бэрдэ буолан баран андабарын толорбот!
Кэлиэм диэтим да мин кэллим — кииһ күүтэн оһорбот!

Кииһ туһа диэбит сырыым хайдах курдук ыар этэй!
Кэс тыһын туохтан кэспитэй, тулуйбатах бэйэтэй?
Дьэ тобо күүтүөм диэбитэй, туох чэпчэки киһитэй?!
Дьыктиргиирим да баара ээ — дьылһам ханна тэппэтэй!»

«Олус наһаа, — диэтэ Асмаһ, — хорһуһуһун оруһнаах,
Ол да буоллар манһык суолу өйдүү сатыыр наадалаах —
Сөһ андабар туолууһугар сүрэх сүдү суолталаах —
Сүрэбэ эһтэн Тарил өлөр эрэ баһалаах.

Сүрэх, санаа өйү кытта ситимнээхтэр биһр киһитэн:
Сүрэх куотуо — санаа өйдүүн батыһаллар кэһниттэн,
Сүрэбиттэн маһыт киһи күрүүр дьонтон-сэргэттэн —
Сүһпүт буйун сүһкэн сорун сөбө иһит миһигттэн.

Эйгиһ бэркэ өйдүүбүн — баар күүппэтэх кыһыта!
Эбиллэр онно доборун эргийбэтэх аһыта...
Сүдү муһун сатаан илбээн кэһсиэ суохһун, быһыта —
Сүрэх малдыма, көстүө суоһа тыл-өс кылаан сытыта.

Итиһиһ эрэй туһунан сэһиһгэ да бэл суоһа,
Иһтэрэ буоллар аһыһан ньыһыл да таас уулуоһа,

Харафын уутун муспут буол — өрүс хаата туолуоҕа,
Хайдахтаах да тыйыс киһи саллан хаана оонньоҕа!

Латтана сатаат ыйыттым аттанан эрдэбинэ:
«Автандилга дьэ туох динбин ханнаный диэтэбинэ?»
Чугурус гынаат хардарда: «Көрдөөтүн кэллэбинэ,
Чугас буолуом — баҕар булуо, тагара биэрдэбинэ.

Болдьохпор диэри күүтэрбин кэһиэхпиний мин тоҕо?!
Булуохтун арай өлүкпүн — көмөөт эттин: «Уол оҕо
Сынньаннаҕа хайа мугун, сордоох этэ олоҕо!»
Сыккырыыр тыммын булуохтун — дыктиргээтин оччоҕо!»

Хаарыан күнүм онтон бэттэх хайаларга күрэннэ,
Харабым уута сир үөһэ халыйара сүрдэннэ,
Тууйар эрэй сындалытан дууһам наһаа эймэннэ —
Тоҕо тынниах орто сиргэ олоробун бу кэинэ?

Китайдарга баар дэһэллэр өс хоһоонун өйдөөбө:
Ким доборун көрдөөн булбат — ол бэйэтин өстөөбө,
Сору көрүө соботобун оннук киһи көлөөбө!
Суолун ирдии итиитинэ турунуоххар сөптөөбө...»

Автандил эттэ: «Бал-бааччы тылласпыппын өйдүүбүн,
Лабыстахха мин да сөбүн ылым тоспун-өлүүбүн:
Уулуу куоппут таба курдук дойдубуттан күрүүбүн,
Огдолуйа-тэлэһийэ наар кинини көрдүүбүн!

Тагараҕа тэҥни тутар баар-суох ытык саардаахпын,
Таптыыр, үгэр көмүс ньуурдаах талба-нарын чыычаахпын
Хааллартааммын хоргуппуппун мин билиниэх тустаахпын —
Хайыахпыный аны кэлэн, кинилэртэн ыраахпын.

Үтүөнү эрэ миэхэ саар огорорго бэлэмэ,
Үлүктүү түһэр хаар курдук бэлэхтэрэ дэлгэмэ —
Күндү миэхэ дьоллоох сааһым көлбөҕө суох ол кэмэ!
Күрээбиппэр айбыт күүстэн күүтэр мингин ыар сэмэ...

Итини смччах Тариэл иинэ диэн огоробун,
Эргилинним — төннүөм диэммин эллиппин толоробун,
Оннук эрэ буолуохтааҕа — мин буйуйн доборобун,
Оттон кини-куотан хаалан бу ытыы олоробун.

Ласпыт хааллын — сэлэһиэби аны күн-дьыл диэн кэмчи,
Аараабакка көрдүү бардым күнүн-түүнүн эргиччи,
Эбэтэр өлүөм эбэтэр — булан төннүөм мин экчи:
Эрэйи миэхэ тагарам хадабалыыр кэлтэччи!»

Харабын уутун хаһыйаат сонно турда суолугар,
Хайаны, тыаны ааһаатын киирдэ хонуу дуолугар —
Онно куйаар сөрүүн тыала кэтилиннэ уолугар,
«Огоруум олус сордуугун,— ботугуруур уоһугар.—

Дьон курдук тобо чуумпутук оморбоппун дьыгминэн?
Дьолбун хаһан тутабыный, аны төһө кэминэн?
Хайдах бааспын оморобун, ханнык дьикти эминэн?
Хааным, өскө өлөр буолуум, халыйыахтын иэмминэн!

Сүрэбим хааным, тыыннаах да, үгүс буолуо тоборум —
Сүөллүк күрээн бааспын эбии сиирэ тарта доборум.
Өлүө — баар-суох доборбуттан дьэңкэ ытыс сотторум,
Өскө оннук буоллабына — өйүм хамсыа, оо, сорум!»

Онтон эттэ: «Өйдөөх киһи тобо наһаа мунһанар?
Олус ытаан ииримтийэн тугу кини туһанар?
Ордук буолуо сөптөөх суолу тобулардым сананар,
Онон аны бары кыабым көрдөөһүңгэ ананар».

Көрө-истэ баран истэ; санаабытын ситэри
Көрдүүр кини сынһаммакка күнүстэри-түүнэри,
Хайаны, тыаны, хонууну кэрийтээтэ тилэри —
Ханна да суох! Үөһээ күүһэ хайыста дуу, түгнэри?!

Өссө этэр: «Үрдүк тыным, арахпакка буулаангын!
 Өһүг сүрүн... Ол эрээри үчүгэйи санаангын
 Үтүө суолу саатар биірде оңор миэхэ анаангын:
 Өлөр үөрүү баарын биллэр — үрүг тыыммын салбаангын!»

АВТАНДИЛ ӨЙҮН СҮТЭРБИТ
ТАРИЭЛЫ БУЛАР

Күнүс биірде арбас хайа үөнэ тахсан көрбүтэ —
Күлүк хамсыыр күннээх чабыл хонуу көстө түспүтэ,
Талы аты таба көрөөт таалан туран сөхпүтэ:
Тариэлын сэлигинээн ол ат наһаа үкчүтэ!

«Чахчы кини!» — диэн эмискэ сүрэх тэбэн биллэрдэ,
Чабырбайа кэйиэлээтэ, үөрэн бөтө бэрдэрдэ,
Харахтара уоттаннылар, икки имэ тэтэрдэ,
Хайаттан сонно аллара мунг сэлиинэн тэптэрдэ.

Буйуунга сүүрдэн кэлбитэ — били урут дуулаба
Бухатыыр бэрдэ олорор тыннаах эрэ бадаба —
Субу суулан түһүөх курдук, тунаарыйбыт хараба,
Соно илдьи тытыллыбыт, бураллыбыт баттаба.

Аттыгар өлөн биір тигир тылымы тэбэн сытара,
Арым антах эмиэ өлбүт хахай хаанга устара...
Хараабат уот түөһүн салаан буйун тынын тууйара,
Харабын уута саккыраан иэдэстэрин сууйара.

Өлөр-тиллэр ыккардынан быһыылааба туруга,
Үтэн кэлбит бадахтааба саамай быстар уһуга,
Атыттан түһээт Автандил, доборугар тын уга,
Аатын аатты илгиэлиир да — дөйөн хаалбыт курдуга.

Ааттаһар, ытыр, сирэйн уутун-хаарын ыраастыыр,
Айабалы сатаан баран кулгаабыгар хаһытыыр:
«Билбэккин дуо? Бу быраатыг тийэн кэллим!»—дир сатыр,
Бирдэрэ онно кыһаммат, арай ыардык ынчыктыыр.

Көдүүстээх буолла көмөтө — уостан барда угара,
Көрөн кэллэ, хаалбыт этэ этин-синин ангара,
Кимин билэн кууһа түстэ, сылаас тылы сагара...
Кэрэмэс дьоннор иккиэн да — туоһум онно тагара!

Автандилга эттэ: «Быраат, көрдүг төһө кыахтаахпын,
Андабарбын толороммун арай хата тыннаахпын,
Күн сириттэн күрэниэхтээх, өлүөх эрэ тустаахпын,
Көмөөр, сиэнигэ сиэтэйэбин,— диэммин кэриэс тыллаахпын...»

«Тамты сыйһа,— диир Автандил,— быһыланнан эрэбин,
Таптал мугун көрбүт миджнур элбэбин эн билэбин,
Эн курдук быстах санаалаах онтон кими истэбин?
Эккин-сиинигин, дьэ ол өлөн, сиэнигэ тобо сиэтэбин?»

Улуу дьоннор сүбэлэрин умнубаппыт наадалаах:
Уол оҕо эрдээх буолуохтаах, уора-көстө ытыахтаах,
Алдьархайтан сууллубакка таас эркинини туруохтаах,
Ардыгар киһи бэйэтэ иэдээнигэр буруйдаах...

Кыыскын көрдүү соруммакка бэйэбин бэрийэбин,
Кыыллары кытта дьоно суох бүөм сирин кэрийэбин,
Оттон дьонго өстөнүөг да — Нестантан мэлийэбин,
Оччоҕо ким көмө буола кэлиэ диэн эрэйэбин?!

Ким миджнур буолбатаҕай? Ким уокка умайбатай?
Ким эрэин көрбөтөбөй? Ким кыһы ахтыбатай?
Хатыыта суох оруосаны ким туура тардыбытай?
Ханнык иэдээн аагнаан санааг өлүүгэ баҕарбытай?

Оруосаттан ыйыппыттар: «Хатыыг тобо кырыктаах?»
Онуоха эппит: «Мин хатыым саамай сөпкө уһуктаах:

Сыранан эрэ көстөөччү ордук күндү буолуохтаах,
Сылбаны, күүһү эрэйбэт — туох да буоллун — ол диэн таах!

Оннооҕор от-мас барахсан этэр эбит итинник,
Оттон киһи дьолун хайдах тута охсуой түргэнник,
Куһаҥан тыын кубулбата кириэ-тахсыа энгинник —
Куһаҥана сылдьан ону эн саба оҕус бэргэнник!

Эппит тылбын ингэр уонна мингэбин миин — барыахха!
Эрэн миэхэ, мантан ыла иккиэн бииргэ сылдыахха,
Сүбэм сөптөөх, көрдөбүлгэ олохтоохтук ылсыахха —
Сүрээбин тылын истимэ, ону ыраах кыйдыахха!»

Эттэ биирэ: «Ол туохпутуй, бачча эстэн бараммыт!
Эн сүбээбин ылыныабы — күүһүм-уоҕум суйдаммыт,
Өрүһүнүөх иһин отой өйүм-санаам сайдаммыт,
Өлөр чааспын дьолум диэбим — ырыам миэнэ ылламмыт.»

Көмөн кээһээр — дьэ ол буолуо хата дьингнээх өйөһүү,
Күһүгэ быстыан иннинэ өссө баар биир көрдөһүү:
Халлаан үөһэ биһигини күүттүн дьоллоох көрсүһүү —
Хайдах эрэ кэрэ буолар хардарыта үөрсүһүү!

Ол дойдуга тапталлаахпын булан тэийэм — туох да диэ,
Онно Нестан мингин көрөөт көрсүһээри тизгэйиэ,
Сүүрэн кэлиэ — сүүрэн тийиэм, кини ытыа — мин эмиэ...
Сүүс сүрэхтэн самай сөпкө бэйэн киэнэ сүбэлиэ!

Субу биллиэх суолу баҕас кистии-хайыы барбаппын —
Сотору өлөн куотуоҕум, тыыннаах мин өр буолбаппын,
Тыыннаах ордон да өйө суох туһалыахпын булбаппын,
Тытыма — үөһэ көтөргө куурдуммутум кынаппын!

Элэс гынан ааһар олох сүрдээх эбит түргэнэ...
Этэр тылгын ылыныабы — бу кыаллыбат түгэнэ,
Доҕор, аймах — ким да тылын — истибэтим үгэнэ:
Дууһам көтүө, хаһым хаалыа сир биһиккэ бигэнэ.

Муударай гына сатаангын мунганыма букатын,
Моруу буолбут киһи өйө мунгур-татым — дуол атын,
Билэбин, туох да — күн суоҕар — үүнэ, сайда барбатын,
Билигин арах, мин суолбар туора ким да турбатын!»

Өссө ааттыыр Автандила ытабылын быһыгар:
«Өлөн тугу абырыытын тапталлаагың сыһыгар?
Ким эн курдук сиэрэ суохтук өстөммүтэй тыһыңгар?!» —
Киһитэ син биір ылыммат, киірбэт кини тылыгар.

«Хаймахпыный, өллөргүи өл,— диэтэ онно быраата,—
Харыстыы сатаан хаарыаннаах тылым-өһүм хараата,
Күнүи суохтаан сибэккибит эрдэ хатта бу аата,
Көрдөһөбүи арай бири...— уонна эмиз ытаата.—

Симмэр түһэн хаалларбытым сэгэртэй бэйэлээхпин —
Сибэкки тэйгэ имнээхпин, курустаал сирэйдээхпин,
Күн саар тылын сиргэ тэпсэн көмөбө кэлбиттээхпин
Көрүөххүн да баҕарбаккын — көйгө уол эрэйдээхпин...
Аны үгэн-сүктэн туран ааттаһаары гынабын:
Аккын миинэн көрдөр миэхэ, толор тигэх баҕабын,
Онон, саатар, уҕарытыым эрэйдэммит абабын
Уонна бэйэң хайдах да буол — дойдум диэки барабын!»

Автандил ол ааттаһытың хас да төгүл хатылыыр —
Атын миинээт аймаммытын аралдытыма дии саныыр:
«Буома ааһан, сиэрдээх тылы, баҕар, истиэ бухатыыр...»
Буойун, кырдык, чэпчээбиттиң арыый кыана ынчыктыыр.

«Аҕал,— диэтэ,— аппын!» Ата кулгаахтарын чөрбөтөр,
Атын маннай миинэригэр Автандилга өйөтөр,
Хаамтарбахтыы түһээт онтон дьэ төбөтүң өндөтөр,
Харахтара уоттаналлар, модун түөһүң өтөтөр.

Автандила кэпсээн-ипсээн аралдытыма испитэ —
Аламаҕай тыла-өһө, араас суолу билбитэ

Аар кырдабас да кулгаабын манньтыахты дьиктитэ:
Арбы буолта ааһан биирэ сэргэхсийэн кэлбитэ.

Ону көрөн олус үөрэн эдэр буйун эрдийдэ,
Оруосабай издэстэрэ хаана кэйэн итийдэ,
Хаарыаннаах түгэн диэн санаа эт мэйийтин эрийдэ,
Хайдах, туохтан сабалыабын бэрт түргэнник бэрийдэ

Уонна дьикти олуурдаахтык ыйыппытын сөбөбүи:
«Убаай,— диэтэ,— бабар мөҥөөр: «Оо, киһи да бөбөбүи!»
Оттон ити күн-ый тэнгэ Нестан биэрбит бөбөбүи —
Ону төһө сыаналыгын? Төһө тапты көрөбүи?»

«Көһүппэтэх ыйытыгым эрэл, бигэ уолбуттан!
Көрө сылдьар күндү малым сыччах бу баар дьолбуттан,
Онон киһи быдан ордук — тыннар ыраас салгынтан,
Оттон-мастан, ууттан-буортан, бары бу аан дойдуттан!»

Автандил этэр: «Күүппүтүм мин ситинник харданы!
Аны иһит ньыланнаабат саамай кырдык сағаны —
Туһалаата дуо бу бөбөх Асмаат муннаах сағаны?!
Тугун бэрдэй албаһырыҥ, дьэ сөбөбүи даҕаны!

Бөбөх тугуй? Өгнөөх металл, килбэчигэс оҥоһук!
Бүгүн баара онно үгэн киэбирдэбин олустук!
Тыллаах-өстөөх, тэбэр хааннаах — дьингэ балтын да курдук—
Тыһаннаах киһи Асмаат кыска сыһыаннастыҥ холустук!

Эйиэхэ уонна Нестанга сурук-бичик таһара,
Иккиэйэхтии көрсөргүтүн тэрийээччи буолара,
Эһигиттэн ытаан-сонгоон эрэйдэнэр аһара —
Эн курдук киһи үтүнү түргэни да умнара!»

Биирэ этэр: «Саамай сөптөөх миигин онно хомнуохха!
Бэринилээх киһи Асмаат — сыһа ону умнуохха!
Өскө миигин баттаһыма — тиксиэм этэй мин туохха?!
Өлөртөн куоппут үөрүүгэ балтыбытын булуохха!»

Кэцкэлэнэ сиеллэрэннэр хаспах диэки бартара,
Кинилэргэ тэинэнэиэхтэр аан дойдуга суохтара:
Тиистэрэ диэн — чөмчүүк таастар, оруосабай — уостара,
Тиигири да сыһытыахтар уран, нарын тыллара.

Автандил этэр: «Ыар санаа арабыстын — абытай!
Аны сылдымах өйдөөн-дьүүлээн, хайа мугун туох аатай:
Өй этинтин хааллардахха — дьэ ханнаабы туһатай?
Өскө туһаммат буоллаха — ол өй тугун наадатай?!

Ытаан-сонгоон кураанахха эстэр киһи сырата,
Ыйааба суох өлөн барбат туох баар тымынаах барыта,
Күн уотун күүтэн бэл от-мас хаппат өр кэм устата,
Күндү Нестан көстөн үөрдүө — билиэ баарда-дьылбата!»

Тариэл этэр: «Буулаабыт эрэйбиттэн эмтээри
Тангарам ыппыт эйигин диибин да, ол эрэри
Бэйэҥ-улуу таптал мугун бэркэ билэр эрэри
Билбэт курдук сэмэлигин — сорбор сору эбээри.

Утарыта буолан ууттан уот умулла туруоҕа,
Уоттуун бuosка уруу буолан чорҕочуа уулуоҕа...
Эн биикки да дьылбабыт уратыта диэн суоҕа —
Эрэйбиттэн оччобуна өйдөмөтүй дьэ туоҕа?!

ХАХАЙЫ УОННА ТИИГИРИ
ХАЙДАХ ӨЛӨРТӨӨБҮТҮН ТУЪУНАН
ТАРИЭЛ КЭПСЭЭНЭ

Устэ болбой — хайдах буолпун сэхэргииргэ сананным...
Эн бартын кэннэ букатын тэнийбэккэ муннанным,
Сынньаным этэ өллөрбүн диэн санааба убанным,
Сыһыма, тыаба быстаары хаспахпыттан аттанным.

Арай маабын ол сыыр үөһэ тура таала түспүтүм:
Атыр хахай, тыһы тиигир ооньуулларын көрбүтүм,
Ооньуу-ооньуу таптаһаллар диэн уруурбаан үөрбүтүм,
Онтон, добоор, бэрт сотору олус наһаа сөхпүтүм...

Хабыр хаспы буолан турда — аһыллара кылбангыр,
Хайыта тарпыт баастара хааннаабынан бырдьангыр,
Онтон, дыхтар быһымынан, тиигир куотан хаптагныр,
Ону хахай тилэх тэпсэ экирэтэн уунагныр...

«Атабаастыа тапталаабын ааттаах хахай кыыллара!
Арай быһаан көрүүһүкпүн, бэйэм мунмун хааллара...» —
Оннук санаат олус кыынньан сүүрдэн түстүм аллара —
Оройун дьөлө оҕустум, оннун-туойун буллара.

Аппыттан түһээт тиигири өрө кууһан таһаардым,
Абылаппыт кыыспын санаан ууруохпун мин баҕардым,
Эйигин өйдүө кэлиэ дуо — ытарчаба ылардым,
Эппин-сииммин тыгырабар бу тырыта тыыттардым.

Уоскутан көрдүм — истибэт, ааттаһартан мин ахтым,
Уйан бэйэм тулуйбакка сүрэхпиттэн күүс сахтым —
Ыллым да, үһөһ күүрэтээт, тааска илдьи бырахтым...
Ытаама дингин да, сордоох, дьон киэбиттэн арахтым.

Дьингнээбин биллинг, аны эт: «Киһигин!» Биитэр: «Киһигин!»
Дьэ хабым эрэ бу баарбын, ону эн куоппут дингин,
Бодону, саатар, сиргэнэн бэл өлүү ылбат миигин...» —
Бухатыр эмиз халытта харабын уолбат сиигин.

Автандил кытта ытаста — быраат олук уурсуохтаах:
«Аһын миигин, тохтоо,— диэтэ,— ытыр дьэ туох туһалаах?
Үгдэритэн баран айбыт кэлин үөрдэн туруохтаах —
Үйэ сааска араартаары холбооботох буолуохтаах.

Кэлэйиэ миджниур олохтон муннанара бэрдиттэн,
Ким сору ааспыт соргутун булуу ол сор кэнниттэн,
Алыс ыардык дьайар таптал, туох барыта киниттэн —
Акаары өйүн булунар, мудрец тахсар өйүттэн!»

ТАРИЭЛ АВТАНДИЛЛЫН ХАСПАХХА КЭЛИЛЭРЭ
УОННА АСМАТЫ ҚЫТТА КӨРСҮҮҮЛЭРЭ

ннук бииргэ айаннааннар чугаһымыллар хаспахха,
Онтон Асмаат ойон тахсар икки буйуун аймахха:
Олус үөрэн куустуһаннар тарбах тиксэр тарбахха,
Уйадыйан ытаһаннар таммах сыстар таммахха.

Асмаат этэр: «Оо, таңгарам! Мин эийэхэ үгэбин —
Айыы дьонун дьол уотунан сыдыаайаргыи билэбин,
Үөрүүбүн бүгүн эийэхэ хайдах сатаан тиэрдэбин?
Өлөн-сүтэн хаалбатахпар махтал тылбын этэбин!»

Тариэл этэр: «Элбэхтик ытаабытым мин манна —
Таптаабыт эрэ буруйбар харах уута баранна,
Аны миэхэ өлөр үөрүү үөһээ күүстэн ананна,
Арай бу дьэ, балтым мугнаах, хаалыаххыный эн ханна?!

Утаппыт киһи туох иһин тобуо суоҕа утаҕын —
Оччоҕо тобо хараҕым мэлдьи уунан туолаҕын?
Уоларгыттан куттаммакка ытаан тааһы сууйаҕын?
Оруосаны тылыннарбат уу диэн туохха наадаҕын?!»

Автандил да хаалсыбата, турда маннык саңгара:
«Аламай күнүм Тинатин, аҕыннахпыан аһара!
Эи суоххуна мин олоҕум — олох киэнэ аһара!
Эрэйбин-мугмун эийэхэ тиэртэр айыы таңгара!

Сибэкки эпэт: «Күнэ суох ситиэ күүспүт-күдэхпит». Сэгэрдэрэ суох бу иккиэн эмнэ мөлтөөн эрдэхпит. Кинилэрдиин, баҕар, көрсүөҥ — кытаат тулуй, сүрэхпит, Кэлин да буолуон эн эрэ тihэх ньыгыл тирэхпит!»

Ах бардылар, көрсүһэннэр көбүстэрэ кэнээтэ,
Асмаат модун буйуттары хаспаҕыгар сирдээтэ,
Тиигирин эриэн тириитин кинилэргэ тэлгээтэ,
Тэҥиээхтэр онно олорон кэпсэллэрэ элбээтэ.

Эт хооруйан сиэтилер да — көрүөҥ суоҕа талбаны:
Иһит-хомуос, бурдук ас суох, өссө туран дьэ аны
Тариэлы хадабалымы сатаахтымыллар даҕаны —
Таах олорор, арай сиэтэ тыгыраҕын саҕаны.

Киһиэхэ киһи дууһатын тэлэ аһан көрдөрүө —
Кэпсээн-ипсээн кэҥиэ-уһуо, эрэйиттэн көбүрүө,
Сүдү уокка куустарбыта онтон арыый сөбүрүө...
Сүбэ ылан биирдэ биэртин сүүс оччонон төннөрүө.

Холоонноохтор сэлэргэһэн тыыннарын чэпчэтилер,
Хойукка диэри олорон тылларын элэттилер,
Салгытын эрдэ тураннар сарсыарда кэпсэттилер,
Саас үйэлээх андаҕары саҕардан чингэтилер.

Тариэл эттэ: «Эйигин туохтан да мин ордоруом,
Таҕара бары үтүөбүн умнуо суоҕа, доҕоруом,
Дуолан чымаан андаҕарбын баарбар булгу толоруом,
Доҕор иһин туох кыаллары мин барытын оноруом.

Мин аатталбын аны ылын — эбии уокка угума!
Миигин сиэччи уоту хатат сахпатаҕын умнума,
Хата бэйэҥ хаптарыаҕын — умуруорар буолума,
Хайаатар да кыыскар төнүн, дьолгун төлө тутума!

Урдүк айыым бэйэтэ да үтүөрдүөҕэ биллибэт,
Өйүм-санаам ирэн хаалла, ол иккистээн тиллибэт,
Улуу өйдөөх дэппит кэмим аны миэхэ төннүбэт,
Онон сылдыһым ирбит курдук — дьылҕам дьүүлэ сөллүбэт!»

Автандил этэр: «Хардатын мин саманнук диэм этэ:
Алыс сөпкө этэбин да, арыый өйбөр киирбэтэ —
Аан дойдуну бүтүнүүтүн туругурда, чэлгитэ
Айбыт тагара эн бааскын эмтиир ини бэйэтэ?!»

Энигини кэрэ гына үөскэтэлээт тиксэртиир,
Ити кэннэ икки аңы араарталаан эрэйдиир —
Оччобо булгу көрсүөххүт, ону кини бэлэмниир,
Оттон сымһар буоллахпына — төбөм бардын, кини биир!

Эр киһи бэрдэ эрэйн эгэринэн тэлиэхтээх,
Эрэйтэн, араас мэлэйтэн эбии күүрэн иһиэхтээх,
Өйдөөн иһит — сүбэм сыччах сөбү эрэ этиэхтээх,
Үтүө тылы ким ылыммат өһөс осел дэниэхтээх.

Эйиэхэ төннөр мин санаам өссө күүскэ сытайан
Эппитим кэлиэм иннинэ көмүс кыыспар туһаайан:
«Сүрэжим-быарым күл буола уостубакка умайан
Сүдү таптал туһа да диэн манна хаалыам суох кыайан».

«Олус сөпкө, — диэтэ онно, — быһаарынан кэлбиккин,
Онно көмөг — миэхэ өгө, толор тугу эппиккин».
Тинатин манна ыппытын ситэ өйдүү иликкин —
Тийиэн киниэхэ туох диэмий? Этиэ: «Хоргус эбиккин!»

Оруоса ытаан кэхтиэбэ ситэри тэтэрбэккэ,
Улаханга ылсыһаахха санааны түһэрбэккэ,
Убайбар, онон билигин, утары эттэрбэккэ,
Уунабын бэйэм көмөбүн, биир күнү сүтэрбэккэ.

Баһыг ханна батарынан таптыыр сиргэр сылдыар мээр,
Бафар ытаа, өйгүн сүтэр, ол эрэри өлүмээр,
Уоттаах таптал кутаатыгар олус наһаа сиэтимээр,
Онон чэбдик эттээх-сииннээх, күүстээх-уохтаах көрсүһээр!

Оруобуна сылы дьылба ааһар кэмнэ тимирдиэ —
Оччобо эрэ быраатын хаспах аанын сирэйдие:

Оруоса ситэн ол сахха тула өттүн тэтэрднэ,

Ону көрөөт ыт үрбүтүн истибиттни: кэллэ! — диэ.

Оттон биир сыл аастабына дьэ бүтүөбэ бу мөккүөр —

Оччо өргө диэри ама сылдыам үһүө мин өлүөр?

Бырах барбыт быраат бука сөптөөх эбит, диэр, өлүөр,

Быһаарыныаг онно бэйэн: баҕар — аһый, баҕар — үөр.

Латтаһабын: тулуй, кытаат! Айманымма санаарбаан,

Атым үөһэ, ууга, тыаба охтуом-сүктүөм араастаан —

Айбыт тыным, иэччэх үөһэ эргичийэр аар халлаан

Антах хайдах уурбуттарын тугун таайа да сатаан!»

«Бэринним, — диэтэ Таризэл, — сөбүлүүбүн дьинг иһэ,

Биир добор, баҕар, өһөстүн — өһөспөтүн иккиһэ,

Эн да тобо олоруонгуй халтай түн-таг эрдиһэ —

Эрэйбит-мугмут суураллан көстөө ини силиһэ.

Мин бу хайдах сордоммуппун онно өйдүөҥ олоччу.

Миэхэ син биир — бара-кэлэ мээинэ сылдыам ойуччу,

Оттон ити эн этэргин толоруобум булгуччу,

Ол өр буолуом дииринг арай мин истиэхпэр соһуччу...»

Болдьоһон-хайаан бүттүлэр, этиэхтэрин эттилэр,

Бултааннар биирдии көтөрдөөх өтөр төннөн кэллилэр,

Сарсын-өйүүн арахсыһар салгы мунтан кинилэр

Санааба түһэн олустук саппабырбыт этилэр.

Сүгүрүй маны аабааччы, харабын уутун ыта:

Сүрэхтэн сүрэх барыта сүрдээх буолар ыарыта,

Ордук күүстээх дьингнээх добор арахсыһар аһыта —

Ону билбэт киһи, баҕар, күлүөбэ баар кыһыта!

Сарсыарда тураат, төһө да дьылбалара хатайдар,

Самнары баттыыр санааттан сүрэхтэрэ умайдар,

Хараастыбыт Асматтарын уураан ылаат, убайдар

Хаспахтарын хааллардылар... хаарыан хоодуот хахайдар!

Хаалла Асмаг ыты-ыты: «Оо, кэрэбит, эдэргит!
Хаһан эрэ, болдох туолан, санаабытын ситтэргит,
Күннэргитин кытта көрсөн дьол диэн тугун биллэргит —
Күл гыннылар эһигини көрсүөхтээх ол күннэргит...»

Ол күн икки добордуулар уһун суолу тэлэллэр,
Онтон киэһэ улуу байбал кытылыгар кэлэллэр,
Аһаас, сөрүүн салгынтан уот оттоннор ирэллэр,
«Арахсыһы сүрэхпитин хайыттабыан!» — дэһэллэр.

Автандил этэр: «Харабым уута куурда — хайыамый...
Атын ылбыт Придонгуттан тобо эрдэ баркыный?
Ону-маны истиэнэ этэ, тардыллыбыт буол арымый...
Онно барар санаалаахпын — миэхэ, хата, суолбун ый!»

Сонно туран Автандилга суолун ыйда амирбар:
«Субу муора кытытынан илин диэки бардар бар,
Бастаан Придон миигин суруо, онно бэйэм оннубар
Барытын кэпсээ быраатым курдук саныыр саар уолбар».

Биир козаны өлөрөннөр этин уокка үөллүлэр,
Бэлэмнээн баран аатыгар эрэ аһаан көрдүлэр,
Аһаат иккиэн мас анныгар арымый нуктуу түстүлэр —
Арыт дьылба агардастыы кытаатарын сөбүллэр!

Сарсыныгар арахаары куустуһаннар турдулар,
Сагаран көрө-көрөлөр сүрэхтэрэ уоллулар,
Үрүйэ уугун сүүрдэннэр харахтара уоллулар,
Өр бабайы оннук туран дөйбүт курдук буоллулар.

Бэрт өр тураат дьэ бардылар, баттахтарын тыал ыста,
Биирэ муора диэки түстэ, биирэ үөһэ табыста:
Көлбөүрбүт көрүгнээхтэр — айбыт тиэрэ хайыста,
Күн да көрөөт кинилэртэн күлүгүрүө сабыста.

АВАНДИЛ ПРИДОҢҢА АТТАНЫЫТА

ингин эрэ да буолбакка, дьону үксүн эн тобо
Мискийэбин, ытатабын — киһи мунҕаах олоҕо?
Талбыккынан мөрөйдөөн эр, сир ахсыттан холдьоҕо —
Тагарам хата, аһынан, маньыйыаҕа оччоҕо! —

Авандил ытыр сагата тилийэр сир сиксигини. —
Аспат-уолбат харах уута миигин эмиэ сиһигини,
Убайбын улуу мугунан булбутум мин эйигини,
Ол тэнэ аны арахсыы ыарын биллим билигини!»

Тотоллор кыыллар хараҕа тохпунт хааннаах уутуттан,
Тууйулар уолан таптала кууспунт тууспан уотуттан,
Суоллар этэ, өһөр имэ ол уот дуолан суоһуттан,
Суохтуур-ахтар кыһын аата түспүт куурбут уоһуттан.

Оруоса тэнэ ньуурдааҕа, уоһа — аалай сардаҕа,
Ол бэйэтин эмпит курдук тугун билбэт ыар дьаҕа,
«Үрүн күнүм сүтэн, — диэтэ, — өрүү буулуур хараҕа!»
Өлүүнү кытта ол эрэн күрсэр күүһэ салаҕа!

«Эйигин, — диэтэ күнүгэр, — Тинатиммар холуубун:
Иккиэн тэнгэ сырдатабыт көрөр тыабын, хонуубун,
Ойон тахсыан — дьоллонобун, киирдэххинэ — суохтуубун,
Ол эрэри мин сүрэхпин ириэрбэккин хомнуубун.

Ичигэс күнэ киирдин да — түһэр халлаан тымныыта,
Икки күнтэн маппыт сүрэх түргэн тонгон барыыта,
Биилээхтэн тыыннаах эт киһи бэргизэ бааһын ыарыыта,
Билиэ суоҕа ону арай киһи тааска ханыыта!»

Ааттаһа истэ айбыкка тэҥнээх сэттэ сулустан:
«Аламай Күнүм! Күүстээххин аан дойдуга барыттан,
Көмөлөс миэхэ бар дьону дьоллуур сүдү кыаххыттан:
Күммүн түүнгэ эргитимэ — араарыма кыыспыттан!

Эбни мунҕа сүктэр миэхэ — Зуал, иэдээн сулуһа!
Эрэй, баҕар, элбээн истин субуруһа, солбуһа,
Ол эрэри кыспар этээр: эйнэхэҕэ дьулуһа
Уолун син биир ыраах сылдьан ахтара диэн олуһа!

Иһит миигин үрдүк халлаан сокуонньута, эн Муштар!
Икки таптыыр сүрэхтэри мөккүөрдэрин дьэ быһаар,
Кырдыгы көрөөр... Эйнэхэ бири этнэх санаам баар —
Кыһы таптаан оспот бааспын хабылымын тоҕо наар?

Марих, кыргыз планетата! Болоккунан миигин кэрт,
Мағалайың туолуор диэри хааммын халыт — уорун бэрт,
Оттон кыспар сымыйанан халлааны да, баҕар, эрт —
Ол эрэри мунҕа-сорго олус буста диэнгин тиэрт!

Аспироз, таптал сулуһа! Миигин уокка түһэрдэ
Аалай уостаах, чөмчүүк тиистээх алыс кэрэ кыс бөрдэ,
Обуурдаан ылар эн абын бу иэдээңгэ тиксэрдэ,
Ол кэнниттэн арахсангың мунгум өссө сэтэрдэ.

Айанньыт сулус Отарид, элбэхтик да күн уотун
Амсайдыбыт! Хата суруй ол сыраммыг мунгмутун —
Хараҕым уута эйнэхэ чэрэниилэн буолуохтун,
Хаппыт-куурбут илим ону бөрүөң буолан оймуохтун!

Эн курдук эмнэ, сыдыаай Ый, суоллан, синньээн хаалабын,
Эппин-синммин күн уулларан иннэн-хатан барабын,

Кэпсээ кыыспар — мунга бунар чымаан тыйыс дыйлбабын,
Кинини ахтар эрэйтэн быстан эрэр сырабын.

Онон туоһу буолуохтара сэттэ чабыл сулустар:
Отаридтыын Зуал, Марих, Күн, Аспироз, Ый, Муштар —
Олохтоох тылбын истээри сулус үөрэ мунһуустар
Уонна сорбун кыыспар кэпсии үрдүбүнэн бу устар».

«Көмүскэй, — диэтэ сүрүбэр, — уута хантан дэлэйэр?
Көдьүүһэ суохха таах тохтон тобо сүүрдэн килэйэр?
Үтүө кыһым кэрэтиттэн өйүм-санаам иэдэйэр,
Үөрүү ааһар чэпчэкистик, мунг тулууру эрэйэр.

Онон тыыннаах буолар иһин сүрэх ыллаа, дууһа иэй!
Оччобуна күүтэр күммүн көрсүөм, бабар, туох билиэй...» —
Уонна ыллыыр... Куолаһынаан куоталаһыах ким кэлиэй,
Онно тэнгии санаатахха — тураах буолбаат соловей?!

Олус дыкти ынчык-ырыа дорбоонноро тарбыллар,
Онтон тиллэн ,мэктиэтигэр, ууга таастар хамсыллар,
Батыһаллар истээрилэр бары чугас баар кыыллар,
Барынаһа хаамсан иһэн уйадыйан ытыллар...

АВТАНДИЛ ПРИДОНГА КЭЛИИТЭ

Онук ыты сэттэ уон күн кыйан истэ муораны,
Онтон көрдө ууһуттары — сүүрдэн тийдэ даҕаны,
Хара аантаан туоһуласта: «Кимнээххитий? Бу мань
Хайалара баһылыырый — ууну, тыаны, хайаны?»

«Алыс да кэрэ эбиккин! — диэн сөхтүлөр ууһуттар, —
Аан дойдуга аҕыйахтар бу эн курдук буйуттар!
Маньаха диэри дойдуну баһылыылар туроктар,
Мантан антах бары өттө Придон саары бас туттар.

Латтаах буйуун, хорсун Придон ааһыа бары ыардары,
Айааһаан мииниэ ханнык да ахсым хаһыл аттары,
Үрүг күннүү кэрэ саарга сүгүрүйэр дьон бары:
Өстөөх буоллун, үөдөн буоллун — ким да көрбөт утары!»

Буйуун эттэ — үтүө дьонго түбэспитин таайбытын:
«Бу дьолу! — диэтэ, — көрдүүбүн ол эһиги сааргытын,
Кэпсээг-ыйыг суолбун-ниспин, өссө төһө хаалбытын!»
Киниэхэ онно эттилэр үгүс өттүн ааспытын:

«Кини куораппыт Мульгазанзар — дойду туллар тутааҕа,
Килбиэн саарбыт үөрэ көрсүө, ыалдытымсах саннааҕа;
Уонча хонон онно тийиэҕ, омук сириҥ ааттааҕа —
Уран көрөҕ биһигини укта бу уот кутааҕа!»

Хардарда онно: «Сөбөбүн — эн кэрэбин дэтэрбин,
Хатан хаалбыт сибэккини хайгыргытын истэрбин...
Көрбүккүт буоллар дьоллоохпор — көгүл тыаллыы сүүрдэрбин,
Күлүм-чабыл дьүһүммүнэн дьону бары үөрдэрбин!»

Айан дьонун атаараатын буйун суолун салбаата —
Атын үөһэ имиллэгниир кипаристыы таһаата,
Ол сиэллэрэн иһэн син биир дьоллоох кэммин санаата
Уонна сырдык иэдэстэрин сууйан эмиэ ытаата.

Бары дьоннор көрсөөт сөбө одуулуулар уоланы,
Батыһа сылдьан биэрэллэр саамай үрдүк сыананы,
Хайыахтарай — арахсартан мунчаардаллар дабаны —
Хаала-хаала бабараллар дьоллоох, үтүө айаны.

Иһиттэ онус күнүгэр үгүс киһи күйгүөрүн,
Ити аата көрүстэбэ булт дьяныардаах дьүккүөрүн,
Онтон көөртө — эргийбиттэр хонуу киэҥ күөх көбүөрүн,
Охторунан боруу курдук охтороллор кымыл үөрүн.

Ыһытта буйун дьоннортон: «Туох тэриллэр бу манна?
Ыһымы-хаһымы бөбө буолан тобо норуот айманна?»
Этэллэр: «Бу күн саар Придон саатыырыгар ананна,
Этэрээтин кытта бултаан сынһанарга сананна».

Олустук үөрэн дьон диэки дьоһуннанан хаамтарар...
Оо, кэрэтин туойуох иһин тыл баранан ах барар!
Кутааба дылы — аттыгар турбуттары уулларар,
Кулуһун биилэ көрбүтү сонно тута угарар!

Онтон арай үөһии-үөһэ хотой көтөн тэлээрдэ,
Обуунан ону Автандил биһирдэ ытан түһэрдэ,
Ойон тийэйи кыпаттарын быһан-хайаан бүтэрдэ
Уонна эмиэ атын үөһэ чэкчэс гыһна эр бэрдэ.

Ону керөөт бултууллара бары тохтоон бардылар,
Усламмытын тулалааннар кэлэн ыга астылар,

Кэрэтин сөбөн кэнниттэн суугунаһа хаамтылар,
Кимин-тугун ыйыппаттар — тылларыттан маттылар.

Бэлэмнэнэн баран Придон турар томтор үрдүгэр,
Бэргэн түөрт уон ытааччыта симсэр икки өттүгэр,
Ол диэки барда Автандил үөмөхтэс дьон үөһүгэр —
Ону тугун тобулбакка саар кыһыран, түмүгэр:

«Туохтан дьонум аймаммытын көр-бил! — диэтэ кулукка. —
Тоёо балай буолбут курдук тоёуоруста буолакка?!»
Хамначчыта сүүрдэн тийиээт, атыттан чуут суулбакка,
Харабын тиэрэ көрөөтүн турда туох диэн булбакка.

Оттон кулут тоёо кээлтин эдэр араб эндэппэт:
«Олобуттан, — диир, — төһөбө огдолуйта биллибэт,
Олус ыраах сиртэн сылдыар омук бэрдэ биир эрэт
Улуу саарга Тариэлтан кэлбит үһү диэгини эт!»

Саарыгар тугу көрбүтүн төннөөт кулут сэхэргиир:
«Сарсыардааны күн уотунуу эдэр буйун килбэгниир —
Кэрэтин уонна дьонунун көрбүт эрэ бэркиһиир,
Кини манна Тариэлтан соруудахтаах кэллим диир».

Тариэлин аатын истээт Придон уора сыһында —
Талы буйун мунгун санаан эттиин-хааннын сылында,
Хаарыан имэ кубарыйда, халтаһата кыһыйда,
Харабын уута туртайбыт нэдэһигэр халыйда.

Утары түстэ буйуунга, атын өрө хантата
Уонна көрөөт олус сөхтө: «Сырдаан түһэн тулата —
Кулутум миэхэ хайбаабыт ыраабынан куччата!»
Куустуһа түстэ көрсүһээт икки түбэ ыччата.

Ити аата холоонноохтор дьэ тиксигэр буолбуттар,
Иккиэн бэйэ-бэйэлэрин таптаатылар буйуттар,
«Адьас, — диэбэ көрбүт бары, — үрүг күнтэн ордуктар,
Аан дойдуга аны суохтар бу кинилэр хурдуктар!»

Ама хайа киһи көрүөй Придон саары утары?
 Автандилы онтон өссө ордук диэбэ дьон бary —
 Чөмчүүк сулус саһан хаалар күн тыгаатын кытары,
 Чүмэчи сырдыр түүн эрэ сабардырын тухары.

Куоракка төһө охсоору мингэлэрин миннэллэр,
 Курутуяа барбаккалар бултаан-алтаан бүтэллэр,
 Маньыйа көрө Автандил тула дьоннор түмсэллэр:
 «Маньык кэрэ бэйэлээби туох айбытай?» — дөһөллөр.

Автандил этэр: «Күүтэбин мин дэ тугу этэрбин —
 Алыс ыраах сиртэн тобо айан ыарын тэлэрбин,
 Тугунан сылтаан убайбыт Таризэлы билэрбин,
 Тобо, тэгэ суох эрэри, быраатабын дэнэрбин?!»

Аравия сирин ытык төрүт баайын уолабын,
 Автандил диэн ааттаах-суоллаах полководец буолабын,
 Уһуйбута саар Ростеван, ол такайан тулабын
 Отой өрө көрбөт курдук бэриннэрэн турабын.

Ыраах биридэ бултуу сылдьан түбэстибит киниэхэ —
 Ытыы-сонгуу олороохтуур биир бухатыыр киһиэхэ,
 Илдьиттибит: аралдьыйа кэллин, диибит, биһиэхэ...
 Иэдээн тахсыа быалаах эбит — кэлэн да бэрт эйиэхэ!

Онуоха саарбыт күүһүнэн аҕалтарман сананна —
 Уонтан тахса кулуттарын ытабын диэн алдьанна:
 Сорох кулут бухатыыртан отой илдьи кырбанна,
 Сорох өттө өлөн-бохтон сири-буору сыттанна.

Уордайбыт саар ону көрөөт атын үөһэ түспүтэ
 Уонна аны бэйэтинэн күөмчүһүккэ сүүрпүтэ,
 Күн судаар кэлэн иһэрин ол бухатыыр көрбүтэ,
 Көрбүтэ да — эмискэчи тутта сөрөөн сүппүтэ!

Адьяс суола да суох этэ — көрдүү сатаат, саарбахтаан,
 Абааһы дуу диэммит өссө мунаарбыппыт аан бастаан,

Оя тааллыбат таабырынтан сүөм түспүтэ Ростеван,
Онон кистээн көрдүү бартым, булгу булуом дии санаан.

Хатыһан үс сыл көрдөөтүм, утуйарбын да умнан,
Хатаайдар ыйан биэртэрэ — кырбаан ааста диең баран,
Көхтөн эрэр сибэккени мин булбутум ол гынан,
Кини миигин быраатыным таптаабыта аһынан.

Адбарай биһин кыдыйан хаспахтарын былдыаабыт,
Асматынаан иккиэйэхтии сайылаабыт-кыстаабыт,
Тапталын уота сүрэбин өссө күүскэ салаабыт,
Таарыччы ол эрэйиттэн миэхэ кытта сыбаабыт...

Оттон Асмаат соботобун ытырыттан мах буолбат —
Убайа атын киһини бэл көрүөбүн бабарбат,
Ускул-тэскил сырыттар да, кыһын аччык хаалларбат:
Оболоох кыылмы, булдунан аһатарын умнубат.

Кэпсээн-ипсээн дьулаппыта миигин сүдү мунунан:
Кинини Нестан хаарыйбыт улуу таптал уотунан,
Иэдээнгэ тэппит ол кэниэ сүтэн хаалбыт сорунан...—
Эрэйин кыайан кэпсиэм суох субу татым тылбынан!

Устар ыйды тохтообокко сылдьан эстэр сэниэтэ,
Ол эн биэрбит селиккиттэн түспэтин да кэриэтэ,
Кыылга дылы, дьонтон куотан ойуур, хайа наар — дьнэтэ...
Кылаан мунгун үллэстиһэн миигин эмиэ мун сиэтэ!

Кинини кууспун уот суоһаан мин да ытыр сагнаным,
Көччөммөккэ аһынаммын сүрөхпиттэн айманым,
Көмүс кыһын булан эмтээн үтүөрдөргө сананым,
Көгүллэтэн кэлиим диэммин ийэ сирбэр аттаным.

Саар уордайда ытымаары — везиринэн сирэйдээн,
Сатаньа суохпун дии санаат түүн күрээтим чып кистээн,
Онон сэриим тулаайабын онно хаалла иккистээн
Уонна эмиэ бу сылдыабын ону-маны сибистээн.

Сөпкө да эппит эйгин — хотой бэрдин курдуккун!
Сүбөлээ: хайдах көрдүүбүн өйүм-санаам сонорун.
Күүтэр-ахтар буйун кыыһын, күнгэ тэгниээх доборун —
Көрбүттэр эрэ дьоллорун, көрбөтөхтөр сордорун?»

Убайдарын ахта-ахта икки модун буйуттар
Улаханлык мунчаараннар ытылларын кыамматтар —
Кыламан оттоох күрүүлээх күөллэриттэн таммахтар
Кыһыл имиээх издэстэргэ тохтоллоро ахпаттар.

Итини көрөөт эдэр саар сибиитэтэ барыта
Эмиэ ытаан этин-синин тытыммыта тырыта,
Оттон Придон көбин туонан сата баһын тарпыта:
«Убайым сэттэ сыл буолбут бу куораттан барбыта!

Көмүс буйун! Билэбин дуо, мин санаабар ханныккын?
Күн суолуттан туораан биэриэ — эи ол курдук сырдыккын,
Сулустары уматаары сардаганан кыыспыккын,
Сордоохтору соргулаары чабылгынан ыспыккын!

Багар миигин умунабыг, эрэйгиттэн тырытта —
Барыаххыттан ыла манна саарыстыбам салгытта,
Адыптаах да үчүгэйи көрөр буоллум кыйытта,
Арай бииргэ сылдыам этэ эйгин эрэ кытта!»

Уолан иэйэ ити этэн уурайбытын кэнниттэн
Уоскуйдулар... Арай дьоннор, үтүөкөнэ бэрдиттэн,
Араарбаттар харахтарын эдэр ыалдыт киһиттэн,
Авандил ону сэрэйэн умса туттар симиттэн.

Айанианнар күлүмүрдэс кини куоракка тийдилэр,
Авандилы чиэстээн араас былаахтары тиридилэр,
Чабылыгынас дыбарыаска чалбарангыны киридилэр,
Чабардар көрө ыалдыттан харахтара иридилэр.

Онно сүүсчэ кырдыбаастар, дойду саамай систэрэ
Уонна атын төрүт дьоннор кэккэлэрэ симсэрэ,

Тэгнээх икки эр бэртэрэ кэрэлэрэ бэртэрэ —
Тэтэрэллэр, килбэгнииллэр иэдэстэрэ, тиистэрэ!

Ким сириэ баарай буор-босхо аһаан хаалар дьарыгы:
Кэлэн истэ солбуйсуһа араас ас-үөл, арыгы,
Үчүгэйтэн үчүгэйи абалаллар — аныгы
Үйэ үтүө оболоро көрбүттэрээ манныгы?!

Аһаан-иһэн малааһыны адьас түүн бүтэрдилэр,
Авандилы сарсыныгар баанньыктаан ньиккийдилэр,
Күлүмүрдүү сылдыар күндү таһаһы кэтэртилэр,
Көмүс куру баайан биэрэн силигин ситэрдилэр.

Эмиэ били ирдэбилин санаан ыксымы сырыттар,
Икки-хас күн саарын кытта ооньюуга, булка кыттар,
Ыраахтан бинтэр чугастан, сыалы хантан да ыттар,
Ыраа сымыспат — сөбөн эрэ кэбиһэллэр саһыттар.

Эттэ биир күн: «Аһын-үөлүн, көрүг-нарын бараммат,
Эйигиттэн, биллэн турар, ким да үөрэ аттаммат,
Ол эрээри бу далбарга мунгум-сорум сайбаммат,
Унаар айан күүтэр миигин — ону умнар сатаммат.

Мэлдьи ахтыам минньигэстик эн мааныгын-күндүгүн,
Миигин сиир уот набылыччы өр олоордуо суох сүгүн,
Уһуу-аарымы сатымыр киһи булуо үһүө сүтүгүн?
Ол күн кыһы көрбүт сиргэр тиэрдэн кэбис күн-бүгүн!»

Эттэ биирэ: «Тугу диэмий... Көрдүүр киһини көһүннэр!
Эрэй тиллэн, ыра туолан үөрэр-көтөр кэм үүннэр!
Айбытыг дьолу тосхойдуи, өстөөхтөрүг өллүннэр!
Аны миэхэ, бартыг кэинэ, үүнүөхтэрэ ыар күннэр...

Арай бири — соботобун барыма диэн этэбин:
Арыалдыттымыр, көрөр-истэр буйуннары биэрэбин,
Онно өссө биир оселу уонна аты эбэбин —
Олус ыраах, өр айаһыга наада буолуон билэбин».

Көй көмүһү ындылааммыт ат бәрдин азалтарда,
Көтөлгө анаан сындаалаах оселу буллаттарда,
Аһы-үөлү, малы-салы киниэхэ ыгыырттарда,
Аны туран түөрт эрэллээх кулуту ыгыырттарда.

Автандил барар диэн сурах чабылбанныы тарбанна,
Аһыйааччы баһаан буолла, куорат бүттүүн айманна,
Үгүс өттө өссө түөһүн тигиргэччи кырбанна:
«Үрүң күммүт, биһигиттэн куотабыный бу ханна?!»

Автандилы атаараары Придон барсан испитэ,
Арахсар түгэн уостубат төлөнүгөр сиэппитэ,
Көймөстүбүт санаатыттан үөһө тымынаат эппитэ:
«Күн бухатыыр манна хааллар тымныы түһүө суох этэ!»

Күөгэлдьитэн дьэ кэллилэр көбүөхтэс күөх муораба —
Күн Нестаны Придон манна былдыттаба дьылбаба,
Ону санаат харахтарын түстэ хааннаах ардаба
Уонна саара Автандилга дьэ бу этэ турдаба:

«Дьэ ситинэн тигистилэр икки негр кулуттар,
Дьикти кэрэ кыыһы билиэн хантан эрэ туппуттар,
Быһыны сүүртүм мас быһынан — пахай, былыр куоппуттар,
Быһыыта, мийгин эрдэттэн көрөн кэтии турбуттар...»

Кутурбаннаах арахсыттан сагата суох мунчаара
Куустуһан баран буйуттар уурастылар туймаара,
Онтон хаалла Придон саара ыраах суолга атаара,
Оттон биирэ бара турда — тула сырдыы, сандаара...

АВТАНДИЛ НЕСТАН-ДАРЕДЖАНЫ КӨРДҮҮ БАРАН ИЬЭН КАРАВАНЫ КӨРСӨР

уналбаннаах Тинатина толороро сүрэжин —
Туолбут ыйды кэрэ буйун ахтар нарын тирэжин:
«Араарталаан мугур дьылбам бу дэ мугнаан эрдэжин,
Ахтылбаммар көстөн арай чэпчэтэжин, үөрдэжин.

Туруук таас курдук сүрэхпин үс уот тобо мэлдьи сиир?
Тобо оннук кэбирэтэн үс кырбаска үллэртиир?
Ону төрдүн өгөрөөччү, оспот баастыыр миэхэ биир —
Олохпун кырыыс диэһиним эйигиттэн эрэ!» — диир.

Байбалы кыйа бар да бар түөрт кулутун кытары,
Бараммат уһун суол буолла, ол былаһын тухары
Харабын уута үөһэттэн сиргэ тохтор тагнары,
Хабыс уонна хагдаг курдук тула көстөр туох бары.

Кэнчизтэ суох сүүс күн ааста, айан дьоно диэн баһаан,
Ким да билбэт кини кыһын — туһа суоҕа туоһулаан...
Арай биирдэ көрө биэрдэ — тэбиннэрдээх караван
Адыас муора кытытыгар турар эбит санаарбаан.

Талба араас таһаҕастаах элбэх дьоннор биэрэккэ
Таах тэлбингини сылдыбаллара хаймахтарын билбэккэ,
Жинилэри эбэрдэлээт, ыгырыттан түспэккэ,
Жимнээххитий? — диэн ыйытта буйун сиэри кэспэккэ.

Ол дьон түс-бас киһилэрэ Усам эдэр малдытын
Уруйдаан баран хайбаата кини үтүө майгытын,
Айбыт анаан бу кинилэр дьоллоругар ыппытын:
«Аккыттан,— диир,— түһэн иһит: сэнэргиэхпит барытын!»

«Манна,— дииллэр,— үктэннибит ааттаах Багдад куораттан,
Магомет диэн тангаралаах мааны-көрсүө дойдуттан,
Улуу байбал саарын кытта мэнэйдэхэр туһуттан
Улахан өттүн аастыбыт уһун айан суолуттан.

Бэбэхээ мантан буллубут уган хаалбыт киһини,
Бэрт мугунан тын киллэрээт иһиттибит дыктини:
«Эрэнимэг муора устун сылдыар көнгүл диэччини,
Эрдэтинэ төннө турун — иэдэйиэххит,— диир кини.—

Устубуппут Египеттэн араас күндү табаардаах,
Ону көрсөн халаатылар — ороспуйдар быһыылаах:
Харааптара тараан мастаах, ол мас тимир уһуктаах...
Хата хайдах бу кытылга тигистэмий мин тыыннаах?!»

Төрүт онтон куттанаммыт хаймахпытын булбаппыт:
Төһүнүөхпүтүн — ночооппутун тугунан да саппаппыт,
Устуохпутун — талмахтара, охсуһан син кыайбаппыт,
Ол иһин саараан турабыт, күннүү чабыл малдыппыт!»

Автандил этэр: «Куттамсах дьолун мүччү тутуоҕа,
Айбыт уурбут мйаабыттан куоппут-ааспыт диэн суоҕа,
Эһигини көмүскэһэн хааным, бабар, тохтуоҕа,
Эрэниг миигин — ким тыппыт бу болоттон умсуоҕа!»

Эргиэмсиктэр ити тылы үөрүүнү кытта истээт:
«Эдэр буйун, көрөн туран, кырдыга буолуо эбээт!
Хата онон уоскуйабыт — барсыһабыт!» —дэсифээт
Хараап булан хонунулар, табаардарын тиэйинээт.

Арай биир күн... атын хараап баарыстара күлтэгниир,
Алыс түргэн — ситэн кэллэ, хара былаах тэлимниир,
Көнгү анһар бэрэбинэ тарааннааҕа биэтэгниир,
Күн уотугар тараан тимир төбөлөөбө килбэгниир.

Барабаан, турба тьаһыттан, иһириинтэн, үөгүттэн
Бары баар дьон наһаа саллан тахса сыста өйүттэн...
«Өрүттүн! — диэтэ Автандил, — куттаныман эрдэттэн,
Өлүөм биитэр бу пираттар өлүөхтэрэ миигиттэн!

Күнүм эрэ кэлбит буоллар өстөөх миигин кыйыахтаах,
Күүһүнэн туох да өлүүттэн өрүһүйбэт буолуохтаах.
Ол эбэтэр мин огоруум өрөгөйдөөн туруохтаах,
Онон өйүм-санаам бөбөх, олус хорсун туруктаах.

Оттон эниги уолуйан хамсыы турар сүһүөххүт,
Онобостор түһүөхтэрэ — саһа охсун, өлүөххүт!
Аны миигин хахай курдук кыргыһарбын көрүөххүт,
Алай хаанга харааптара устубутун сөбүөххүт!»

Куйахтарын кэтэ охсоот, күүһүн-уобун оргута
Култабардаах сүүнэ тимир палицатын туппута
Уонна дьулаан көрүгүнэнэн куорма үөһэ турбута —
Уол оҕону аны билиэ огоруута-соргута!

Талаанньыттар харааптара кэллэ ыга бу уста,
Тараанынан аспыттарын буйуйн тутта бобуста —
Ону тимир палицанан биирдэ булгу оҕуста
Уонна сонно пираттарга ойон тахса оҕуста.

Үөрэ-көтө, айдаан бөбө тарда испит түөкүттэр
Үлүгэр буолтун өйдөөннөр тиэрэ-маары көрбүттэр,
Алдьархайтан быһһанаары үрүө-тараа сүүрбүттэр,
Алыс иирэ куттаммыттар ууга кытта түспүттэр.

Автандил коза үөрүгэр түбэспиттии санаата:
Абаран маска сабаата, ылан ууга тамнаата,
Өссө киһини киһинэн хардарыта кырбаата,
Өлбүт дьоннон быыстарыгар сорох саһа сатаата.

Эдэр буйуйн инньэ гынан эппит тылын толордо,
Эмсэбэлээн да көрбөккө огоруоһун огордо,
Латтаспыты, бааһырбыты арай тыыннаах ордордо —
Армиятын үгүс өттө өлөн өстөөх хоттордо.

Күүскүтүнэн өттөйүмэн — ол ангардас күүс татыа,
Күн тагара көмөлөстөр кыра да кыях улаатыа:
Оччоҕо кыымтан уот баран, күл буолуоҕа улуу тыа,
Оттон таастымы кытаанаҕы хардаҕас да хайытыа!

Хараабыл иһин кэрийээт буйун салла санаата —
Харах эрэ халтарыймах дэлэй күндү кылаата!
Ону көрөөт Усам үөрэн бэл сирэйдиин сырдаата
Уонна тэҥнээх киһини суох диэн Автандилы хайбаата.

Автандилы хайбыах иһин — тыһымынча да омука
Аптаах уонна уран тылы булуоххут суоҕа, бука...
Күйгүөрөллэр эргимсиктэр: «Улуу махтал айбыкка!
Күн-киһи кэлэн түүнү да кубулуттун сырдыкка!»

Арбы-арбы уураатылар аны бары өттүттэн —
Атаҕыттан, иднититтэн, кэтэбиттэн, сүүһүттэн:
«Эйигин көрөөт мудрец да тахсыа, — диһллэр, — өйүттэн!
Эн быһаатыҥ биһигини илэ кэлбит өлүүттэн!»

Махтал тылы буйун туран тагараҕа сыбайар:
«Манна, сиргэ, туох буолар да, онно атын күүс дьайар —
Үрдүк дьылҕа эрэ кистээн биитэр илэ дьаһайар,
Өйдөөх киһи тагараҕа үгэн-сүктэн хаптайар!»

Субу тыыннаах ордубуккут үһһээ күүстэн тутахтаах —
Соҕотоҕун хайдах манньк хотуом этэй мин мугнаах?
Хата айбыт көмөтүнэн тылбар турдум бадахтаах...
Харайыҥ бу хараабылы — баһаан баайдаах, табаардаах».

Хайдаҕын да иһин син биһир кыайан-хотон табыста,
Халымыр баастаах этэ да, киэргэл диэххэ дуу, хата?
Киһи бары, хоргуспут диэн кыратык син кыбыста,
Кинини хайбаат баай көрө хараап устун сырыста.

Хас муннугун-хайаҕаһын кэрийдилэр тилэри,
Хара баһаан кылааттарын аахпатылар бүтэри,
Уһаппакка-кэҥэппэккэ таһыннылар түүннэри,
Ол кэиниттэн хараабылы уматтылар ситэри.

«Миигин, дьоммун, — диэтэ Усам, — улуу байбал бу иэнэ
Мэигиэстиэбин эн быһаатыҥ, киһи киэнэ килбиэнэ,
Тула көстөр туох баар баайбыт — туура, онон, эйиэнэ,
Тугу эмит бэристэргин — ол буолуоҕа биһиэнэ».

Автандил этэр: «Маабыттан, оо, быһаара сатаатым —
Аһына көрдө айбыт диэн тылбын-өспүн бараатым,
Кини эрэ абыраата, кыттыспатын мин аатым!
Кэбис, тугу да ыдаппын, бастыҥ баайым баар — атым!

Баайга-дуолга баҕарбаппын — дьэиэбэр-уоппар хаалбыта
Барҕа мал-сал, көбүөр, көмүс, таҥас киэнэ талбыта,
Ханна уонна соһуохпунуй күүспүн-уохпун хайыта?
Хата атын суолга иҥнэ өйүм-санаам барыта.

Бары, манан эргинэнгит, өлгөм үптэ хоторуг,
Байан-тайан, үөскээн-ууһаан байылыаттык олоруг —
Көҥөөбөппүн... Арай мин биир көрдөһүүбүн толоруг:
Көстүбэккэ-биллибэккэ сылдыар ҕына огоруг...

Эһигини баһылааччы мин буоларбын этимэн,
Эдэр буйун, онтон-мантан кэлтэ эҥин дэһимэн,
Ким баҕарар курдук таҥнан эһигинниин буолуум тэн —
Кистэлэнмин кимиэхэ да кэпсээн-аһан биэримэн».

Эргиэмсиктэр олус үөрэн: «Эстэр кэмигэ эрэлбит
Эн эрэ бааргын, — диэтилэр, — дьинг иһинэн бэйэбит
Эйигиттэн үгэн-сүктэн көрдөһүөхтөөх этибит...
Эрэн эрэл кулуттаргын, күнигэ тэҥнээх киһибит!»

Аралдьыйан хаалбаккалар айаннарын салгымыллар,
Аргыс тыаллар баарыстарын тинирэ күөртөөн ыллымыллар,
Халын хахха Автандилы аргыстара хайгымыллар,
Хаарыан чөмчүүк таастарынан хадабалымы сатымыллар.

АВТАНДИЛ ГУЛАНШАРО
КУОРАККА КЭЛИТИН ТУЪУНАН КЭПСЭЛ

онук устан аһардылар туспа дойду муоратын
Уонна тиксээт одуулууллар омок дыкти куоратын —
Кэрэ сада, сибэккитэ салыннарда букатын,
Кэбис, ким да кэпсии сатаан барабатын сыратын!

Харааптарын бынан баайа обустулар, ол кэннэ
Хаптаан кэтэн Автандилбыт ким буоларын кистэннэ,
Били дьонун дьаһайталаан сүүрэн-көтөн сүрдэниэ,
Биир киэҥ садка оннун булан эргинэрдии тэриннэ.

Арай ол сад садовнига кинилэргэ кэлбитэ,
Автандилы көрөөт сөбөн, мэктиэтигэр тиритэ,
Турбутугар билсифээри эдэр буйун эппитэ:
«Туох дьонгутуй, ханнык сирий? Сааргыт кимий?— диэбитэ.—

Эһинэхэ ханнык туруктаах күндү табаар сыаната?
Эргинэ санга кэллибит, сэһэргини түс, сырдата!»
Биирэ эттэ: «Күннүү чабыл эн сирэйиҥ субата!
Бэйи, кэпсним кырдыгынан, ыраах түбэ ыччата.

Килиэ-халаа дойдубутун уон ый биирдэ эргийиэн,
Киин куораппыт Гуланшаро, булгу ону биһириэн,
Салаа үгүс хараап тиксэн эргин бөбө эбит диэн,
Саарбыт аата — Мелик-Сурхав, баайа — дуолан, сирэ — киэн.

Эмэн киһи манна кэлээт эдэр сааһын тугааччы,
Эргиччи ырма, музыка, ооньюу, көр-нар буолааччы,
Бэртээхэй араас сибэкки кыһыннары тыллааччы,
Биһиэхэ өстөөх, оннооһор, ымсыыраара дьинг-чахчы.

Бары бөдөн эргиэмсиктэр манна түмсэр буолбуттар,
Барыс киирэр бастыг сириг бу куораттан булбуттар,
Бэл дьадагы дьон биир ыйга байа охсон дьэ туттар,
Биир сылыннан кыабыраллар умнаһыттар, кулуттар.

Атыһыттар тойонноро — Усен, кини бу килбиэн
Латтаах садтаах, бэйэбит да көрбөккүт дуо — кэрэтиэн!
Киниэхэ буолар мин үлэм — сады көрүү-истииги дьэн,
Кэпсим аны ханнык сиэри тутуһарын ол Усен.

Кэлбиттэр бастаан киниэхэ бэлэхтэрин ууналлар,
Кэлин бары табаардарын көрдөрүүгэ уураллар,
Онтон Мелик-Сурхав саарга саамай бэрдин талаллар,
Ол эрэ кэннэ дьэ көгүл атыһыттаан бараллар.

Мааны, ытык ыалдыттары Усен булгу көрсүөхтээх,
Маннай ханна түһүөхтэрин ыйан-кэрдэн биэриэхтээх,
Оттон бу эн курдуктары дьэтигэр да илдьиэхтээх,
Ону баара — барбыт кэмэ, кэлин биридэ кэлиэхтээх.

Кэргэнэ Фатъма хотун дьэн баар буолуохтаах дьэтигэр —
Кэрэ дьахтар, ыалдытымсах, сылдыар саамай дьэтигэр,
Тийэн кэпсээн биэрдэхпинэ — холоуох тустаах тэнигэр,
Тэниээбин булгу түһэриэ баай олбуорун иһигэр!»

«Бэрт сөп, кытаат!» — дьэн Автандил сөбүлэһэн кэбистэ,
Биридэһэ сүүрдэ маабынан, этэ-сиинэ илистэ,
Хотунига эттэ төбөтүн сөбөн быһа илгистэ:
«Холооно суох кэрэ уолан эн кытылгар тигистэ!»

Кипарис масты, угуоҕа көнөтүөн дьылыгыраан!
Кэрэтин ааһан маанытыан — хаптаана баар дьэ хаптаан!
Илдэ кэлбит каравана баайа-дуола дьэн баһаан!
Эргин, сыана тустарынан туоһуласта ымпыктаан».

Ону Фатьма үөрэ истээт күнү-дьылы ыппата —
Олбуоругар караваны олохтогто сынньата;
Тэглээбэ суох Автандилтан сырдыр этэ тулата;
Тиигир атах, хахай илин — дуолан көрүг, быһата!

Истэ охсоот олохтоохтор саба сырсан кээлтэрэ,
Эриэккэни көрөөрүлэр симсэн ахан биэртэрэ,
Оттон эдэр дыахталлартан сытыылара, бэртэрэ
Оттой иирэн хаала сыннан кыһыйтара эрдэрэ...

Хаһаайка тахсан көрүстэ, киэн уоругар киллэрдэ,
Хайдах эрэ үөрэ-көтө эйэбэстик мичээрдэ,
Хоско киирэн кэпсэттилэр, этилиннэ эбэрдэ,
Хотунуга эмиэ, быһымыта, сөбүлэттэ эр бэрдэ.

Сааһырдар да, Фатьма хотун эдэр буола сатыыра,
Самыта, түөһэ, сирэйэ — куһаҕана суох, ыра!
Көрүөхтэн күндү таҕаска имиллэҕини хамсыыра,
Көрү-нары, музыканы, арыгыны таптыыра.

Бэрт диэн дэлэй остуол тардан Автандилы аһатар,
Биирэ бэлэх бөбө биэрэн өссө эбии хайҕатар...
Хоромнуулаах аһа-үөлэ халтайга таах хаалбатар!
Хоннорботор да өр тутан отой хойут түүн ытар.

Сарсыарда уолан табаарын көрдөрүүгэ таһаарда,
Саамай бэрдин харчытыгар Сурхав саарга атаарда,
«Уоннаабытын атыһыттаан — миэхэ биир да табаарда
Ордоруман!» — диэн соһуйбут дьонноругар быһаарда.

Автандил мэдэи ыалдыттымы хаһаайкаҕа киирэрэ,
Арыт Фатьма бэйэтинэн Автандилга тийэрэ —
Бэркэ тапсан барбыттара, өр соҕус буоллар эрэ
Вис Раминны ахтарынымы хотун ыксымы түүһэрэ...

ФАТЬМА АВТАНДИЛГА ИИРИИТЭ

Кинимсэх дьахтар эрийнэ — ымах эрэ гыннардын,
Кэннигэр син биир тагнарыа, дьалты собус хаамтардын —
Эрдэтинэ дьаахханагын, эр үтүөтэ буоллардын,
Эриллэнниир дьахталлартан ордор ойдом сылдьардын!

Хотун нарын сүрэхийин холоун таптал уоттуу сиир,
Хотой уолга ыларбыта хонук ахсын диригиир,
«Хайдах кыайан кистиэхпиний — хаһан эрэ биллиэ, — диир, —
Хайыбыһый?! — дии-дии ытаан кыламана ибирдиир. —

Этиим, арай... Оччобуна — тэйтэбиэн кэлэтэн?
Эппэтэрбин эрэ эстиэм, таптал суоһа иэдэтэн...
Ыйаах билиэ — сынньаныхха үөрдөн биитэр сиргэтэн:
Ылдьар сиргин ыйбаккабын үтүөрбөккин эмтэтэн!»

ФАТЬМА АВТАНДИЛГА ТАПТАЛ СУРУГУН ЫЫТАР

Уиньэ гынан Фатьма хотун эт сүрэби долгутар,
Истэр таллан кулгаахтаабы итни хаанын оргутар
Бэйэтин дыкти суругар бүөмчү мугун дьэ кутар —
Бэрт да буолуо этэ ону уура сылдьан өр тутар:

«Эйигин сырдык Күн гына Айбыт айбыт бадахтаах —
Эн суоххуна туох барыта кэхтэр, самнар буолуохтаах,
Аттыгар баары уматыан — сарданан ониук уохтаах,
Атын сулус эн уоккуттан эрэ үөрэ сырдыхтаах!»

Эйигин биирдэ көрбүттэр сүрэхтэрэ ууллаллар,
Эбэрдэлээн соловейдар эн үрдүгэр туойаллар,
Сорбун тыллыы, мугмун ильдэ бу тылларым бараллар —
Суругум, кыра да буоллар, эрэл смышын абаллар...

Олус наһаа куттанабын, туоһу буолуо тангара!
Ол да буоллар суруйабын — күүс эһиннэ аһара,
Өтө көрдүн да үксээтэ сүрэх тохтуу сыһара,
Өрүһүй иирэр дымлбаттан: инним — барык, тумара!

Сөһүргэстээн көрдөһөбүн — мин сүрэхпин эн өгөй,
Сөбүлээбэт буоллаххына — көмүөх ниниг буорун көй...
Ииньэ гынан тугу дииргин күүтэр сүрэх, иэстиир өй —
Иккиттэн биирэ буолуохтун: өлүү биитэр өрөгөй!»

Суругу ылаат Автандил сонъуйаатын эттэ: «И-эх!
Сонумсабын аанна мунгнаах суруйаахтыр түбэһиэх —
Ким кэлиэбэй Тинатиным кэрэтининин тэнгэһиэх,
Кинини умнар кэлиэ дуо, аата киһи кэлэйиэх!»

Онтон эттэ: «Оруосаны тэнгээбэккин тураахха,
Ону баара ол оруосам тиксэ илик чыпчаахха...
Содур быһым сурабырбат өргө уонна ыраахха,
Солуута суохтук дэ тугун суудайбытай бу таахха?!»

Бэркиһи санаат иһигэр салгы этэр кини: «У-ох!
Бэйэбиттэн атын миэхэ көмө буолуох ким да суох...
Арай Фатьма буолан хааллын — дьинг көмөнү онгоруох?!
Айылаабын Нестан иһин... туоҕу туохтаан баран туох...»

Араас сиртэн манна тиксэр үгүс малдыт, хоһоһо,
Аһатар-сиэтэр бу дьахтар, дэлэй дьиэтэ, киэнг хоһо...
Туһаны ылар туһугар син да буолуо, оонньоһо
Тугу диирин толорорум — хонуум, бабар, хоонньоһо!

Эр киһиэхэ иирбит дьахтар сыһынна да— хоннубат,
Эбни өссө эмэн түһүө, ууну-уоту тумнубат,
Кэрээниттэн тахсан, саатын улаханга холуйбат,
Кистэлэнгин түөрэ бары кэпсээн биэриэ — тулуйбат!

Барык-сарык халбарыйбат бу аан дойду сириттэн:
Бабарбатым — сынга буолла, багам — ыраах миигиттэн...
Туһа тахсыа үөһээ күүстэн өйөтүүлээх киһиттэн,
Туох да адьас тохтуо суоҕа туга да суох иһиттэн!»

АВТАНДИЛ ХАРДА СУРУГА

Оно этэр: «Абаат тута өйдөөтүм эн этиигин —
 Ол дэ миигин бу сиир уоту бэйэнг миигин сиир диигин,
 Хата, бағам хоту — бағам, мин — эйигин, эн — миигин..
 Хаһан көрсөн билиэхпиний эн төлөннөөх нэйиигин?»

Хотун дьолун хохуйуоҕу — уран тыл диэн суох, сэгээр!
 Хотойугар илдьиттэтэ: «Аны хааллын ытыр мээр!
 Сотору дэ көрсүһөхпүт, күн киирэрин кэтэһээр,
 Соботох буолуом мин хоспор — хараһарда да кэлээр!»

Сити киһэ эмиэ сурук тутта, онно — оо, бабат:
 «Сэгэрим,— диэбит,— кэлимэ: бу түүн адьас саһаммат!»
 «Бачча кыылым туран баран барытыттан аны мат!
 Баран тэйиэм, чымаадыһа!» — буойун, хата, кыһаммат.

Хараһаба харбылаһан, тирэх курдук бэйэтэ,
 Хаһайка хохун иһигэр уолан киирэн кэлбитэ —
 Онтуката хайдах эрэ санныйбыт курдук этэ,
 Ол да буоллар таптаһымы диэн уоттааба буола түстэ...

Эмискэ атын эр бэрдэ киирдэ — дьылбан угуохтаах,
 Эдэр, чэгиэн бэйэккэлээх, уоттаах сытыы харахтаах,
 Батаһын уонна куйабын тута сылдьар кулуттаах...
 «Барар суолбун,— диэтэ уолан,— таас былдыабыт

бадахтаах...»

Кутаалаах имэг үөһүгэр сытан Фатма соһуйда,
Кубарыйан хаалан баран салбаласты уолуйда,
Киирбит киһи ону көрөөт уордайбытын тулуйда:
«Кэигээ,— диэтэ,— баҕар, таптас, баҕар, бу түүн утуй да...

Сиргидэххэ сиргэ-буорга тэбистэрбит абам баар!
Сэрэтэбин — сарсын баҕас дьингээх тоскун дэ ылаар,
Сэгэртэйим, оболоргун сырбан кыыллымы сизэр-аһаар:
Ситиһиэм ону эбэтэр — бу бытыкпар эн хаахтаар!»

Инньэ диэт кини бытыгын туттан ылаат табыста,
Ити кэннэ Фатма хотун ытаан барда ыгыста,
Таалан уга сыһа-сыһа төбөтүн илдьи сыста:
«Тааһынан тамнаан өлөрүг — тагарам арабыста! —

Дии-дии ытыыр.— Оболорбор өлүү суолун буллардым,
Дэлэй баайбын, ити аата, тыалга-кууска ыстардым,
Аймахтарбын, доботторбун кыбыстыыга хааллардым,
Ааппын-суолбун, дьибин-уоппун саакка-суукка хаптардым!»

Автандиа олус соһуйан эттэ: «Наһаа дыктигин —
Аймааннабыг тугун сүрэй! Бу туох буоллун билигин?
Уолан кимий? Тугу диэтэ? Тоҕо саанар эйигин?
Уоскуй уонна кэпсээ-быһаар ити дьинбэ киһигин!»

«Хахай,— диэтэ онно дьахтар,— өйбүн-төйбүн аймааммын
Хайдах да субу билигин кэпсиэ суохпун сатааммын,
Мэйним нирэр оболорум дьылбаларын санааммын,
Мин иэдэним эйигиттэн — олус наһаа таптааммын...

Биир да чөлөөх кистэлэги туппат тылбын сөбөбүн,
Бэйэм хааммын — оболорбун — уулуур сидьин төлкөбүн
Хара дьайга кыры-кыры субу сарсын өлөбүн:
Ханнык да күүс быһыһа суоҕа мин акаары төбөбүн!

Иккиттэн биирэ — кинини тийэн өлөр чып кистээн,
Инникитин суолун-иһин булбатыннар сүтүктээн,

Онон миигин, оѳолорбун тилиннэриэнг иккистээн,
Ол кэнниттэн кэллэххинэ кэпсиэм аа-дьуо сэдинтээн.

Оттон кыаммат буоллаххына, аймаһыйбат туһуттан,
Оселларга таһаҕаскын ырдаат бар бу дойдуттан —
Кэпсээн биэрэн ити киһи оѳолорум буутуттан
Кэрбэттэриэ... Үгдэрийиэн эн да ол мин сорбуттан...»

Итини истээт Автандил харахтара уоттанна,
Эрдээх, кэрэ бэйэкэтэ сылбырбатык хамсанна:
«Элбэҕи билии байытыа», — диэт онгостон куоһанна —
Эр бэрдигэр холооннооѳу көрбүккүтүөй дьэ ханна?!

Ситэрэн эттэ: «Көмөѳө мин наадыйа барбаппын,
Сирдьиттэ аѳал, онто суох киһинг дьиэтин булбаппын,
Кинини, дьингэ, бэйэбэр тэҥнээѳинэн аахпаппын,
Кэтэс, уоскуй... өтөр кэлиэм — тылбын тыалга ыспаппын!»

Хотун сонно булан биэрэр: «Сирдьит киһинг субу баар!
Холкутуйдум, кытаат, кыай-хот! Бири эрэ умнумаар:
Били... туохтаан бүттэххинэ, өйдөөн көрөөр — ол сыакаар
Биһилэхпин кэтэ сылдыар, ону устан аѳалаар!»

Арай тийиэн кэлбиттэрэ — байѳал үөһэ баараѳай
Араас өҥнөөх таастарынан тутуллубут уораѳай
Турар эбит, балконнара үрүт үөһэ баар аѳай,
Туох дьэрэкээн бу тупсаѳай дыбарыаһа буоллаѳай?!

Килбиэн ньуурдаах Автандиллын сирдьит дьиэни эргийэр:
«Киһинг манна дугуйданар, — диэн кулгааѳар сипсийэр, —
Өйдөөн көр: ол саамай үөһэ сүүнэ балкон бэрийэр,
Өскө сыппыт буоллаѳына — кини онно кирийэр...»

Ол уол сордоох аанын маньыр икки кулут баар этэ,
Олорго буйун куоскалыы оргууй үөмөн тийбитэ
Уонна, доѳоор, хабарѳалаан сонно тууйан кээспитэ,
Онтон өссө наһаа баран оройдорун тээспитэ!

Соботогун эдэр киһи сытар этэ санаарбаан...
Суостаах буйуун көтөн түһээт — илиилэрэ субай хаан —
Уолу сиргэ умса-төннө төкүнүттэ аан бастаан,
Онтон кэлин тыынын быста быһабынан асталаан...

Үтүө, нарын Автандилбыт өстөөхтөргө — амырын!
Өйдүү охсон, биһилэби быһан ылла тарбахтыын,
Түннүгүнэн уол өлүгүн, хааннаах-сииниэх таҕастыын,
Түгнэри аста байбалга: сүттэ суоллуун-сурахтыын.

Хабыр, дьулаан өлөрүүнү хата ким да билбэтэ —
Хайдах сатаан биллибэттик онорбута дыктитэ!
Оруоса тэҥэ уостарын мичээринэн минньитэ,
Урут кэлбит суолун устун буйуун төннөн тийбитэ.

Хахай эттэ үөрө-көтө хаһаайкаба киирээтин:
«Харайдым, аны суоһаабат! Субу кэллим, бүтээтин —
Итэбэй, сирдыт даҕаны туоһу буолан кэпсээтин,
Илдэ кэллэ биһилэбинг хааннаах тарбах ирээтин!

Кэпсээ аны — маабын туохтан уолуйдангый итинник?
Кини тобо саанар этэй? Этэ оҕус түргэнник!»
«Кулуппун! — дин-дин атабын Фатьма кууста кэнэнник.—
Кутаа уоттаах куттал ааста, эн эмтээтин бэргэнник!

Мантан ииньэ биһи кэргэн төрөөтөхпүт иккиһин,
Махтанахпын булуом дуо мин уус тыл саамай илбиһин?!

Киибэс аны эргийбэтин билэр буолан, ол иһин
Кэпсим хара маннайгыттан, түөрүүм төрдүн-сидиһин».

ФАТЪМА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ТУЪУНАН КЭПСИИР

ааскы Навроз өртөн манна көргө-нарга анаммыт:
Саараама — ким да эргиммэт, тохтуур тиэтэл айанныт,
Ыгырыктаах өттүлэрбит, бэрт маанытык тагнаммыт,
Ыллаан-туойан көрүлүүбүт, дыбарыаска сылдьаммыт.

Бэлэхпитин атыһыттар онно ильдэн биэрэбит,
Биһнэхэ да өлгөм бэлэх тиксиэхтээбин билэбит,
Уон күн оннук лютия, кимвал имэг тыаһын истэбит,
Оонньоон бөбө — аты сүүрдэн, мээчик хапсан иирэбит.

Усен ильдэр атыһыттыыр эр дьоннору көбүлээн,
Оттон озор көргэттерин, бэлэхпитин бэлэмнээн,
Хотун — киэли сарыссаба мин ильдэбин түмэттээн,
Хойут биирдэ эргиллэбит — көр бөбөнү көрүлээн.

Сага дьылбыт — Навроз күнэ — быйыл эмиэ тэриллэн,
Сарыссаба бэлэх биэрэн уонна ылан, тэбиллэн
Үөрэн-көтөн, күлэн-салан, мин бу дьибэр эргиллэн
Өргө диэри көр-нар буолла, оонньоон-хайаан тиргиллэн.

Онтоң садпар, остуолларга тардылынна баай аһым,
Онно тахсан чомполоото бары дьүөгэм-атаһым,
Ырыаһыттар чугдаараллар, барсар мин да куолаһым,
Ыраас, сэнэх көрүгнээхпин, мааны солко тагаһым.

Бэрт снэдэрэй дьнэлэр садпар мас быһыгар тураллар,
Биирдэригэр тардыллыбыт аска-үөлгэ барсаллар
Иһэр-аһыыр, үөрэр-көтөр дьүөгэлэрим дьахталлар,
Эмиэ көр-нар, ырыа-тойук үрүт-үөнэ дьянталлар.

Аһата-сиэтэ олордум саамай бэрдин талларан,
Арай онтон санаам түстэ туохха эрэ аалларан,
Ону билэн тарбастылар бары минигин хаалларан —
Оо, сүрэбим тордобурта, билбэт мунгар ылааран!

Түүппэбирбит санааларбын саба баттаан сөгөрө
Түннүгү аһаат олордум муораны эрэ көрө,
Онно арай ырых-ыраах быыкаа хара көстөрө...
Ол туох буолуой? Муора кыыла биитэр устар көтөрө?

Оҥочо эбит, онтукам! Икки негр кулуттар
Онно, арай, килбэгнииллэр — билиэх санаам уһуктар...
Иккиэн да бэркэ кэтэнэр, сэрэх-турах курдуктар,
Ити аата бу кулуттар тугу эрэ булбуттар!

Оҥочону, тыаба тиксээт, астардылар кумахха,
Ол-бу диэки көрүөлүүллэр — суоҕа саатар биир хахха,
Уора-көстө одуулуубун... Дьинигинэн да ыллахха —
Урут билэр улуу дьымала бу биһиги аймахха!

Кииилэр суидуук иһиттэн — айар эбит таһара! —
Кэрэ кыһы таһаардылар: этин-синини сабара
Күөх таһаһа, төбөтүгэр — накыйката хап-хара,
Күнү кытта хатылаһар сардаганан тыгара!

Кымыс мин диэки өрө көрөн таһаараатын кытары
Кытыл үрдэ чабыллыда, сандаарыйда туох бары —
Харахпын симтим... ким көрүөй үрүг күнү утары?!
Хата минигин билбэтилер, кэтээн турбут дьахтары...

Ол кэнниттэн ыгыртардым түөрт эрэллээх кулуппун
Уонна эттим: «Көрүг эрэ — ол кымыс тутта мин куппун,

Киирэн ону атыылаһан толорун бу сорукпун —
Кэрэйиэм суоҕа киниттэн туох баар бары муспуһун!

Өскөтүн биэрбэт буоллуннар — наадата суох киэбирдэр —
Үтүөкөн кыысчаан туһуттан өлүөхтүннэр дыккэрдэр!»
Төһө да, баайга ымсыыран харахтара сиигирдэр,
Төлөрүппэт быһыылаахтар кымстарын ол негрдэр...

Өтө таайдым көрөн туран, үөгүлээтим ол иһин:
«Өлөртөөг!» — диэн... Өлөрдүлэр негр икки киһитин...
Аргый-наллаан тутан-хабан, далай тугу биэрбитин
Абаллылар мин иннибэр — кэрэкэтин эбитин!

Көрсө түһээт уга сыстым — олус наһаа үчүгэй,
Күнү кытта тэҥни санаат күнү күн диир кэрэгэй —
Уоттаах чабыл сырдыгынан оннук кини дэлэгэй,
Уматтар үөрүө этим мин — бу олоҕум диэн нэгэй!» —

Уонна Фатъма ыты-ытын үрүҥ сүүһүн охсунна,
Уолан эмиэ көмүскэтин хаарыан уута тобунна —
Хайалара хайаларын букатын да умунна,
Харахтарын эрэ уута сүүрүк курдук уһунна.

Уоскуйбутун кэннэ буйун ыгылытта: «Чэ, салбаа!»
«Уонна сонтон, — диэтэ Фатъма, — ылларбытым диэн наһаа,
Иккиэйэбин хоско хаалаат кыыспын уураа да уураа —
Итинниги көрөөт таптыр буолуо үһүө, ама, баа?!

Латтаһабын: «Хайа дойду хаарыан кыһа буолабын?»
Албыннаан аны үктэтиэ диир буолларгын — сыйһабын!»
Адъас оно албаска да атыппата айабын,
Арай сүүрдэр хараан ылбат харах уутун ардабын.

Курустаал иэдэс устунан үрүҥ көмүс таммахтар
Кудуххайдык тохтоло суох усталлара ахпаттар —
Кыраттан да, мин саныахпар, тобо эрэ кыйыттар,
Кыһыртабым диэммин онтон сүрэх сордоох хайыттар.

Онтон этгэ: «Үтүө санаан ийэм курдук амарах,
Остуоруйа да мин сорбор тэнгэһинэбэ адыах,
Огороуу күүһүн хайыамый, тэбилиним кый бырах,
Онон, эдьинэй, туоһулаһа сатаахтыыргын эн бырах...»

Санаатым онно мин испэр: «Сарсмардаагы иннигэр
Сатамат күнү тиэтэтэр — тахсыа тахсар кэмигэр:
Көрдөһөр сыһа буолуохтаах кэмэ кэлэ илигэр —
Көрдө көрөөт токтоолоһор эрдэ эбит, дынгигэр».

Хаана тэбэр сүрэхтээби аһынынан толоро
Харабын уута ардахтыы хараабакка тохторо,
Ким да кини сардагатын көрбөтүнүү огоро
Килбиэн күнүү сирэйдээби кистиир эмиэ биир соро.

Тирэх масты унуохтаабы сизтэн дыэбэр киирэбин,
Тиэтэлиэн бүччүм хоһу бэлэмнииргэ этэбин,
Аны ким да билбэтэр диэн түбүк үөһэ түһэбин,
Арай чабар быһыытынан биир негри биэрэбин.

Эрэйин сатаан эппэппин — эгсэн мэлдьи ытыра:
Эргитэ сылдьан ардыра көмүскэтин самыра,
Уоскуттаха тохтуу түһээт онтун син биир салгыра,
Ол мугуттан аймаммыппын умнуо суохпун мин ыра!

Кыһыл коралл уостар нөгүө чөмчүүк тиистэр сырдыллар,
Кыламаннар дириг чүөмпэ харахтары маньыллар,
Олоргон дьэңкир сүүрээниэр таннары саккырыллар
Уонна көмүс көлүкэчээн буолан сиргэ таргымаллар.

Кэники да туоһулаһар кыабым суоҕа дуол-туура:
Кимигиний диэри гынным да, сонно тута уйгуура,
Таалан ылаат хааннаабынан ытаан эмиэ куттуура —
Таастыйбатах эт киһиэхэ наһаа этэ тулуура!

Ырбаахытын, накыйкатын устубатын тэгинэн,
Ыра суорбан, тэллэх диэни ылбат кустуу мөңүнэн —

Утуйаары харытыгар умса түһэр сүүһүнэн,
Ол-бу астан сымсайара ааттал эрэ күүһүнэн.

Таарыйа ол накыйыкатын абыннахха... Өскөтө,
Табаары баҕас хараҕым урут көрдө көрбөтө,
Оттон маны тутан көрөөт, оо дьэ, сөбөн бөбөтө —
Олус намчы курдуга да, тимирдээбэр бөбөтө!

Күн-дьыл ааһар, кистэлэгмин билбэккэ сылдыар Усен,
Көмө көрдөөн эрбэр киһи сөп да этэ син кэпсээн,
Саныыбын онтон: «Баҕайы, саарга тыллаан биэриэ»,— диэн
Саараан, үлүтү буккулламмын иирэ сыспыт бэйэбиэн!

«Тугу, хайдах тобулабын?! — диибин эмиэ саарбахты, —
Туох көмөбө наадыарын саатар билэр буоллах дуу...
Күнү сатаан кистиэм үһүө, мэлдьи маннык хаппахты?!
Көрөөт Усен: «Эппэтэххин!»—диэн сии сыһыа тыыннаахты...»

Иньэ гынан муну көрөөт быһаардым соботобун —
Этиим уонна тылын ылым: «Мин дууһам сорботобун,
Кимиэхэ да эппэппин диэн кэс тылгын толоробун,
Кэһиэн да — үйэн устата кэп туонан олоробун!»

Ол иһин биридэ киирэммин эрбин иэйэ кууһабын,
Онтон эттим: «Баар-суох сүдү кистэлэгмин аһабын,
Кэпсээм суоҕа диэн андабар тылгын бастаан ылабын!»
«Кэһэр буолуум андабарбын — баспын тааска саайабын!»

Тугу дииргин, — киһи этэр, — аан дойдуга баар атын
Тойон, добор — отой ким да истиэ суоҕа букатын!»
Кистэлэгмин мин онуоха кэпсээн биердим барытын,
«Кэл, батыс, — диэтим, — көрдөрүүм күн тэҥнээбин уйатын».

Ол бараммыт ааны астым — хос чабылла сырдаата,
Усен көрөөт угуохтара халыр-босхо хамсаата:
«Аанньал сиргэ түспүт буолбаат — туох дыктитэй бу аата?
Ама киһи маннык үһүө?!» — диэн сөбөн хаһытаата.

Эттим: «Мин да араарбаптын — сибэтиэйин, киһитин,
Иһиттин ити барытын Фатьман тугу билбитин...
Иккиэн куолаан туоһулуохха — хантан кииннээх эбитин,
Иэдээнгэ хайдах түбэһэн манна тиксэн кэлбитин».

Бэйэбитин аһынынан сиир уоту убарытта:
«Биһигини мунун,— диибит,— бу кытта кубарытта...
Этий — айы сырдык суолгар туох соро туора сытта?
Эн тэтэркэй сарымал имгин өлбөөрдө уларытта?!»

Арай син биир сагабытын аахайбата, бадаба,
Айабын аһан биербэтэ оруоса уос хаппаба,
Көмүс төбө илгининэ, буралынна баттаба —
Күнү былыт күөйтүн курдук, субу түһүө ардаба...

Хардата суох туоһулаһар хайдах эрэ эндиэтэ...
Харабын уота уордааба — тыһы тиигир кэриэтэ,
Хата, кырдык, эмиэ ытаан бүттэ баар-суох сэниэтэ:
«Хайыыр да күүс эстээхтээбит, хаалларын миинин»,— диэтэ.

Тахсыбакка олордубут, харахпытын ардата,
Таах туоһулаан — ити баар дин онтукабыт туһата...
Уоскуттубут кыһы арым, оһон-манан саатата,
Отон бөбө киллэрбиппит — айабыгар ылбата.

Көргөним этэр: «Кэрэтэ көстөр курдат күнэрэ!
Кинини, киһи буолбакка, ууруох тустаах күн эрэ!
Кытаанахтык ирриниктэр орто дойдуга бэртэрэ!
Кыргыттарбын санаан көрдүм — сирэй киэнэ нэктэрэ...»

Хараастара ааспатыттан өрө тымна тымнабыт,
Хаалларабыт олорбохтоот оһонна оргуу тахсабыт,
Тоһоос эрэ баар буолла да — мэдди киирэ турабыт,
Тугу эмит туһалырга — дынг сүрэхтэн бабабыт.

Усен эттэ өтөр буолаат: «Мааны мал диэн ааттаахпыт,
Ону баара саарбытыгар сылдыбатах ыраппыт,

Билсэ турун дииллэр этэ, онон буруй улааппыт —
Бэлэх биэрэ баран кэлиим, уостуо суоҕа кылаанпыт!»

Эттим онно: «Бэйэнг билиэнг дьэ тойоно киһи эн.
Элбэх буолуо арыгыһыт, иһэн баран итирэн
Кистэлэнгин айахтатан кээһэйиккин, дьэ сэрэн!»
«Кэбис, — диэтэ, — андабарбын кэһиэм үһүө, бүк эрэн!»

Күн судаарга малааһыңга түбэһэ тийиэн кирибит,
Күндү өгнөөх таастарыттан бэлэҕин илдьэн биэрбит,
Холооннобуун курдук саара аттыбар олоҕо диэбит,
Хонҕо мэйии ону уйуо дуо — сэрэйбит сэрэх эбит!

Саар бакаалы субу-субу арыгынан толорор,
Саатар биэрэ утаппытты ону куурда олоҕо —
Умна охсор андабарын тыла тардыах оҕонньор,
Осел муоска бабарбыта диэбит курдук, оо, дьэ сор!

Усены наар хадабалыыр туолан биэрбэт айаҕын
Уонна этэр баһылыга: «Бу бэлэххэр манһаҕын
Дьэ туохпунан толуйаҕын? Хайдах манһык байаҕын?
Дьэрэкээн күндү таастары хантан мэлдьи булаҕын?»

Этэ биэрэ сүгүрүйээт: «Үрүҥ күммүт килбиэнэ,
Эйигиттэн эрэ мэлдьи чэлгийиэҕэ сир иэнэ!
Кичэрийиэн муспут бары баайым-дуолум кимиэнэ,
Ким өгөтө буолуо диигин? Күн судаарыам — эйиэнэ!»

Кистээбэккэ билиннэххэ — ити бэлэх сымна диэн!
Кийинт буолан килиэ-халаа дыбарыаскын киэргэтиэн,
Саарыстыбаҕ аатын-суолун аан дойдуга үрдэтиэн
Саамай сөптөөх биэр кыыстаахпын көрөөт этиэн: кэрэтиэн!»

Дьэ ол курдук хара сордоох бигэ тылын кэспитэ,
Дьикти талба, күңгэ тэҥнээх кыһы буллум диэбитэ,
Ону истээт ыраахтааҕы олус сэргин түспүтэ
Уонна кыһы аҕалтарар суһал дьаһал биэрбитэ.

Олордум ол күн кулгаахпын музыканан миньбитэ,
Онтон күн саар кулуттарын алта уонча кинитэ
Тийэн кэллэ — оччо буолар дьохун-мааны илдьитэ,
Тэптэ сүрэх: табыстаба дьэ туөх эрэ дыктитэ!

«Эһиэхэ,— диһллэр,— баар үһү кыс диэн кылаан кустуга,
Эн Усеның күн судаарын үтүөтүгэр толуга,
Илдэ охсон биэриэхтээхпит — оннук саарбыт соруга!»
Ити миэхэ — халлаан сиргэ сааллыбытын курдуга!

«Ол кими?» — диэн соһуйбута буолан көөрпөр, кинилэр:
«Усен саарга күн ньуурдаабы бэлэхтээтэ», — диэтилэр...
Аны хайдах быһыам баарай — дьэ букатын сиэтилэр,
Атахтарым сиргэ сыстан хаалбыт курдук этилэр.

Алтахты хааман тийэбин күн тэҥнээбин хоһугар:
«Айбытым,— диһбин,— дьэ тобо муннуур, тугум соругар?!
Эйиэхэ дьоннор кэллилэр ырахтаабы соругар —
Илдьиэхтэр үһү күлүмнэс килбиэн көмүс уоругар...»

«Эрэй төһө да элбээтин, дыктиргээмэ, эдьиэй,— диһр,—
Эңгөрдөһө сылдьан кини араһаппакка миһигин сиһр,
Өлүү, сор-муһ сонун буолбат, онон миэхэ синэ биһр,
Үчүгэйтэн, хата дьингэ, сөптөөх этэ дыктиргиир».

Хамсаныыта, тиһигир курдук, харса суоҕа барыта,
Харабын уутун хаһыйаат, хаама түһэн ылбыта,
Сэгэрим сыһа миһигиттэн саалбын көрдөөн ылбыта —
Сирэйин кистиһи ол онон отой тууна бааммыта.

Бэйэм анал кылааппыттан таас бөбөнү таһаардым,
Биһрдитэ куорат атыыта диэн барыллаан быһаардым,
Күн тэҥнээбин иһиир курга баайан ону саһыардым,
Көмүскэм уутун сүүрдүбүт кыыспын онтон атаардым:

«Туһаныабың, баһар,— диэтим,— илдэ сылдьаар харыстаан», —
Туһалбанныах ньуурун уураан ыттым дөлби мин ытаан...

Утары көрсө кэллэ саар — дирбиэн-дарбаан, барабаан!
Оттон кымыспыт оргууй устар, умса тутта санаарбаан.

Кэрэ кыыны харахтаары үтүрүстэ дьон бөбө —
Кэпсэлгэ сылдыах дыктини бу аан бастаан көрдөбө,
Кипаристым бэйэтиттэн саар охсуниа төбөбө:
«Киһи буолан үрүг күммүт илэ түспүт!» — диэн сөбө.

Хаарман чабыл сырдыгыттан саатар киһи хараба,
«Харабым, — диір саар, — дыгннээхтик бастаан көрдө, бадаба —
Таңгара эрэ манныгы сатаан уустаан айдаба,
Таптаабыт уол ирэн хаалан мээнэ барыа турдаба!»

Килбиэн-чабыл дыбарыаска киірээтин аҕай кытта:
«Кимгин-туоххун? Хантан манна кэллин?» — диэн саар ыдытта,
Харабын уутун биірдеһэ эмиэ сүүрдэн халытта,
Хардарбакка күн төбөтүн эһин умса санныытта.

Ахсаран да истибэтэ — өйдөөн-дүүллээн, чингэтэн,
Атыны саныыр курдуга ыраабынан эргитэн,
Оруоса уостар аппараттар чөмчүүк тини киібэтэн,
Ол иһин уокка да киіриэх уоланнары элбэтэн.

«Аны хайдах сүрөхпитин уоскутабыт? — диэтэ саар, —
Арай манна, мин санаахпар, икки эрэ таайымы баар:
Кими эрэ наһаа таптаан онтун эрэ саныыр наар,
Киниттэн атын киһи диэн — син биір от-мас, уу да хаар!»

Эбэтэр кини үөһэттэн айдарымылаах буолуоҕа —
Ииньэ гынан кута-сүрө өрө уста туруоҕа,
Дьон мунугар, сир түбүгэр кыһаныа эрэ суоҕа,
Дьолу, сору остуоруйа омунугар холуоҕа.

Кыайан-хотон төһөөр күнүн уолбар биірэдэр таңгара!
Кымыс киннэхэ буолуо этэ саамай сөптөөх аңгара,
Уолу көрөөт кини, баҕар, уоһун аһыа саңгара,
Онуоха диэри уоскуйдун сир маанылаах далбара!»

Қырдык, уола — өйдөөх бәрдә, үчүгәйә барыта:
Қынталлан көнө унуоҗа, үтүө-мааны майгыта,
Ол саҗана бәрт өр ыраах сәрииләһә барбыта,
Онно ити тыыннаах күнү кәһни уурда аҗата.

Күндү таҗаһы кәтәрдән кыыспытын киәргәттиләр,
Күлүмүрдәс таастарынан симәэннәр дьәргәттиләр,
Төбөтүгәр кыһыл рубин мәнһиәһи кәтәртиләр —
Төлөннөөх таастар сирәйин сарыаллымы тәтәртиләр.

Ыраахтааҗы бирикәәстәән уол хоһун киәргәттәрдә,
Ыраас кыһыл көмүс дуйдаах бүрүстүөл килләттәрдә,
Ону күндү таастарынан толору симәттәрдә
Уонна күнү олохтоһон силигин ситәттәрдә.

Тобус аттыкы кулуту: «Манааг!»— диән саар дьаһайда,
Толугар Усен манһатын әмиә бәркә харайда,
Өссө салгымы остуол аһын, көрүи-нарын салайда,
Үөрүү-көтүү музыкатын тыаһа әһни сытайда.

Ыраахтааҗы малааһына бүтүө ыраах букатын...
«Ылар бәтталгын сымнаппаккын!—кымы танһыар дьылҗатын,—
Атынга әргә барбаппын, мин тапталым дуол атын!
Аны хайдах буолабыһый? — диәт көрүинә тулатын.—

Алыс сүрдәәх манна быстар, сааһым саамай дьәтигәр!
Айбыт билиә — бәриммәппин өстөөхтөрүм бииһигәр:
Өлүө суохтаах өйдөөх киһи өлөр кәмин иһнигәр,
Өй дьә манна туһалыахтаах — иҙәән иһтин иһигәр!»

Күн тәһнәәбә харабыллыыр кулуттары ыһыртыыр:
«Көр-нар буола турдаҗына төһө бәрдий таах манһыыр?
Баһылыккыт миһгин кийһит оһгостуом диән алҗаһыыр,
Барабаана, музыката арыый әрдә бардыргыыр.

Сарымысса ғынан тугу да туһаммаккыт миһгиттән,
Сарыабыскыт кырдык ордук буолуо бар дьон бииһиттән,

Айбыт миигин, ол да буоллар, тумуннардын киниттэн —
Атын суолга тардыстабын бу дойдугут сириттэн.

Күөнтөппөккэ син биир өлүөм быһабынан анньынан,
Көрбөтөххүт диэ да сааргыт, кингэ-наара алдьанан,
Бастаргытын бастартыаба... Хата мань харанан
Баран миигин ытыг — күрүүм харананан туһанан!»

Ииньэ диэтин ол мөнньиэһин уонна били куругар
Илиммит чөмчүүк таастарын уунар маньыр дьонугар,
Эттэ уонна: «Таһаарын дьэ, таһарабыт туһугар!
Эһиги да күрүү охсун сир түгкэтэх муунугар!»

Маньаны көрөөт кулуттар угуохтара хамсаата,
Маа бэйэлээх ыраахтаабы умнулуна суос аата,
Күрэтиэххэ! — диэн буолла барыларын санаата —
Көмүс киһи сигилитин күөрэлээтэ бу аата!

Көмүһү таптыан — үөрүүнү билиэн суоҕа үйэбэр,
Көрдүү уонна эбэ сатаан быстыан кини күрэбэр,
Дуоһуйан тохтоон хаалбакка өссө диэбинг иҥсэбэр —
Дууһан өрө тардыспакка, тэпсиллэһинг дьэбэбэр!

Биир кулут биэрбит таһаһын кыс таһынна, ол кэннэ
Били көрдөөх хос аттынан ааһыан хата сэрэннэ —
Моһуоктаспат, кэтэх диэки баар аанынан тэбиннэ:
Мобой эмити ытырбакка, ый толору күрэннэ!

Толук ылбыт кулуттара күрээбиттэр биир кэмгэ...
Тонсуйдулар, аһан биэртим — куотан кэлбит этэнгэ!
Ыга кууһаат уураан ыллым бу үөрүүлээх түгэнгэ,
«Ыксмыбын, дьибэ киирбэппин; тахсыах, — диэтэ, — тиэргэнгэ».

Онно эттэ: «Күндү тааскын дэмэйбиккин ботуччу —
Улуу махтаа! Ону бэлэх биэрэн куоттум соһуччу.
Арахсабыт, син биир кэлэн көрдүөхтэрэ булгуччу,
Атта аҕал, хараҕаба айаннаттам кудуччу».

Сэлиик бэрдин ыгыырдаттым — наһаа киэҥэ олуҥа,
Сир сиксигэр да тиэрдиебэ, сорго биитэр соргуҥа,
Хаҥыл аттыын ханыы кыһыым мургун этэ туруга —
Хахайы мииммит үрүҥ күн сыдыаайарын курдуҥа.

Сотору собуус, дьэ добоор, буолан турбат дуо айдаан —
Суолу-иһини хайдардылар аттаахтары ыталаан,
Бу миэхэ эмиэ кээлтэрэ: «Көрдөөҥ, — диибин хоруйдаан, —
Буллугут да, саар быстардын мин төбөбүн аан бастаан!»

Ыран-быстан сойуохуттар кураанахтыы кэллилэр,
Ыраахтаабы уонна бары ытык дьоно — кинилэр
Көбүспүттүү сыччах хара таҕастары кэттилэр:
«Күммүт күрээҥ, сырдык уоттан мэлийдибит», — дэстилэр.

Кэпсним аны — ким сааммытын, тыллырынан олуҥа...
Кини үрдүк эргимтэбэ сылдыар этэ булкуҥа,
Дьараар баара, сиэн быатыгар, атырынан олуҥа:
Дьахтары анна алдыатар, эр киһини — хоргуҥа!

Усен — кыра, дьүдэх, мөлтөх: астыннарбат, кырдыга...
Оттон биirim — эдэр, күүстээх, сирэйдииҥ, бэл, сырдыга,
Табылы ирдэ ытыйан оонньоторо астыга,
Тахсара таптал кыдыга бу мин курдук тыһыга!

Ханнык тулуур кэлиэй миэхэ?! Ол килбиэннээх күн ньуура
Хаһан кээлтин, хайдах баартын кэпсээн биэрдим мин туура,
Арыт онно киһим саарга тыллыам дии-дии куттуура —
Аны баҕас дьэ тохтуура буолуо оннук сордуура!

Иристибит да саанара — билэр этэ хоргуспун,
Эттэ биирдэ: «Ыраах бардым...» Ылтыҥ ол күн сурукпун,
Онум төһөнөн: «Тийиэ сылдыам...» — диэн уолутта мин куппун,
Ол иһин ити ыппытым, кэлбэтин диэн, кулуппун.

Ону эн ол диэбэккэбин кэлбитиг сардангаран;
Онно киирээт абатыттан силигэр харан баран,

Сааммыта ити дьингнээхтик мин хааммар харагаран! —
Саар билиэ да... Өйүм-санаам ылбыта харагаран!

Онон тыыннаах хаалбыт буоллун — сарсмарда тыллымы барар,
Оччобо мингин уордайан күн саарым ыгыртарар
Уонна баайбын, дьэбин-уоппун күл гына бурайтарар,
Оболорбун хадьыктатаат тааһынан тамнааттатар...

Аны хайдах биллэрэбин быһаабыккар махталбын?
Арай биэриэм кэм да итин сыралбанаах тапталбын!
Олус суостаах бу сахтарбын ууратыабым ахтарбын —
Онон Фатьма бүгүнгүттэн иһааа дьоллоох дьахтарбын!»

Автандил тугу этиэбин тута сонно булбута:
«Аһыммат, хааннаах өстөөх диэн — доҕор өстөөх буолбута!
Кэбис, аны уоскуй, сымһан — бары баҕаҥ туолбута,
Киниг байбал далайыгар төннүбэттин суулбута!

Оттон кэлин тугу эмит биллиҥ-көрдүҥ дуо, саҥа?
Ол эбэтэр суолун-иһин саптаа балай хараҥа?!»
Өйдөөн кэлээт Фатьма эмиэ муҥа-таҥа салаҥа:
«Үрүг күнүү чабылыһаат сүтэн хаалта сардаҥа!»

НЕСТАН-ДАРЕДЖАНЫ КАДЖИЛАР
БИЛИЭН ЫЛБЫТТАРЫН ТУҢУНАН
АВАНДИЛГА ФАТЬМА КЭПСЭЛЭ

рдаах дьылба! Эн албынгар абааһы да тэҥнэспэт,
Уодаһынынг-кубулбатыг улабата көстүбэт,
Күн ньуурдаабы хайа диэки күрөппитиг биллибэт,
Көрдөөн да диэн — ону ким да эйгиттэн ситиспэт!

Онтон салгыы Фатъма кэпсиир: «Оннук минигин бырахта,
Отой кини куппун-сүрбүн огдолутан арахта —
Ииримтитэр уоту сахта, иэдэйдим мэлдьи ахта,
Иэдэспинэн харах уута сүүрдэрэ санга ахта.

Барыабыттан күнүс илэ, түүнүн түүлбэр көрөбүн,
Бар дьоммун, бэл оҕолорбун — мин абааһы көрөбүн,
Кыаммат тыллаах эрим дуомун кыыллы кыынһа көрсөбүн,
Кыалбаһыйан киирдэр эрэ кыр өстөөхтүү мөгөбүн.

Арай биирдэ куорат устун күн кириитэ испиппэр,
Аһар дьоннор аһыыр, түһэр дьизэлэригэр тийбиппэр,
Ытыам кэллэ — кыйыдыйдым маннык кыаммат эбиппэр,
«Ыскай тыллаах эр дьон бары кыран!» — диибин испэр.

Түүрт киһи түмсэн, бары да — кулуттарга дылылар —
Төбөлөрүн холбуу охсоот бырахсыһан ыллылар,
Күндү, дэлэй да буолбатар дьоро остуол тартылар,
Күлэ-үөрэ иһэн-аһаан сэнэргэһэн бардылар.

Дьнэ аттыгар истэн турдум мин аһаҕас аанынан:
«Дьэ,— дэһэллэр,— билсиниэбинг барыбыт туох баарынан,
Киһи бары хантан кээлтин, кимин-тугун чааһынан
Кистээбэккэ эрэ манна кэпсээтин саас-сааһынан».

Үс киһи этэн бүтээтин төрдүс атта айабын:
«Үөһээ күүс ыппыт бэлэбин сэһэргиихпэр уолдьабын —
Эһиги кэпсээн ыстыгыт сыччах бурдук туорабын,
Истиг аны — мин түһэриим күндү чөмчүүк ардабын!»

Улуу саардаах дьон этибит — Каджетига баһылык,
Ону баара эмискэччи илдэ баарта ыар дьаллык,
Былааһы бииргэ төрөөбүт балта ылта суһаллык —
Бысты-ойдуу тахсыбата, дэлэй баай-дуол, аһылык.

Ол Дулардухт сарыссабыт — дьахтар киэнэ атыыра,
Олохтоохтук, кытаанахтык салайары сатыыра,
Оттон эгэ сэрии дьонун ытыа үһүө кыыл-быыра,
Убайыттан хаалбыт эдэр уолаттары таптыыра.

Арай ыраах эдьинийдээбэ өлбүт дириллэр... Везирдэр
Айманаллар: «Ити сурах сарыссаны дэ иирдэр —
Ол угуоҕар ыты-сонгуу барар-кэлэр тэриирдэр!»
Онно Рошак көбдүөрүйдэ: «Дьингэ миэхэ син биирдэр

Өлбүттэр уонна тыыннаахтар! Аймалҕаны көрүөхпүн
Үөрбэт суолум... Баҕарабын суон соргубун көрдүөхпүн —
Саайкабынаан уһун суолтан уоран-талаан төннүөхпүн,
Сарыссабын арыаллааммын барсыһарбар көнүөхпүн!»

Ити — сэрии начальнига Рошак эттэ биһиэхэ,
Ильдэттинбин, барсабыт диэн соруйда сүүс киһиэхэ,
Айан дьонун күн-түүн халаан буолла хааннаах бэтиэхэ,
Алыс байан үөрүү бөбө, үгүс өттө — киһиэхэ.

Айаан-буйаан түүн истибит, хара барык хаппахтыыр,
Арай хонуу ортотугар уот чабылла кыыспахтыыр...

Эттибит: «Сиргэ күн түһэн күлүм уотун ыспахтыыр!»
Эгинник бары хас биирбит таайа сатаан турбахтыыр.

Сорох этэр: «Сарыал уота...» Сорох этэр: «Ый буолбаат?!»
Сохуппакка-өмүрпэккэ эргийэрдии сананаат
Кимин билэ кирири буолла... Иһиттибит чугаһаат —
Кини киһилии сагарда, эмиэ кыһан ылахтаат:

«Каджетига Гуланшаро миигин ытта,— диэн эттэ,—
Хаһыабытый? Кимнээххитий? Туораан кулуг!»— сэрэттэ.
Аттаах киһи! Чугуруннуу чуобустубут симиттэ:
Ала-чахчы чабылыгныыр этэ атын иччитэ.

Көрө сөбөн кэбиспиит: көмүс чабыл — субата!
Күн сыдыаайын ыспыт курдук күлүмнүүрэ тулата —
Кимин билэн киэмсийбитти туттар этэ бэл ата...
Киһи аны айабыттан тахсыбата сагата.

Магнай утаа кимий дии-дии эргиччи турунубут,
Мантыкайбыт дьахтар эбит! — оройго охсунубут,
Бастаан ону Рошак таайда... Барардым хомунубут —
Бары туран кыһы билиэн тутардым сорунубут:

Билэн сылдыар? Биитэр мунна? Кэпсэтининий сонунна!
Бэйи — кимий? Хантан кэлбит? Тоҕо манна дугунна?!
Харабын уута быһыттан түһэр уулуу тобунна...
Хайа мугун туоһулаһан — күн-дьыл таахха уһунна.

Арааһа,— диэн дьүүллээтибит,— күннүү ньуурдаах, бадаба.
Атын сири булбут эбит аан дойдуттан араба:
Хайдах да эн эрий-мускуй — хамсаабата айаба,
Хата дьикти аптаах курдук хара моҕой хараба...

«Кэпсэммэт буолан кэпсээбэт,— диэтэ Рошак сагата,—
Кэбис, түксү, мискийимэн: сүдү буолуо дьылбата...
Үөрүү бөбөнү үөрүөхтээх сармыссабыт дьэ хата —
Үөһэттэн дьикти бэлэҕи тагарата бырахта!

Тагара аны маньгы биллибэт бырагыма,
Талы бэлэх иһин олус Дулардухт махтаньма,
Қистээтэххэ иэдээн буолуо — дьылҕабыт ыаһырмаҕа:
Кэлин син биир биллэн хаалан, сүрдээхтик кыһырмаҕа!»

Добор ити тылыгар сөбүлэһэн кэбистибит,
Дойдубутун туһаайан маах сэлиинэи кириститибит,
«Уус тылбытын эстибит, оттон бэйи!» — дэһистибит...
Ону кыыспыт истибит — олус ытаан илиститибит.

Ол иһэммин көгүллээ диэн мин этэбин Рошакка:
«Олус суһал наадалаахпын Гуланшаро куоракка...»
Мантан онон барыам суоҕа түрбэ солко булбакка —
Мал диэн наада... Чэ, көрүлээн сынһаньмахха, айыкка!»

Ити буйун кэпсээбитин үс атаһа сэргээтэ,
Истэн туран ытаан ылаат көхсүм миэнэ кэнгээтэ,
Тыгырах саҕа да буоллар, кыра эрэл үөскээтэ —
Тыһынаах эбит! Аны билиэ хайдах айта үөһээтэ!

Ол буйуну дьыэбэр илдьэн бастыг-мааны олбоххо
Олордон бэркэ аһаттым — тиксибэтэ тобоххо,
Кэпсэлэ дьыгнээх дьол этэ бу мин курдук сордооххо —
Кини миигин тилиннэрдэ! Төнүһнэрдэ олоххо!

Бааллар этэ миэхэ дьикти икки хара кулуттар —
Барыс гынаат сүтэн хаалар модун аптаах урдустар,
Кинилэргэ эттим: «Кыһы билэн кэлиг, уолаттар:
Қистээннэр ханна укпуттар? Онно хайдах туппуттар?»

Икки кулут суолга сыччах үс хонугу бараабыт —
Эргиллэн тийээн кэллилэр... Дьэ сарысса хайаабыт?
Уоттаах күннүү ньуурдаахпытын сөбө көрбүт, таптаабыт —
Убайын уола Росагга кыһы кэргэн анаабыт!

Эппит: «Уруу көрүн-нарын кэллэхпинэ ытабын —
Эдьийим аатын кэриэстии байбал угуор барабын,

Билигин улуу муг эрэ уоттуу салыыр дууһабын!»
Биир аттыкы эрэ кыһы көрөр үһү — абабын!

Аптаахтарын бары илпит — элбэх буолуо өстөөбө,
Араас моһол үһүн суолга көрсүөр эмиэ сөптөөбө,
Хоодуот үгүс сэринтиттэн хаалбыт саамай өгнөөбө,
Хотун тугу эрэ түүйдэ — дьахтар киэнэ өйдөөбө?!

Өр буолардым суолун хайбыт, ыраабынан тайата...
Өстөөхтөргө куораттара — туох да ааспат айата,
Ортотугар — кистэл ааннаах баар кириэппэс-хайата,
Оттон күннүү тырымнааччы онно үһү, уйата!

Хара дьайдаах куоратыгар киирэр аанын үс дииллэр,
Хас биирдинтин үс тыһыынча сэриниттэр иллиллэр,
Уон тыһыынча эр бэртэрэ кистэл ааны кэтиниллэр...
Оо, сир мугинара сүрэхпин хаһан ситэ кэрбиллэр?!

Кэпсэли истээт Автандил бастаан үөрэ хамсанна,
Кини онтон ол үөрүүтүн биллэрбэттин санаанна
Уонна оргууй ботугураан тагараба махтанна:
«Улуу дьолбор бу дьахтарга тиксэрбиккин эи манна!»

«Онтон эттэ: «Тапталлаабыам, бу эи эрэ — дьинг кэрэ,
«Олус сэргээн ыйыппытым дьэ билиннэ дьэنگэрэ!
«Ол эрээри каджилары кестүбэттэр дииллэрэ —
«Ону тобо эттээн-сииннээн кэпсээбиккин эт эрэ!»

Көмүс ньуурдаах ыар дьылбата сүрэхпин быһа аалар —
Кестүбэт дьонго дьахталлар дьэ ол туохха наадалар?!»
«Каджилар диэн, — кэпсир Фатьма, — адьас сыһа аабаллар,
Хайаларга олохсуйбут дьингнээх дьоннор — каджилар.

Абы уонна хомуһуну алыстык баһылааннар
Абааһылар курдук ити каджилар ааттаналлар,
Харса суохтук охсуһа диэн мэлдьи дьон аттаналлар —
Харахтарын тэстэрэниэр төттөрү ыстаналлар.

Хара дьайдар алыптарын киһи сөбөр дабаны:
Харааптары тимирдээри түһэрэллэр буурбаны,
Түргэнник куурда охсоллор кыынньа сытар муораны,
Түүнү күнгэ эргитэннэр сырдаталлар туланы.

Ол иһин дьоннор этэллэр — абааһылар курдуктар,
Оттон дьингэ сии биир дьоннор — аптарынан ордуктар...»
«Эн тылгыттан,— диир Автандил,— өйүм-санаам уһуктар,
Эрэйим-мунум умнуллар — үтүө тыллар оннуктар!»

Автандил эмиэ махтанан ботугуруур уоһугар:
«Аар тагарам! Улуу махтаал умнубатыг туһугар —
Тиһэбэр диэри кулутун эстэн бүтэр уһугар
Тийтин кэннэ хаалларбатыг хам ыларбыт соругар!»

Ити курдук буйуйн ытыы чэпчэтиннэ эрэйин...
Имэҕ, күнүү биирин күөртээн кууһан ылла бүөбэйин
Уонна Фатьма ууруур-сыллыыр моонньун, күнүү сирэйин,
Оттон уолан бу сырыыга көрдөрбүтэ сэмэйин.

Ол түүн Фатьма дуоһуйуобар диэри таптыы сыппыта,
Ону биирэ аат харата куустуһарга дылыта —
Тинатиннын ахтылбана дэ тырыта тыппыта:
Тэһииргии иирбит сүрөбин көңүлгэ кыыл ыппыта.

«Харабым уута,— дии саныыр,— сүүртүн күүгэн оргуйа,
Хаарыан кыыспар үксүү сытар дууһам хара буруйа!
Оо, миджниурдар, соловейы көрүг эрэ соһуйа —
Оруоса суобар кии үөһэ тураах сытар, дуоһуйа...»

Харабын уута кыламан быһыт нөгүө халыйар,
Халыйан түһээт оруоса иэдэстэрин суурайар...
Оттон Фатьма күннээн аххан — тураах ынах далыгар
Оруосаны буллабына соловейды сананар...

Оронтон тураат Автандил сууна бардым диэн эттэ...
Онуоха араас таҕаһы —«бэйэг киэнин кэриэтэ»,
Обуноох, духуу бөбөтүн —«бу тапталым бэлиэтэ»,
«Онон,— дии-дии Фатьма хотун,— маны булгу ыл!»— диэтэ.

Бу күнгэ диэри буойун уол атыһытты тагнара,
Бука бүгүн сөп буоллаба кистэлэгин аһара:
Тагнан кээстэ бухатырдыы — көрүг-иттэ аһара,
Таһыччы кэрэ дьүһүннээх хахай күнүү кыһара!

Автандилын малдыттаары Фатьма остуол бэлэмниир.
Анарааны киирэн кэлэр — мааны, көрдөөх, мичээрдиир.
Адьас буойун көрүгнээбин көрөн хотун дыктиргиир:
«Аны маннык тагныһыккын — дьахтар бийһэ ириэ», — диир.

Кэрэтин мэнэ халлаанга тиэрдэ арбаан хайбаата,
Киһитэ онно бүтэйди мичик гына санаата:
«Оттой таайбат», — диэн иһигэр акаарынан ааттаата,
Ол да буоллар таптыыр курдук таска тутта сатаата.

Автандил онтон дьэтигэр төһөөт аанын олуйда,
Арыгы иһэ түһээтин миннигэстик утуйда,
Киһэллик соһус уһуктаат сүрдээбин дьоһумсуйда:
«Кэллин манна Фатьма хотун», — кулутугар соруйда.

Киирэн кэллэ, буойун ону сыттык үөһэ олорто,
Килбэчигэс иһиттэри арыгынан толорто,
Улахан боччум кэпсэтин сиэрин бары онорто...
«Уматаһыны, — диэтэ дьахтар, — оччугуйум да орто...»

Автандил этэр: «Эх, Фатьма, таайахтаабат эбиккин —
Адьас мөһой тикпитини соһуйуоххун билбэккин...
Аныаха диэри мин киммин дьинин истэ иликкин —
Атын харах, атын баттах абылыыр бу бэдиккин.

Мин атыһыт буолбатахпын — мин везир кэриэтэбин,
Мин Ростеван ыраахтаабы биир уга илинтэбин,
Кини модун сэриилэрин баһылык киһитэбин,
Ким да ааһан ситиэ суоһа көй үгүс сибиһитэбин.

Эн өйдүбүг — доһор иһин сүрээбин умайааччы!
Ити саарым кыһа күнүү тулатын сырдатааччы,
Оргуйар уокка быраһан сүрэхпин буһарааччы —
Уһун суолга ытан миһин онордо айаннааччы!

Ити эппит күнүү сыдыаай кыскын өрүү көрдүүбүн —
Ийэ сирбин кэрийэммин ыллым сөптөөх өлүүбүн,
Таптааллаабын көрсүбүппүн күнүн-түүнүн өйдүүбүн —
Таас хаспахха тэпсэн кээспит ыар дьылбатын өһүүбүн!»

Кэпсиир — бэйэтин олобун, төрдө-ууһа хайдабын,
Кини доборо Тариел диэн миджниур аймабын:
«Сордооххо,— диир,— Фатъма бүгүн өлбөт мэнгэ уутабын —
Суор кыната кыламаннаах тириэрэбин харабын.

Эн биһикки онон иккиэн туһата онгоруохха,
Эдэр, эмэн бары хайгыах дьыалатын толоруохха,
Көрсүһүү улуу үөрүүтүн төрүтүн олохтуохха —
Күн ньуурдаахтары көмөлөөн биһиги холбооттуохха!

Субу аптаах эн кулуккун Каджетига ытыахха,
Суругунан биллэрэммит ыйытыахха — хайыахха?
Кыыс хоруйун быһымытынан суһал дьаһал ылыахха!
Кыайбыппытын иһиттэргин — бэрт да буолуо, санаахха!»

«Айбытым, улуу да дьолу анаабыккын! — диир хотун.—
Аймахтартан аймахтарга ахтыллабым хойутун!»
Инньэ диэтин ыгыртарда суордуу хара кулутун:
«Эмиэ бардыг Каджетига — билэбин туох дойдутун.

Туһалаах биитэр таах апкын бу сырытытан биллилэ:
Толоруон — тиллиэм оччоҕо, таах төннүөбүг — эстиллиэ,
Хаарыан кыска мань биэрээр, туох диэбитин истиллиэ
Хардатыттан...» Кулут эттэ: «Сарсын эрдэ кэлиллиэ!»

ФАТЬМА НЕСТАН-ДАРЕДЖАНГА СУРУГА

тгэ онно: «Оо, үрүг күн, сир үрдүн сырдатааччы!
Эйигиттэн ыраахтары тымнынан хаарыйааччы,
Куоласкынан тэнгизээбэ суох, көмүстүү лыгкынааччы,
Курустаал, рубин таастартан да ордук чабыллааччы!

Кимгин-туоххун эппэтэбин — ким ыйытыай бүгүстээн,
Кэлин эрэ бу дьэ биллим... Уоскуттаргын чып кистээн —
Аймаһыйбыт Тариэлгар тугу эмит илдьиттээн,
Арахсыспат курдук аны көрүстэргит иккистээн.

Араб буйун манна кэллэ, Автандил диэн аатырар,
Аны туран Тариэлыг быраатынан аабынар,
Аравия саарын бары сэриилэрин дьаһайар,
Аан дойдуну аймы сылдьан эн тускунан сураһар.

Хара кулут сурук биэриэ — хардараргар чопчу ый:
Каджилар хаһан кэлэллэр? Төһө хаалла — хонук, ый?
Билэргин суруй барытын — буйуттара хастарый,
Бэйэбин хайдах кэтиллэр, харабылыг хайдабый?

Тахсар-киирэр суолу-ааны бүтүннүүтүн бэлиэтээ,
Тариэлыг итэбэйинэн — ыт туох эмэ бэлиэтэ,
Мунчаарбыккын аһар, сурук — дьол илдьитин кэриэтэ,
Мунгаахтары холбооторбун — үрдүк үөрүүм диэм этэ!»

Аптаах кулут киһитигэр бу суругун биэрбитэ:

«Адьас илэ бэйэтигэр, күн ньуурдаахха!»— диэбитэ.

Кулута хара таҥаһы эринэрдии кэппитэ,

Кубулбата сонно тута суох гыммыта — илпитэ.

Ытыллыбыт охтуу кини куйуһуй да куйуһуй,

Ыраах сиргэ тийээн кээлтэ — сага буолбут борунгуй,

Лаһа турар аһаҕастык: ааны хатаа да олуй,

Аны туран көрөр кыхах суох — сүүс да буолан эн тоһуй!

Инньэ гынан киирэн кэллэ — хара таҥас бууркалаах,

Иннэ-кэннэ бары хара, уһун хара баттахтаах,

Хара негр... Нестан онно дьигис гынна бадахтаах —

Хайа нэдээн эмиэ булла дии санаабыт буолуохтаах.

Кулут этэр: «Уоскуй, тохтоо — мин кими санатабын?

Куттаныма, баара эрэ мин Фатьма кулутабын,

Ол кырдьыгын кэрэһилин бу сурук туттарабын,

Оруоса, күнүг тыгыһа — иннимэ, ааттаһабын!»

Кылаан ньуурдаах бу тыллары олус сэргии иһиттэ,

Кыламанын ибирдэтэн харахтарын тэрбэттэ,

Суругу ылаат түргэниик сонно ааҕа тэһиттэ —

Сордообун ытаан харабын уута дэлби илिटтэ.

«Хантан тымыннаах диэн биллилэр? — кымыс ыйытта кулуттан.—

Хайалара миигин көрдүүр, тоҕо, ол туох туһуттан?»

«Көмүс хотун,— диэтэ кулут,— эн биһиэхэ суоххуттан

Күн мэлийбит курдук буолта, халлааньттан туруттан.

Хаһан да Фатьма уоскуйбат, ытыр-сонгуур сүрөбэ,

Харабын уута халыйан — халаан уутун үрөбэ,

Оттон манна бааргын билэн сүттэ ыра тирэбэ

Уонна ытаан уһун күнү сэллэтэн бэрт, дэлэбэ.

Кэлбитэ кэрэ биир уолан — модун буйун бадахтаах,

Киниэхэ Фатьма эйигин кэпсээбитэ буолуохтаах,

Эйгин кини, бадага, көрдүү сылдыр соруктаах,
Иккиэн оюн бу ыттылар миигин суһал суруктаах».

«Этэр тылгын эрэнэбин,— диэтэ Нестан уоскуйан.—
Эдьиний хантан урут билиэй — ханна тийитим туһунан.
Хайдах эрэ тапталлаабым сылдьан эрэр, муннанан...
Хайаан да сорбун суруйуом, эн да тиэрдээр тылгынан...»

НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ФАТЬМАБА СУРУГА

үннүү ньуурдаах суруйбута: «Эдвийдээтэр эдвийиэм!
Күтүр дылба уурбут эбит: мунга туолтун кэннэ сиэм!
Эрэй үөһэ эбии эрэй элбээн иһэр, сэгэриэм,
Эн суруккун тутан баран арай онтон дьэгдвийиэм.

Биир буюммуттан быһаабыккар махтал тылбын этэбин,
Билигин манна эрэин эмиэ көрөн эрэбин —
Суостаах үгүс сэрии маньыр суос-соботох бэйэбин,
Суолга булбут сорбор буруй бэйэм киэнэ дэнэбин.

Санаа баттыр күнүн-түүнүн, саатар өлүү былдыаабат..
Сарымсса — ыраах, сураба, төннүөн наһаа ыксаабат,
Ону баара кэтиир-маньыр сэрии күүһэ хараабат,
Оттой көрдүү сорунумаг — миигин туох да быһааабат!

Оттон суолбун ирдии сылдыар буйуйн таахха сордонор,
Онно эмиэ буруй миэхэ... Арай үтүө ол добор
Тариэлы көртө миигин ымсырымынан толорор —
Тапталлаах добор ырааба миэхэ саамай улуу сор!

Олобум, мунгум туһунан эппэтэбим эйиэхэ —
Ону кэпсээн, ахтан-санаан эрэйдэнэр ыар миэхэ;
Көрдөөбөтүн диэн илдьиттээ биитэр суруй киһиэхэ —
Күнгэ тэгнээх сэгэртэйбэр, мин тагарам киһиэхэ...

Таптыр сорго көрдүү сатаан өссө сору эппитэ
Тариэлы өлөрүбэ... Ону истээт иккитэ
Очгобо эмие мин өлүөм, ити — дууһам илдьитэ!
Оттон манна — чахчы тылым! — ким да кыайбат сэринтэ.

Бэйи, бэлиэ диэбит этиг... Көрдөһөбүн — тапталбар
Бэлэхтээбит накыйкатын бу лоскуйун ыттаргар:
Наар батталаах дьылҕам курдук өгө хара да буоллар,
Накыйкатын көрдөхпүнэ мин хараҕым манньыйар...».

НЕСТАН-ДАРЭДЖАН ТАПТАЛЛААБАР СУРУГА

үөһүн иһин өрө салаан хараабакка уматар
Төлөнү арай харабын уута арымй хаптатар,
Соруун-мунун, туун таптальн тобу кутар да кутар —
Суруга ким да сүрэбин хааннаабынан ытатар:

«Кэрэмэсчэй бэйэлээбим! Үөспэр уга-угабын
Кэлимсэ хара быарбынан суруйарга дылыбын —
Эн сүрэххэр мин сүрэхпин холбуу ыга тутабын
Итиэннэ ону суруйар кумаабым дии санымын.

Сэгэрим сыһаа, огоруу туох баһаанай халбага!
Сир үрдэ чабыл уоттаннын — миэхэ син биир харага,
Оттой миэхэ эн суоххуна тыкпат биир да сардага,
Ол иһин сири мудрецтар сирэллэрэ салага!

Күлэ-үөрэ дьоллоох дьоннуу көрсүспүппүт буоллар даа!
Көмүсчэйим биһиккини тыйыс дылба араарда,
Эдэр сааһым кэрэ, нарын, үтүө тыынын туймаарда
Эн дьөлө көрбүт сүрэбинг хаана хатан хараарда!

Бэйэбин бэйэм сөбөбүн — тыным быста илигин...
Билинэбин — тымынаах буолуо диэбэтэбим эйигин,
Ону истээт тагарабар махтанабын билигин,
Оттоон үөрүүм төһөлөөбүн, ама, өйдүүр инигин?!

Оо, сэгэрим, миэхэ тынннаах саатар хаалмый эн эрэ,
Оччобо мунгнаах сүрэбим тохтуо суоба тэбэрэ,
Бука сүппүт тапталлаабын ахтан-санаан кэлэрэ
Буолуо эбээт дии санырым — миэхэ ол да, оо, кэрэ!

Ити кэннэ тугу диибин? Соччо илиим да барбат,
Итэбэйинг суоба диэммин, тылым-өһүм тахсыбат...
Былабайтан Фатьяма хотун — сыһа буолуо ахтыбат! —
Былдаабытын кэннэ син биир тыйыс дьылғам умнубат.

Уруккунан астыммакка кини өссө бэһирдэ —
Улуу сорбун мынна санаан эбэн биэрэн ситэрдэ:
Кыайтарар диэни билбэтэх каджиларга тиксэрдэ,
Кыракый кыыска толору сүктэриэбин сүктэрдэ!

Кириэппэһим үрдүүк-үрдүк, халыг уонна таас ньыгыл,
Кистээн киирэр суоллаах-истээх, үөһэ турар харабыл —
Тугу да быһа аһарбат олус суостаах манабыл,
Туора киһи булгу өлөр — оно дьэ суох саарабыл.

Көһнөрү буйуй дьоннордуу кинилэри санаама,
Көрдөөн кэлэн таах хааларга күөн көрсүһэ сатаама —
Өлбүккүн көрөөт кыа курдук умайыабым: муннаама...
Өрүүн, уоскут сүрэххин — дьылға хааны тарбаама!

Атынга тиксиэ диэн отой санаарбаама, сыллыыйам —
Андабайыым! Ол кэриэтэ буйуйнардыы сананым,
Өлөрү сэниир кыахпынан өстөөхтөрбүн дьулатыам:
Үлтү түһэн өлүөм биитэр кынчаалынан анньыным!

Үрүг күнүөм, андабайыым: мин сыччаа эйиэнэбин!
Үс да күннээх киһи кэлли, этиэм: мин — киниэнэбин!
Эбэтэр туруук хайаттан ыстанан кэбиһэбин,
Эн үгк оно таңараба — эттин: «Кынат биэрэбин!»

Эн үгк үрдүк таңараба — кини сиртэн тэйиттин,
Этим-синим ууга-уокка, буорга-сыыска түспэтин,

Тагара биэрбит кыната ол дойдунан кэриттин,
Тахсар күнү тула мэддн күнүн-түүнүн эргиттин!

Эйгинэ суох күн да суох — кырамтата буолабын,
Эн киниэхэ хаһан эрэ булгу сыстан хаалабын,
Ахтан өлбүт тог сүрэхпин дьэ сылытан ааһабын —
Аһы олох өлтүм кэннэ дьэ минньийэн ылабын!

Эйиэхэ куппун туттаран куттаммаппын өлүүттэн,
Эн да тапталын миэхэ баар — сүппэт-ааспат сүрэхтэн!
Оһуо суоҕа сүрэх бааһа араһыһы кэнииттэн —
Олус наһаа, тапталлаабыам, санаарбаама миигиттэн!

Индиябар төнүн — аҕам ханна ытыай, көрдөтө?!
Эргийбиттэр өстөөхтөрө, огор суһал көмөтө,
Мээнэ ахтан сордонноҕо, аастыйдаҕа төбөтө...
Миигин санаар, халлаан диэки күн төбөбүн өндөтө!

Сүбэни бачча ыраахтан биэрэр олус эндиэтин —
Сүрэхтэн тахсар нарын тыл билиммэт өй кэлгиэтин...
Эрэи көрөн уһуннук солбонуйуох кэриэтин
Эйгин саныы өлүллүө, онтон, баҕар, сиэг сиэтин!

Оттон били накыйкаттан мин бу аңар муннугун
Оргууй ойо кырыйаммын бэрт кыракый уһугун
Сэгэрбэр эрэл оннугар ыттым — кистии эн угуи...
Сэттэ халлаан көлөһөтө уордайдаҕа олуһун!»

Тапталлаахха барар этин бүттэ ити суруллан,
Талыы бэлэх накыйкаттан түстэ ойо кырыллан,
Баттаҕа суор кынатыны килбэчинниир, кылбаллан,
Барахсантаң үтүө да сыт ағылыһар, дыргыллан!

Суругу ылаат ол кулут, аары-тохтуу барбакка,
Сулбу-халбы көтөн тийдэ Гуланшаро куоракка:
Автандиа улуу үөрүүттэн этэр тылы булбакка,
Арай дэлби үгэн-сүктэн сүгүрүйдэ айбыкка.

Этгэ онтон: «Фатьяма, кэлин махтанары мин сатыам,
Эн биһикки дымалабытын субу илиэм-сабалыам,
Болдохтоох кэм чугаһаата — бэрт суһаллык айанныам,
Бухатырбын Каджетины бурайтара абалыам!»

Хотун этгэ: «Бырабангын мунгар буһуох бэйэбин,
Хоодуот күнүм бардаххына харагабын кэтэбин...
Аны миэхэ кыһаллыма, тиэтэй — иһит сүбэбин:
Аптаахтартан урут кэлэ охсуг диэммин этэбин!»

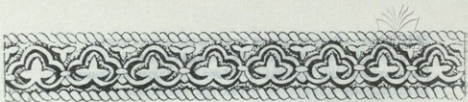
Авандил сонно ыгыртаат этгэ Придон дьонугар:
«Аһыыга, мунга тийбиппит — өлүү саамай уһугар,
Аны эмиэ тилинибит күн бухатыр дьолугар,
Аналаах кыһын туһугар, өстөөхтөрүн соругар!»

Тийэн кэпсээг сааргытыгар истибиккит туһунан,
Тиэрдинг — бу мин тиэтэйэммин бардым быһа суолунан,
Күөмэйин дьэ оһоһунун саамай модьу суонунан —
Жүнүк сиртэн өстөөхтөргө уораанианар суһунан!

Өйөбүлгүт иһин улуу иэскэ-суолга киирбиппин
Өссө хайдах толуйуохпун бу тураммын билбэппин,
Кэмчиэрбэккэ арай ылыг пираттартан тииспиппин,
Кэччэгэй диэххит да буоллар — тугум да суох билигин.

Дойдубар-сирбэр буолларбын биэриэм этэ дэлгэмник,
Доһорбор ытар сурукпун тиксэрээринг түргэнник,
Били кэлбит суолгутунан уста туруг эрдээхтик!»—
Биир хараабы биэрэн, онно симнэ малы элбэхтик.

АВТАНДИЛ ПРИДОНГА СУРУГА

нээ күүстэн айдарыылаах үрдүк саар салайааччы,
Өстөөхтөрүн субай хаанын үрэхтин халытааччы,
Хотой уохтаах, хахай кыахтаах, дьол кымын тарбатааччы —
Хонкус гынан ньабыабын, мин — быраат ааттанааччы!

Икки атах эстиэн курдук элбэх буом ааһылынна,
Ирдээн-ирдээн хайа мунун дьэ дьыалам табылынна:
Күннүү ньуурдаах кистэлэнэ бүтүннүү арылынна,
Күүтэр-ахтар хахайыгар аны суол салалынна!

Абааһы курдук каджилар билиэн ылбыт эбиттэр,
Аптаахтара бакаа суохтар, сэриилэрэ — элбэхтэр,
Күтүрдэринг сүр сэрэхтэр уонна наһаа сэргэхтэр,
Күннүү ньуурдаах ытаан-согоон күнүн-түүнүн дуол кэхтэр.

Эгсиллэн аны харахтан уу тохторо тохтуоҕа,
Эн, Таризэл бааргытына — хайа да күүс бохтуоҕа,
Тулха дьон эрэ буолбакка, таас да быарды ууллуоҕа,
Тугу санаан онорбуккут тута сөрөөн туолуоҕа.

Таарыйбатым, бырастым гын — наһаа туора сылдыабын,
Таризэлбар тиэтэйэммин манан быһа барабын,
Көрсүһүүбүт көрдөөх-нардаах буолуо диэммин таайабын,
Көмөлтөнү онороргор эрэмниылээх хаалабын!

Манна кәлсибит дьоннорун дьэ бэркэ сырыттылар,
Маньям миэнэ кыра этэ да буоллар, маньыйдылар,
Тобо эрэ кулуттарыг бэйэбин майгылымыллар:
Тойон дьоно — тойоттордуу,— дириллэрэ былыргылар».

АВТАНДИЛ ГУЛАНШАРОТТАН БАРЫЫТА УОННА ТАРИЭЛЫН ҚЫТТА КӨРСҮҮҮТЭ

эрэ уолан Тариэлын кээспит сирин диэкиттэн
Кэлбит хараап дьонун кытта бүттэ суолун кэпсэтэн.
Ыарахан этэ Фатьмаҕа — маннык үтүө киһиттэн
Ытыы хаалар... Хайма баарай: туох барыта үөһэттэн!

Оттон кэлин тийээн кэлбит Усен уонна кулуттар,
Олор эмиэ харах уутун харса суохтук тохпуттар:
«Хараҕаҕа хаалларангың, баара эрэ ньуур туттар
Хахайбыт ханна барабын?!» — диэн марылыы турбуттар.

Муораны туораат Автандил испитэ соботобун...
Мунуг ааһан, оо, эн, уолан — айылҕа оботобун,
Таалар хонуу, халлаан, хайа тапталлаах сорботобун,
Тариэлгың үөрдэ, ыллыы, сэлиинэн ходьотобун!

Оттон тула сайын кэлэн сир чөлгийэн эрэрэ,
Оруосалар чобуллаллар кыыс имини тэтэрэ,
Сулустар күнү кытары чугасаһар кэмнэрэ —
Субу сахха күүтүллэрэ кини төннөн кэлэрэ.

Оттон арай этиг эттэ, курустаал ардах түстэ —
Оруосаны оруосабай уонунан ууруу истэ:
«Эһигини күн сирэйдээх оннугар үстэ, сүүстэ
Ити ууруур быһыым, — диэтэ, — киниэхэ ыытын күүстэ!»

«Суудал, тыймс түбэлэри буйун төһө да сирдэр
Сотору кэлэн истилэр суола-иниэ суох сирдэр,
Тариэлын санаан эмиэ күүһүн-уобун сэтэрдэр —
Талахха чунгуур кыыллары харысхала суох кэрдэр.

Бэрт ыраактан көһүннүлэр биллэр били хаспахтар,
Бэтэрэнэн — хонуу сирдэр, анхалааттар, талахтар...
Баастаах сүрэх ытырбахтыыр... баарын эрэ баттастар!
Баран хаалбыт буолабына — таах былаана тагнастар!

«Тийиэн кэлбит эбит буоллун — сытан да бэрт тылланнным,
Тэнийбэккэ кэрийиэхтээх мэээнэ сылдьар кыыллардым,
Онон, бэйи, көрүүм-истиим бу эргинтэн булардым», —
Уонна атын туора тутта, хонуу диэки барардым.

Тариэл аатын үөгүлүү, үөрүү-көтүү аргыстаах,
Талахтары быыстарынан, түргэн сэлини айаннаах,
Кимэн истэ ыллы-ыллы... Уоттаах күнүү харахтаах
Киһитэ арай бу турар — хааннаах болот тутуурдаах!

Хахай кыыллыын субу абай хапсыспыттар ыксары,
Хааныгар устар аймабын көрөн турбут умсары...
Авандила чугас кэлэн үөгүлээтин кытары
Алхайдары нөнгүө ойон сүүрэн кэллэ утары.

Араабы буолбут болотун антах илгэн кэбистэ,
Атыттан түспүт доборун суон мооньугар иилистэ
Унга таалан, сатаан элпэт улуу дьолго тигистэ —
Оруоса уостуун уураһан оруоса уос силлестэ!

Үөрүүтүтэн харахтарын хааннаабынан ытатар,
Үрүг көмүс иэдэһигэр кыһыл өңү халытар
Уонна этэр: «Добоччугуом, бу түүл эрэ буолбатар!
Оо, аттыбар эн баар буолтун мунгун-сорбун сымнатар!»

Кулуһун көнө Авандил үөрэ-көтө мичинниир,
Жорала уос нөнгүө чабылбан манган тийиэ килбэнниир:

«Солбонуйбут экин-хаангын уонна өйгүн эрчимниир
Сонунаахпыт, оруосабыт онтон булгу тилиэ», — диир.

Бухатыр эттэ: «Быраатыам, бүгүн наһаа долгуйдум,
Бу эйгин көрөөт олус дьоллономмун дуоһуйдум,
Арай ити сонуннаахпын диэбиккиттэн соһуйдум —
Аны ханнык да үөрүүнү аныа суоҕа аан дойдум!»

Улуу дьоллууох сонун баарын эрэммэккэ дылыта,
Ону биирэ дакаастаары тиэтэйэргэ барбыта
Уонна били накыйканы туттараары гыммыта —
Убайа, көрөөт даҕаны, сулбу тардан ылбыта!

Ылан тэниччи туппута, иннин диэки ууммута,
Ытаан эмиэ харахтарын ардабынан сууммута,
Уураан ылаат эмискэччи дүлүн курдук суулбута —
Уоһа, өлбүт киһи курдук, кубарыччы куурбута.

Автандил бастаан уолуйан сагата суох турбахтаат,
Аатты-аатты саба түстэ — отой туһа суох, быраат!
Ити аата кутаа уокка мэлдьи сиэтэн умайаат
Эһиннэбэ, тиһэх уоһун накыйкаҕа даҕайаат.

Хайман билбэт эдэр буойун ытаан-сонгоон мунгаанна,
Харабын уута саккыраан сүүрээн буолан уһунна,
Түүтэх-түүтэх баттабыттан логлорута тардынна,
Төбөтүн, түөһүн, сирэйин илиитинэн кырбанна.

Иэдэһин хайа тардына кэмсиммитэ: «Оо, сорбуон!
Икки атах төрүөбүттэн акаарым да олуһуон,
Манньык сүдү үөрүүкэйи туох сүрэбэ тулуйуон,
Маалгы баара уоту уунан умуруора турбуппуон!

Доборум өллө буолбат дуо хонг мэйинттэн, миигиттэн?!

Дуол наҕыллык бэлэмнири өйдүөх баара эрдэттэн,
«Сириллибит бытаан ордук хайбал ылбыт түргэнтэн» —
Сибэтиэй тыллаах этииттэн үөрэниэххэ итинтэн!»

Адьяс тыннаах сибикитэ суох Таризл сьппыта,
Автандил туран уу көрдүү талах диэки барбыта,
Онно били хахай хаана халыйбытын баспыта
Уонна доборун түөһүгэр сойбут хааны ыспыта...

Имин хаана кэйэн барда — тыннаах эбит, ол аата!
Ити кэннэ титирэстэт кыламана хамсаата,
Көрөн кэллэ, дыктиргээтэ, өссө тура сатаата —
Күн ньуурдаахтан өлө сыспыт ый иккиһин сырдаата!

Оруоса кыһын үлүйэн сьп-сыгыннаах турар таах,
Оттон кэлиэ итии сайын — тула ыллыр чыычаахтаах,
Уоттаах куйаас түстэбинэ онно син биир хатыхтаах:
Оннук эбээт — итии, тынны — хайата да кырыктаах!

Эмиэ ити курдук сүрэх бэрт кыраттан халбангыр,
Эрэйтэн да, үөрүүттэн да тохтоон хаала сыһаттыр,
Олох мэлдьи биһигини ыарыылаахтык хаарыйтыр,
Ол иһин киһи киһиэхэ эрэниэбин саарбахтыр...

Таризл ааһар суругун, кэм да мөлтөх туруга,
Тас иэнинэн ытар кыахтаах тапталлаабын суруга,
Харабын уута мэнһайдээн күнүс түүнигү курдуга...
Хабырдык эттэ Автандил, тыйыс этэ тойуга:

«Эр дьон ааттаах эрээрибит уйан да эрэйдээхпит!
Эмиэ туохпут ытабылай — мичээрдиэх кэрингнээхпит,
Тур, барыахха! Күн ньуурдаахпыт эрэин иэстиэхтээхпит,
Тохтообокко айаннааммыт түргэник тийинэхтээхпит.»

Аны тугу гынарбытын үүтүн-аанын тобулуох —
Аттарбытын миинэн баран ыраах суолга турунуох,
Онно тийэн өстөөхтөрү сылбах курдук охторгуох,
Онон кыайан, өрөгөйдөөн сурахпытын сонотуох!»

Таризл дьэ туоһуласта уолан тугу билбитин —
Таптыр сылаас харабынан көрөн турда киһитин,

Биллэ, хаана туола киирэн, иэдэһэ итийбитин —
Бэрт эр бэрдин айбыт тобо кынчарыймай мэлдьитин?

Буйунга этэр: «Дьолунан солбулунна аны мунг,
Букатын кыайан кэмнэмэт үтүөтүн эн онордуг,
Хайаттан түһэр сүккысты мин эрэлбин уобуртун,
Харабым уута сүүрүктүү халыйарын тохтоттун.

Тугунан да мин манһабын төлүөм суох, аабыстахха,
Толору биэриэ тагаран, ис санаатын таптахха!
Аны булуох балтыбытын — барыха Асма т мунһаахха...»
Аттарын миинээт буйуттар айанныллар хаспахха.

Асма ыты олооро, кыы хотунун санаахты.
Аттаах дьону көрөөт турда — биирин барбат саарбахты,
Оттон биэрэ, бэйи эрээ... Автандиллы аттаахты...
Оннук эбит! Иккиэн ылаан эйээрэллэр чыычаахты.

Урут манна бухатыра ыты-ыты кэлэрэ,
Онто аны ыллы-ыллы өссө киһинг күлэрэ,
Асма өй-мэй буолуталаан байааттанһыр — туох эрэ
Аанһаан ээр диэбит курдук, сүрэх күүскэ тэбэрэ...

Асматы көрөөт үгүлээн тэг тиистэрэ килбэйдэ:
«Аар тагара хайа мунгун биһи диэки мичийдэ,
Күммүт көстөн сүрэх үөрдэ, оттон санаа эрдийдэ,
Көрдүгэн уот умулунна, эрэй дьолго эргийдэ!»

Автандил кэлээт ыстанан түстэ аллаах атыттан,
Асма кыысчаан сүүрэн тийэн, долгуйбутун уобуттан,
Кэччэмэккэ ыты-ыты кууһа түстэ моонһууттан:
«Кэпси охсон быһһаа миингин ахтылһан сиир уотуттан!»

Оно буйун накыйканы, суругу туттартаата,
Ону Асма көрөөт биллэ — туймааран ылаттаата:
«Хайыттан босхолоухпут, — диир Автандил, — ити аата
Хараганы хайытан күн тахсара чугаһаата!»

Оттон Асмаг хотун кыһын көрбүт тэгэ холуйда,
Оройуттан уллунабар диэри олус долгуйда,
Үөрүүттэн үрүт-үөһэ туоһулаһан субуйда:
«Үкчү — кини! Ким суруйда? Кырдык кини суруйда?!»

Эттэ буйун: «Куттаныма, бу барыта — дуол дынгнээх,
Эрэйбит ыраах эһиллэн үөрүү аны үрдүөхтээх,
Үрүг күммүт сардангата харананы үүрүөхтээх —
Үтүө кыайар кубулбаты, үтүө — өлбөт үйэлээх!»

Таризэл көрдөөх кэпсээнэ салгын устун сатарымыр,
Таһыччы дьоллоох Асмаг кыыс ытаан-күлэн ылаттыыр —
Суор куорсуна кыламантан харах уута таммалыыр,
Сору-мунгу дьонтон үүрэн айбыт оннук арчылыыр.

Таризэл этэр: «Дынгнээхтик үгэр-сүктэр буоллаһа,
Тангара дьолу тиксэрэр эбит кини аймаһа,
Үөрүү тугун үчүгэйэй, мунгу-сору аастаһа!»
Үһүн аһаан үссэнэллэр ордуу буолбут хаспахха.

Ол олорон кэпсэтэллэр кыыс икки бырааттара:
«Орубуна буолар эбит тангара хабааттара —
Хаспахха манна өлтөрө абааны сыдыааттара,
Хаалбыттара кинилэртэн барба баай кылааттара.

Наадыйбат буолан мин урут көрбөтөбүм кэмигэр,
Наака көрөр кэммит кэллэ — тугу муспут эбиттэр!»
Автандил ити этингэ сөбүлэһэн кэбинэр —
Алдыаттылар түөрт уон ааны күүстээх-уохтаах эрэттэр.

Күлүмүрдэс хаспахтарга киирээт наһаа сөхпүттэр:
Күндү таастар чохчолоро бугул саба үрдүктэр,
Кыһалбата суох нуктуулар мээчик саба чөмчүүктэр,
Кылбачыһан ылбахтыылар сомородак көмүстэр.

Түөрт уон хаспах бүтүннүүтэ — баайа-дуола аһара!
Түгэх хоско сәп-сәбиргәл эгәлгәтә диян баара

Туустаах балык дьапатынны үлэн ахан сытара,
Туора собус, бэчээттэммит, сүүнэ сундуук турара

«Бу сыанатын,— суруйбуттар,— киһи бааһа уйуо дуо?!
Болоттортон биирдиилэрэ алмааны быһа охсуо!
Каджилары кытта дэвтэр киирсэллэрэ ыар буолуо,
Хайалара бу сундуугу урут булуо, ол — хотуо!»

Аспыттара — яхонтовай үс дьааһыктар сыталлар:
Араас киэргэл ойуулардаах ыстаал, тимир куйахтар,
Бэргэнэлэр, ыар болоттор — ологро бары бааллар,
Биһиги үс дьоммутугар анаан уурбут курдуктар.

Буойуттар кэтэн бараннар боруобалаан көрдүлэр:
Булаат куйах бөбөтө диэн — туох да хоппот үлүгэр,
Болот, тимир болгуоба да, баатаба курдук киирэр,
«Бу хайдахтаах да сыанаба баппат маллар», — диэтилэр.

Тариэл уонна Автандил дьэ дьолго тигистилэр,
«Тагарабыйт сымнабастык көрбүт ээ», — дэһистилэр,
Бэйэлэрин куйахтарын кэтэттээн кэбистилэр,
Бири Придон саарга анаан кичэйэн кэлгийдилэр.

Хараннылар син өлгөмнүк чөмчүүк таастан, көмүстөн,
Хатаатылар түөрт уон ааны, бэчээт ууран бэлтэтэн...
Автандил этэр: «Түспэтин болот уга илинттэн!
Аны суолга турунабыт сарсыарда бэрт эрдэттэн».

ТАРИЭЛ УОННА АВТАНДИЛ
ПРИДОНҢА БАРЫЫЛАРА

он эрдэ үһө буолан суолларыгар турдулар,
Уларсыһа Асматтарын мөҕөстөр дьон буоллулар,
Сыбарым эрэ биир аты көмүс иһин буллулар,
Сылдыбыт буолан Автандил суолун сирдир-тобулар.

Чугаһаан иһэн Нурадин үөр сылгытын көрдүлөр,
Чобулуһан ахсымнарын, эмистэрин сөхтүлөр —
Тамаһыйан иччилэрин кытта олус үкчүлөр...
Тариэла: «Дьээбэлэнэн ылбаппыт дуо? — диэн күлөр.—

Үөрүн үүрэн күрэтиэххэ, ону истээт кыһырыа,
Өстөөх хаанын халытаары экирэтэ ыстаныа,
Онтон, ситэн баран билэн, үөрэн саҥа аллайыа —
Оонньуу-күлүү тыйыс, хабыр да дьоннору манньытыа!»

Сыһы диэки быһа анһан үүрэн мөҕит да мөҕит!
Сылгыһыттар соһуйдулар: «Кимнээх, тобо иирэбит?
Сааппаккабыт ороспуйдуу кэбилэнэн эрэбит?!

Саарбытыгар тыллаатахха — кэмсиниэххит бэйэбит!»
Сырсыбыта буолбуттары көрдүлөр да кинилэр —
Сылгыһыттар эрэйдээхтэр куоракка буут биэрдилэр:
«Абыраан! — диэн үөгүлүүлэр,— ороспуйдар сиэтилэр!»
Абылаһан-мөҕилөһөн саардарыгар тийдилэр...

Атын үөһэ түстэ Придон — алыс наһаа абарда,
Ахса суох халыг сэринитэ тилэх уопса астарда...
Сирэйин кистиин Таризэл сүлүмүнэн саптарда,
Сэриилэргэ уун-утары туос сэлиинэн ууннарда.

Онтон, бэрт диэн эйэлээхтик, тохтоон турда күүтэрдии,
Уһулла тимир сүлүмүн, эттэ үөрэ мичээрдии:
«Быраатым өлөр өстөөбүн кытта күрсэн эрэрдии,
Бырпын быһыа диэн кэччэнэн быһахтанан көрсөр дии!»

Атыттан түһэн саар Придон сүгүрүйдэ чугаһаат,
Атыттар да түһэн, үһүөн уурастылар куустуһаат,
Көрсүһүү иһин эдэр саар таһараба махтанаат
Күлэ-сала кэпсиин турда: «Үөрбүппүн сурук туттаат!

Күүтэн бөбө! Дьону ыта сыстым мин тоһуйтара!
Көмөбө мэлдьи бэлэммин!» Таһара кулуттара
Икки күнгэ ый сыстан ыпсыбытын курдуктара!
Ити кэннэ куорат диэки суол төрдүн туппуттара.

Онтон тийэн сынньаннылар Придон кэрэ уоругар:
Остуол тардан саар олорто, Автандила — аттыгар,
Таризэл — баархат олбоххо, остуол ытык баһыгар...
Таһаардылар куйахтарын добор үрдүк аатыгар:

«Бэлэхтиибит,— дэһистилэр,— эн үтүөбүн толуйуох
Билигин мантан ураты адьас атын малбыт суох!»
Ийэ сиргэ сүүһүн дабаат Придон эттэ: «Ама туох
Итинтэн ордук баар үһү — мин дууһабын долгутуох?»

Чөмчүүгү, күндү таастары ыраахтаабы бэлэхтээн
Чөкө ууран биэртэлээтэ — кыһыл көмүс иһиттээн,
Ыалдьыттар дуоһуйдулар бассейнга сөтүөлээн,
Ыраас таһас уларыттан, күлэн-оонньоон, көрүлээн.

Сарсыарда эттэ саар Придон: «Санаайабыт — холдьохто!
Саатар айбыт анаан биэрбэт арыммы үһүн болдьохто!

Тийтэйнэххэ, аптаахтара кэллилэр да — хомолто:
Тээрэ баран түһүөр сөптөөх дьыалабыт соботохто.

Үгүс сэрии наадата суох, үс сүүс киһи сөп буолуо —
Өрүүлэртэн саамай күүстээх хоодуоттары булуллауо,
Онно тийэи өхсүһууга болот эрэ суол солуо
Уонна тирэх таһаалаабы көрдөөн була өхсулууо.

Киһилэргэ сылдыбытым, Каджети диэн дьэ буолар:
Кириэппэһин эркиннэрэ — туп-туруору хайалар,
Аһаҕастык ааһыан суоҕа, кистээн киһирэ табыллар,
Аһыйах буйуун киһини ол да иһин ылыллар».

Сөбүдэлэһэн хааллардылар илгэлээх бу дойдуну,
Сүүмэрдээн ильдэ бардылар үс сүүс толуу буйууну,
Асмаҕа хаалла, бэлэх бөҕө ылан тутта уйгууну —
Аһыны көрбүт билээччи кэлин дьолу-соргууну.

Муораны туораат саар Придон, күнүстэри-түүннэри
Муннарбакка ильдэ истэ — билэрэ бу сирдэри...
«Күүтүүлээх сир, — диэтэ биһирдэ, — кэллэ... Аны түһнэри:
Күнүһүн саһан, утуйан — түүн умнуохха симэри».

Саар этиитэ буйууттарга туолуохтааҕа булгуччу —
Сарсыарда тохтоот түүнүгэр айанныллар кудуччу,
Кэмниэ хойут куораттара көстө түстэ соһуччу:
Киһи-сүөһү, тыас-уус, сага — иһиллэрэ доргуччу.

Үгүс сэрии манабыллаах үрдүк чымаан хайалар!
Үс хахайдар ый сырдыгар сүбэлэһэ тураллар:
«Саамай сөптөөх быһаарыыны тобуллахха табыллар —
Сатаатахха тыһыынча да сүүстэн үлүт сыһыныллар!»

НУРАДИН-ПРИДОН ТЫЛА

тгэ кини: «Мань кыһыл илигинэн ылбаккын —
Элбэхтэрин көрө сөбүг — биир түүн ситэ аахпаккын,
Адъас сирэй киирсиһэнгин кинилэри кыайбаккын,
Ааннарын саптан кээстиннэр — үйэбэр да аспаккын.

Акробат буолар туһугар — оччолорго эдэрим —
Араас уустук эрчиллиигэ күммүн-дьылбын сиэтэрим,
Харах кыайан сиппэтинэн ханаат устун сүүрэрим,
Хайа киһи манньк гынай? — дииллэриттэн үөрэрим.

Ким сатааччы эһигиттэн уһун быата ылмахтын,
Кини башня төбөтүгэр быаны илэ бырахтын,
Өрө сүүрэн тахсыам онон — үтүө санаа арахтын! —
Өстөөх үөрө болоппуттан өһөбүгэр харыхатын!

Куйахпын кэтэн да баран ол быа устун дыгыйам —
Куттаньмаг! Сонно башня үрдүттэн мин ыстаныам
Уонна хара дъайдаахтары харса суохтук кыдыйам,
Онтон тута эһиэхэбэ боруотаны арийам!»

АВТАНДИЛ ТЫЛА

тгэ кини: «Хахай сүрэх! Санааларыг эрдээхтэр,
Эмэх масты хампы тутуох илиилэринг күүстээхтэр,
Боруу курдук сигниэхтэрэ өстөөхтөр эрөйдээхтэр...
Буолан баран онтуларбыт — олус наһаа элбэхтэр!

Куйабын тыаһыа, оччоҕо хайаан да истиэхтэрэ,
Куоттарбатты сананан быабын быһан кээһиэхтэрэ,
Биһигини оһон сылтаан бэрт начаас билиэхтэрэ —
Били үтүө былааннарбыт күппүлүү эстиэхтэрэ.

Эһиги саһан хаалаарыг — аны бэйэм дьангыйым —
Эргинэ сылдьар көһнөрү атыһытты мин таһным,
Куйахпын, табаар оннугар, куйа муулга ыһырддым,
Куоракка кириэр ааннарын — боруотаны аһарым.

Итинтэн атын мин сөптөөх быһаарыны булбаппын,
Иккиэн-үһүөн кириэхпитин — сэрэхтээх дьэн буолбаппын,
Ханна эрэ бүччүм сиргэ кистээн кэтиэм куйахпын —
Хааннарын кэһэ сылдьартан мин дьулайа барбаппын!

Иһинээҕи харабылы сууһарыабым сырбаннык,
Эһиги тас манабылы кытта кириһиг дуоланнык,
Ааннарын — тимир, таас буоллун — алдьатыабым суһаллык!
Аны ити былааммыттан ким этэрий атыннык?»

ТАРИЭЛ ТЫЛА

тэ кини: «Хотойдору хоодуоккутун таптыбын,
Эниги эрдээх тылларгыт сөптөөхтөр дии санымын,
Маттыбакка кэйгэллэхэр бабагытын хайгмыбын,
Манньк дьонго тиксэртигэр мин дьылбабын алгымын!»

Кыһыпта баар — Таризлгыт бүппүт үһү дуо, кыбаа?!
Кыргыһы истээт үөһэттэн кыһым өгөс гыныаба,
Таах турарбын көрөөт булгу куттаммыт дии санааба,
Таптааллааба хоргуһуттан хата кини саатыаба.

Букатын ити сатаммат! Онон манньк гыныахха:
Буойуттартан хас биирдинбит сүүстүү дьону ылыахха,
Аан аайынан сүүрдэн киирэн аймалбаны тардыахха —
Абыйахтар диэн сэнээннэр тахсалларын кыргыахха!

Бу будулбан ортотугар биһигиттэн ким кыахтаах
Боруотаба дьулуһуохтаах, онно дьылыс гыныахтаах,
Киирэн обот болотунан өстөөхтөрүн хаанын таах
Кэһиллэр чалбах буоларды кэрдэн, охсон тобуохтаах!»

Онуоха Придон көрдөөхтүк: «Дьэ өйдөөтүм, — диэн эттэ, —
Ол сүүрдүүгэ бу мин атым биллэр инини биэрбэтэ,
Каджилары сэриилиэби билбэтэбим бу сиэтэ,
Хаарыан аппын онтон атын бэлэхтээн да бэрт этэ!»

Үөрэр-көтөр көрдөөх тылы өйдүүр дьоннор этилэр —
Үтүөкөннээх барахсаттар күлэн-оонньоон кэллилэр,
Араас суустаах тылларынан хаадылаһа кинилэр
Аттарыттан түһэн баран куйахтарын кэттилэр.

Эр бэртэрин эйэлэрэ үчүгэйин эбитин,
Иллээх, дьыгнээх добордоһуу маннык буоллун мэлдьитин!
Бэркэ сэргээн ылыннылар убайдарын сүбэтин,
Биирдии буойун сыһыарынна тиксэр сүүстүү киһитин.

КАДЖЕТИ КИРИЭППЭИ ЫЛЫ
УОННА НЕСТАН-ДАРЕДЖАНЫ БОСХОЛООҔУН

Уинүү сырдаан үс бухатыр сыдыаай уоттаах курдуга —
Көрүөҥ дуо күнү утары?! Харахтара оннуга,
Тариэл айымы дьонуттан барытыттан ордуга —
Тагара айбыт соруйан бу аан ийэ дойдуга!

Өрөөбөккө түстүн арай халлаан күүстээх ардаба,
Өрө үллэн дэбилиийэ үрэх хапчаан хайаба,
Үөһө тыһнаат уоскуйуоҕа арай түһээт муораба —
Үс буйуммун миэхэ онно тэҥнии саныыр баар баба.

Автандил уонна саар Придон ааттаах дьон да буоллаллар,
Атылымы тут Тариэллымы — оботуйан хаалаллар,
Уоттаах күнгэ баһыйтарбыт сулустардымы суоллаллар...
Улуу кыргызс диеки аны кэпсэл сүнньэ салаллар.

Эрдэттэн үс боруотаны туһулаан туруннулар,
Эрдээх үс сүүс буйуннарын саһмарар сир буллулар,
Кэдээл сиргэ тохтоон баран кэтээн-манаан хоннулар,
Кэлин, халлаан сырдыһыта, дьэ ыардык хонуннулар...

Айанныыттар курдук бастаан аа-дьуо киирэн истилэр,
Аахайбаттар боруотаны манааччылар — кинилэр
Бэйэлэрин ыккардыгар сэлэхэллэр, күлсэллэр...
Биһиэннэрэ чугаһаат дьэ куйахтарын кэтэллэр!

Эмис аттар самыяларын сыты кымныы куһуйда,
Эр бэртэрин болотторо итии хаанга оргуйда,
Этигэн турба, барабаан энэлийэ доргуйда,
Этиг сааллан түспүтүнүү куорат инэ оргуйда!

Хааннаах-сииннээх иэдэһинэн күн кытара уулунна,
Халлаан үрдүк өрөһөтө сир үрдүгэр суулунна,
Өһөх хаан-сиин үрүйэли халлыгыры уһунна,
Өлүк үөһэ өлүк бөбө өрөһөлүү оһунна...

Таризэл модун үөгүтэ хоргустары угартыыр,
Таллан халын куйахтары курдарыта саайталыыр,
Барыгнаабыт эрэ буоллун — баһын туспа ыталыыр,
Баран истэ кистэл аанга бу баарабай бухатыыр...

Хахай Придон Автандиллыын иһирдэ көрсүстүлэр,
Хата тыыннаах ордубуппут дэсһинэн үөрүстүлэр,
Өстөөхтөрүн бүтэрээри өр ирдээн өннөстүлэр,
Өйдөөн ылаат: «Таризэлбыт?» — диэн тула көрүниүлэр.

Кистэл аанга тийбиттэрэ — оо, куйаха кыйыттар! —
Кэмэ суохтук кыстаммыттар кэрдиллибит куйахтар,
Умса-төннө сытаахтыыллар уон тыһыынча буйуттар,
Онно биир да тыыннаах суоһа — атаһыгар уйуттар.

Килэн куйах тири курдук мырчыста ньыбаллыбыт,
Киһи үксэ икки аһы хайыта сынныллыбыт,
Таас аан көнгүтэ анныллан бэрт ыраах ыһыллыбыт —
Таризэл хааннаах дьуолката дьэҥкэтик ыйыллыбыт.

Үөһэ ыттаат чугуйдулар — бэйи, тохтуу түһүөххэ,
Үрүн күнүүн ый көрсүһэн бу тураллар: сөҥүөххэ...
Тырым уоттаах уураһыттан сүүрээн түһэр сүһүөххэ,
Тымырдара силлиһинэр сүрэх устар сүрэххэ...

Икки сулус — Муштар, Зуал — көрсүспүтүн курдуктар,
Имэҥирбит уураһыттан эриэн моһой уһуктар,

Кинилэр аны сир үөһэ кимнээхтэн да ордуктар,
Кэмэ суохтук устуохтара дьоллоох чабыл хонуктар!

Үрүт үөһэ силлиһэллэр оруосабай уостара,
Үөрүүттэн аны тохтоллор харахтарын уулара...
Авандил уонна саар Придон, туора дьолго куустара,
Аламай күнү, хонкуйа, эбэрдэлини туртара.

Күн кыыс Нестан кинилэри, кимнээхтэрин бүк таайан,
Күлүмүрдэс мичээринэн көрсүбүтэ сыдыайан
Уонна уйан тылларынан буйуттарга туһаайан,
Ураан ылаат махтаммыта, сүрэхтэрин хам баайан.

Эбэрдэ тылы эттилэр Таризлга даҕаны,
Ити кэниэ куйахтарын кэтэн туран дьэ аны
Хардарыта ахтыстылар ааспыт хааннаах ухханы:
Хахай арай маннык тутан хадьыктааччы табаны!

Сүүс алта уон тыыннаах хаалбыт кэлбит үс сүүс
буойунтан —

Сүрдээхтик Придон муичаарда ол сүтүгүн туһуттан...
Дьону бары дьакыйдылар онтон-мантан булаттаан,
Дьукку ким да ордубата бачча сүүнэ куораттан.

Үс тыһыынча оселлары, тэбиэннэри, аттары
Үүрэн кэлэн кинилэргэ ыңгыртылар туох бары
Хомуллубут малы-салы, тагастары-саптары,
Холобура суох сыаналаах араас күндү таастары.

Алта уонча буйуун киһи харабыллымы хаалбыта,
Айаныгар Нестан күндү паланкингга сасыпта —
Ол караван Гуланшаро куорат диэки барбыта,
Онно дьэ Фатьма хотунга тийиэ махтал мааныта!

ТАРИЭЛ БАЙҒАЛ СААРЫНЫЫН КӨРСҮҮҮТЭ

араттан байғал саарыгар атаарбыта кифитин:
«Ааттаах буойун Таризэл диэн ытар үтөө илдьитин —
Сүтүкпүн булан иһэбин, күннүү ньуурдаах дыктитин —
Сүрэхпин кини сүрөбэ уоттуу сиэрэ мэлдьитин.

Баһылаатым баайдын-дуоллуун Каджети киэнэ дойдутун,
Барба махтал эйнэхэбэ — мин сүрөбим чопчутун
Быһаан ылаат эдьиний тэнэ буолбут Фатьма диэн хотун:
Былабай былдьамах тустааба, онтон атын дьолбутун.

Ааттаах саардым эйигинниин үчүгэйдик билсиэххэ —
Ааһан хаалыам, тиэтэйэбин: утары кэл эн миэхэ,
Туох баар бары Каджетины бэлэхтибин эйнэхэ,
Тулхадыйбат кириэппэни туругурдун киниэхэ!

Көрдөһөбүн өссө бири — Усен ыттын Фатьматын:
Күн ньуурдаах онон эдьинийн көрөн ааһах бағатын
Толоруоба уонна биэриэ махтал киэнэ барғатын,
Тунал Нестан онтон атын санаата суох букатын!»

Эксэр байғал баһылыга күн Таризэл илдьитэ
Эппитин истээт сүрөбэ үөрөн күүскэ тэппитэ,
Соргуну түстүүр айбыкка махтал тылы эппитэ,
Субу суолга турунарга суһал дьаһал биэрбитэ.

Уруу бэрдин Мелик-Сурхав быһаарынна тэрийиэн,
Ол иһин ылбыт араас суол бэлэхтэрэ элбэбиэн —
Баҕарар күннээх хахайдыын билсиэн-көрсүөн, кэпсэтиэн,
Барсан иһэр Фатьма эмиэ, киэргэммитэ диибин диэн!

Уон хонук ааста.... Үс буйун табыстылар көрсүһэ —
Улуу саардыын хардарыта уурастылар үөрсүһэ,
Көрдөххө кэм да көхсүн саар, кыыс диэн кылаан көмүһэ —
Күн ньуурдаабы көрө сөхпүт үтүө тыла үгүһэ!

Оттон Фатьма мунгнаах эмиэ уот кутааҕа буспута,
Олус үөрэн Нестан кыһы уураабыта, кууспута:
«Айбытым! — диэтэ, — күммүтүн биһигини уоскута
Абаллын! Аны этиллиэ: хараҕабыт уоспута!»

Хотуну кууһаат кыыс сүрдээх этэ нарын сагата:
«Хомнуо-хойут айбыт минигин тыкта дьоллуу, сырдата,
Көйгөнү көрбүт олобум соргутуттан маппата,
Күнүм тахсан мин, оруоса, сэбирдэбим хаппата!»

Дьоллоохторго Сурхав дуолан сыбаайбаны оҕордо,
Дьону сэттэ күн устата аһа-үөлэ тотордо,
Манья бөҕө — ким төһөнү кыайарынан состордо,
Маньяматтары ыһан-тоҕон сир хотоолун толордо.

Ити кэннэ Тариэлга бэлэхтэрэ диэн араас:
Эгин өҥиөөх күндү таҕас — солко, баархат, атылаас,
Ыыс-араҕас дьикти мөнньиэс — бүтүннүүтэ яхонт таас,
Ыраас кыһыл көмүс трон — туоллан туруо үйэ-саас!

Онтон Нестан-Дареджанга бэлэхтэрин аҕалар —
Уоттаах рубин, яхонт таастаах таҕастары туттарар,
Күн ыйынаан дьоллоруттан харахтара чабыллар,
Көрбүт эрэ кинилэртэн сүрэхтэрэ умайар.

Придоннаах Автандилга эмиэ баһаан тигистэ:
Биирдии-ааттаах аты кытта ыҕыыр киэнэ дьиктитэ,

Уоттаах таастаах уһун халтаан — онно өссө эбиитэ,
Онуоха хас биирдинлэрэ: «Тугун бэрдэй!» — диэбитэ.

Ол кэнииттэн күн Тариэл улаханньк махтанна:
«Улуу саардыын эйгинниин билсэх бағам дьэ ханна,
Урууг уонна манһаг иһин хас биирдибит астынна —
Олус бэркэ санаммыпыт көрсүһэрдии бу манна!»

Эттэ онно Мелик-Сурхав: «Хахай киэнэ суоһара!
Эйгини көрбүт — дьоллонор, көрбөтөхтөр — мунһара...
Эн таһымгар холоотоххо — ити бэлэх диэн кыра...
Иккиһин аны дьэ хаһан тиксэртиэбэй таһара?!»

Тариэл эттэ Фатьмаба: «Аны эдьний буолабын,
Таас хайа саға үтүнү эн онгори турабын,
Хаһан да буолтун иннигэр умнуом суоға туһабын —
Каджилартан ылбыт баайбын барытын ыл, манһабын!»

Эттэ Фатьма сүгүрүйээт: «Туналы саар-бухатыыр!
Эйгини кытта көрсүһүм мин дууһабын кынаттыыр,
Эн бараргын санаатарбын төбөм өй-мэй буолаттыыр,
Эн аттыгар баар — ол дьоллоох, ыраах сымдыр — ол ытыыр...»

Тариэл, Нестан буоланнар оруосабай уостара
Тастарыгар таһаараннар манньк буолла тыллара:
«Оонһуу, көр-нар мөлтөх буолуо умуллара-уостара,
Ол да буоллар ордук күүстээх төрөөбүт сир тардара.

Биһиги оһон, модун саар, тиэтэйэрбит диэн наһаа —
Биһир хараапта биэрэн баран дьизэбитигэр ыталаа!»
«Бары мунһут, — диэтэ Сурхав, — мантан инһэ абыраа!
Бара сатыр бағалааххыт буолуо үһүө, ама, баа?!»

Хараап биэрэн саар көрдөрдө саамай түргэн дьаһалы,
Хаалааччылар биллэрдилэр уоттаах иһин тапталы,
Ууйа-хаайа суох ытыллар, истибэттэр аатталы,
Оттон Фатьма ытаабыта өрө тэптэ байғалы!

Андабарга этилибит нүһэр тыллар туолаллар,
Ааттаах чулуу бырааттыылар бэрт көрдөөхтүк усталлар,
Тохтоон, сойон хаалбаккалар ыллаан-туойан ылааллар,
Тула сырды чабылыяр мичээрдэрин ыһаллар.

Асматка суолтан Тариэл илдьит ытта дьэ эмие:
«Албан ааттаах кыайыбытын, үөрүүбүтүн сэхэргие —
Сулустары умуруортаан күнү кытта күн тинийэ,
Суобар тогон көһүбүппүт, аны баҕас ириллэ!»

Үкэ муора кытылынан айаннаар буолбута,
Үөрө-көтө испиттэрэ, көрү-нары оргута,
Онтон кэллэ уйгу-бийан Нурадин саар дойдута —
Олохтоохтор көрүстүлэр ыллаан-туойан доргута.

Аар төбөлөр айхаллыылар дьон бөбөтүн хомуйан,
Асмат мунгаах хотун кыһын кууһа түстэ тоһуйан —
Араарбаккын кинилэри сүгэнэн да олуйан:
Алыс эрэл чабар этэ — итиччэни тулуйан!

Сонно Нестан кууһа-кууһа ууруур уоһун, иэдэһин:
«Соботохтуу сордоммокко сутуйдум мин эйигин,
Тойон таңара көрдөрдө аламабай сирэйн,
Туохпунан — бэйэм билбэппин — толуйабын эрэйгин?!»

«Тымныыттан ииммит оруоса эмие тиллэн, — кыыс эттэ, —
Тылдыбытын ууруу турар миингин үөрдэр дэгдэтэ,
Бааргын көрөөт өллөхпүнэ — өллүм да диэм суох этэ!»
Баһылыктаах кулут киэнэ — таптал саамай кэрэтэ.

Мааны, ытык кырдыбаастар майгылара дыппиэрдэр:
«Маннык бүгүн биһигини айбыт эрэ бу үөрдэр —
Эһигини сирэйдэтэн санаабытын көннүөрдэр,
Эмискэ баастаат бэйэтэ ону кэлин үтүөрдэр».

Тариэл эттэ: «Сиргэ суох айбыт дьүүлүн өһүлэр —
Талба кэрэ оболоргут кыргыһыма сүттүлэр,
Кинкиниир үөнээ дойдуга дууһалара көттүлэр,
Кинилэр сүүс сүүрбэ төгүл албан ааты сүктүлэр.

Хас биирдин буйун өлбөөрбөт ытык чиескэ тигистэ...
Хараастан хааннаах сүрэжим ытырбахтыр илистэ...»—
Оргууй ытаан ардабынан хаар иэдэһин илиттэ
Уонна кини сөһүргэстээт сүгүрүйэн кэбистэ.

Итини көрөөт уйаргы умса тутта санныйан
Эмиэ бары ытастылар буйуттарын аһыйан,
Этилэр онтон: «Сырдыгын эн күнү да баһыйан —
Эрэй хааллын, көччүйүөххэ көрү өрө ытыйан!»

«Эн тускар өлөр да — үөрүү! — диэн доборун санаатын
Эрдитээри эрчимнээхтик күлэн-салан ылаатын,
Тариэлга эттэ Придон: — Күн сирэйин сырдаатын,
Тангараг бүгүн эийэхэ сүүс үөрүүнү анаатын!»

Автандил эмиэ тыл этэн кутурбанын биллэрдэ,
«Алыс наһаа, — дииллэр онно, — санаарбаама, эр бэрдэ,
Хахай күнүн кытта булсан үөрүү-көтүү сэтэрдэ,
Халын аһы онон бүгүн ыар суолтатын сүтэрдэ!»

Бары онтон субустилар Мульгазанзар куоракка,
Барабаан, турба тыастара дарбыйдылар ахпакка,
Оргууйан турда ооньюу-көр уостубакка-уолбакка,
Олохтоохтор кыттыстылар ол ырыаба-гойукка!

Уулуссаба батыспатты халбаһалар хагыыллар,
Уруй-айхал тылын этэн малдыттары хайгыыллар,
Харабыллар төгүрүччү хааман иһэн маныыллар,
Ханан эмэ ону мүччү дьоннор түһэ сатыллар.

Күлүмүрдэс уорабайга дьэ кэллилэр буйуттар,
Көрүстүлэр кинилэри күндү курдаах кулуттар,
Күөх баархаты үктэнэргэ суолга тэлгии уурбуттар,
Көмүс, алтан маниьматтары ону тула кулпуттар.

ПРИДОН ТАРИЭЛ УОННА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
УРУУЛАРЫН ОНГОРОП

ариэллаах Нестан кыска араас таастан киэргэллээх
Талба трон туруорбуттар — үчүгэйэ диэн сүрдээх,
Автандилга да анаммыт — дьэ биир дьикти бэйэлээх,
Аһан, үһүн олордулар — үһүн күннүү сирэйдээх.

Ырыа-тойук эгэлгэтин түһэрдилэр ыччаттар,
Ыалдыттарбыт уруутугар нарын солко таагастар
Күндүлэрин саар аатыттан Придон тастар да тастар —
Күлбүт-үөрбүт Нестан тиһэ кэрэкэтиэн, атастар!

Хадабалыыр саарга баара бу үөрүүгэ-көтүүгэ:
Хаас сыммытын саҕа бөдөн тобус толуу чөмчүүгэ,
Уоттаах күнтэн ордук чабыл күндү биир таас, көрүүгэ —
Ол сырдыгар түүн хартыына суруллуор сөп, сүүйсүүгэ!

Тиһэбэр Придон бэлэхтиир алмаас, яхонт таастартан
Тиһилибит моой кылдымытын — оо, дьэ дэлгэм барахсан!
Аны киирэр биир бодуноос, кини наһаа ыарахан,
Автандилга бэлэх эбит, буолан баран — улахан!

Ол бодуноос үрдэ чөмчүүк таастарынан толору!
Уолан буйун илиитигэр саар туттарда олору,
Талмы баархат, талба барча тахсан истэ сотору —
Тариэл нэйэ албаата маннык дэлэй добору.

Салгым Придон сыбаайбаны абыс күнгэ тэптэрдэ,
Сагаттан сага бэлэби хас күн ахсын саар биэрдэ,
Уонна күн-түүн музыканан этилиннэ эбэрдэ:
Уолга тэҕинээх — кыыс үтүөтэ, кыыска тэҕинээх — уол бэрдэ!

Тариэл биэрдэ Придонга санаатын эттэ түөрө:
«Таптыыр дууһаҥ биир ийэлээх быраакка эрэ дьүөрө,
Эн эмтээгин өлөн иһэн тиллэн кэллим үтүөрө,
Эйгин быһыыр туһугар өлүөм этэ мин үөрө.

Туобун да миэхэ Автандил кэрэйбэтин билэбин,
Тугунан оттон киниэхэ туһалыбын билигин?
Быһата — ону бил диэммин бу ытабын эйгин:
Быһаата миигин сиэр уоттан, киниэниттэн быһыам — мин.

Тахсан эт: «Быраат, мин туспар сыран бөбө барбытын —
Таһара тугу саныыргын толоруохтун барытын!
Эйиэхэ өскө Тариэл көмөлөһөр буолбатын —
Иллээх кэргэн, баай-дуол диэнигэ тиксибэтин букатын!

Аны туох көмө миигиттэн наада буолуой эйиэхэ?
Аравияҥ дойдутугар бэйиҥ сирдээн тинийэххэ,
Туох түбөһөр — болотунан, тылбытынан — киирсиэххэ,
Туналдьаннаах кыскар холбоон сыбаайба сыатын сиэххэ!»

Илдьиты Придон саар тиэртэ, Автандила иһиттэ
Итиэниэ хата мичээрдээн, күдэн-оонньоон кэбистэ:
«Өстөөбүм суох уонна туохха көмөлөһүөй? — диэн эттэ,—
Үрүҥ күнүм этэнгэтэ кыһалбата суох этэ.

Күнүм миэнэ сарымссалаан сирин-уотун, дьон туһун
Көрөр-истэр, онно кини ытыктанар олуһун,
Оттой да буулуу илигэ ханнык да ап-хоһуһун —
Убайым тыл көтөбүүтэ соһуччутун, хоһуһун!

Оттон хаһан эйбэстик айбыт көрөр буолуоҕа —
Оччоҕо күнүм үрдүктэн түһэн миигин кууһуоҕа,

Онно эрэ мин сүрэхпин сиир уот кутаа уостоуба,
Онуоха диэри көмө диэн туһаны биэриэ суоҕа.

Аны баран маннык тиэрдэн уҕарыт эн убайгын:
«Ааттаах буйуун, тоҕо миэхэ туһаайдыг бу махталгын?
Өйдүүбүн бири: эйигин туругурдар аналбын —
Өлүөм биитэр көрөн тэйиэм ыраахтааҕы буоларгын!

«Тапталааҕын кытта холбоон дьоллуом этэ», — диэбиккин,
Тариэл, үтүө сүрэхтээх буолан ити эппиккин —
Онно болот, уран тыл-өс халтай буолуон билбэккин,
Онон дьылҕам — тагараҕа, сыһыарбаппын илдьиккин.

Иннэ гынан баҕарбытым бүүс-бүтүннүү туолуохтун:
Индия дьолун саарыттан — эйигиттэн тутуохтун,
Үтүө Нестан мэлдьи сырды аттыгар баар буолуохтун,
Өстөөбүг биир да орпотун — сүттүн күллүүн-унуохтуун!

Оттон бары ити баҕам туоллуун дьолбор-соргубар —
Оччоҕо биирдэ барыаҕым ахтылҕаннаах дойдубар,
Онно эрэ күнүм тахсар — тийиэм этэ онтубар,
Онуоха кини, баҕардар: олоҕор, — диэбэ, — аттыбар!»

Автандил эппит тылларын Придон тиэртэ барытын...
«Аккааһын, — диэтэ Тариэл, ылыммаппын букатын,
Өлөн-быстан эрдэхпинэ тилиннэрбит хардатын
Өйүүм-быһыым диирбин кини киэр тарыйар буолбатын!

Кытаанахтык тиэрт бараһыҥ: «Ньылангыны сатаабаппын —
Кырдыаҕас саардыын хайаан да көрсүһөр санаалаахпын,
Бука, таптыыр кулуттарың өлөрбүт буолуохтаахпын —
Буруйбуттан боруостанан эргиллэр бағалаахпын».

Субу курдук өссө эн эт: «Манна, сылаас суорбаһыҥ,
Сууланан баран сыппакка — турунуохха айаһыҥ!
Аар тойонтон итининэ, бу үөрүүлээх уххаһыҥ,
Ааттаһыаҕым: кымыскын сымттаа маннык үтүө уолаһыҥ!»

Эмиэ Придон Автандилга: «Сордонума,— диэтэ,— таах!
Эппит тылын Таризынг төлөрүппэт саналаах!»
Буоллаба, ону хайыадай — мунга буста уол муннаах,
Буйун киһи саар баһылык тылын истэр аналлаах.

Автандила Таризлга киирэн кэллэ бэйэтэ,
Атабын кууһаат уураата уонна маннык диэн эттэ:
«Кырдыбас саарга буруйум, айыым-харам бэрт этэ,
Кыраны да онно эбиим — ыар буолуоба сэмэтэ.

Аламай саарым, санаакан тугун бэрдэй модьута!
Айбыт биллэр былыр үйэ буолуо этэ боппута!
Өйдүү сатаа — саара төһө тулуурдаабын тургута,
Өһүргэтэн хайдах буолан өрө көрүөй кулута?!

Толоос быһыым таптал суолун туора бүөлээн туруоба —
Туналбанаах кыһыым күүскэ санаатыгар тутуоба,
Уордайан уйан сүрэхпин уот кутааба угуоба,
Ууйа суохтук ытаа, ааттас — бырастын гыныа суоба!»

Итини истээт Таризэл күлэн тобо барар да —
Илииттэн өрө тардан туруораатын хардарда:
«Улуу көмө онгоронгун үөрүүм-көтүүм барбарда,
Ол үөрүүм аны эйигин уһун дьоллуон бабарда.

Тапталыгар наһаа хоргус, сэрэх дьону сирэбин,
Таһырах, тыйыс, кизебиринк дьонтон эмиэ тэйэбин:
Табаарыскын — тардыс миэхэ, ыл сүрэхпин, эйэбин,
Таах киһигин — ыраабынан сылдыар буол диэн этэбин.

Кэрэ кыһыг Тинатиныг таптыыр смччах эйигин,
Кини, ама, эн доборгун, үүрэн ытыта дуо, миигин?!
Сирэйинэн эн дьылбабын туох баар бары силигин
Ситэри антах быһаарса бу барабын билигин.

Элэ-была тылбын этэн оҕонньортон көрдөһүөм.
Эрэнэбин тобо эрэ — мин кинилиин өйдөһүөм:

Тыллан эрэр тыннаах таптал тымныйбатын, көмүһөм!
Тылым тыалга көттөбүнэ — харыс хаалыам, сүөм түһүөм...»

Ити кэинэ эдэр буйуун сөбүлөстө сотору:
«Истэргэ эрэ тийиллэр манньк үтүө добору...»
Хоодуот Придон ыгыртаата арыалдыттыах дьоннору:
«Хомунун, — диэтэ, — умнумаг сарсын эрдэ хоннору!»

ҮС БУОЮН ХАСПАХХА КЭЛИЛЭРЭ,
ОНТОН АРАВИАҒА БАРЫЛАРА

аба да эппит Динос — бэрт сөпкө бөлүһөктүүр:
Тагара, муну буолбакка, үтөнү эрэ түстүүр,
Сору сонно суох онгору суон дьолунаи түмүктүүр,
Соргуну-дьолу айааччы — бэйэтэ эмиэ үрдүүр.

Үс хахайдар аттаннылар үтө сиртэн араба,
Үөрө-көтө иһиспитэ Тариэл күн ньуурдааба,
Курустаал имин кууһара суор кыната баттаба,
Курбуу курдук чабылыттар уоттаах сытыы хараба.

Бугуйбакка, тохтообокко караван аргый сыллар,
Буойуттар дэлби бултааннар усталлар хаанга кымыллар,
Аара көрсөр олохтоохтор дьоммутун айхаллымыллар,
Араас күндү бөлөхтэри абалан туттартымыллар.

Ооньюу-күлэ айаннымыллар үөрүүлэрин үксэтэ,
Уһун суолу аһараллар муударайдык кэпсэтэ,
Талах быыстаах хонуулартан чугас субу кэлбитэ
Тариэл саһа сылдыбыт хайаларын кэккэтэ.

Тариэл эттэ: «Хонуохпут — сарсын эмиэ күн үүнүө,
Таарыччы бүгөн олорбут мин ордуубун көрүллүө,
Быстаммыт эт хаһаастаахпыт — Асмаат оһон күндүлүө,
Ыалдыттарбын онтон араас бэлэбинэн көмүллүө!»

Хаспахха киирэр, кинини киһи бары батыһар,
 Хаһаастарын ылан Асмаг ыалдыттарга эт быһар,
 Дьон көрдөөхтүк урут ааспыт сору-мугу ахтыһар,
 Дьолу биэрдэ айбыт! — дии-дии халлаан диэки хайыһар.

Бөркө аһаан, сөһөргөһөн олонон ылаат бары
 Бөчөөттэрин алдыатаннар көрдүлөр кылааттары:
 Көмүстэри, чөмчүүктэри, сиздэрэй халааттары,
 Күндү солко тагастары, онтон да атыттары.

Арыалдыттыыр бары дьонго кылаатыттан түнгэтэ
 Ахсаана суох биэртөлөөтө күн Тариэл бэйэтэ,
 Ол үрдүнэн баайа-дуола — олус үксэ бэрт этэ! —
 Отойун да биллибэтэ энчирээбит чинчитэ.

Кини эттэ Придон саарга: «Былыргы өс кырдыктаах —
 «Ким үтүөнү оҕорбут, ол — өлбөт-сүппэт дьылбалаах!»
 Тугунаан да эн көмөбүн толуйбатым абалаах...
 Туох баар бары бу кылааппын — тут, эйиэхэ аналлаах!»

Онно Придон сүгүрүйээт хардарбыта маннык диэн:
 «Ол мин көмөм дуома диэхтээн — аата, булан эттэххиэн!
 Хайдахтаах да өстөөхтөрү тулуппаккын билбэккиэн?!
 Хата, бука, сөптөөх буолуо — түг-таг көмө мөһөйдииэн!»

Тэҥиэһиэ дуо — тылын убай булгуппатын сэрэйдэ,
 Тэбиэниэри аҕаланнар тиэйиэхтэрин тэрийдэ,
 Көс дьон эмиэ Аравия сирин диэки тиэтэйдэ,
 Күнүн көрсүөх күнүн күүтэн Автандил ый кэлтэйдэ...

Өр айаннаан Аравия дойдутугар кэллилэр,
 Өтөр-өтөр кириэппэстэр көстүтөлөөн истилэр,
 Арабтар бары кэриэтэ күөх тагастаах этилэр —
 Автандилы суохтаан ити аймаммыттар кинилэр.

Кырдыбаас саарга Тариэл ытта эмиэ киһитин:
 «Кыһырыбакка истэ болбой билбэт киһинг илдьитин —

Индия саара эйгин ааттаан-суоллаан иһэбин,
Иммэт-хаппат оросаны сөбүөг дьикти кэрэтин.

Эн, саар, миэхэ өрдөөбүтэ уордайбытыг бадахтаах —
Эккирэтэи сырсыбыта үгүс буйуй дьон аттаах,
Өстөөх курдук көрбүттэрин — ол тустаахха абалаах! —
Эй-мэй сылдьан кыһырбычча өлөрбүтүм буолуохтаах.

Суолбуттан туораан эйнэхэ дьэ бу кэлэн истэбим,
Сотулуннар айыым-харам диэн эрэнэр сүрүбүм,
Анаан-минээн бэлэх диэн суох, арай баар-суох бэлэбим —
Автандил, миигин өлүүттэн быһаан ылбыт тирэбим!»

Илдьити истээт Ростеван хайдах курдук үөрбүтүн
Эгэлгэлээн кэпсиэх иһин — тыл сүмэтэ бүппүтүн!
Кыһа эмиз истэ үөрэн арылыччы көрбүтүн,
Кыламана сүр сытымытык илибирдии түспүтүн!

Уйгуурда куорат барыта — тыһаан-ууһаан тигинии:
Утары бара охсоору ыксал-тиэтэл тэринии,
Аттары тутан аҕалан ыгырдары бэринии,
Аалыһнаһы, түбүк бөбө, бэлэмнэнии, симэнии!

Ырыаны кытта музыка ыраабынан сатарыыр,
Ыраахтаабы атын миинээт буйуттарын ыгыртыыр,
Өссө көстө илигиттэн Тариэлы дьон таптыыр:
«Өс буолбакка — үтүө сыһан күүтэр, күн-саар бухатыыр!»

Утарыта иһээччилэр көһүнүлөр ыраахтаан,
Онуоха истэр Тариэл Автандила мунһаахтаан:
«Көрөбүн дуо былыт курдук быыл көтөрүн арбааттан?
Күдэбим, сэниэм эһиннэ кууһар тууспан кутааттан!

Ытык киһим иһэриттэн мин сүтэрдим ыпсымыбын,
Ыкса тийээн көрсүһүөхпүн титирэстии ыксымыбын,
Обонһор тылын кэһэммин олус саата санымыбын —
Олохтоон-сиэрдээн сүбэлээн: оһон дьэ мин хайымыбын?!»

«Тойонгун, — диэтэ Тариэл, — ити курдук ытыктаан
Тускуллаахтык сагарабын, эи хаал манна... Тобуктаан
Тураммын ааттым-көрдөһүүм офоньортон мин бастаан:
Туналбаннаах кыскаар холбуом дии саныбын, сылыктаан!»

Күөх хонуу үөһэ Автандил шатердары тартарда,
Көрбүтү эрэ барытын харахтарын саатырда
Индия саара күн кыһын эмиэ онно хаалларда
Итиэннэ аар кырдыабаска аһабастык хаамтарда.

Тариэлы кытта Придон эмиэ биригэ исиһэр;
Таһаатыттан Тариэлы эндэппэккэ саар билэр —
Атыттан түһэн истинник сүгүрүйэн кэбиһэр,
Аба курдук амарахтык эбэрдэлини көрсүһэр.

Тонхойон турда Тариэл. Саар Ростеван аныгы
Толуу кэрэ буйуттартан көрбөтөбө манныгы —
Кини эттэ уураан ылаат дынг санаатын, кырдыгы:
«Ким эйигин көрө илик — ол билбэтэх сырдыгы!»

Кэрэ киэбин, модун күүһүн кини чахчы сөхпүтэ,
Киил мас курдук быччыгнардын тутан-хабан көрбүтэ,
Саар Придону эбэрдэлээн эмиэ олус үөрбүтэ,
Санаата онтон эмискэ тобо эрэ түспүтэ...

Тариэл эттэ: «Сүрэххэр мин сүрэхпин эбии гын!
Таайдахпына, хараххынан кими эрэ ирдиигин —
Адъас албас, аар баһылык, эи хайгыгыгын бу мийгин:
Автандилтан ордук дьэ ким аан дойдуга баар диигин?»

Санымырыг буолуо — Автандил хааллабай, бэйи, туохха?!
Саманна, аба тойонуом, күөх окко олоруохха,
Көрсүһэ тобо кэлбэтин туһунан толкуйдуохха —
Көрдөһүү баар, ону манна сүбэтин тобулуохха».

Олордулар, сэрнилэрэ төгүрүччү турдулар,
Уолан буйуун харахтара уоттаах таастыг чобулар,

Ону көрбүт киһи бары иирэн өйө буккуллар,
Онтон эппит тыла-өһө муударайдык кутуллар:

«Дьэ маннькка сагам миэнэ тахсыбакка мунгнааччы...
Дьинг дьылбатын Автандилы быһаарыхха лоп-бааччы,
Көрдөһүүбэр кыттар Нестан — сардангана тыгааччы,
Күнүм-ыйым, харангабын халбарыта сырдааччы.

Онон иккиэн ааттаһабыт субу манньк туһунан:
Одохпут дьолун иннигэр охсуспута турунан,
Бэйэтин тууйар эрэи отой умнан да туран,
Бэйи, этиим быһаччытык — уһун кэлсэл куһаған!

Автандил уонна Тинатин таптаһаллар күүстээхтик,
Арыт кини алыс ахтан ытыыр этэ сүрдээхтик,
Тобуктаан туран этэбин: түмүктүөххэ чиэстээхтик —
Тойонуом, кымыскын уоланга холбоон кэбис сирдээхтик!

Этэр тылым бүттэ!» — диэтин сүүһүн сиргэ саайынна,
Ити кэннэ былаатынан кини моонньун баайынна,
Тобуктаан баран санаатын сагарбакка хаайынна,
«Туох буоллабай?!» — диэн дьон бары таабырынны таайынна.

Тобуктаабыт Таризэлтан симитиниэ Ростеван,
Тонгох гынаат тэйэн биэрдэ кэннин диэки чугуннаан
Уонна эттэ: «Үөрүүм миэнэ өлбөөдүйдэ... Тобуктаан
Олус мингин мунчаардабын — тагаралымы ытыктаан.

Кыбыстабын — ким эн тылгын сорунуоҕай булгута?!
Кымыскын өлөр диэтэххинэ — өлөрүөбүм ытата,
Анараттан да илдьиттээ — туолуо этэ барыта:
Автандилтан ордук эри, чуолкай — кыһым булбата!

Саараама, атын күтүүккэ наадыйбаппын букатын!
Сармысса кыһым салайан суохтаппата абатын,
Мин кэхтэбин, кини тыллар — көрбөккүт дуо, дуол атын!
Мэһэй-таһай мин буолбаппын, онгоһуннун дьылбатын!

Кулукка бардын диэтэргин — биэриэм этэ кулукка,
Кулгаахтаан да истибэтэх куйаар ыраах омука...
Тура обус, ыарыллааба буолуо, бука, тобукка —
Туох киһитэ утарсыабын тийдинг маннык уһукка?!»

Ити тылы истэн баран уйадыйбыт бухатыыр
Имигэстик сүгүрүйөн умса түһэн сыппахтыыр,
Хааман кэлэн саар Ростеван хахайыгар чугаһыыр —
Хардары-таары махтансан харах уута тммалыыр.

Оттон Придон Автандилын үөрдэ охсуон сананна
Уонна атын үөһэ түһээт доборугар ыстанна —
Онтон тутан илдэ кэллэ, саппах санаа суйданна,
Ол да буоллар эдэр буйуун син биір толлон дьаахханна.

Утары кэлээт Автандил оргууй түстэ атыттан —
Уол сирэйин былаатынан саба туттар кыбыстан:
Күн дьүһүнэ күрэммитэ ол былаакка суулатан,
Күрээтэр да син кэрэтэ көстөр этэ таһыттан.

Уоскуйбут саар тохтоппута харах уутун ардабын,
Уолан умса түһэ сытан кууһар кини атабын,
Биірдеһэ эттэ: «Дьэ оччо хоодуот, хорсун аатабын
Билигин тобо миигиттэн кыбыстабын, саатабын?!»

Ити кэинэ Автандилы кууһа-кууһа уураата:
«Эн көстөнгүн умулуна миигин сиір уот кутаата!
Хара хаастаах кыыспын кытта — күүтэн күнэ уһаата —
Хахайы холбуу охсуохха бу көрсүһүү утаата!»

Ыраахтаабы харахтарын тонолуппат киниттэн,
Ыга кууһаат эмиз ууруур сирэйинтэн, сүүһүттэн —
Үтүө кыыстыын саарыстыба түһэн биэрдэ үөһэттэн:
Үөрүү ордук күндүтүйэр үгүс эрэй кэиниттэн.

Автандил этэр: «Саар тобо бытаарар курдук туттар?
Антах өссө көһүтэллэр кэрэ Нестан, буйуттар,
Көрдөөхтүк көрсөн күн кыһы дыбарыаскар аһартар,
Көмүс чабыл сыдыайынан уорабайгын сырдаттар!»

Саары кытта үс бухатыр сиэллэрдилэр — эрэттэр
Санааларын ситиһэинэр кэрэлэр да эбиттэр,
Буомнары туораан ааһарга дьобурдара дэгиттэр,
Болотунан киирсиһинигэ бохтор диэни билбэттэр.

Атыттан түһээт Ростеван күн кыһы уруйдаата,
Анарааны харах саатар күлүмүнэн сырдаата,
Утары хааман кэлээтин уоттаабынан уураата,
Онуоха саар, дөйө сыһаат, омуннура хайбаата:

«Оо, көрөбүн түүлгэ эрэ көстөр дыкти ыраны!
«Ол иһин да иирдибиккин күн тэгнээбэ уоланы!
«Ордуккун эн сулустартан, ыйтан, күнтэн дабаны!
«Оруосаны, фиалканы билиммэппин мин аны!»

Күлүмүрдүү чабыллара күн уотунуун хатыһа,
Көрбүттэри харахтары саатырдара алыһа,
Ханна да кини хайыстар — халбаһалы анныһа
Хайаатар да дьон сайыһа хаамсар этэ батыһа.

Кэпсэппэхтэт бары суулан дыбарыаска бардылар,
Кэрэ кыыстан күннээх ый да өлбөөркөйгө дылылар,
«Ол кистэлин таайа сатаан дьон өйдөрүн сыстылар...
Уорабай кэллэ — тэлэччи киэн ааннарын астылар.

Олорор этэ тронугар кыыс сарымысса Тинатин —
Уоттуу кыһыл мантията төлөһнүрэн кэрэтин,
«Сэдэх таастаах короната сиэдэрэйин эбитин,
«Сирэйин сырдык чабыла сирэлийэн дыктитин!

Эбэрдэ тылы Таризэл этэн бастаан суол аста,
Ити кэннэ кыыс баһылык туран кэлэн уураста,
Кизмиспэккэ итии, истинг сэлһэргэһини табыста,
Кинилэртэн уорук иһэ сырдаан өссө тубуста.

Сарымысса: «Тронга олоруг»,— диэтэ бастаан утааба,
«Сатамат,— диэтэ Таризэл,— туоллун айбыт уурааба:
Көмүс трон үөһэ бүгүн олоруохтаах тустааба
«Күнтэн күндү күнүн кытта хахай киэнэ ааттааба!»

Инийэ диэт иккиэн Нестанныын олортулар тронугар,
Ити кэинэ Автандилы — бэлэм турар оннугар:
Бэртэрэ диэн холооно суох орто дойду дьонугар,
Вис, Рамин да тийибэттэрэ бу икки дьон дьолугар.

Сөбүмэр кэрэ кымыс уола бу чугаһа бэрдиттэн
Сүрүбэ тэптэ, сирэйэ кубарыйда симиттэн...
«Тобойуом,— диэтэ аҕата,— кыбыстыма миигиттэн,
Туойаллар дин — дьынгнээх таптал үрдүүр эрэй кэнииттэн!»

Тагара биэрэн олоххут аны өссө көнүөхтүн,
Таарыйбат буоллун эрэй-мунг, үгүс ыччат үөскүөхтүн,
Эйэбит, илгит күн тура эбии чингии үүнүөхтүн,
Эниги эрэ илиигит миигин буорга көмүөхтүн!»

Автандилы ыйан туран саар эттэ сэрнитигэр:
«Аны сааргыт бу баар, дьолгут — Автандил илинитигэр,
Кырдьымы мунга миэхэ хаалла, трон — кини билнитигэр,
Кыгкыйа суох бэринээрин эдэр саар этинитигэр!»

Баар дьон бары тоҥхолдьуйда, сөбүлөһөр сагалаах:
«Баһылык тэпсэр буорунан дьоно буолар баҕалаах —
Саар норуотун, сирин-уотун туругурдар аналлаах,
Саастаахтарын самнарыхтаах, иллээхтэрин — таптыхтаах!»

«Кинини,— диэтэ Таризэл,— эрэл санаа киэргэтэр,
Кэпэбэһин энигини эрэй уота сиэбэтэр!
Тинатин — балтым буолабын! Өрөгөйгө эбэтэр
Тинигирдин өстөөх бииһэ — ыгыраарын!» — диэн этэр.

АРАВИА ЫРААХТААБЫТА АВТАНДИЛ УОННА ТИНАТИН УРУУЛАРЫН ТЭРИЙИНИТЭ

втандил ол күн дынг саардым дыһун киэбин ылбыта,
Аттыгар баара Тариэл — саамай бастыг ыалдыта,
Хаарыан эдэр икки дыахтар күлүмүрдүү тыкпыта —
Халлаан намтаан түөрт күн түһэн мустубукка дылыта...

Ынах, бараан үөрэ бөбө кэмэ суох кэрдилиннэ,
Ырай дойду аһа-үөлэ сиэрэ суох сиэнилиннэ,
Кылааттаах сундуук хаппаба ахса суох тиэрилиннэ,
Кырдыга, сыччах бэлэххэ кыама суох бэрилиннэ.

Чабылыһан, дьэрэлийэн бэрдизэн ас-үөл иһитэ:
Чааскы — яхонт, кубок — рубин, ойуу-оһуор дыктитэ,
Ол урууну уустаан туойбут орто дойду киһитэ
Улуу байбал угуорунан, оо, аатырыах да этэ!

Арфа, кимвал тыастарынан музыканнар күүрдэллэр,
Алмаас, рубин, кыһыл көмүс бугуллара үллэллэр,
Түһүлгэбэ арыгыны үрүйэлини сүүрдэллэр,
Түүнүн-күнүн төгүрүтэ көрүлүүллэр-күлэллэр.

Оннообор соххор, доболог хараммыта балайда,
Оттон чөмчүүк бөбө тохтон сиргэ бөхтүү халыйда,
Таһаһы уонна көмүһү дыон таһаһыны сылайда,
Тариэл, түнгүр аатыран, үс күн көрү салайда.

Тариэлга биир күн маннык диэн Ростеван саар эттэ:
«Талба Нестан барахсаныг күн сьдыайын кэриэтэ,
Ааттаах саар диэн эн буолабын, кыыс — сарымысса кэрэтэ,
Атаххыт суолун ытарба гынан кэтиэх баар этэ!

Эйгининини тэн үрдүккэ олорорбут дуол эрдэ!» —
Инньэ диэтин троннарын арыый үөһэ үттөрдө,
Буобуллаан алын үктэлгэ атыттары түһөрдө,
Булгуиньах саба бэлэби Тариэлга саар биэрдэ.

Обонньор дьону күндүлүүр, уруу сиэрин кэспэккэ,
Ооньуур-күлэр, сөһөргөһөр, саарбын-эгин дэммэккэ,
Үллөрдэ бэлэх бөбөтүн, кэччэнэри билбэккэ,
Үөрөр-көтөр Нурадин саар, Автандилтан тэйбэккэ.

Саар Нестаны, Тариэлы алыстык хадабалыыр,
Саамай сүдү кылааттарын хаппахтарын асталыыр —
Күтүөт биитэр кийиит курдук кинилэри маанылыыр,
Күндү таастаах коронанан, порфиранан маньыалыыр.

Биэрдэ кини дьоллоохторго, холобур, манныктары:
Биир тыһыынча онгоһугу — умайар уоттаахтары,
Биир тыһыынча чөмчүүктэри — сымыт саба таастары,
Биир тыһыынча хагыл сэлиик хайа саба аттары.

Уон бодунуос — Придон саарга, толору чөмчүүк таастаах,
Уон сэлиик эмиз киниэхэ — миинэн барар ыгыырдаах...
Бокулуон уурар Тариэл улуу махтал тыллардаах —
Буолунай истэр дабаны өйдөөх уран сангалаах.

Уруу буолта биир ый ааста — ооньуу, көр-нар уоскуйбат,
Оттон ас-үөл амтаннааба, уохтаах утах уосхайбат,
Уоттаах тааһы ким да оччо улаханга холуйбат —
Ону хаардым кэһэ сылдьан отой сөхпөт, хомуйбат!

Санаа-оноо улам баттаан Тариэлы эрийэр,
Саарга маннык эт диэн биэрдэ Автандилын эрчийэр:
«Улахан махтал — эн таскар киһи үөрэн мичийэр,
Ол эрэри мин дойдубар өстөөх үөрэ мэччийэр.

Ону мээне дьаарбаппакка суох онгорор сөп буолоу,
Оттон олус ночоотуруум — ол эйгин хомотуо,
Кэбис, бара охсуунукпун — өстөөх баайбын хоротуо,
Кэлэ-бара сылдыллыаба — билсии манан бүтүө дуо?!»

«Өрүүтүн,— диэн саар илдьиттиир,— айбыт бииргэ
сылдыстын!

Өйүг-санаан кыайы-хотуу өттүн диэки тардыстын,
Сэрийтин кытта Автандил эйгинниин барыстын —
Ситэри сылдьан эн дойдуг өстөөхтөрүн кыдыстын!»

Харданы истээт Тариэл эттэ: «Отой тут өйгүн —
Халы-мааргы тыллаһаргын хайдах бэйэң сөхпөккүн?!
Ама ыйгын булаат сонно күрүүн үһүө, чабыл күн?!»
Автандил эттэ: «Халтайга харбатабын күлүккүн?!»

Мичик гынан бэйэң күлүүн: «Күүппэтэхпин онордо —
Миигиттэн кини ойбуун сылаас хооньун ордордо.
Айбыт,— диэбин,— тиксэримэ аны маннык добордо!»
Ама, хайдах хаалларыаный, отоойкобо олордо?!»

Оруоса уонун күллэрэн курустаал тийһин ыһа,
Онуоха эттэ Тариэл: «Сордонуохпут ахтыһа —
Буоллун, барыах эмиэ бииргэ өстөөхтөрдүүн аахсыһа!»
Буйуттарын ыгыртаата саар Автандил куолаһа.

Аравия саамай талы хоодуоттарын муспуттар,
Абыс уонча тыһыынчаба чугаһыыр дьон буолбуттар
Уонна ыстаал куйахтаахтар бары аттар, буйуттар —
Обонньор ытаан сүһүөбэр арымча да уйуттар.

Абас-балыс курдуктара икки кэрэ кыргыттар,
Аны хайа-хайалара ытаан санна ыгыстар,
Куустуһан баран түөскэ түөс, оттон моойго моой сыстар —
Кулуттара, ону көрөн, сүрэхтэрэ ытыстар.

Оруосабай уостарынан уураһаллар, ытыллар —
Олох биэрэн кинилэри үөһэ күүстэр тыннымыллар
Уонна маннык көрсүһэргэ-арахсарга анымыллар,
Ол кэнниттэн олохторун соһуччутук былдымыллар.

Халлаан үеһэ Ыйдаах Чолбон иккиэн бииргэ тахсаллар,
Харагаба сардананан эмиэ бииргэ тыгаллар,
Күн табыстар эрэ син биир иккиэн сүтэн хаалаллар —
Көрүөхтэрин бабалаахтар хайа үөһэ ытталлар...

«Көрсүспэтэх ордук эбит, — Нестан иннэе диэн эттэ, —
Күдэх эстиэр диэри манньк мин сордонуом суох этэ,
Биллэрэ тураар бэйэбин, суругунан кэпсэтэ,
Билигин буһуом ахтылбан төлөнүгэр кэрэтэ!»

«Аламай күнүм! — Тинатин наһаа ытаан бопторор, —
Аан дойдуга эн курдуктуун арахсыһы баара сор!
Төһө ытаан мунганабын — соччо өрдүк эн олор!
Төрүт өлүүм диэн аатталбын күн тагарам толордор!»

Тинэбэр үүннэ арахсым — күнүүн кытта хараарда,
Тинатин көрө сайыһан туймаарыа далбаарда,
Оттон Нестан — ырааттабын аайы эбии мунчаарда...
Ону туойуох уран тыл суох, этиэх айах диэн баар да!

Саар ытаан үөһэ тыын да тыын, тахса сыста өйүттэн,
Саккырымр сылаас үрүйэ киэнг харахтаах көңүстөн —
Таһыччы туох да хаалбата били үөрбүт дьүһүнтөн!
Тариэл эмиэ санааргыр... Ыара икки өттүттэн.

Саар киини кууһа-кууһа ахса суохтук уураата:
«Санаам өстө — соро-муҥа сүүс сүүрбэтэ улаата,
Энигинниин арахсартан тыным-быарым кылгаата,
Эриэккэс кэрэ дьүһүнгүт дьон сүрөбин аймаата!»

Син бүтэниэр күн Тариэл атын үөһэ олордо,
Сэрин ытаан, харах уута сир хотоолун толордо:
«Тардыһан көрөөт, — дэһэллэр, — күн эйиэхэ хоттордо!»
Тариэл этэр: «Тапталгыт миигин ньыгыл онордо!»

ТАРИЭЛ УОННА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН УРУУЛАРА

стөөх Рамаз эмиэ кииртин кэлээтин урусхаллаан —
Ус буйуну көрүстүлөр үлүскэнник айхаллаан!
Эрэйи көрөн, санаарбаан өлбүт этэ Парсадан,
Эмээхсин мугнаах дьоло диэн — тымнаах кэллэ
күн Нестан...

Тариэллаах ыралара толору туолла адьас:
Талы дьинэ-уот, таптал-бочуот, талба-мааны ас-танас,
Кинилэргэ онно эбии — сэттэ трон аһаҕас!
Ким эрэйи туораабатах, ол — дьоло да быһаҕас.

Иккиэн тронга олордулар, күннүү сырдык курдуктар,
Эчи, дыкти кэрэлэрэ кимнээбэр да ордуктар!
Туох баар бары күлүүс тылын, кылааттары туппуттар,
«Тойон саарбыт!» — дии кулуттар үгэ-сүктэ турбуттар.

Араас тыастаах литаврдар, турбалар оонньоотулар,
Авандил, Придон иккини троннарга олортулар,
Унгуохтарын-арбастарын араастаан холоотулар,
Ол да буоллар кинилэргэ тэгинээби булбатылар.

Аны манна алдырхайдаах урууну онгордулар —
Ас-үөл бөбө! Арыгыны устар уулуу куттулар,
Уруу дьоно бары тэгник манья бәрдин туттулар,
Умнаһыттар өлүүлэрин эрэ туора уурдулар.

Автандиллаах Придон тула мэлдьи буйун дьон мустар,
«Абыраллаах атастаргыт!» — махтаналлар индустар,
Туох дииллэрин толорорго түргэннэрэ олустар,
Тоҕо-хоро сэлэһингэ, көргө-нарга күн устар.

Индия саара Асмапка, бэринилээх киһиэхэ,
Эттэ: «Хайа да кымыс, ийэ тийиэ суоҕа эйиэхэ!
Бэйэтэ туспа сэттэ сир бас бэринэр биһиэхэ —
Бэлэхтибин онтон бириин: сарымысса буол киһиэхэ!»

Саарыстыбанг сирин, дьонун муударайдык эн салай,
Санааҥ хоту кэргэн тахсан төрөө-ууһаа, кыабыр, бай!»
Атабын уураан ылаатын: «Туох алдьархай манньатай! —
Асмап этэр,— чабар кымыскын талбыккынан тут, дыһай!»

Үс бырааттыы бухатыырдар хас да суукка устата
Үөрө-көтө көрүлүүллэр... Таризэл саар манньата:
Ааттаах аттар, көмүс, чөмчүүк — барҕа этэ барыта!
Автандил улам ол эрэн уостан барда сагата...

Таризэл таайда: «Доборуом, ахтыбыккынан да кымыскын —
Таңараҥ сэттэ эрэйгэр эбэн эрэр ахсыскын,
Үгүс түүн ытаан сордоно илиттэбинг сыттыккын!
Үөрүүбүттэн, дылҕам, эмиэ кээртээри гыммыккын...»

Онтон аны Придон этэр: «Мин эмиэ аттанабын,
Уһаатым, дойдум айгыраан хаалыа диэн куттанабын,
Оттон, убаай, ыгырдыҥ да — көмөбө ыстанабын,
Олус диэн бары үтүөбөр эйиэхэ махтанабын!»

«Дойдугар үргүөр кирибэтин курдук баран көр, хайын! —
Доборугар көңүллээтэ.— Булгу биллээр бу сайын!
Эдэр кэргэн Автандилын — ыйа күүтэр хахайын...
Эһигинэ суох мин хайдах үөрүөхпүнүй — пахайын!»

Онтон эттэ Автандилга: «Күндү түүлээх таңастар,
Уоттаах таастан киэргэллэрдээх көһүйэлэр, хомуостар —

Аба кынынг ошоньорго маны тиердээр! Кытаат, бар!»
Автандил эттэ: «Сүрэбим умайыба ахтарбар!»

Тунал Нестан Тинатинга накыйкаалаах сон ытта —
Тугун бэрдэй, хайа эрэ бэйэлээби сылытта!
Ол бэлэххэ ону кытта уоттаах тааны кыбытта,
Оттой түүн да онтуката күн курдук сырды сытта.

Арахсыһы үс саардары кутаа уокка бырахта,
Автандил наһаа санаарбаан атын миннен арахта,
«Хараастыам, — диир Тариэлга, — эйгин мэлдьи ахта!»
Харах уута ардах буолан түһэрэ хойут ахта.

Автандиллаах Придон бииргэ аргыстаһан истилэр,
Алыс ыраах барбатылар — арахсарга тийдилэр:
Ааттаах-суоллаах эр бэртэрэ-санааларын ситтилэр!
Аравия дойдутугар Автандил тийэн кэлэр.

Арабтар көрсө тахсаннар дьон хонууну толордо,
Автандил ахтар күнүнээн көрсөн бааһын оһордо,
Аналлаах көмүс тронугар үөрө-көтө олоордо —
Айбыт, аны кирилэргэ анаама мугна-сордо!

Үс саар бэйэ-бэйэлэрин күүстээхтик таптаһаллар,
Үөрө-көтө, ооньуу-күлэ мэлдьитин сылдыһаллар,
Өрүү баайы, сире-уоту, күүстэрин хагталлар,
Өрө турбут өстөөхтөрүн умсаран ытаталлар.

Ордук-хоһу көрбөккөлөр дьону тэнгэ туттулар,
Огдооболор, тулаайахтар олохторун буллулар,
Албын, дьайдаах санаалаахтар айымыларын сууйдулар,
Аччык бөрө, хоргус бараан бииргэ аһыыр буоллулар...

ТҮМҮК

стуоруйам манан бүттэ, түүл-бит курдук түргэнэ...
Ол дьон олон ааспыттар, күн сириттэн күрэнэ —
Олох уһун дингизтэ?! Дьингэр — биир чыпчылбан түгэнэ,
Ону туойдум месхи, аатым — Руставели диэн миэнэ.

Илин, арбаа дойдулары уостуганнаан туттааччы,
Иллээхтэргэ махтанааччы, өстөөхтөргө суоһааччы,
Улуу Давид саарга анаан, хоһоонунан айааччы —
Умайан туран бу маны мин суруйдум, аабааччы!

Аны хата Давид саары туойдарбын дии санаатым...
Атын саардар олохторун мин аатырда хайбаатым,
Ол туһунан сэһэн булан кэпсиин-ипсиин сатаатым
Уонна, төһө кыайарбынан, хоһоон гынан саатаатым!

Орто дойду олобугар эрэниэххэ түктэри —
Онтун көрүүх ыккардыгар төлө мөҥүү түгүнэри,
Аймылаах сир киһитигэр дьылба ньуура иигэри,
Арай дууһан үөһээ диэки көтө турдар ситэри...

Амираны хоһуйбута бэргэн Мосе Хонели,
Ааттаах Абдул-Мессияны — уран тыллаах Шавтели,
Талба-талым Диларгеты — сындааһыннаах Тмогвели,
Таризлы ыты-ыты туойдум мин — Руставели...

ТЫЛБААСЧЫТТАН

Албан ааттаах генийдэринэн сирэйдээн элбэх омуктары чоңчу тааймахха сөп, ол курдук Данте аатын иһиттибит да — Италия диэхпит, Шекспир диэтэхтэринэ сонно Англияны саныхпыт, Пушкин диэтибит да ким баҕарар Россияны өйдүү түһүө, эмнэ ол курдук Руставели уонна Грузия ааттара бэйэ-бэйэлэриттэн арахсыахтара суоҕа.

Поэма киириитигэр сюжета Персияттан тиксибит сэхэн дэнэргынан бараан, билингги Иран (урукку Персия) ученайдара, сюжетын хаһыаттарга бэчээттээн туран ыйыталаһа, тоқкоолоһо сатаабыттара да, итиннэхэ чугасаһар да ис хоһоонноох сэхэни-үһүйэни булбатахтара. Билиги үөрөхтөөхтөрбит этиилэринэн, поэма ис хоһоонунан оччотооҕу Персия олоҕор хайдах да сытыар сатамат эбит — дыахтары кини быһымытынан үрдүктүк тутуу оччотооҕуга Грузияҕа эрэ баара дэһэллэр. Онон атын дойдулар бу поэмаҕа хаһа-дурда эрэ курдук туттуллубуттар, дынг иһэ барыта Грузия олоҕо, кини норуотун культурата, өйө-санаата эбит, ол да иһин бэйэтин дойдутугар ити айымныы боростуой киһититтэн ыраахтаабытыгар тийэ диригиник инэн хаалбыт, кини бэргэн тыллара сибилигнэ диэри, өс хоһоонун кэриэтэ, уос номоҕор сылдьаллар, эйэ уонна дьол иһин охсуһуу туттар орудиятынан буолаллар. Бытырын Грузия Советской социалистической республикатын уонна кини Коммунистической партиятын 60 сыла туолуутугар Тбилисигэ буолбут үөрүүлэх мунньахха Л. И. Брежнев: «Тиигир таңастаах бухатыртан» бэйэтин этиитигэр кыбышыта: «Великий Руставели более восьми веков назад сказал:

Не гордитесь, люди, силой! Бросьте глупую забаву!...

Ведь довольно малой искры, чтоб большую сжечь дубраву!

Хорошо бы прислушаться к этому мудрому призыву, последовать ему людям во всех странах, на всех континентах сегодня, когда уже виден порог третьего тысячелетия нашей эры!»

Поэма оригинала билиги үйэбитигэр тийэн кэлбэтэх эрэри, билигин кини сүүс биэс уонча куошпуйата баар, онно сымча-халты да устуу, араас эбии-сабыы да элбэх дииллэр, онон кини дьиннээх текстин булуу — биэр улахан научнай проблема: ити куошпуйалартан атын илии суруйбутун ырыгалаан ылбаан кэбиһэххэ наада, бу үлэ билигин даҕаны ситэ чөмчөтүллэ илик. Куошпуйалааччылар ардыгар көтүтэн да кэбиһэллэр абит быһымылаах — кэли кыайан-хотон Аравияҕа эргиллибиттэрин кэниэ Шермадин туһунан биэр да тыл этиллибэт: Руставели кинини умнуох туһа суох. Оттон Индияҕа өстөөхтөр «мэччийэллэр» диян Таризэл, Автандил уонна Придон Аравиятан 80 тыһыынча киһилээх армияны илдьэ кэллэр да, каноническай текст быһытынан аабыллар, юбилейнай сыллаабы нууччалыы подстрочнай тылбааска ол кэлэн хайаабыттарын туһунан эмиэ ахтыллыбат. Сорох куошпуйаларга баарынан, кыһын ахтан санаарҕаан уонна кырдьан Парсадан саар өлбүт, онтон хатаайдар эмиэ тобо аанчаан кирибиттэр диян уһундук кэпсэнэр гынан баран, ону Руставели тыла-оһэ буолбатах дииллэр. Онон сахалыы тылбааска ситимин сүтэrimээри ол туһунан түөрт строка эрэ киллэрилиннэ.

Грузинныы тылынан поэма биірдиі строката уон алталыы сүһүөхтээх, строфатын түөртүү строката дирин уонна чуолкай биір рифмалаах. Холобура:

Нахес уцхо момке вниме джда мтирали цқлиса нирса,

Шави цхени садавита ква ломса да вита гмирса...

Итиннэ өссө «садавита» уонна «ломса да вита» диян строка иһиннээҕи наһаа үчүгэй рифма баар. Онон форматын тутуһан тылбаастыргга бу олус ыарахан поэманын аатырар, ол да иһин Европа сорох омуктарын тылларыгар кинини прозанын тылбаастаталаан сылдыбыттара. Бу кэники 50—60 сыллар истэригэр кини аан дойду сүрүн тылларыгар барыларыгар тылбаастанна, оттон Советскай Союз үгүс норуоттара поэманы бэйэлэрин тылларынан хаан-уруу айымньыларын курдук ааҕаллар. Казах тылыгар Хамза Абдуллин 25 сыл устата тылбаастаабыта, оттон киргизтин хайдах тылбаастаабытын туһунан Алыкул Осмонов маньык диян суруйбута: «Мин поэма тылбааһын 1937 сыл ыам ыйыгтан саҕалаабытым. Таптыр кыһым Айдай Джигиталиеваны кытта кыһырысыбыһын оччотооҕуга ыараханнык ылынан санааргыы сылдыр кэмим этэ. Кыһырысыбыт төрүөтүн билингэ диири сатаан өйдөөбөһүн, «бу муну хоһоонунан саба баттыхтаахпын, бэйэм кыахпын үлөҕө көрдөрүөхтээхпин!» — диян андабайбытым уонна харыһа суох кириситим. Арахсыбакка үлэ-лээбитим, үксүгэр сарсыардаанга диири олорорум. Ааҕабын, тылбаастымын, сөҕөбүн, үөрөбүн! Уонна — аан дойдуга саамай дьоллоох киһи мин буолуом дии санымын...» Ити тылбааһы киргиз норуота бэйэтин айымньытын курдук ылыммыта — тылбаас Кир-

гизияда тусна кинигэнэн биэс төгүл тахсыбыта, бэһис тахсытытын сүүрбэ тыһыынчалаах тиграһа икки ый иһигэр атылланан бүтүтэ. Поэма нууччалыты толору биэс төгүл тылбаастаммыта, олору онорбуттара — К. Бальмонт, Г. Цагарели, П. Петренко, Ш. Нупубидзе уонна Н. Заболоцкай. Ити тылбаастартан миэхэ, Петренко кээниттэн уратылары, барылары бааллар.

Поэма сахалымы бу аан бастагы тахсытыта. Ону дэ мин тоҕо онордум?

Таах турар мээчик, төһө да сүүрүүн-көгүүн баҕарбытын иһин, хамсаабат баҕайыта — төкүнүтэр туһугар кинини охсуохха эбэтэр тэбиэххэ наада. Син ол кэриэтэ сорох үлэҕэ, холобур тылбааска, тастан «тэбилик» наада. 1960 дуу, 1961 дуу сыллаахха биридэ Иван Гоголев Шекспир сүүс сонеттарын тылбаастаан көр эрэ диэбитэ, онно мин: сөп, тылбаастыабым, — диэбэтэҕим, таах кулгаабым уһугунаан истэн кэбиспитим, аахпатах буоламмын: оо, сүүс сонет — тугун элбэҕэй, доҕоор! — диин сөхпүтүм. Онтум кэлин, тылбаастаары гыммытым, өссө 154 буолан соһушута! Онтон 1966 сыл сагатыгар эмиэ Якутскайга, Суруйааччылар союзтарын дьэстигэр, Николай Габышев уонна Леонид Попов буоланнар — аны Руставели поэматын тылбаастырыга холон диин турдулар. Кэмэийин, рифматын тутуспакка, саха олонхотун курдук көнүлүк оноруохха дииллэр, аатын сахалыты тылбааһын була сатыыллар: баабыр тириитэ таҕастаах баатыр дииххэ дуу, тиигир тириитэ нээдбилиэх боотур дииххэ дуу... Отчотообуга бокуйдаах дьон көрүлүү олодоххут эбэт дии санаабытын гынан баран, сотору соҕус буолаат Руставели юбилейин түрүлүүнэ оргуйан барда, онно били доҕотторум эһиттэрин уонна ити поэманы оҕо эрдэхпинэ уруһуйдаан көрө-көрө умсугуйа аахпыһын ойдоон кэлээт, хат аадаммын кушун-сүрбүн хаһан да соллүбөт гына хам туттарбытым уонна тылбаастаан киирэн барбытым. Ити уон алта сыл анараа өттүгэр этэ... Урут онорбут үгүс тылбаастарынааҕар барыларьттан дэ бу мантым наһаа салыннарда: строкалар саҕаланар доҕооннорун дьүөрэлэһиннэрэн аллитерациялааһыны таһынан (ону, ардыгар, инники рифма диин ааттыллар) уонна ортотугар цезуралаах (тохтобуллаах, сынньатыылаах) уоп биэс сүһүөхтээх кэмэий таһынан, түөрт строкаҕа сөптөөх биер рифманы булуу сырабын-сылбабын ылда. Ити ыраахаттарынан поэмам барахсап кининэн дьарыктаммат да кэммэр өйбүттэн-санаабыттан арааһака ыар баттык буолан күммүн-ыйбын күлүктээн сырытта, атын туохха эмэ аралдьыйарбын сөбүлээбэт этэ. Оттон тылбаастаары гынааһына наһаа салларым, сэрингэ ыңырыллыбыт киһи курдук дэттийэ, көрүлүү-көччүйэ түһэн баран дэ биридэ киирсэрин. Ырааһака салгы үлэтирбэр Суруйааччылар союзтарын бырабылманньатыттан (онно дүүллэһэн баран кытаат диин дэбдэтэн биэрбиттэрэ), доҕотторум, ааҕааччыларым үтүө тыларыттан ура-

ты «Хотугу судус» сурунаал тылбааһы бүтүннүү таһаараң миэхэ бары өтгүнэн улаханньык көмөлөстө. Литератураны үчүгэйдик өйдүүр, кини суолтатын билэр дьоннор элбэхтэр. Сағалаан иһэн мунааран хаалдараары сырыттаһына, Үөһээ Бүлүү оройуоннаабы хайматын өччотообу редактора В. П. Никитин бэйэтэ үлэлиир кэмигэр төһөнү огоробун да барытын хайыакка бэчээттээн испиттээбэ, оһон миэхэ өй-санаа өтгүнэн сүдү өйөбүлү огорбута. Итиччэ өр кэмгэ быктарбакка бүтэйдии сордоһо сылдыбыт буоллар, ааҕааччы сөбүлүүр сағатын истибэтэҕим буоллар — салгыны ыбакка хабахха хаайылла сылдьан тылбаас буомтуйбут, тыһабыра ығыллан хайы-сахха тууйуллубут буолдо этэ...

Аһы туран билигин саха бары нууччалымы билэр, оһон нууччалымыттан сахалымы тылбаас наадата суох буолла диэччилэр буоллар. Өскө норуот тыла улуу өрүс курдук кизик, дэлэгэй буоллаҕына, кинини толорон, байытан биэрэн иһээччи араас үрэхтэртэн биир бастыһнарынан тылбаас буолуохтаах, аһын омук тыдыттан тылбаастаабат тылы өлөр-бьстар, сымэлийэр суолга турбут тыһынан ааҕыахха сөп. Өскө Уваровскай ахтыһыларын аахсыбатахха, биһиги суругунан литературабыт М. Ю. Лермонтов «Демоньыттан» А. Е. Қудаковскай — Өскөкүлээх Өлөксөй «Абааһы андаҕара» диэн тылбааһынан сағаламмыта, оһон мин өссө тылбааһы литературабыт төрөөбүт ийэтин курдук көрүөхпүн бағарабын, ону баара ол ийэбит мунһаабы биһиги кэлигини дьылларга аанһа ахсарбат курдук буолан бардыбыт. Саха суруйааччыларын мунһахтарыгар нууччалымыттан сахалымы тылбаас кыратык да ахтыллан ааспата хомолтолоох. Оттон тылбааһы ааҕааччылар, кини наадалаах диэччилэр суох буолбатахтар. Лев Толстой «Сэри уонна эйэ» диэн романын Аһма Аччыҕыа тылбаастаабытын ааған баран — төрөөбүт тылбыт баай, имигэс да буолар эбит диэн үгүс дьоннор сөвөллөр, кинилэр бары нууччалымы бэркэ билэр буолуохтаахтар. Өссө аһын омук тылларын төһөнөн элбэхтик уонна үчүгэйдик билэһин дағаны, тэһгизэн көрөр кыахтананһын төрөөбүт тылдын сөччонон ордук сыаналығын, сөччонон минһыгэстик салымын дикһин бағарабын. Аһма Аччыҕыи ити тылбааһа тахсыта биһиги литературабытыгар сүдү событие буолбутун билигин ким да мэлдьэһэр кыаға суох.

Сорохтор поэма аатын тылбааһын дьин сахалымы огорон «Баабыр тириитэ таһаастаах баатыр» диэххэ диэччилэр. Поэма грузинны «Вепхисткаосани» диэн ааттанар, «вепхи» диэн Руставели сағана барс кыылы — ол аата леопарды — этэллэр эбит, оһон өссө сорох тылбаасчыттар, холобура Константин Бальмонт тылбааһын бастаагы таһаарымыгар, поэматы «Носийий барсову шкуру» диэбит. Оттон билигини грузиннар вепхи диэн тиигири ааттыыр буолбуттар. Итинтэн көстөрүһэн, баабыр буолуохтааҕар тиигир да дирибит дьиниһэн чуолкайа суох, ол эрэри грузиннар уонна

нууччалар, ону тэнгэ атын да омуктар тылбаастарын тутуһан тингир дширбитигэр тийэбит. Оттон баабыр диең кимий-тугуй? Баабыр диең тингир биһини ууһа буолан баран, киниттэн элбэх уратылардаах кыыл урут бу Сибииргэ үөскээн сылдыбыт, бэл ол элбэҥи иһин Иркутскай куорат быллыргы гербэтигэр уруһуйдамыта, ол гынан баран билигин ханна да суох — икки атахтаах эһэн кэбиһэн, ойууга эрэ хаалбыт. Онон баабыр диеһэххэ өссө улаханлык алдаһа эһибит. Оттон бухатыр диең нуучча тыла буолбатах, «баатыр, боотур, багатур» диең бары биһир силлестээх тюркскэй тыллар, күүстээх буойун, герой диең суолталаахтар. Итиллэртэн биһиги олонхобутугар да тутта үөрэммиштитинэн, онон үгүстүк истэн кулгаахпытын манньыһыһытыннан бухатыр диең тылбыт ааһааччыга ордук чугас буолуохтаах. Аны билигич «тириһтэ таһастаах» дуу эбэтэр аһардас «таһастаах» дуу диир туһунан... Холобургта табаны ыһааһың: таба «тириһтэ таһастаах» диең кими ааттааһа сөбүт? Түүтэ суох сары таһастаах киһини. Оттон түүллээх таба санһыйахтаах, бэргэһэлээх, этэрбэстээх киһини туох да эһилитэ-бугулута суох, курдатты «таба таһастаах» киһи диибит. Оттон Руставели поэматыгар Тарил тингир түүллээх тириһтинэн сон, бэргэһэ тиктэрэн кэтэ сылдыр, ол иһин поэма аатын уһанһаакка-кэҥэһаакка, уустугурда сатаабакка быһаччы мин итинник тылбаастаатым.

Аата эрэ буолуо дуо, поэма бүтүннүүтэ бу тылбаастааһар тусна принцибинэн атыннык уонна төһө эмэ ордуктук иккиһин, баһар үсүһүн даһаны тылбаастаһыар сөптөөх. Атын-атын кэрдиһс кэмнэ атын-атын киһи биһир текстэн букатын тус-тусна тылбааһы онорон таһаарар баһайыта, оноһоһор подстрочнай да тылбаас уларыһыар сөптөөх. Оттон оригинала буоллаһына, ити Руставели улуу айымһытын курдук, үйэлэр тухары кубулуйбакка бэйэтин норуотугар ойдоһо туруоһа. Поэматтан ылан көрүөһүң биһир аатырбыт строкатын нууччалы подстрочнай (ис хоһоонун эрэ биһэр) тылбааһың:

«Лучше славная смерть, чем постыдная (позорная) жизнь!»
Итини нууччалы манһык тылбаастааһыттара:

«Лучше смерть, но смерть со славой, чем в постыдной жизни жить».

(К. Бальмонт)

«Лучше гибель, но со славой, чем бесславных дней позор».

(Г. Цагарели)

«Недостойной жизни лучше достославная кончина».

(Ш. Нуцубидзе)

«Лучше славная кончина, чем постыдное спасенье».

(Н. Заболоцкай)

«Жизнь позорная нужна ли? Смерть со славой предпочти!» (Бу хайаларын тылбааһын билбэһин, П. Петренко кыэнэ эбитэ дуу...)

Дэ мантан да кестөр — итиншик чуолкай строканы араас кэм-нэ араас дьоннор араастык тылбаастыыллара! Сахалыы итини мин:

«Элэккэ сылдыях кэриэтин, албан ааттаах өлүү — чирэ!» — диэбитим да, атын киһи букатын тусна этэн таһаарыар сөн.

Бүтэрэн баран мин, кырдыга, чэпчээтим даҕаны, атын өттүтэн ыллахха — мунчаарбыт да курдукпун: уон алта сыл устата аттыбар мэдди айдаан бөҕө буолара — болоттор куйахтары быһыта кэрдэн уот сардыргыра, бэйэ-бэйэлэрин сүтэрсэн ытаан-соһоон энэлиһэллэрэ, онтон булсан баран өрөгөйдөөбүт улуу таптал үөрүүтэ-көтүүтэ ньиргийэрэ... Үтүөкөн түүлү түһүү сытан уһуктубут курдук, билигин барыта чуумпура түстэ — арай бэркэ билэр тыаһым-ууһум, сангам-ингэм кулгаахпар ханна эрэ ыраах куугунаан иһэн симэлийэн хааларга дылы гынар... Аны мин доҕотторум — күн сириҥ күлүмэх күүстээх бухатыырдар, орто дойду уоттаах кэрэмэс кыргыттар — минигиттэн букатын араҕыстылар. Эмискэ элэс гынан хаалбыт курдуктар, Руставели эшитигэр дылы — олох диэн «биир чыпчылдан түгэнэ...» Аны саҥа ханнык доҕоттору буларбыһый?!

СЕМЕН РУФОВ.

Б Ы Ы А А Р Ы Ы Л А Р

- Абдул-Мессия** — Шавтели диэни көр.
- Агат** — араас өгнөөх минерал, күндү таас быһыытынан кизгэлгэ туттуллар. Манна үксүгэр хара агат быһыытынан суруллар.
- Аксамит** — (гректини — алта саптаах диэн) былыргы күндү, бөҕө баархат.
- Амирин** — Хонели диэни көр.
- Амирбар** — былыргы Индияҕа үрдүкү байманнай баһылык.
- Арфа, кимвал, литавр** — музыкальной инструменнар ааттара.
- Аспироз** — Венера (Чолбон) планета, оччотооҕу кэм итэбэлини кини таптал сулуһунан ааттанара.
- Везир** — ыраахтааҕыга чугас турар үрдүкү тойон, министр.
- Вис, Рамин** — Гургани диэн XI үйэтээҕи Иран поэтын «Висуонна Рамин» поэматын геройдара. Таптал туһунан ити поэма «Висрамини» диэн ааттанан грузинныы икки төгүл — XII, XVII үйэлэргэ — тылбаастаммыта.
- Гулашаро** — Руставели өйүттэн булан суруйбут куората, муора кытытыгар турар аты-эргин киинэ.
- Давид** — Давид Сослани, Грузияҕа ыраахтааҕылаабыт багратионнар династияларын осетиннааҕы салаатын удьуора, Тамар сарымсаа иккис кэргэнэ (ырааҕынан аймаҕа).
- Диларгет** — былыргы поэма геройа, Тмогвели диэни көр.
- Дивнос, Динос** — Эзрос диэни көр.
- Дэвтэр** — остуоруйаҕа кэпсэһэр абааһы кэриэтэ сүүнэ улахан дьоннор.
- Зуал** — Сатурн планета, издээн, мунчаары сулуһа.
- Каджетти** — Руставели өйүттэн булан суруйбут дойдута уонна ол киин куората. Куораты эргийэр таас эркин үс боруота ааннаах. Куорат ортотугар турар туруук таас хайаны кистэ-

- дэг ааннаах кириэшпэс гыммыттар, Нестан-Дареджани онно хаайа сынштытарын үс бухатырдар босхолуулар.
- Каджилар** — Каджети олохтоохторо, остуорууя антаах дьонноро.
- Марих** — Марс планета, сэрии (кыргыс) сулуһа.
- Месхи** (эбэтэр — месх) — Месхети дьэн Грузия собуруу өттү-нээфи сир олохтооҕо.
- Миджнур** — иримтийнэр дьэри таптаабыт кинини арабтар меджнун дииллэр, ол тыл грузинныы сагарыллыгыта.
- Мульгазанзар** — Руставели өйүттэн булан ааттаабыт куората, Нурадин-Придон дьобус саарыстыбатын киниэ.
- Муштар** — Юпитер планета, суут-сокуон сулуһа.
- Навроз** — мусульманнарға — сааскы бырааһынныык, өссө үгүс-тэригэр — саға дьыл.
- Отарид** — Меркурий планета, билии-көрүү сулуһа.
- Платон** — былыргы Греция философба.
- Рубин** — кыһыл өнгөөх күндү минерал.
- Тамар** (билигин, сороҕор, Тамара дьэн суруйаллар) — 1184—1207 сылларға Грузия сарыссата. Азата Георгий III ыраахтааҕы (1184 с. өлбүтэ) өссө тыннааҕар 1178 с. кинини тронна олондон дойдуларын иккиэн салайбыттара. Тамар сарыыса сағана былыргы Грузия государство быһыытынан сайдытын саамай өрөгөйө этэ.
- Тмогвели** — Грузия XII үйэтээфи поэта, билиги үйэбитигэр тийэн кэлбэтэх «Диларгетинани» поэма автора.
- Турач** — хабдыга маарынныыр мас көтөрө.
- Хатаайдар** — Китай хотугу өттүгэр олорбут биистэр.
- Хонели** — Грузия XII үйэтээфи суруйааччыта. «Амирап-Дареджаниани» дьэн героической кэпсээннэр кинигэлэрин суруйан хаалларбыта биллэр.
- Шавтели** — Грузия XII үйэтээфи поэта, кини «Абдул-Мессия» (арабты — «Христос кулута») дьэн ода автора.
- Эзрос** — XII үйэтээфи поэт, «Дивнос» (ардыгар «Дионос», «Диванос» дьэн ааттааччылар) дьэн хоһоон кинигэтин автора.

Кириштэ	5
Арабтар ыраактаабылара Ростеван туһунан кэпсэл	10
Ростеван саар уонна Автандил бултуулар	16
Ыраактаабы тийгир тагастаах бухатыры көрсөр	18
Тинатин Автандилы тийгир тагастаах бухатыры көрдөтө мытар	24
Автандил дьонугар-сэргэтигэр хаалларбыт суруга	31
Автандил бухатыры көрдүү барыта	33
Асматы кытта Автандил хаспахха сэхэргэниилэрин туһунан кэпсэл	41
Автандил Таризэлы кытта көрсүһүүтэ	48
Таризэл Автандилга олобун туһунан сэхэргинир	52
Таризэл таптаабытын туһунан кэпсэл	56
Нестан-Дареджан тапталлааҕар бастакы суруга	62
Таризэл тапталлааҕар суруга	63
Таризэл хатаайдарга ымышыт суруга	65
Нестан Таризэлы ыгырттарар	66
Таризэлга хатаай ханын Рамаз харда суруга	68
Таризэл Нестаны кытта көрсүһүүтэ	70
Таризэл хатаайдарга тийинитэ уонна улуу кыргыз	73
Таризэл Индия ыраактаабытыгар суруга уонна кыайан-хотон эргиллиитэ	79
Нестан-Дареджан тапталлааҕар суруга	83
Таризэл аймааныта уонна өйүн сүтэриитэ	85
Таризэл тапталлааҕар харда суруга	87

Нестан-Дареджанга кэргэн талы туһунаан сүбэ	88
Тариэл уонна Нестан-Дареджан сүбэлэһэн баран быһаары- ныылара	90
Хорезмшах уола Индияҕа кэргэн ыла кэлиитэ уонна кинини Тариэл өлөрүүтэ	95
Тариэл Нестан-Дареджан сүшүтүн туһунаан истиитэ	98
Тариэл Нурадин-Придону кытта көрсүсүтүн туһунаан кэпсэл	102
Тариэл Придонга көмөлөһүүтэ	106
Нестан-Дареджан туһунаан Придон кэпсээнэ	108
Авандил Аравияҕа эргиллиитин туһунаан кэпсэл	115
Ростевантаан Авандил көрдөһүүтэ. Везири кытта кэпсэтии	123
Авандил Шермадинын кытта кэпсэтиитэ	130
Авандил Ростеван саарга кэс суруга	133
Авандил тагараттан көрдөһүүтэ	137
Авандил күрээбитин туһунаан Ростеван саар истиитэ	138
Авандил Тариэлга төннүүтэ	141
Авандил өйүн сүтэрбит Тариэлы булар	147
Хахайм уонна тишгири хайдах өлөртөөбүтүн туһунаан Та- риэл кэпсээнэ	153
Тариэл Авандиллыын хаспахха кэлиилэрэ уонна Асматы кытта көрсүһүүлэрэ	155
Авандил Придонга аттаныыта	160
Авандил Придонга кэлиитэ	163
Авандил Нестан-Дареджаны көрдүү баран иһэн караваны көрсөр	171
Авандил Гуланшаро куоракка кэлиитин туһунаан кэпсэл	176
Фатьяма Авандилга ийриитэ	179
Фатьяма Авандилга таптал суругун ыытар	180
Авандил харда суруга	182
Фатьяма Нестан-Дареджан туһунаан кэпсиир	186
Нестан-Дареджаны каджилар билиэн ылбыттарын туһунаан Авандилга Фатьяма кэпсэлэ	199
Фатьяма Нестан-Дареджанга суруга	207
Нестан-Дареджан Фатьяма суруга	210
Нестан-Дареджан тапталлааһар суруга	212
Авандил Придонга суруга	216

Автаңдил Гуланшароттан барыта уонна Таризэлын кытта көрсүһүүтэ	218
Таризэл уонна Автаңдил Придонҥа барыылара	225
Нурадин-Придон тыла	228
Автаңдил тыла	229
Таризэл тыла	230
Каджети кириэшэни ылыы уонна Нестан-Дареджаны босхо-лоһун	232
Таризэл байбал саарыныын көрсүһүүтэ	235
Придон Таризэл уонна Нестан-Дареджан урууларын онорор .	240
Үс буйуун хаспахха кэлиилэрэ, онтон Аравияҕа барыылара.	245
Аравия ыраахтааҕыта Автаңдил уонна Тинатин урууларын тэрийиитэ	253
Таризэл уонна Нестан-Дареджан уруула	257
Түмүк	260
Тылбаасчыттан	261
Быһаарылар	267

Шота Руставели
ВИТЯЗЬ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ

Перевод С. Т. Руфова. Заведующая редакцией Т. И. Румянцева.
Редактор издательства С. И. Тимофеев. Наблюдал за выпуском В. А.
Тарабукин. Художник А. И. Герасимов. Худож. редактор С. С.
Скрябин. Техн. редактор М. Т. Егорова. Корректор П. М. Данилов.

ИБ № 1015

Сдано в набор 20.10.81. Подписано к печати 12.01.82. МЛ 02005. Формат
70x108 /₃₂. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать
высокая. Усл. п. л. 11,9. Усл. кр.-отт. 12,08. Уч.-изд. л. 10,65. Тираж 5000 экз.
Заказ № 205. Цена 1 руб. 2⁶ коп.

Якутское книжное издательство
г. Якутск, ул. Чайковского, 26/2

Якутская республиканская типография им. Ю. А. Гагарина
г. Якутск, ул. Кирова, 9.

Or 591
109 R

~~G 31 / 1082~~

g-10cm

o. 41 / 896

